

ADİL BABAYEV

ƏSƏRLƏRİ

ON YEDDİ CİLDDƏ

I CİLD

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİK ELMİ TARİXİNİN

YARADICISI

(həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı məsələlər)

BAKI – 2023

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLİK ELMİ TARİXİNİN
YARADICISI**

*(filologiya elmləri doktoru, professor Babayev Adil
Məhəmməd oğlunun həyatı və fəaliyyəti haqqında
biblioqrafik məlumat)*

BAKI – 2023

Redaktor: akad. NİZAMİ CƏFƏROV

Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı
(filologiya elmləri doktoru, professor Babayev Adil Məhəmməd oğlunun həyatı və fəaliyyəti haqqında bibliografik məlumat). MSV NƏŞR , Bakı 2023, 564 səh.

Kitabda Azərbaycan dilçilik elminin görkəmli nümayəndəsi filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, Jurnalistlər Birliyinin üzvü, Beynəlxalq Atatürk Mükafatı laureatı, Ankara Beynəlxalq Türkoloji Araşdırmalar Akademiyasının akademiki və həmin akademiyanın “Qızıl ulduz” medalı laureatı, Türk dünyasında 2022-ci ilin elm adamı və Avropa Təbiətşünaslıq Akademiyasının həqiqi üzvü, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının üzvü, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin “Qızıl qələm” mükafatı laureatı, Krım Mədəniyyət Fondunun “Bəkir Çobanzadə” mükafatı laureatı Adil Məhəmməd oğlu Babayevin həyat və fəaliyyətindən bəhs edilir. Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© “MSV NƏŞR” nəşriyyatı, 2023

MÖHTƏRƏM OXUCUYA

İLK SÖZ

Möhtərəm oxucu, tədqiqatçı qardaşlarım bu dünyaya gələn hər bir adam Allahın müəyyən etdiyi qədəri yaşayır: Kimisi özünü vətənə və xalqa həsr edir, kimisi heç bir yaxşı iş qoymadan ömrünü başa vurur. Mən Vətən və millətimi, dilimi canımdan əziz tutaraq Allahın verdiyi uzun ömrü yaşadım. Amma xoşbəxt olmadım. Özümü elmə həsr edib 25-30 kitab yazdım. Belə ki:

1.Heç bir ali məktəb müəllimi 6 dərslik yazmamışdır – mən yazdım.

2.Türk xalqlarının tarixində ilk ən böyük birlik hadisəsi olan I Türkoloji Qurultayın materiallarını cəllad Sovet rejimi vaxtı bağlı fondan su içindən çıxarıb “Türksoyun birlik səsi” adlı monoqrafiya yazdım, Türk dünyasına yaydım.

3.Respublikada heç bir elmin tarixi yazılmadığı halda, mən “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” (iki cild) yazdım.

4.Heç bir elm üzrə repressiya qurbanları haqqında əsər yazılmadığı halda, mən “Repressiya qurbanı – Azərbaycan dilçiləri” monoqrafiyası yazdım.

5. Ümummilli lider haqqında mənzum pyes yazdım. Və 31 nəfər elmlər namizədi, 4 nəfər elmlər doktoru hazırladım, 61 il xalqımızın elminə və təhsilinə xidmət etdim.

Bunların heç birindən bir fəxri xeyir görmədim. Çünki Azərbaycan təhsilinin başında qərribə adamlar dururdu. Amma Türk qardaşlarım əməyimi yüksək qiymətləndirib 4 dəfə məni mükafatlandırdılar.

Buna görə də əsərlərimi 17 cildə tərtib edib nəşr edirəm ki, gələcəkdə:

1) Əsərlərim başqa Adil Babayevin adına yazılmasın;

2) Zəhmətlə yazdığım əsərlər itib-batmasın.

Əvvəlcədən bu məsələni özüm qeyd edirəm: Bəzi hallarda bir məsələ cildlərdə təkrar getmişdir. Bunu xaltura hesab etməyin. Məs. B.Çobanzadə haqqında monoqrafiya yazmışam. Burada onun zindan həyatını verməyə bilməzdim. BDU dilçisi kimi repressiyaya məruz qalmış və Azərbaycan dilçi alimlərinin güllələnməsi kitabında da B.Çobanzadəni verməmək olmazdı. Bunu yoldaşlarla məsləhətləşmişəm. Onsuz da hər cildin həcmi normadan çoxdur. Məni bağışlayın, əsərlərimi oxuduğunuz üçün var olun.

Hörmətlə: Müəllif

XVII cild:

1. Azərbaycan dilçilik elminin yaradıcısı
2. Publisitika və ədəbiyyatşünaslığa aid məqalələr
3. Dilçiliyə aid məqalələr
4. Rəy və proqramlar
5. B.Çobanzadə
6. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (I hissə)
7. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (II hissə)
8. Dilçiliyə giriş (dərslük)
9. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti (dərslük)
10. Azərbaycan dili rus bölməsi tələbələri üçün dərslük
11. Azərbaycan dili türkiyəli tələbələr üçün dərslük, və funksional üslublar (dərslük)
12. H.Əliyev
13. Bədii əsərlər
14. Türksöyün birlik səsi
15. Möhtəşəm 18 il
16. Repressiya qurbanı – Azərbaycan dilçiləri
17. Dilçiliyimizin məbədi

ÖZÜM ÖZÜM HAQQINDA

Adil Babayev *Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı, istedadlı alim, elm və təhsil təşkilatçısı və gözəl dostdur.*

Akademik Ağamusa Axundov

Allahın adı ilə başlayır, ona şükranlığımı bildirirəm ki, mənə çətin illər, aylar, günlər yaşatsa da, 80 il bu ağ-gözcamaşdıran fani dünyada 80 il yaşamaq imkanı vermişdir. Qalan ömrüm də onun əlindədir. Bu sətirləri yazanda hansı hisslər yaşadığımı yalnız bu yaşa çatanlar bilər. Bunu da dərk edirəm ki, uzun ömrün yolu qocalıqdan keçir. Bütün cavanlar 50-60 yaş qoca hesab edir. Elə mən özüm də! Yaxşı yadımdadır, 1967-ci ilin oktyabr ayı idi. Görkəmli alim, mənim şəxsiyyətinə və elminə böyük hörmət bəslədiyim Mirzağa Quluzadənin 60 yaş qeyd edilirdi. Bizim institutda kafedra müdiri işləyən prof. M.Quluzadə haqqında akademik, mənim müəllimim Həmid Araslı məruzə etdi. Onun yubilyar haqqında dediyi sözlər indi də yadımdadır. Bizim isə o vaxt 30 yaşımız yox idi. Belə düşünürdük: Həmid müəllim nə qədər xoş sözlər desə də, Mirzağa müəllim sevinməməlidir. Çünki 60 il yaşamaq qocalmaq, ölümə yaxınlaşmaqdır. Amma belə deyilmiş. 60 yaş qoca hesab edənlərin özü bu yaşa çatanda 60-ı qoca hesab etmir. Bu sözləri 70-ə də aid etmək olar.

Bir şey də var ki, milyardlarla insan dünyaya göz açır, hərə bir cür yaşayıb, gözünü yumaraq dünyadan köçür. Mən “İnsanlıq fəlsəfəsi” adlı poemada bu fikri belə tamamlamışam:

*İnsanlar buğdadır, həyat dəyirmən,
Üyüdüb un edir peşman olmadan.
“Çaq-çaq” da durmadan qurur işini,
Dəyişmir səsini, öz vərdisini...
Həyat da dəyişmir öz ahəngini,
Seçməyir kasıbı, ya da zəngini...*

Ulu yaradan “Qurani-Kərim”də buyurub: (bilinki) “əvvəl də, axır da, Zahir də, batin də odur. O hər şeyi biləndir” (“Hədid” surəsi, 3-cü ayə).

Mən butun ömrüm boyu Allahın böyüklüyünə və ədalətinə sığınmışam. Buna görə də bütün ömrümü xeyirxah işlərə sərf etməyə çalışmış, bilərəkdən bircə adama da mərdimazarlıq etməmişəm. Ona görə də mənə belə yaşatdığı üçün böyük yaradana şükür edirəm. Xoşbəxtliyə tərif vermək çətindir. Çünki o subyektiv-mücərrəd anlayışdır: Biri xoşbəxtliyi pulda, başqa birisi dövlətdə, digəri vəzifədə görür, dördüncü adam sevgilisinə qovuşmağı xoşbəxtlik hesab edir. Filosoflar isə insanın bir fərd kimi potensialını reallaşdırmasını xoşbəxtlik hesab edirlər. Bu fikirlə razılaşımaq olar. Mən öz potensialımı reallaşıra bilmədim. Baxanda ki, istedadsız bir adam üçün hər cür şərait var, amma reallaşdırmağa potensial ya yoxdur, ya da zəifdir, belələrinə rəğbətəlməyib. Bir də

görürsən ki, Allahın özünü, yolunu tanımayan, vətəni və milləti eyninə olmayan savadsızın birisi hansı yollasa əlinə bir vəzifə keçirmişdir; özündən qat-qat ləyaqətli və fərasətli adamların başına oyun açır. Bunları görəndə təəccüb etmişəm, gözəblənmişəm. Allaha umu-küsü etmişəm. Çünki Ondan başqa bizim kim olduğumuzu bilən yoxdur. Mən bütün həyatımın mənasını vətənimə, xalqıma xidmətdə görmüşəm. Demək olar ki, istədiyimin və edə biləcəyimin çoxunu edə bilmədim. Bunda mən yaşadığım mühiti təqsirkar bilirəm. Sovet dönəmində şəxsiyyətin (xüsusilə adamı və pulu olmayanın) inkişafı üçün şərait yox idi. Necə oldu ki, ömrümün əsas hissəsini keçirdiyim Sovet dövründə cəmi bir neçə məqalə çap etdirmişdim, Müstəqillik illərində çoxlu kitablar müəllifi, elmlər doktoru oldum? Xülasə... Buna da şükür. Allahın razılığı ilə bundan sonra nə edə bilsəm, yenə onun əmridir.

Hər kəs həyatda özünün izini qoya bilmir. İz qoyanlar isə müxtəlifdir. Kimisi ələmə ibrət olan pis iz qoyur. Kimisi də ələmə örnək olan yaxşı iz qoyur. Mən cəmi 15 il yazıb yaratmaq imkanı almışam. Bunları gələcəkdə kiminsə adına çıxmamaları üçün, habelə kiminsə əsərini mənə isnad etməmələri üçün bu məlumat-bibliografiyanı yazmağı qərara aldım.

ÖZÜM. Ordubad rayonunun vətəndaş vəziyyəti aktları şöbəsinin 3 May 1938-ci ildə verdiyi 87472 sayılı Şəhadətnaməyə əsasən 25 aprel 1938-ci ildə Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olmuşam. Həm ata tərəfdən, həm də ana tərəfdən heç bir milli qarışıgımız

olmayıb – təmiz qanlı Türkəm. Anadan olduğum Dırnıs kəndi dağlıq ərazidə, iki dağın arasındadır. Bu iki dağ o qədər yaxındır ki, uşaqlıqda kəndimizə yağış düşməməsi üçün kəndin üstünü örtmək fikri həmişə başımda dolanardı. Kənd ticarət yollarından da uzaqdır. Buna görə də tarixi mənbələrdən kəndimiz haqqında məlumat tapmaq çox çətindir. Türkiyənin himayəsi altında olarkən Sultan Əhməd (1703–1173) vaxtında 1727-ci ilin avqustunda məmurlar Dırnısa gəlmiş kənd sakinləri Əli Mövlamverdi oğlu, Qasım Əli oğlu, Əmirxan Adil oğlu, Əmirxanın oğlu Talıb, Dərgahqulu Məmməd oğlu, Abdulla Həsən oğlu, Hüseyn Yusif oğlu, Bədrəli Mirzə oğlu, Ağaməmməd Əmin oğlu, Bayramxan Şahvələd oğlu, Qulu Əbulqasım oğlu, Məmməd Mürşüd oğlu, Əli Miri oğlu və onun qardaşı Allahverdidən 8.037 ağca vergi toplamışlar. Bu adamlardan mənim ulu babam, çox güman ki, Ağaməmməd Əmin oğlu olmuşdur. Çünki bizim dədə babadan qalma halal torpağımız Ağamməd dərəsi adlanan yerdir. Bundan əlavə mənim atamın adı da Məhəmməd idi (Görünür Məhəmməd adı bir neçə nəsildə təkrar olmuşdur). O vaxtlar Dırnısa qeyri müsəlmanlar da (21 ailə) olmuşdur. Amma onların da Türkdilli olmasını qəbul etmək lazımdır. Çünki, a) Kənddə Xristian–Alban kilsəsi və qəbrüstü lövhələrdə alban yazısı var aidi (Hayıf ki, biz onları oxuya bilmədik); b) 300 il bundan əvvəl hamı müsəlmanlığı qəbul etməmişdi. Bu səbəbdən də kənddə olan iki məscidin hər ikisi XVII-XIX əsrlərə aid edilir. Kənddə su boldur. Amma əkilən torpaq sahələri az olduğu üçün adamlar o qədər də varlı olmamış, bir neçə dağ

aşaraq dəmyə torpaqları (Carbas, Badamar) əkməklə güzəran keçirmişlər. Kəndin camaatı xeyirxah olmuş, bir-birinə həmişə əl tutmuşlar. Kənd əvvəllər cəmi 5 məhəllədən (Yuxarı, Aşağı, Dərə Məhəlləsi, Cimən Məhəlləsi, Dəməşq Məhəlləsi) ibarət olmuşdur.

Mən gözümlü açanda gördüyüm, ayaq tutanda üzərimdə addımladığım bu kəndi dünyanın ən gözəl şəhərlərindən üstün bilirəm. Mən anadan olduğum il repressiyanın tüğyan etdiyi dövrə təsadüf edir. Ona görə də kəndimizdə bütün Quran oxuyanları, seyidləri, bir qədər dərin düşünə bilənləri məhv etmişdilər. Kənd Soveti sədrliyinə Artuş Nazaretyanı təyin etdirmiş Rayon DTK-nın rəhbəri Seyranyan kəndi başpapaqlıdan təmizləmək, beləliklə öz daşnak borcunu yerinə yetirmək üçün birinciyə xüsusi tapşırıq vermiş və dalında dağ kimi durmuşdu.

Bu proses SSRİ-nin Almaniya ilə apardığı müharibə illərində daha da güclənmişdi. Buna görə də Artuş kənddə bircə nəfər də başpapaqlı qalmamasına çalışırdı. Mənim atamı da Çulfa şəhərindən çağıraraq əsgər göndərmişdi. Atamı çətinliklə xatırlayıram. Təkcə bu yadımda qalıb ki, bir qutu “Maxorka” tütününü dükanda mən alıb ona verdim. Məni babamgilin balkonunda qucağına alıb dedi: bu Maxorkanı çəkməyəcəyəm buna Adilin əli dəyib. Onu elə babamgildən yola saldılar. Anam yazıq atamın gedərgəlməzə getdiyini bilmədiyindən ata-anası eşitməsin deyə yavaşca: -Məhəmməd – dedi tez gəl, gələndə də bir samovar al. Daha atam haqqında heç nə yadımda deyil. Beləcə kənd boşalmış yalnız qadınlar qalmışdı. Bir azdan sonra kənddə çox kəskin aclıq başladı. Təzəcə qurulmuş

kolxozun rəhbərləri və kolxozda müəyyən vəzifə tutanlar bir təhər dolanırdı. Amma kəndin çox böyük qismi ac-yalavac dolanırdı. Həftələrlə çörək üzü görməzdik. Tut qurusu, alça, ərik, gilənar qurusu, qoz (cəviz) adamların həm çörəyi, həm də qəndi idi. Bununla belə insanlar çox mehriban idi. Heç kəs bir-birindən heç nəyi əsirgəməzdi. Neft (kerosin), kibrit yox idi. Adamlar ibtidai üsulla (daş-çaxmaq və qovla) od əldə edər və bir-birinə ötürərdi. Burası yaxşı yadıma gəlir mənə qonşudan od almağa göndərərdilər. Odu ya əskinin arasına qoyar, ya da ovcumuzun içinə torpaq götürüb odu onun üstünə qoyub qaça-qaça evə gələrdik. Eynilə qonşular bizdən od aparardı. Adətən od almağa mən yaşda uşaqları göndərirdilər. Çünki uşaqlar qaçaraq odu aparırdı ki, od sönməsin.

Acından ölməmək üçün hamı evdə gümanı gələn şeyləri 2-3 kiloqram arpa və ya buğda ununa dəyişərdi. Evin əşyaları qurtardıqdan sonra camaat acından ölürdü. Onlara ehsan vermək çox çətin idi. Yadımda qalanlardan biri budur ki, neçə gündən bəri yalnız tut qurusu və ya alça ilə dolanmışdıq. Bir otaqlı (dəhlizsiz) evimiz vardı. Evə girəndə yuxarı başda döşəmənin üstünə çörək düşdüyünü görüb sevincək özümü onun üstünə atıb çörək - deyə qışqırdım. Dərhal ağzıma qoyduqda məlum oldu ki, divarın suvağı qopub düşmüşdür. Mən ağladım, anamın necə fəryad qopardığı indi də tüklərimi ürpədir! Hansı ana və nənə övladının və nəvəsinin çörək əvəzinə suvaq yeyib ağlamasını görəndə dözə bilər?

İndi öz övlad və nəvələrimə ad günü keçirəndə həmişə bir hadisə yadıma düşür. Anamın anası Bibixanım gördü ki, aclığa dözmək olmur. Mənə bir dəsmal verib dedi: Bala, get Əmmə xalana de ki, iki çörək sulayıb versin gətir.

Mən – Yox, Xannənə, (böyük nənəyə biz Xannənə deyirdik) gedə bilmərəm, utanıram, axı mən uşağam!

Xannənəm: - Uşaq niyə olursan, dünən sənin beş yaşın tamam oldu. Beş yaşında olmağım bu dialoqdan yadımda qalıb.

Dayım (Qasım) Culfa rayonunun Darıdağı qəsəbəsində yeraltı mədəndə işləyirdi. Onların çıxardığı Amonyakdan müdafiə sənayesində istifadə edildiyindən onu müharibəyə göndərməmişdilər. O, anamı da Darıdağına apardı. Bir qədər keçməmiş Xannənəmi və mənə də yanına apardı. O vaxt yaşlılara 250 qram, uşaqlara yarım kilo, mədəndə – ağır işdə işləyənlərə bir kilo qara çörək verirdilər.

Anamdan Bibixanımın yaşını soruşanda 50 sözünü rusca deyə bilmədiyini üçün 5 (пять) demişdi. Belə çıxmışdı ki, anamın 6 yaşında oğlu (mən) 5 yaşında qızı (əslində anası) Bibixanım var. Buna görə də bizim hər birimizə yarım kilo, anama 250 qram çörək verirdilər. Dayımın payına dəymirdik ki, ağır işdə işləyir.

Anam mənə Darıdağındankı məktəbə qoydu. Orada da gündə şagirdlərə 50 qram qara çörək verirdilər. Səfər adlı bir şagird yoldaşım ilə şərtləşmişdik ki, bir gün o mənim payımı alsın, bir gün mən onun payını ki, heç olmasa 100 qram çörək iki dişləm olsun. Həmin məktəbdə ilin axırına

qədər oxuya bilmədim. Çünki babam Məşədi Abdulla (anamın atası) 1944-cü ilin martında vəfat etdi. Xannənəm və mən kəndə qayıtdıq. 1945-ci ildə mənim 7 yaşım tamam oldu. Həmin il Dırnıs kənd orta məktəbinin birinci sinfinə getdim. Anam hələ iki il Darıdağında işlədi, vəziyyətimiz bir qədər yaxşılaşdı. 1949-cu ildə yenə mart ayında Xannənəm vəfat etdi. Ondan 6 ay əvvəl atamın anası Ruxsarə 115 yaşında vəfat etmişdi. Hələ kənddə aclıq idi. 1945-ci ildə müharibə başa çatan gün baş vermiş bir hadisə heç vaxt yadımdan çıxmır. Anam kəndə gəlmişdi; çay və kerosin gətirmişdi. Amma çörək tapa bilməmişdi. Qənd yandırıb çay dəmləməkdən bezikmiş Xan nənəm tez samovarı salıb çay dəmlədi. Bu vaxt kənddə savad və qabiliyyəti ilə seçilən Həbib əmi sevincək bizə gəldi ki, mustuluğumu verin, müharibə yatdı.

Anam sevindi, anası isə ağladı. Əmim bir çay içib getdi. Xannənəm ağlamağa qorxurdu ki, birdən deyərlər Hitler məğlub olub, bu arvad ağlayır. Yaşına baxmadan onu güllələyərdilər. Ona görə də nənəm çöldə ağlamaq qərarına gəldi. Axşamkı konsertdə mən Stalin haqqında deklamasiya deməli idim. Xannənəm anamı və mənə götürüb bağa getdi ki, Qazayağı yığıb qaynatsın, suyunu süzüb duzlayıb çörək əvəzi yeyək. Orada o, ağlaya-ağlaya anama dedi:

-Ay bala sən hələ uşaqsan, müharibə yatdı, kimi güləcək, kimi isə ümidini tamam itirəcək. Ürəyimə damıb – çoxdan məktubları gəlmir, qardaşın Zellabdin, ərin Məhəmməd. Yeznən Məmmədrza heç vaxt qayıtmayacaq.

Elə də oldu. Anam evin həm kişisi oldu həm də qadını. Özünü oda-közə vurub məni saxladı. İndi mən bir tikə çörək üçün öz naqis əxlaqını da götürüb xarici ölkələrə gedən qadınları görüb nifrət edirəm ki, mən uşaq olduğum illərdə qadınlar acından ölürdü, amma əxlaqsız yola düşmürdü.

Orta məktəbdə oxuduğum illərdə anamın hansı əziyyətlər müqabilində məni yaşatmasını görür və onu ürəkdən sevdiyim kimi, yüksək səviyyədə də oxumağımla, zəhmətkeşliyimlə onun etimadını doğruldurdum. Axı o, cəmi 16 yaş məndən böyük idi, məndən başqa heç kəsi yox idi. Mən onu həmişə valideynlər içərisində başıuca edirdim. Məktəbdə keçirilən valideyin iclasından kişi valideynlər əsəbi vəziyyətdə qayıtdığı halda anam sevinə-sevinə gələrdi. Mən IX və X siniflərdə oxuyanda məktəb şagird komitəsinin sədri, pedaqoji şuranın üzvü idim. X sinifdə oxuyanda dərs hissə müdiri məndən növbətçi müəllim kimi istifadə edər, alman dili, ədəbiyyat, riyaziyyat və s. dərsləri aparmaq üçün VII-VII siniflərə göndərərdi. Məktəbin bədən tərbiyəsi müəllimi isə səhər gimnastikasını (20 dəqiqəlik) mənə tapşırırdı.

Onuncu sinifdə oxuyanda məktəbin direktoru məni yanına çağırıb:

– Dərslərini daha yaxşı oxu, səni qızıl medala təqdim edəcəyəm. Belə də oldu. O, məni medala təqdim etdi. Amma dili və ədəbiyyatı məndən aşağı səviyyədə bilən rayon Xalq Maarif Şöbəsinin inspektorları (o iki nəfərin adını yazmıram. Onsuz da ADU-nun filologiya fakültəsini

fərqlənmə diplomu ilə bitirib onları utandırmışdın). Mənə layiq olduğum qiyməti vermədilər. Əgər onlar mənim inşa yazıma 5 versə qızıl, 4 versə gümüş medal olmalı idim. İndi də saxladığım kamal attestatında bütün fənlərdən 5, elmlər doktoru professor olduğum fəndən qiymətim 3-dür. Bundan qoy onların ruhu narahat olsun.

1956-cı ilin sentyabr ayı idi. Bakıda yaşayan bir qohumumuz kəndə məzuniyyətə gəlmişdi. Axşam mən anama dedim ki, gəl bağımızdakı tut ağaclarından birini kəsək, yoxsa mən gətirdiyim gəvənlə qışı çıxarmaq olmaz. Anam zarafatyana dedi:

– Ağac kəsməyə ehtiyac yoxdur.

– Niyə.

– Çünki qışda burada olmayacağıq. Mən səni oxutmaq istəyirəm. Sən mənsiz Bakıda, mən də sənsiz kənddə keçinə bilmərik. Bu gün Fərhadla danışmışam. O bizim Bakıda yerləşməyimizə kömək etməyə söz verdi. Bakıya gedərik, mən bir iş tapıb işlərəm, həm kolxozdan canım qurtarar, həm də sənə kömək olaram. Anamın sözləri ağlabatan idi. Ertəsi gün Bakıdan gəlmiş qohumumuz Fərhadı bizə qonaq çağırdıq. Çay süfrəsi başında bütün gələcək planlarımızı müəyyənləşdirdik. Fərhad Bakıya qayıdıandan 2 ay sonra noyabr ayının (1956) 30-da qatarla rayondan çıxdıq. O vaxtlar qatarı “Parovoz” çəkirdi. Sürəti az olduğundan Ordubaddan Bakıya 16 saata gəlirdik. Dekabrın 1-də Bakıda olduq. Bakının Ramanı qəsəbəsində Rotşildin mədəninə yaşayan Fərhad öz evinin yanında bir otaq, bir dəhliz verdi. Kənddə qış üçün hazırladığımız quru meyvənin bir hissəsini satıb pul əldə

etmişdik. Anam mənsiz gedib 70 kiloqramlıq bir kisə un almışdı. Baxşı dayı deyilən yaşlı mağaza müdiri demişdir. Ay Fatma, bu kisəni kim aparacaq?

Anam:

– Özüm.

Baxşı dayı:

– Nə danışırsan bunu heç kişi apara bilməz.

Anam:

– Mən sən gördüyün kişi və qadınlardan deyiləm – deyib un kisəsini çiyinə alıb evə gətirmişdi. Mən və Fərhadın ailə üzvləri anamın qeyri-adi gücünə təəccüb edib gülüşdük.

Belə qərara gəldik ki, mən yarımkisə ərik qurusunu aparıb Sabunçu bazarında satım. Bazarda utanaraq müştəri çağıra bilmədim. Günorta ərik kisəsini heç tanıyıdığım “bazar qonşuma” tapşırıb çay içməyə getdim. Gələndə ərik kisəsi yerli-dibli yox idi. Kisəni tapşırdığım adam soyuqqanlıqla – görmədim – dedi. Mən əliboş Ramaniya getdim. Anam dedi: Gördünmü, oğul, sənə bircə yolun var – oxumaq!

Bu, 1956-cı ilin dekabrın 15-16-da olmuşdu. Onsuz da orta məktəb səviyyəsində bütün elmləri yaxşı bilirdim. Bundan sonra ADU-nun filologiya fakültəsinə girmək üçün gecəli-gündüzlü çalışdım...

Fərhadın köməyi ilə pasport qeydiyyatına alınmışdıq. 1957-ci ilin fevralından anam “Azərneftyöltəmirtikinti” trestinin 3-cü sahəsində işə düzəldi. Bir aydan sonra mən də 4 ay müddətində həmin idarədə fəhlə işlədim. Anamla iş birlikdə gedib, birlikdə də qayıdırdıq. 1957-ci ilin iyul

ayının 1-dən başlayaraq 1 həftə gedib gəldikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmaq üçün sənədlərimi verə bildim. Bu, mənim həyatımda ilk sevindiyim gün olub. Çünki başa düşürdüm ki, hələ sənəd vermək heç nə demək deyil. Amma bu fikir də məni gecə-gündüz narahat edirdi ki, mən ali məktəbə girməsəm, əsgərliyə getməliyəm, onda anam tək-tənha nə edə bilər? Axı o mənsiz bircə gün də yaşaya bilmir. Kəndə qayıtmaq da olmaz. Deməli, nə olursa-olsun mən ali məktəbə daxil olmalıyam. O vaxt 5 imtahan verməli idim. Mən səhər saat 9-dan növbəyə dururdum, növbəm axşam saat 8-9-da çatırdı. 5 imtahandan 24 bal toplamışdım. Avqustun 22-də Universitetə getdim. Adım filologiya fakültəsinə daxil olmuş tələbələrin siyahısında 7-ci idi (Tələbə biletim də belə idi F-57-07^a).

Dosent (sonralar akademik) F.Köçərli onda qəbul komissiyasının məsul katibi idi. Onun otağına buraxdılar. O, əlimi sıxaraq – təbrik edirəm, oğlum, arzu edirəm belə uğurla təhsilini başa vurasan – deyib ADU-ya qəbul olunmağım haqqında “Bildiriş”i verdi. Evə necə getdim, anamı görməyə necə tələsdim, bunu onda da, indi də xatırlaya bilmirəm!

Beləcə təhsil illəri başlandı. 2-ci kursda əlaçı olduğum üçün sinifkom təyin etdilər. III kursda Nizami təqaüdü aldım. Deməliyəm ki, biz indi dediyimiz tələbə özünü idarəsi o vaxt Universitetdə var idi. Məsələn, Mən Bəxtiyar Vahabzadəyə zəng vurub deyirdim ki, sabah mühazirəyə siz gəlməyin. Hadı müəllim gələcək. Çünki “Tarixi qrammatika”dan geri qalmışıq.

Tələbələrin dərəcə davamiyyəti indiki kimi deyildi. Dərs buraxan olmazdı. Buna görə də dekanlıq tələbələrin dərəcə davamiyyətinə nəzarəti sinifkomlara tapşırırdı. Sinifkomlar hər gün yazılı məlumat verirdi. İmtahan cədvəlini sinifdə müəyyənləşdirib dekanlığa təqdim edirdik, sonra dekanlıq həmin cədvəli rəsmiləşdirib divardan asırdı. Asandan çətinə imtahanların ardıcılığını belə tərtib edirdik.

İkinci kursda oxuyanda mənə, Vaqif Nəsibli və kitabxanaçılıq şöbəsində oxuyan həmyerlim Əkrəm Nayıbovu (Əylisli) çağıraraq dedi ki, sizi Moskvada oxumağa göndərmək istəyirik. Biz yarı sevincək halda dekanın kabinetindən çıxdıq. Mən anamı maşın vurduğuna görə, Vaqif rus dilini zəif bildiyinə görə Moskvaya gedə bilmədik. Əkrəm isə gedib M.Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunda oxudu.

III kursda oxuyanda keçirdiyim sarsıntıyı indi də unuda bilmirəm. 1960-cı ilin aprel ayının 12-i idi. Təxminən saat 3-də dərstdən Ramanı kəndindəki evimizə qayıtmışdım. Bu vaxt tanımadığım bir adam qapını döyüb sakit halda.

– Adil sənsən?

– Bəli.

– Hə, qorxma, sənə bir söz deyəcəyəm – deyərək sanki özünü itirmiş bir vəziyyət aldı. Mən dərhal hiss etdim. Çünki anamdan başqa qorxmaq, narahat olmağa kimim var idi ki?

– Sən Allah, de görüm, anama nə olub? – deyərək təşviş və tələş içində ağlamağa başladım.

Gələn adamın həyəcanı daha da artdı:

– qorxma – dedi – Anana bir şey olmayıb, bir balaca maşın toxunub.

– Anam indi hardadır.

– Sabunçu xəstəxanasında, travmatologiya şöbəsində.

Gələn adamı evdə qoyub bir başa Sabunçuya yollandım. O vaxtlar qanun güclü idi. Xəstəxanaya xalatsız buraxmırdılar. Mən güllə kimi özümü palataya atdım. Anamın sol qıçı sınımış, beyni tərpənmiş, beli zədələnmişdi (Sən demə Balaxanı kəndindən olan Hüseyn adlı bir sürücü maşını idarə edə bilmədiyindən anamı və Sona adlı bir erməni qızını iki təkəri arasına alaraq 20-30 metr sürümüşdür). Mənim huşsuz şəkildə bir ayağından daş aşılımış anamı qucaqlayıb qopardığım fəryad bütün palatanı ağlatdı. Şöbə müdiri professor (yəhudi) Frankinberqə xəbər verdilər. O, gəlib məni sakitləşdirdi. Rusca – ne boysa, sinok, ona budet jit – dedi.

Bu sözlər məni sakitləşdirdi. Axşamdan xeyli keçmiş evə qayıtdım. Işıqı da yandırmadan yerimə uzanıb ağlamağa başladım. Çay, çörək haqqında düşünmürdüm də. Təxminən gecə 12-nin yarısı olardı. Birdən qapı döyüldü. Durub qapını açanda nə görsəm yaxşıdır? Tanınmasın deyə anasının şalına bürünmüş halda qonşuluqda yaşayan Nubar (Allah ona rəhmət eləsin, tez öldü) içəri girdi.

Mən:

– Nubar, niyə gəldin?

O:

– Gəlməyə bilməzdim, bilirəm ki, acsan (o, axşamdan yemədiyi bir küftəni çörəyin arasına qoyub gətirmişdi). Xahiş edirəm, bir tikə ye, mən evə qaçmalıyam.

Mən:

– Çox sağ ol, Nübar, sən get, mən tikəni yeyərəm.

O:

– Yox, sən yeməsən getməyəcəyəm.

Mən:

– Bilirəm, öz payını gətirmisən. Mən bunu heç vaxt unutmaram. Mən tikəni yeyənə qədər gözlədi. Çay yox idi. Bir stəkan su içirdib qaçıb getdi. Nübarın bu hərəkətini heç vaxt unutmuram.

Həkimlərin (xüsusilə Frankinbergin) köməyilə anam sağaldı. Mən təhsilimi tamamladım. Öz xahişimlə 2 diplom işi müdafiə etmiş, iki Dövlət imtahanı vermişdim. Fərqlənmə diplomu ilə qurtarıb, fakültə elmi şurasının qərarı ilə aspiranturaya tövsiyyə edildim. Amma cəsədi təsadüflərdən yoğrulmuş qismətsizlik, uğursuzluq yoldaşım burada da mənə mane oldu. Məni aspiranturaya götürmək üçün ən sevdiyim müəllimlərdən biri akad. Feyzulla Qasımzadə iki dəfə Ali və Orta ixtisas təhsili komitəsinə getdi. Müstəsna hal kimi, mənə aspiranturaya sənəd vermək üçün icazə aldı. O vaxtın qanunlarına görə iki il işləyib sonra aspiranturaya sənəd vermək olardı. Beləliklə Feyzulla müəllimin (Allah ona rəhmət eləsin) köməyilə sənədlərimi o vaxtki APİ (indiki APU) Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrası üzrə aspiranturaya qəbul etdilər. Bir həftədən sonra doğma Universitetimizə

getdim. Muxtar müəllimi görüb onunla salamladıq. Muxtar Hüseynzadə (Allah ondan razı olsun) məni yarı incik halda qarşılayaraq:

– Adil, axı, mən səni dilçi etmək istəyirdim. Eşitdim Mirzə Feyzullanın kafedrasına sənəd vermişən.

Mən:

– Nə etmək olar, professor, orada da yenə öz ədəbiyyatımızı tədqiq edəcəyəm.

Muxtar müəllim:

– Heyf ki, bizə yer vermədilər. Amma bir yer vermişdilər rəhmətlik professor Hadı Mirzəzadənin təklifi ilə həmin yerə 2 il rayonda işləyib qayıtmış istedadlı dilçi mənim istəkli tələbə yoldaşım Samət Əlizadənin sənədlərini götürmüşdülər. Çox təəssüf ki, dilimizin tarixinin istedadlı və zəhmətkeş tədqiqatçısı Samət müəllim bizi tez tərk etdi.

Muxtar müəllimdən təzəcə ayrılmışdım ki, yenə qəlbən sevdiyim Mir Cəlal müəllimi görüb onunla salamladıq. Məni Mehriban qarşıladı:

– Adın yadımdan çıxıb (onu tanıyanlar bunu bilir – A.B.), amma özün yadımdasan. Məndən diplom işi yazmağın, imtahanlardakı cavabların yadımdadır. Sənədlərini gətir, ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə bizə bir aspirant yeri vermişlər.

Mən:

– Axı sənədlərimi Mirzə Feyzullanın kafedrasına vermişəm!

Mir Cəlal müəllim:

– Eybi yoxdur al gətir, bura sənin üçün daha doğmadır.

Evə qayıdıb anama məsləhət etdim. O sevincək halda – Mən nə bilirəm, ay bala hansı yaxşıdır – dedi – haranı istəyirsən ora da get. Ertəsi gün API-dən sənədlərimi götürmək üçün Elmi hissəyə getdim. Dedilər: Ərizə yaz, Mirzə Feyzulla üstünü yazsın ki, etiraz etmir.

Kafedraya getdim dedilər – Feyzulla müəllim xəstədir.

Evlərinə getdim. Doğrudan da, xəstə idi. Gəlişimin səbəbini dedim. O bir qədər əsəbiləşdi.

– Sənə yazığım gəlir, a bala! Axı mən iki dəfə yuxarıya gedib səni müstəsna hal kimi aspiranturaya götürmək icazəsi almışdım. Onda onlar harada idi?! Qol çəkirəm amma onlar səni bayırda qoyacaq (bu, onun öz sözüdür – A.B.).

Sənədlərimi götürüb Universitetə getdim. Mir Cəlal müəllim mənimlə birlikdə aspirantura müdiri Ajayevin yanına getdi. Sənədlərimi götürdülər. Mir Cəlal müəllimin tapşırığı ilə bir həftəyə Hüseyn Cavidin “İblis” əsəri haqqında referat yazdım. Rəy vermək üçün yaddaşımda bədxah insan kimi qalmış dosent Hidayət Əfəndiyevgilə getməyi Mir Cəlal müəllim tapşırdı. Hidayət müəllimin evi “Monolit” deyilən binada idi. Qapılarını döyüb, makinadan çıxmış 35 səhifəlik referatı ona verdim. Gözümün yanında referatı 3 metrlik məsafədə olan stolun üstünə tulladı. Nə mən salam verəndə, nə gəlməyimin səbəbini deyəndə, nə də sağ olun, deyib ayrılanda o, heç dinmədi də!

Mən tələbə sadələvhlüyü ilə hələ də inanırdım ki, işlər pis olmaz. 4 gündən sonra Universitetə getdim. Mir Cəlal müəllim yarım təəssüflə:

– Oğlum, get, gələn il gələrsən.

Mənim nə vəziyyətə düşdüyümü yüz nəfərdən biri (başı müsibət çəkmiş adam) bilər. Kor-peşman evə qayıtdım. Bu gündən də fələyin sınaq günləri başladı. Bu hadisə sentyabrın 15-də olmuşdu. Düz dekabrın 8-nə qədər hər gün o vaxtki Kirov qəsəbəsindən şəhərə piyada gəlməli olurdu (Avtobusa minmək üçün bilet almaq lazım idi. Dovşan kimi düşüb qaçmağı özümə rəva görmürdüm). Düz həmin (1962) ili dekabr ayının 1-nə qədər hər gün şəhərə gəlib qapısını döymədiyim bir idarə qalmadı. Hər idarə başçısının yanına girib fərqlənmə diplomumu, aspiranturada saxlanmaq haqqında fakültə elmi şurasının qərarını göstərirdim. Heç kəs, heç nəyə əhəmiyyət vermirdi. Axırda Kirov rayon Xalq Maarifi Şöbəsinə gedib bağça tərbiyəçisi, ya da gözətçi işləmək istədiyimi bildirdim. Onu da M.Ə. yoldaş vermədi. Dekabrın 1-də APXDİ-nin Azərbaycan dili və Ədəbiyyatı kafedrasının müdiri dosent Qulam Bağirovun yanına getdim. Baş müsbət çəkmişdi¹ deyə məni mehribanlıqla qarşıladı.

– Oğul – dedi – mən səni başa düşürəm, amma görək sən yerlin – rektor Qulam Məmmədov nə deyəcək?

¹ Qulam Bağirov Azərbaycan dilçiliyinin görkəmli nümayədəsidir. Repressiya zamanı iki dəfə həbs olunmuşdu. 17 il uzaq Şimalda onu dənizin ortasındakı kiçik adada saxlamışdılar. 1956-cı ildə bəraət almış adı çəkilən kafedranın müdiri olmuşdu. 1964-cü ildə o iflic oldu. Ərəb, fars, rus dillərini mükəmməl bilən Qulam müəllim 1966-cı ildə elmlər doktoru oldu. Mənim elmi rəhbərim oldu. Onu həmişə rəhmətlə yad edirəm.

O sənədlərimi götürüb rektorun yanına getdi. Rektor (Allah onun yanındakılara...) yox olmaz – demişdi. Yaxşı ki, Yəhudi Lola Barsuk (prorektor) orada imiş. Qulam Bağırovun – Ay Qulam müəllim, (onların hər ikisinin adı Qulam idi; Qulam Bağırova kişi Qulam, rektor Qulam Məmmədova Qulamyan deyərtilər. Arvadı erməni, özü milli heysiyyatdan uzaq olduğu üçün adı ona prof. Əli Sultanlı qoymuşdu) nə olar yetim uşaqdır, Universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib, qoy onu baş laborant götürək. Rektor – “yox olmaz”, – deyə yenə təkrar etməsini Lola Barsuk eşitmişdi. 3 gündən sonra rektor ezamiyyətə getdi. Yəhudi Lola Yuliyevna mənə əmr verib baş laborant vəzifəsinə götürdü (Allah ona rəhmət eləsin. Çünki qəlbində rəhmdillik var idi).

Mən dekabrın 8-də indi 56 il işlədiyim kafedrada baş laborant vəzifəsində əmək fəaliyyətinə başladım.

İşlər yaxşı gedirdi. Bir neçə gün idi işləyirdim – sevincimin həddi yox idi. Qulam müəllim adi danışıqdan, neçə günlük sual-cavabdan mənim hazırlıqlı olduğumu yəqin etdikdən sonra mənə saathesabı dərslər vermək istəyirmiş. Ona görə də mən sınaqdan çıxmalı imişəm. Bir gün Qulam müəllim dedi:

– Adil, Kamil Mirbağırov dərslərə gəlməyib. Onu əvəz edə bilərsənmi?

Mən:

– Niyə etmirəm, elə auditoriya üçün yanmırammı?

Qulam müəllim:

– Onda 502-ci otaqda mühazirədir, get, birtəhər yola ver.

Bilirdim ki, Kamil müəllim XIX əsr ədəbiyyatı mütəxəssisidir. Qulam müəllimin də mövzunu deməsi məni ruhən rahatladı. Deməli, “XIX əsrdə mətbuat” haqqında danışmalı idim. Mövzunu yaxşı bilirdim. Zəng vuruldu. 502-ci otağa yollandım. Tələbələr başqa müəllimin gəlməsini sevmirlər; oda ola cavan, paltarı köhnə, utancaq! Qorxa-qorxa keçib tribunaya yaxınlaşdım. Xahiş etdim, tələbələr sakitləşmirdi ki, dərəcə başlayım. Adını sonradan öyrəndiyim Rəfiqə adlı bir qız yoldaşlarını sakitləşdirdi ki, – Ay uşaqlar, dayanın görək nə deyir? Tələbələr sakitləşdi.

Mən:

– Uşaqlar, bu gün Kamil müəllimi mən əvəz etməliyəm.

Tələbələr kimisi heyrətdən, kimisi təəccübdən, kimisi rəğbətdən sakitləşdi. Mən mühazirəyə başladım. “Əkinci”dən onun redaktorunun böyüklüyündən elə həvəslə danışdım ki, sinifdə milçək uçsa eşidilərdi. Elə bu vaxt qapıda bədəcə iki dəfə məndən böyük, ucaboy, qara kostyumlu, səliqəli geyinmiş, yaşda məndən də böyük bir nəfər göründü. Elə bildim dünya başıma dolandı. Bir anda düşündüm ...Allah, Allah bu nə idi başıma gəldi? Görünür başqasının dərsinə girmişəm (Kamil müəllimi tanıyırdım). İndi məni işdən çıxarıb yenə işsiz qoyacaqlar. Gələn adam açıq qapının arasında dayanmışdı. Mən çəkinə-çəkinə ona yaxınlaşıb – Qulam müəllim məni göndərüb ki, Kamil müəllimi əvəz edirəm, dedim.

Gələn adam ona hesabat verməyimdən təəccübləndi və gülərək – mən tələbəyəm dedi.

Bu söz elə bil üzərimdən dağ böyüklükdə yükü götürdü. Cəsarətə gülərək – Olmaz, dərsin yarısında gəlmisən – deyib qapını çəkdim. Bu prosesi izləyən tələbələr ucadan gülüşdü. Dərsi zəngdən də bir-iki dəqiqə sonra tamamlayıb. Kafedraya düşdüm. Qulam müəllim gülürdü, sən demə, sinifkomlardan biri ona hər şeyi məndən əvvəl düşüb danışmış. Qulam müəllim səmimi şəkildə:

– Hə, oğul, sınaqdan çıxdın sənə dərs verəcəyəm. Bir neçə gündən sonra qiyabiçilərin yanvar sessiyası başlandı. Mən onların referatlarını yoxlamaqla, onlara müəllimlərin də dərslərini deməklə ciddi məşğul idim. Allahdan arzu edirdim ki, (fərqi yoxdur hansı fənn olur-olsun) müəllimlər gəlməsin, gedib onların dərslərini deyim (indi dərs boş keçməsin deyə laborantları auditoriyaya göndərmək olmur. Dərhal öz laborantlığım yadıma düşür). Bir gün kafedrada Qulam müəllimlə oturmuşduq. Onun da 17 il həbsxana və sürgün həyatı yaşadığını bilmirdim. Ona tələbə ikən Hadi Mirzəzədanin mənə sevdirdiyi¹ Bəkir Çobanzadə haqqında danışdım. Onların dost və bədbəxtlik yoldaşı olduğunu bilmirdim. Qulam müəllim diqqətlə məni dinləyib – qəmli halda başını tərپətdi.

¹ Bir dəfə Hadi müəllim B.Çobanzadə haqqında elə danışdı ki, tənəffüsdə onunla birlikdə çıxıb söhbəti davam etdirdim. Onda niyə Bəkir bəyin haqqında əsər yazmırlar. Biz partkomun qabağından keçdiyimizdən o sakit olmaq işarəsi verdi, mən susdum. Onda sən yazarsan – deyib ayrıldı. O vaxt repressiya qurbanları haqqında danışmaq cəsarət tələb edirdi.

– Nə olar, – dedi. Mən də onu düşünürəm ki, Ədəbiyyatdan yazsan bu kafedrada dərslər olmayacaq. Gəl elə B. Çobanzadədən yaz.

Ertəsi gün Universitetə gedib fikrimi Hadi müəllimə dedim. İkimiz birlikdə Muxtar müəllimin yanına getdik. Muxtar müəllim dedi:

– Gördün ki, mən səni dilçi etmək istəyirdim, axırda düzgün yola gəldin.

Tezliklə Muxtar müəllim mövzunu kafedradan keçirib, fakültə elmi şurasına çıxardı. Burada mövzu çox rəğbətlə qarşılandı. Gecəli-gündüzlü bu mövzunun üzərində işləməyə başladım. 1963-cü ildə Qulam müəllim iflic oldu. Onu müvəqqəti əvəz edən S.P. od-alov kimi hamını yandırdı. Kafedrada cəmi 5 nəfər elmlər namizədi var idi. Qalan 6-7 nəfər sırası, özü də savadsız müəllim idi. Hər hansı bir elmi mübahisə olanda mən araya girib məsələni həll edirdim. Bircə nəfər savadlı, istedadlı müəllim Tofiq Hacıyev idi ki, o, getdikdən sonra, demək olar ki, kafedrada bilikli müəllim qalmadı. Sən demə, mənim mübahisəyə girib elmi izah verməyim S.P.-nin xoşuna gəlmirmiş.

Bir hadisə – 1964-cü ildə “Azərbaycan qadını” jurnalının 40 illiyi münasibətilə redaksiyaya təbrik məktubu yazmaq lazım gəldi. Rektor Qulam Məmmədov təbrik məktubu yazmağı S.P.-yə tapşırırdı. O yazdı, rektor bəyənmədi. Sonra iki nəfər yazdı, rektor bəyənmədi. S.P. rektorun ünvanına xoşagəlməz sözlər deməyə başladı ki,

daha yazan deyiləm, özü nə bilir, eləsin. Mən işə qarışıb soruşdum.

– Nə olub ki?

S.P. məsələni danışdı.

Mən:

– Onda, qoyun mən də birini yazım.

O:

– Yaz görək.

Təbrik məktubu yazıldı. Laborant Elmira Axundova makinədən çıxardı. Mən kafedra müdirinin tapşırığı ilə məktubu rektorun evinə apardım. O, məni şüşəbənddə qapının yanında qəbul etdi. Gözlüyün gözünə taxıb oxudu və məktub xoşuna gəldi. Soruşdu:

– Hə, bu yaxşıdır. Kim yazıb?

Mən – deyə ona cavab verdim.

Onda o, Əylis kəndindən indicə çıxmış adamın ləhcəsində:

– Əcəb qələmin var!

Mən “sağ olun”, – deyə məktubu gətirib müdirə verdim.

Həmin ilin avqustun 1-dən sentyabrın 15-dək iki illik texniki işçi məzuniyyəti götürüb kəndə getdim. Sən demə, kafedra müdiri ilə onlar əlbir olub qəbul imtahanında “Yaxşıca işləyiblər”. Bunu bilən bədxahları bu haqda “Anonimka” yazmışdır. Sentyabrın 15-də mən geri qayıdanda rəhmətlik Həsən Nəsirov mənə bildirdi ki, səni işdən çıxarıblar...

Əvvəlcə kafedra müdirinin yanına getdim ki, yalvarıb bəlkə, fikrindən daşındırım. Onun keyfi kök idi. Həm kafedra müdiri, həm dekan müavini, həm fakültə partiya təşkilatı katibi, üstəlik qəbul imtahanlarında “Qaz vurub qazanını doldurmuşdu”. Ona nə qədər yalvardımsa, heç bir xeyiri olmadı. Sonra rektorun (yanındakılara rəhmət) qəbuluna getdim. Son sözü bu oldu ki, sən çox pis işçisən, səni işdən qovmuşam.

Mən: – Axı niyə? Mən nə pis iş görmüşəm?

Rektor: – Kafedra müdiri deyir ki, pis işçisən!

Mən dərdimi kafedrada oturmuş dosent Həsən Nəsirova dedim. O, mütəəssir halda dedi: – Nahaq yerə özünü yorma. Onsuz da o, gözünə yox, qulağına inanır.

Mən ələcsiz qalıb o vaxt institutun həmkarlar təşkilatının sədri Oruc Musayevə müraciət etdim. Oruc müəllim (Allah ondan razı olsun) məni dinləyib – ərizə yaz dedi – Həmkarlar Təşkilatının razılığı olmadan, özü də işçi məzuniyyətdə olanda onu işdən çıxarmaq olmaz!

Oruc müəllim məsələni yerli komitənin iclasına qoydu. Kafedra müdiri haray-həşir salmasına baxmayaraq, heç bir tutarlı fakt deyə bilmədi! Mən bildirdim ki, süpürgəçi də, qarovul da desəniz işləyəcəm, həqiqəti sübut edənə qədər. Buna görə də yerli komitənin təkidi ilə məni institutun kitabxanasına bir aylıq sınaq müddəti ilə göndərdilər. Bu bir aylıq müddət artıq 44 ildir ki, yadımdadır. Bu müddət ərzində doğma ali məktəbdə nələr etmişəm, bu ayrı mövzudur. Amma mən rektorun və kafedra müdirimizin “Yarıtmaz işi” haqqında Azərbaycan AOİT Nazirinin 15 aprel 1966-cı il tarixli əmrini görəndə bir daha inandım ki,

dünya xali deyil. Cəmi bir aydan sonra institutun rəhbərliyi dəyişdi. Ali məktəbə yeni təyin edilmiş rektor prof. A.S.Abdullayev məni çağırıb dedi:

– Oğlum, mən hər şeyi bilirəm, gəl səni kitabxananın müdiri təyin edim. Orada 150 manat maaş alacaqsan.

Mən: – Çox sağ olun, professor, məni maaşdan çox, həqiqət maraqlandırır. Özü də 2 il, 2 aydır ki, dissertasiyanı tamamlamışam. O gülərək – bunu da eşitmişəm. – Özün təklif etmisən ki, dissertasiyanı sənin “dostun” oxusun.

Mən mehriban münasibətdən ruhlanaraq – professor bunları haradan bilirsiniz? Mən belə etdim ki, əgər “dostum” S.P. düz nöqsan tutsa, deyim – sağ ol! Əgər səhv danışsa onda ona elmin nə olduğunu göstərərəm.

Rektor – yaxşı get, fikirləşərəm dedi. Mən sevincək halda yenə kitabxanaya düşdüm...

Sentyabr ayında sağlamlığımı bir qədər bərpa etmiş dosent Qulam Bağirovun (mənim elmi rəhbərim idi) təkidi ilə mən Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasına müəllim təyin olundum. Bundan sonra dissertasiyanın müdafiəsi üçün əsl əlbəyaxa döyüşünə girişdim. Vaxtilə Bəkir Çobanzadənin xeyirxahlığından, sonra isə əsərlərindən bol-bol bəhrələnən adam və adamlar (Bunu bilərəkdən belə deyirəm) və öz bədxahlarımla 5 il iki ay 6 gün mübarizə apardıqdan sonra 1969-cu il iyun ayının 18-də dissertasiyanı müdafiə etdim. Opponentimin biri Moskvadan olduğu üçün çox qısa müddətə diplomumu aldım. Bu, mənə inam verdi. Bir daha inandım ki, haqq nazilər, qırılmaz.

Validenylərim və qohumlarım haqqında geniş məlumat verirəm ki, bəlkə, gələcəkdə şəcərəmizi hazırlasalar, asan olsun.

Atam – Babayev Məhəmməd Əhməd oğlu, qohumların və yaşlı adamların dediyinə görə, çox mehriban və xeyirxah insan olmuş, hamının xeyrinə-şərinə yaramışdır. 1901-ci ildə anadan olmuş, 1941-ci ildə Ordubad RHK-dən Orduya çağırılmış 1943-cü ildə Kırmda həlak olmuşdur¹.

1930-cu ildə evlənmiş. Bir oğlu – böyük qardaşım Əli anadan olduqdan sonra birinci arvadını boşamış, 1937-ci ildə mənim anamla (16 yaşında) evlənmişdir. Qardaşım Əlidən və məndən başqa onun övladı olmamışdır.

Anam – Babayeva Fatma Abdulla qızı əsil azərbaycanlı qadını idi. Məni böyütmək üçün hər cür çətinliyə məhrumiyyətə qatlaşmışdır. O, məni özündən çox istəyirdi. Amma kiçik bir nöqsanı da mənə bağışlamazdı. Deyərdi: Uşaq əzizdir, tərbiyəsi ondan da əzizdir! Məni bir vətənpərvər, xalqını sevər insan kimi böyütdüyünə görə öz həyatımla ona minnətdaram. 2002-ci ildə Martın 9-da o, vəfat etdikdən sonra mən özümü ahıl-yetim kimi hiss etdim.

Qardaşım – Babayev Əli Məhəmməd oğlu (1931-1999) istedadlı və gözəl vokal səsə malik xeyirxah bir insan idi. Dünyanın sirlərinə vəqif olan Əli zamanın imkan vermədiyinə görə təhsil ala bilməmişdi. Onun bir oğlu və bir qızı (İsmayıl və Ərus) vardır. Bizim aramızda o qədər

¹ Azərbaycan Respublikası xatirə kitabı. II cild (A.B.). B., 2000, səh.66.

ata məhəbbəti var idi ki... onun vəfatının acısını indi də unutmuram.

Babalarım – Babayev Məşədi Əhməd Mustafa oğlu gözüaçıq, millətsevər, mömin bir adam olmuşdur, bir neçə il kəndxuda olmuşdur. Deyilənə görə çox zarafatçı insan imiş. Məsələn, Bir dəfə bağına gedəndə görür ki, kənd camaatını Kərbəla ziyarətinə aparmaq üçün kəndə gələn qara dərili Mərcan Çavuş namaz üstə əllərini yuxarı qaldırıb Allaha dua edir. Babam gözləyir, Mərcan çavuş namazı qurtarandan sonra – Allah səni çox gözəl yaradıb, hələ bir şükür də eləyirsən? – deyir.

Anamın atası – Məşədi Abdulla Qasım oğlu da kəndin baş bilənlərindən olmuşdur. 1918-ci il erməni–müsəlman davasında ermənilər Gorus və Qafandan azərbaycanlıları kütləvi surətdə qovduqda o, gələn soydaşlarımızı Danağırt və Kələkidəki erməni evlərində yerləşdirmişdi. 1945-ci ilin martında vəfat etmişdir.

Atamın anası – Rüksarə 1945-ci ildə 115 yaşında vəfat etmişdir.

Anamın anası – Qasıмова Bibixanım yadımda çox xeyirxah bir insan kimi qalmışdır. Bizi həddindən çox sevərdi. 1949-cu il martın 27-də 54 yaşında vəfat etdi.

Qohumlarım: Əmimi ermənilər 1918-ci il davasında tikə-tikə doğramışlar. 3 bibim qalmışdı. Böyük bibimin adı Şəfa idi (bir oğlu – Sadiq və bir qızı – Səkinə var idi).

Ortancıl bibim Şərəbanının 4 oğlu, 2 qızı olmuşdu.

Bibimin böyük oğlu Zeynal kəndimizdən çıxmış ilk elmlər doktorudur. Çox sağlam, düşüncəli. Xeyirxah insan idi.

Bibimin ikinci oğlu Məhərrəm (1929–1992) müəllim idi.

Ondan sonra gələn İsrafil mənim ən yaxın qohum-dostumdur. 1932-ci ildə anadan olmuş məşhur geoloqdur. Çox səmimi mehriban olduğu üçün onu hamıdan artıq sevmişəm.

Sərvər mənim yaşdımdır. Uşaqlığımız bir keçmiş və qohum-dost olmuşuq.

Bibimin Sona və Məleykə adlı qızları haqqında ancaq xoş sözlər demək olar.

Üçüncü bibimin 1 oğlu (Fərhad) 3 qızı (Müşginaz, Çimnaz və Gülnaz) vardır.

Anamın bir qardaşı Qasım (1909–1982) onun dörd oğlu (Abdulla, Əbbülhəsən, Xeyrullah, Qadir), 2 qızı (Laləzar və Xanım) olmuşdur.

Xalam Səkinə (1922–1992) çox gözəl və xeyirxah insan idi. Onun da anam kimi bir oğlu (Nadir) var idi. Nadir müəllim idi, 49 yaşında vəfat etdi.

Mən 1963-cü ildə Cəbrayıl rayonunun Qaracallı kəndində böyüyüb boya-başa çatmış İsmayılova Şəfiqə Səməd qızı ilə ailə həyatı qurdum. Allahımdan və taleyimdən çox razıyam ki, bəxtimə qədərbilən, tərbiyəli, həyalı, mehriban, insansevər bir qadınla birlikdə 58 il ömür sürmüş, (Allah bu illəri daha da çox etsin) 5 uşaq böyüdüb tərbiyə etmişik.

Böyük qızım Təranə çox ağıllı mehriban qızıdır. O, elə bil mənim bacımdır. Mənə və uşaqlarıma qayğı göstərir. Özü ingilis dili müəllimidir. 2 övladı (Günay, Ülker) vardır.

İkinci qızım Zümrüd çox mehriban, şən qızıdır. Ali təhsillidir. İki uşağı (Rəşad və Gülnar) vardır. Özü rus dili müəllimidir.

Üçüncü qızım Bahar fizikanı, riyaziyyatı o qədər gözəl bilirdi ki, ona Paskal deyərdik. Xalq təsərrüfatı institutunu bitirmişdir. Üç övladı (Vüsalə, Aynur və Məhəmməd) vardır.

Dördüncü övladım Araz ağıllı, ailəsini, vətəninə sevən bir adamdır. İki ali təhsili vardır. Xarici Dillər İnstitutunu və Polis Akademiyasını bitirmişdir. DİN baş idarələrindən birində zabitdir.

Kiçik oğlum (son beşik) Ayaz düz danışmağı, həqiqəti çox sevir. Hər şeydə həqiqət axtarır. 2 övladı (Şəfiqə və Vüsal) vardır. Polis Akademiyasının məzunudur. DİN-in mayorudur.

Mən həyatımdan narazı deyiləm. Doğrudur öz potensialımı reallaşdırmaq üçün şərait tapsam Vətənimə və xalqıma bundan daha çox xeyir verə bilərdim. Amma nə etməli. Əgər ilin 365 gün olduğunu nəzərə alsaq, insan 80 ildə 29200 gün yaşamış olur. Məndən soruşan olsa, ömrümün xoş günlərini saymağa barmaqlarım kifayət edə.

Nə isə...

Düz on bir ildən sonra təəssüf ahı ilə dediyim “Nə isə”ni davam etdirmək qərarına gəldim. Çünki son on bir

ildə bəzi hadisələri qeyd etməyi lazım bildim. Bundan əlavə, elmi məqalə və kitablarımı əlavə etdim ki, məndən sonra araşdırmaçılar dilçiliyə, ədəbiyyatşünaslığa və s. aid elmi əsərlərimi və bədii yaradıcılıq nümunələrimi çoxsaylı Adil Babayevlərə isnad verməsinlər.

Nə isə...

2008-ci il mayın 6-da ADU-da mənim 70 illik yubileym keçirildi. Tədbirdə ADU-nun rektoru S.İ.Seyidov təbrik nitqi söylədi və ali məktəbin hədiyyəsini təqdim etdi. Sonra iş yoldaşlarım, AMEA-dan və başqa ali məktəblərdən gəlmiş həmkarlarım, habelə Təhsil Nazirliyinin və Respublika Təhsil İşçiləri Həmkarlar Təşkilatının nümayəndələri təbrik nitqi söylədilər. Naxçıvan MR Bakıdakı nümayəndəsi Ə.Həsənov və Naxçıvanın bir sıra təşkilatlarının nümayəndələri çıxış etdilər. Sonra mənim şeirlərim və bədii əsərlərimdən parçalar səsləndi.

Bir təəssüf doğuran ricət... 2005-ci ilin noyabr ayında AMEA-nın Humanitar elmlər üzrə elmi katibi, böyük alim, paxıllıq nə demək olduğunu bilməyən, hər cür mənfi insani keyfiyyətlərdən uzaq olan böyük insan Ağamusa Axundov məni yanına çağıraraq dedi:

– Adil, hamı bilir ki, Birinci Türkoloji Qurultayın materiallarını bağlı fondan ilk dəfə sən çıxarıb araşdırmısan. Bu haqda çoxlu məqalələr yazmısan və bir neçə kitabda həmin qurultayın iştirakçılarının sənədlərini ovaxtki KQB-nin arxivindən çıxarıb elmi ictimaiyyətə çatdırmısan. Onları gətir, onların əsasında yuxarıya

məktub yazıb, bu böyük hadisənin 2006-cı ildə 80 illik yubileyi münasibətilə beynəlxalq konfrans çağırmaq. Sən də bu haqda yaxşı bir monoqrafiya yaz. Belə də etdik. Yuxarıdan razılıq verdilər. Beynəlxalq Konfransı keçirmək üçün təşkilat komitəsi yarandı. Mən də o komitənin tərkibinə düşdüm. Gecəli-gündüzlü MTN, Respublika siyasi partiyalar və ictimai hərəkatlar arxivində, Dövlət arxiv film fondunda çalışdım. Qurultayın açılışı, gedişi haqqında sənədli filmləri əldə etdim. 2006-cı il mayın 23-nə Beynəlxalq konfransın açılışı gününə qədər 343 səhifədən ibarət bir monoqrafiya “Türksoyun birlik səsi” adlı kitab AMEA-nın vəsaiti hesabına çapdan çıxdı.

Kitabda Birinci Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı, redaktor Ağamusa Axundovun giriş sözündən sonra, müəllifin giriş sözü verilir. Əsər 3 fəsildən ibarətdir:

1. Birinci Türkoloji Qurultay çağırmaq zərurəti və qurultaya hazırlıq.

2. Birinci Türkoloji Qurultay (Qurultayın gedişi bütün çıxışçıların sözü və fotosu Qurultaydan sonra).

3. Qurultaya nəzarət və qurultayçıların qırğını (Burada 17 nəfər Qurultay işçisinin repressiyası haqqında arxiv materialları verilir).

Kitabın sonunda Qurultayın iclaslarından foto şəkillər, habelə ayrı-ayrı alimlərin fotoları və cinayət işlərinin üz qabığı verilir.

Kitab Beynəlxalq Konfransın rəsmi sənədi kimi xarici ölkələrdən gəlmiş, habelə yerli iştirakçılara paylandı. Hətta Beynəlxalq konfrans iştirakçısı olan İzmir Mərmərə Universitetinin professoru Fikrət Türkmən və Qazan Universitetinin professoru Mirfatik Zəkiyevlə Ortaq türk dili, türk əlifbası və Birinci Türkoloji Qurultay mövzusunda Azərbaycan İctimai Televiziyasının keçirdiyi dəyirmi masada Azərbaycan tərəfdən mənim namizədliyimi Ağamusa Axundov verdi. Çıxışımız uğurlu oldu. Konfransdan sonra Ağamusa müəllim məni çağıraraq – Adil – dedi: Bu kitabı yazmağa neçə ay zəhmət çəkmisən, özün də konfransda 2 məruzə etmisən, çox sağ ol. Bu kitab üçün sənə təşkilat komitəsi 5000 manat qonorar verə bilər. Qonorar istəyirsən, yoxsa fəxri ad? Mən: Ağamusa müəllim, düzdür ehtiyacım var, amma fəxri ada daha çox əhəmiyyət verirəm. Yaxşı – dedi yazarıq. AMEA-nın o vaxtki prezidentinin imzası ilə 11 iyul 2006-cı il tarixdə №13/343 sayılı məktubla yuxarıya müraciət etdilər. Amma aparatın o vaxtkı sahə müdiri F.A. bu böyük əməyə heç bir qiymət vermədi. Niyəsi bilinmədi.

Bundan sonra 2008-ci ildə mənim 70 illik yubileyimlə bağlı olaraq ADU-nun rektoru S.İ.Seyidov Respublika Təhsil Nazirliyinə “mənə əməkdar elm xadimi” fəxri ad verilməsi üçün Yuxarı Təşkilat qarşısında məsələ qaldırmağı xahiş etdi (12-1-2008, №21-08/01-9 sayılı məktubla) Nazirliyin işçiləri əhəmiyyət vermədi.

Sağ olsun keçmiş nazir Misir Mərdanov! Bizim Universitetə tez-tez gələr və yağıncaqlarda mənim fəallığımı görərdi.

Ona görə də 2009-cu ilin sentyabr ayının 19-da məni nazirliyə dəvət etdi. Aparatın rəhbəri gözəl insan, əsil vətəndaş İlham Pirməmmədov mənə dedi ki, “Adil müəllim, rektora de, keçən ilki məktubu təzələsin, bu il müəllim günü (5 oktyabr 2009) münasibətilə səni fəxri ada təqdim edəcəklər”. Mənə bu sözləri İlham müəllim, Misir müəllimin kabinetinə gedərkən dəhlizdə deyirdi. Elə bu vaxt universitetin prorektoru bizi görüb soruşdu.

– Burada nə edirsən?

– Nazir çağırıb məni fəxri ada (əməkdar elm xadimi) təqdim etmək istəyir – dedim (Bunu heç deyərdilərmimi?).

Bu sözləri eşitcək prorektor maşına oturub tez Səməd müəllimin yanına qaçıb:

– Bilirsən, Səməd müəllim, indi Adil haradadır?

– Hardadır.

– Nazirliyə gedib, orada şikayət edir ki, Dillər Universitetində Azərbaycan dilini sıxışdırırlar. İndi özün bil.

Mən isə heç nədən xəbərim olmadığı üçün Universitetə gəlib məktubu təzələmək xahişi ilə tez Səməd müəllimin yanına getdim. Bu vaxt Səməd müəllimi yalandan inandıra bilmiş prorektor rəngi qızarmış halda rektorun otağından çıxıb, mənim yanımdan güllə kimi ötüb keçdi. Mən içəri girəndə Səməd müəllim üzümə baxmaq istəmədi (Onu deyim ki, həmişə onunla mənim aramızda

mehriban və səmimi münasibət olmuşdur. Mən ondan inciməmişəm).

Mən salam verib gülümsər halda ona dedim:

– Səməd müəllim, sənə bir yaxşı söz deyəcəyəm.

– Bilirəm nə demisən, harada demisən, indi hardan gəldiyini də bilirəm. Nazirliyə gedib demisən ki, Dillər Universitetində Azərbaycan dilini sıxışdırırlar. Ona görə də məktubu təzələmək yoxdur.

Dünyada elə bitr müqəddəs ruh, elə bir ilahi qüvvə qalmadı ki, and içməyim ki, vallah, belə bir mövzu heç ortada olmayıb. Sonra Səməd müəllim yavaş-yavaş inandı ki, təqsir məndə deyil. Onun vasitəsilə məndən intiqam almaq istəyirlər ki, niyə bu adam 6 fənn üzrə dərslik yazır, çoxlu monoqrafiyalar çap etdirir və s.

Səməd müəllim bir ildən sonra 25.09.2010-cu il tarixdə “21-384/05-9 ünvanlı məktubla Təhsil nazirinə müraciət etdi ki, mənə fəxri ad verilsin” (məktubun məzmunu belə idi). Bu dəfə artıq gec idi. Beləliklə, mən heç bir fəxri ad almadım.

Qədərim belədir. Yenə 2008-ci ilə qayıdıram. Böyük alim, gözəl insan akademik İsa Həbibbəylinin təqdimatı (müsbət rəyi) ilə Ulu öndər haqqında Naxçıvan teatrında tamaşaya qoyulan mənzum pyesimin xeyirini görə bilmədim. 1996-cı ildə yazdığım bu pyesin 12 ildən sonra səhnəyə çıxması və uğur qazanması bəzilərinde güclü qibtə hissi yaratdı.

Naxçıvan rəhbərinin mənə olan müsbət münasibəti aparat işçilərinin bəzilərinde qısqanclıq hissi yaratdı. Əvvəlki uğurdan ruhlanaraq Naxçıvanın Andranik

qoşunlarından xilas edilməsi haqqında yazdığım “Apardı sellər Saranı” adlı gözəl bir pyesi heç oxumadan rədd etdilər. Bakıda neçə il əvvəl rejissor Ağakışi Kazımovun hazırladığı “Sarı gəlin” adlı televiziya tamaşasını da Naxçıvanda Universitetin rejissoruna ən maraqlı, konflikt nöqtələrini çıxarmağı tələb etməklə yararsız hala saldılar.

2013-cü ildə bütün ili arxivlərdə işləyib Naxçıvan rəhbərinin fəaliyyətini əks etdirən “Möhtəşəm 18 il” adlı 343 səhifəlik kitab yazdım, çap olunmağa imkan vermədilər.

Beləliklə, 2013-cü ildən başlayaraq bir səhifə nə bədii əsər, nə də bir kitab yazmağa başladım. 2012-ci ildə universitetdə bir neçə kafedra ilə birlikdə Azərbaycan dilçiliyi kafedrası da bağlandı. ...Nə isə. Mən kafedra müdiri olmaq iddiası ilə deyil, dövlətimizin, respublikamızın, xalqımızın dilinə aid kafedranın olması haqqında 5 il mübarizə apardım. Nəhayət... 2017-ci ildə universitetə görkəmli dilçi alim, akad. K.M.Abdullayev rektor gəldi. O, mənə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasına rəhbərlik etməyi təklif etdi. Mən ona təşəkkür edərək dedim ki, *“Onda elə bilərlər mən kafedra müdiri olmaq üçün mübarizə aparıram. Belə deyil. Mən dünyanın bir çox dillərinə aid kafedralar olan universitetdə dövlət dilinə, xalqın və millətin dilinə aid kafedranın olması uğrunda vuruşuram. Məni müdirlik maraqlandırmır. Çox sağ olun. Kamal müəllim belə bir kafedranı yaratdı...”*

Yaxşı ki, respublika miqyasında öz nüfuzum əvvəlki kimi qalmaqdadır. Azərbaycan Respublikasının 13 noyabr

2017-ci il tarixli sərəncamı ilə Dövlət Dil Komissiyasının üzvü təsdiq edildim. Elmi pedaqoji fəaliyyətimi Allah verdiyi ömrün sonuna qədər davam etdirərək vətənimə, xalqıma, dövlətçiliyimizə xidmət edəcəyəm.

2018-ci ildə mənim 80 yaşım tamam oldu. Elmi pedaqoji fəaliyyətim 57 il bir ali məktəbdə - Azərbaycan Dillər Universitetində olmuşdu. Ona görə də Kamal müəllim mənə prezident təqaüdü verilməsi üçün Respublika Təhsil Nazirliyinə 21-285/05-10 sayılı 13.04.2018-ci il tarixdə xahiş məktubu yazdı ki, onlar bu məsələyə baxsınlar (məktubu əlavə edirəm).

Heç bir cavab olmadı. Heç bir cavab gəlmədi. Buna görə də 57 il elmi-pedaqoji fəaliyyəti olan, çoxlu elmi kadrlar yetişdirmiş, hakim partiyanın fəal üzvünün 80 illiyi keçirilmədi. Heç kəsdən incimədim... Nə isə...

2017–2018-ci ildə 3 dəfə yuxarı orqanlarda qəbulda oldum. Ərizəmi alıb aşağı təşkilata göndərdilər. Aşağı orqan isə həmişə susur. Adamin və Almasa, əhəmiyyət verməzlər.

2018-ci ildə 80 illik yubileyim və 56 illik elmi pedaqoji fəaliyyətimlə bağlı olaraq rektor K.M.Abdullayev 13.04.2018-ci il tarixdə 21-285/05-10 sayılı məktubla Nazirliyə müraciət etdi ki, mənə Prezident təqaüdü verilməsi üçün yuxarı təşkilatlar qarşısında məsələ qaldırsın. Nə oldu?... Heç nə!... Niyə?!

Görəsən bu necə olur...? Özüm də bu suala cavab tapa bilmirəm. Axı!

1. Respublika ali məktəblərinin heç birində məndən başqa 6 fənn üzrə ali məktəblər üçün dərslik yazan yoxdur. Bunu mən etmişəm.

2. Azərbaycan dilçilik elmi tarixini yaradan (II cilddə) mənəm (Bunu Ağamusa Axundov dəfələrlə deyib və yazıb).

3. Birinci Türkoloji Qurultayın sənədlərini 1962-ci ildə bağlı fonddan çıxaran, bu haqda 2 monoqrafiya, çoxlu məqalə yazan mənəm.

4. Reprussiya Qurbanı olmuş Azərbaycan dilçilik haqqında ilk araşdırma aparıb monoqrafiya yazan mənəm.

5. Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi yeni istiqamətdə qurub inkişaf etdirən Heydər Əliyev haqqında ilk və son səhnə əsəri yazan mənəm. Amma!!!

Yaxşı ki, türk qardaşlarımız “Kimin oğludur”, “Kimin adamıdır” və s. kimi subyektiv suallar vermədən hər şeyi həll edirlər. Görkəmli alim, elm təşkilatçısı, gözəl vətəndaş Türk Dünyası Araşdırmaları uluslararası elmlər Akademiyasının Azərbaycan təmsilçisi prof. Elçin İskəndərzadə mənə məktubla bildirdi ki, Siz Türk Dünyası Miqyasında uzun illərdən bəri apardığımız elmi axtarışların uğurlu nəticəsi olaraq 2 böyük ada və mükafata layiq görülmüşsünüz. Adı çəkilən akademiyanın 17.02.2020-ci il tarixli qərarı ilə

1. Türk Dünyası Araşdırmaları Uluslararası Elmlər Akademiyasının üzvü (akademik) seçilmisiniz (Başkan prof. Dr. Hasan Ahmet, Genel Sekreter prof. Dr. Tuncay Palta).

2. Türk Dünyası biliminə və təhsilinə üstün xidmətlərindən dolayı “Uluslararası Altın Yıldız Madalyası” ilə təltif edilmişsiniz (Başkan prof. Dr. Hasan Ahmet, Genel Sekretar prof. Dr. Tuncay Palta).

3. Yenə həmin Akademiyanın 12 oktyabr 2020-ci il tarixli qərarı ilə Beynəlxalq Atatürk mükafatı aldım.

Canımdan artıq sevdiyim vətənimdə isə müxtəlif proseslər zamanı yaranan bəzi mənfur iddia daşıyıcıları həqiqəti ört-basdır etməyə, özləri üçün karyera (içində də pul) toplamağa başladılar. Bu, mənim yadıma gözəl şair Səməd Mənsurun “İskilər oflar liləndilər” şeirini salır. Şeirin yazılma səbəbi aşağıdakıdır:

1918-ci ildə ADR hakimiyyət başına gələndə sırf milli dövlət olacağını bəyan etdi və vəzifəyə də əsasən milli kadrları (fəmiliası milli səslənən) götürəcəyini bildirdi.

Siyasət rənginə bürünənlər dərhal bundan istifadə etdilər. Əvvəlcə fəmilialar belə idi: Şəkinski, Gəncinski, Kubinski, Kurbanov, Kasumov və s. Onlar dərhal rusca olan morfemləri azərbaycanca etdilər. Yəni Şəkili, Gəncəli, Qubalı, Qurbanlı və s. Beləliklə, dərhal vəzifəyə keçdilər, ona görə də Səməd Mənsur bu şeiri yazdı:

*İskilər, oflar yaman liləndilər,
Lilənib də dərhal piyləndilər,
Köhnə lilər liləkdən görməz səmər,
Təzə lilər canunçun sərbəsər,
Elə ki, birdən-birə liləndilər,
Lilənib də dərhal piyləndilər.*

*Sandığa qoymuş lilər öz iskilügün,
Əldə bayraq eləyib liligün.
Göstərən saətdə fələk qəviligün,
Bir də görərsən lilər iskiləndilər.
Iskilər oflar yaman liləndilər.*

Yaxşı ki, obyektiv təşkilatlar var, yoxsa heç nəyə layiq ola bilməzdim. Belə ki:

1. 1993-cü ilin mayında B.Çobanzadənin ilk araşdırmaçısı kimi Kırım Mədəniyyət fondunun “B.Çobanzadə Mükafatı”nın ilk laureatı oldum.

2. 2008-ci ildə Respublika Təhsil Nazirliyinin qərarı ilə “Qabaqcıl Təhsil işçisi” medalı ilə təltif oldum.

3. 2004-cü ildə Vektor Beynəlxalq Elm Mərkəzinin “XXI əsr Azərbaycan Ziyalıları” eyniadlı kitabda elmi fəaliyyətim haqqında geniş məlumat verildi (səh.38).

4. 2008-ci ildə Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin “Qızıl Qələm” media mükafatı laureatı oldum.

5. 2009-cu ildə keçirilən sorğu əsasında Azərbaycanın ən görkəmli ziyalılarından biri seçilib həmin kitabın 41-ci səhifəsində yer aldım.

6. “Ziyalılıq zirvəsi” adlı kitabda 29-cu səhifədə yer aldım.

7. 2005-ci ildə M. Göyçəlinin seçib tərtib etdiyi “XX-XXI əsrin yaradıcı və ziyalı insanları” kitabında 10-cu səhifədə yer alaraq haqqında geniş məqalə çap edildi.

8. YAP üzvü kimi çoxlu təşəkkürlər almışam.

9. 80 illik yubileyim münasibətilə Dövlət kitabxanasında yaradıcılıq sərgisi təşkil edilmişdir.

Azərbaycanda məmur özbaşınalığı, tanışlıq və pul ilə dövlətimizə, Prezidentimizə bütövlükdə, xalqımıza qarşı xalqda narazılıq yaradan yerində olmayan vəzifəliklər heç nəyi görmək istəmədiyi halda, türk qardaşlarımız mənə mənəvi dayaq oldu.

Böyük türk şairi Ziya Paşanın aşağıdakı sözləri yada düşür:

*Ayinəsi işdir kişinin, lafə baxılmaz,
Şəxsin görünər rütbeyi-əqli əsərindən.*

Hamı çoxunun laf ilə akademiya üzvü, əməkdar elm xadimi və s. olduğunu görür.

Türk qardaşlarımız və bir sıra digərləri elmi yaradıcılığa (adamı olmasa da) qiymət verir. Belə ki:

1. Beynəlxalq Türkiyə dünyası araşdırmaları elmlər Akademiyası özünün 17 fevral 2020-ci il tarixdə Türk dünyası elminə və təhsilinə verdiyim üstün töhfələrdən dolayı həmin akademiyanın üzvü seçmiş AÜ-107 sayılı akademiya üzvü diplomu ilə təltif etmişdir.

2. Həmin qərarla Türk Dünyası Araşdırmaları Uluslararası İlimlər Akademisi Adil Babayevi Qızıl medalla təltif etmişdir.

3. Yenə həmin Akademiya 19 oktyabr 2020-ci il tarixli qərarı Adil Məhəmməd oğlu Babayev Beynəlxalq Atatürk mükafatına layiq görülmüşdür.

4. Avropa Elmlər Akademiyasının Beynəlxalq mükafat komitəsinin 15.X.2021-ci il 113 sayılı qərarı ilə Dünya elminə və Təhsilinə verdiyi töhfəsinə görə “Avropanın fəxri alimi” (Akademiyanın həqiqi üzvü) diplomu ilə təltif etmişdir.

5. Avropa təbiət elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir.

6. Bütün bunlara görə Avropa Təbiət elmləri Akademiyası üzvlərinin ensiklopediyasında (2021-ci il, səh.48) şəkil və tərcümeyi-halı ilə yer almışdır.

2020-ci il fevralın 1-dən 58 il işlədiyim Azərbaycan Dillər Universitetinin Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının məsləhətçi-professoru seçildim (əvvəlki əmək haqqım

saxlanılmaqla). Dövlət Dil Komissiyasının üzvü kimi bacardığımı edəcəyəm, yəni elmi fəaliyyətimi davam etdirəcəm. Allah verdiyi ömrün sonuna qədər vətənimə, xalqıma, Dövlətimə və dövlətçiliyimə xidmət edəcəyəm. İnşallah!!!

PS. 2020-ci il haqqında bir neçə söz...

Bu ilin bütün dünya, bəşəriyyət üçün hüzn-faciə ili olması haqqında çox deyiləcək və çox da yazılacaqdır. Amma mən də bir neçə kəlmə yazmaq istərdim ki, gələcəkdə bəlkə lazım oldu.

Mən uzunömürlü hesab edilirəm. Çünki 80 ildən artıq yaşamışam. Mən Sovet–alman müharibəsini görmüşəm. Onda (1941–1945) insanlar məyus idi, ancaq ümitsiz deyildi. Onda hər gün bir və ya iki evə “qara kağız” (ölüm xəbəri) gəlirdi, amma adamlar belə məyus olmurdu.

Hələ 2019-cu ilin dekabr ayında xəbər verildi ki, Çində “Korona virus” deyilən bir xəstəlik yayılıb. Dünya bu xəbəri bir şey kimi qəbul etdi. Amma bir neçə aydan sonra bu xəstəlik bütün dünyanı qartal kimi caynağına alıb ölüm səmasına qaldırdı. Bütün dünya bu xəstəliyə giriftar oldu. Azərbaycan xalqı da bu xəstəliyin acısını daddı. Bu xəstəliyin qorxulu cəhəti o idi ki, ondan sağalmaq ehtimalı həm fiziki, həm mənəvi bəlalar gətirirdi.

1. *Fiziki bəlalar:* a) bu xəstəliyə 65 yaşından yuxarı olan şəxslər tutulsa, sağalmır; b) xəstəlik yaş həddi tanımır, müalicə vaxtında aparılmasa, insan ölməlidir; c) viruslar sürətlə yayılır, hamını əldən salır.

2. *Mənəvi bəlalar:* a) evdə otur, bayıra çıxma; b) övladın xəstələnir, onunla təmasda olma; c) hər şeydən şübhələnmə, hər şeydən qorx – yoluxarsan; d) camaat içinə çıxma, yoluxarsan; e) toy, yas qadağandır; f) adamın əzizi ölür, yasına gedə bilmir.

Bunlar və deyə bilmədiyim çox şeylər adamları ümitsizləşdirir.

Ümitsizlik isə insanın mənəvi-psixoloji, fiziki cəhətdən məhvdir.

GÖZ AÇANDA GÖRDÜYÜM, AYAQ AÇIB GƏZDİYİM KƏND!

(“Dırnis və dırnislilər” kitabı. Bakı, 2001, səh.3–30)

Əziz oxucu! Dırnis Xeyriyyə Cəmiyyətinin sədri, texniki elmlər namizədi Afiyəddin Sadıq oğlu Məmmədovun təşəbbüsü ilə nəşr edilən Dırnis və dırnislilər məlumat sorğu kitabına ön söz yazmağı məmnuniyyətlə öz öhdəmə götürdüm. Büna görə də doğma kəndimiz haqqında bir neçə kəlmə ilə oxucunun təsəvvürünü genişləndirmək istəyirəm. Bu kənd nəinki Ordubad rayonunun, habelə bütün Naxçıvan diyarının ən gözəl kəndlərindən biridir. Bura çox qədimdən insan məskəni olmuşdur. Yaşı min ildən artıq olan bu kənddə türkdilli Alban tayfaları yaşamışdır. Təəssüf ki, kəndin yerləşdiyi coğrafi mövqe elədir ki, tarixi mənbələrdə bu kənd haqqında məlumat çox azdır. Çünki kənd həm əsas ticarət yollarından kənarında, həm də geosiyasi cəhətdən az əhəmiyyətli nöqtədə yerləşir.

Vənənd çayı boyunca 16 kilometr yol getdikdən sonra Şimaldan Səhəng dağına, Qərbdən Carbas dağına, Şərqdən isə Qurd dağına sığınmış olan bu gözəl kəndin keçmişdə ətraf mühitlə əlaqəsi Naxçıvan, Culfa mahalı ilə Vənənd çayı boyu, Badamdar tərəfdən Düylün yolu; Qurd dərəsi tərəfdən Əylis yolu, Pir tərəfdən isə Nüğüdeh yolu olsa da hal-hazırda kəndin tək-cənub tərəfdən şose yolu ilə çıxışı qalmışdır. Bu kənd Zəngəzur sıra dağlarının

ətəklərində yerləşir. Bu səbəbdən də məşhur səyyahların və tacirlərin buraya gəlişi nisbətən az olmuşdur. Doğrudan da, Dırnıs Dəstəvənənd və başqa kəndlərə nisbətən daha az adam müəyyən məqsəd üçün buraya üz tutmuşdur. Çünki Zəngəzur silsiləsinin aşağı hissəsində yerləşən Ordubad və onun kəndləri Arazdan başlayaraq yuxarıya – Şimala doğru getdikcə dağlar sıxlaşır, düzənlik azalır, həyat çətinləşir. Ordubadın bütün kəndləri (hətta Ordubad özü də) müvafiq olaraq aşağıdakı çayların ətrafında yerləşir. Gilan çay, Parağa çay, Düylun çay, Vənənd çay, Əylis çay və Ordubad çay ətrafında – çayboyu düzülmüşdür (Bu barədə geniş danışmağa ehtiyac yoxdur). Dırnıs kəndi Vənənd çay üzərində böyüklüyünə görə Dəstə və Vənəndən sonra 3-cü yerdədir. Vənənd çayı boyunca 13 kənd yerləşir. Bu kəndlər Araz çayına tökülən Vənənd çayı boyunca yerləşmişdir ki, aşağıdan yuxarıya doğru getdikcə kəndləri əhatə edən dağlar arasındakı məsafə kiçilir. Ərazi azalır. Buna görə də bu kəndlərdə böyük infrastruktur yaratmaq çətin olur. Dırnısdan yuxarı cəmi üç kənd – Kələki, Unus və Pəzməri yerləşir. Bu səbəbdən də çayların yuxarı hissəsində, dağlıq yerlərdə yaşamaq çətin olmuş. Bura ticarət, səyahət və s. cəhətlərdən də əlverişsiz olur. Təsadüfi deyil ki, 250-260 il bundan əvvəl II İrəqlinin zülmündən qaçan böyük bir dəstə Qazax ellərindən qaçaraq Dırnısa sığınmışdır. Son vaxtlara qədər kənd əhalisinin bir qrupunun şifahi nitqindəki fərqli cəhətlərin səbəbini izah etmək mümkün olmurdu. Belə ki, kənd camaatının bəzisi feilin indiki zaman şəkliçisi olaraq -ır, -

ir, -ur, -ür əvəzinə er işlədir. Belə fərqlərin sayını artırmaq da olar. İndi aydın olur ki, bu, Qazaxdan qaçıb Dırnısa sığınacaq tapanların nəslidir. Bu hadisə təxminən 1750-1760-cı illərdə olmuşdu. II İraklı qaçqın düşmüş əhalini qaytarmaq üçün 1775-ci ilin avqustunda, 1775-ci ilin noyabr ayında və 1791-ci ilin yanvar ayında 3 dəfə hökm vermişdir, lakin əhalini geri qaytarmaq mümkün olmamışdır. Onların bəziləri Nügedeh adlandırılan kəndə qaçmışdır. Qərribə burasıdır ki, bu qaçqınlar Dırnısa hansı yolla gəlmişlər. Bu haqda geniş məlumat İsmayıl Umudlunun “Vəkil oğulları” kitabında verilmişdir. Burada oxuyuruq:

Pənahağa Tiflis valisi II İraklinin hökmü ilə 1768-ci ilin aprel ayından 1774-cü ilin noyabr ayına qədər Salahlı elinin ağsaqqalı (farsca “rişsefid”) vəzifəsində olmuşdur. 1774-cü ilin noyabrında Qazax Xas Bəylinin başçısı, vali yanında bəyliyin vəkili təyin edilir.

Bu vəzifəyə təyin edilərkən ona Qazax obalarından baş götürüb qaçmış kəndliləri toplayıb geri qaytarmaq işi tapşırılmışdır. Bu fərmandan 9 ay sonra II İrakli didərgin düşmüş rəiyyətləri tapıb əzəlki yerlərinə qaytarmaq haqqında yeni bir hökm verir. Fars dilində yazılmış hökmdə deyilir ki, “Qazax elləri və oymaqlarından qaçıb dağlarda, Dırnıs mahalında (Naxçıvanın indiki Ordubad bölgəsində nahiyə – A.B.) və qeyri camaatlar arasında gizlənmiş rəiyyətlərin hamısını sürüyə-sürüyə geri qaytarmalı və əzəlki yerlərində sakin etdirməlidir”.

Habelə bütün vilayətlərin böyüklərinə və tayfa başçılarına da tapşırılır ki, onların qaytarılmasına maneçilik etməsinlər (Bu əmri yerinə yetirmək mümkün olmayıb, hər halda keçmiş Dırnıs mahalının (Ordubad dağları) ərazisindəki dağ kəndlərində yerli camaatla qaynayıb-qarışan qazaxlıların törəmələri indi də yaşayır – A.B.). Bir neçə kəlmə kəndin və regionun dinə münasibətindən bir epizod 1903-cü ildə Dərvişlik edən Hacı İbədım Səyyah adlı bir nəfər Naxçıvanda dini-islami şiəliyi təbliğ edən dərviş peyda olur. O, burada oxuduğu şeylər və Quran haqqında camaata maraqlı şeylər danışır: İsmaililər dövründə Ordubadda Çoban Yəhya adlı bir nəfər gəlir. O, kəndləri dolaşib islamı təbliğ edir. Camaat ona bir işlə məşğul olmağı xahiş edir. Yəhya deyir:

– Mənə bir neçə inək və qoyun verin muzdurluq edim. Elə də olur. Ona otarmaq üçün bir neçə inək və qoyun verirlər. Yəhya heyvanları çölə apararaq özü Quran oxuyur. Camaat xahiş edir ki, oxuduğunu bizə də öyrət. O deyir:

– Onda mənə bir otaqlı ev tikin (xanəgah – farsca). Ona bir ev tikib adını xanəgah (indiki xanəgah kəndi) qoyurlar. Çoban Yəhya hər gecə burada dinə aid söhbətlər aparır.

Yəhyanın bu işləri sayəsində İsmailizm bütün Naxçıvana Maku vilayətinə və başqa yerlərə yayılır. İsmailizm bütün İranda geniş yayılır. Monqollar İrani İsmailizmdən təmizləyəndə Hulaki Xanəgahı (Xanağanı) dağıtmağı və buradakı İsmailizm təriqətini məhv etməyi tapşırır. Bunu görəndə Şiə – İsmaili Yəhya 40 nəfər

möminlə – möhkəm şiə inancı olanla birlikdə dağlar aşıb dərələr keçərək Nüs-Nüs kəndinə qaçırlar. Hülaki xanın adamları onların hamısını qılıncdan keçirir. Təxminən 1256-cı ildə Naxçıvanda hakimiyyətini bərqərar edən Hulaki xanın zülmündən qaçaraq Nüs-Nüs kəndində qətl edənlərin indi də müqəddəs yer sayılır. Buraya nəzirlər deyib üz tutan insanlar çox vaxt buradan razı qayıdır. Bir qədər öz ideyası-inancı uğrunda canını qurban verən insanların inancı – İsmaililik haqqında.

İSMAİLİLƏR – şiə islamının ən böyük təriqətlərindən birinin davamçılarıdır. Bu təriqətin meydana gəlməsi VIII əsrin ortalarında şiələrin parçalanması ilə əlaqədar olmuşdur.

Onların əksəriyyəti Musa ibn-Kazimi (Cəfər əs-Sadiqin oğlunu) yeddinci imam kimi tanıyırdı; sonralar onları imami adlandırmağa başladılar. Lakin şiələrin bir hissəsi Cəfərin böyük oğlu İsmaili imamlığının varisi adına layiq bildi, onun ölümündən sonra isə (762-ci il) oğlu Məhəmməd ibn İsmaili yeddinci imam kimi tanıdı. Bu qolun davamçılarını İsmaili adlandırmağa başladılar. Məhəmmədin vəfatından sonra yenidən parçalanma oldu. Bəziləri onu sonuncu, yeddinci imam sayır (yeddilər adı da buradan götürülmüşdür) və imamın qayıtmasını gözləyirdilər; X əsrin axırlarında ismaililərin bu qolu qərmətilər adını aldı: İsmaililərin digər qolu Məhəmməd ibn İsmailin oğullarından birinin imamlığını tanıdı. X əsrin əvvəllərindən etibarən bu qolun tərəfdarlarını Fatimi ismaililəri adlandırmağa başladılar. İmamın adı olduqca

gizli saxlandığına görə uzun müddət ismaililərin iki qolu arasında böyük fərq olmamışdır. İsmaili dailəri (mübəlligləri) geniş gizli təşkilat yaradaraq “gizli” imam adından öz təlimlərini geniş təbliğ etməyə başlamışdılar. IX əsrin axırlarına yaxın ismaili hərəkatının Cənubi İraqda, Xuzistanda, Xorasanda, Bəhreynə, Yəmənə, Suriyada, Misirdə, Məğribdə çoxlu tərəfdarları vardı. Nəhayət, Məğribdə Məhəmmədin qızı Fatimə vasitəsilə Əli ilə qohumluğunu iddia edən Fatimilər sülaləsi hakimiyyət başına gəldi (909–1171). X əsrin axırlarında Məğrib, Liviya, Misir, Suriya, Fələstin, Hicaz ismaililərin Fatimi xilafətinin hakimiyyəti altında idi. Xilafətin şərqində, xüsusən İranda Fatimi ismaililərinin gizli təşkilatları geniş təmsil edilmişdilər. Fatimi xilafətinin yaranması Fatimi ismaililəri ilə qərmətilər arasında qəti ayrılığa gətirib çıxartdı. XI əsrdə Fatimi xilafəti öz siyasi hakimiyyətinin qüdrətli bir dövrünü keçirirdi, o, öz dövlət hüduqlarından kənar da ismaililiyin təbliğini xeyli gücləndirmişdi. Lakin eyni zamanda ismaililərin rəhbərliyi daxilində fikir ayrılığı və rəqabət qüvvətlənirdi. Fatimi ismaililəri arasında ilk ciddi parçalanma xəlifə əl-Hakimin ölümündən (1021-ci) sonra baş verdi, bu zaman Hakimilər və ya druzilər təriqəti ayrıldı. Druzlar əl-hakimi ilahiləşdirir və onun qayıtmasını gözləyirdilər. Druzların əsas məskəni Livan oldu. Xəlifə əl-Müstənsirin ölümündən (1094-cü il) sonra ismaililər arasında daha böyük parçalanma baş verdi. İsmaililər iki cəbhəyə – nizarilərə və müstətilərə ayrıldılar. Nizarilər İranda və şərqin Fatimi xilafətinə daxil olmayan başqa ölkələrində,

müstəlilər isə qərbdə Misirdə və Fatimilərə tabe olan başqa ölkələrdə üstünlük təşkil edirdilər. İsmaililərin nizarilərə və müstəlilərə parçalanması indi də qalmaqdadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, təriqətlər indi də mövcuddur. Əslində, bu təriqətlərə aludə olmaq lazım deyil. Vahid islami birlik yaratmaq – dünya islamofobisinə qarşı birləşmək əvəzinə, müxtəlif islami təriqətlərə bölünmək yolverilməzdir. Dindaxili parçalanma aparıb müsəlmanı məhv etmək istəyən xristian dövlətlərinin siyasətini görməmək olmaz. Bunu xüsusilə İrana aid etmək lazım gəlir. Çünki İranda islam yox, fars şovinizminə xidmət edən yarımçıq bir molla rejimi hökm sürür. İran–fars şovinizmi “Quranı Kərim”in bir çox ayısını, Məhəmməd Peyğəmbərin nəsihət vəsiyyətlərini bir yana ataraq öz şovinst siyasətilə Hüseyn, Əli, Fatimə və başqa adamları ilahiləşdirirlər.

İranda şovinizm o dərəcəyə çatmışdır ki, dinin bütün əhkamları fars dövlətçiliyinin mənafeyinə qurban edilir.

Məsələn,

1. Müsəlman-müsəlmanın qardaşdır!

Bunu biz birinci və ikinci Qarabağ savaşında gördük – İran ermənilərin yanında oldu.

2. Dində məcburiyyət yoxdur (Əl-bəqərə, ayə 256).
İranda isə 40-45 milyonluq Azərbaycan-türk xalqına ana dilində danışmaq qadağandır. Onlar yalnız farsca oxuyub-yazmalı və danışmalıdır.

Belə halların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Gəlin İranın dini rəhbərlərindən biri – şiə aləminin Mərcəyi-Təqlidi “Ayətullah-uzma Hacı Şeyx Məhəmməd Fazil Lənkəraninin Azərbaycanından olan müsəlmanların suallarına verdiyi cavablara baxaq:

Sual: Ülgüc ilə üz qırırmağın hökmü nədir?

Cavab: Üz qırırmaq vacib ehtiyata qan haramdır!

Sual: İslam dini nöqtəyi-nəzərindən qalstuk vurmağın hökmü nədir?

Cavab: Qalstuk vurmaq zahirən nəsrənilərin şüarı olmuşdur. Yaxşısı budur ki, müsəlmanlar ondan istifadə etməsinlər (Bəs onda nə üçün təyyarəyə minirsən, tüfəng atırsan?)

Sual: Şiə qızın Sünni məzhəbində olan bir kişiylə ərə getməsi caizdirmi?

Cavab: Yaxşı olar ki, bu işi görməsinlər. Belə çıxır ki, Kürdəmirli oğlan Ağdaşlı qızla evlənə bilməz! (Əhsən vicdanına)

Bu barədə mübahisəni çox uzatmaq olar. Amma bu, bizi məqsəddən uzaqlaşdırar. Ona görə də yenə doğma kəndimizə qayıdaq.

Dırnis sözünə yaşı 250-260 il olan mənbələrdə rast gəlirik. Amma bu bir həqiqətdir ki, yerli əhalinin İranla əlaqəsi çox güclüdür. İstər XVII-XVIII əsrlərdə İrandan köçürmələr, istərsə də yerli adamların Arazı keçərək ən yaxın ticarət yeri kimi İrani–Cənubi Azərbaycanı seçməsi burada fars təsirinin güclü olmasına səbəb olmuşdur. Bizə görə Dırnis sözünün etimoloji mənasının farsca yozumu da bununla əlaqədardır. Lakin, Dırnis sözünün birinci hissəsinin Dır-tır-tor, dor-dör kəlmələrinin tarixi fonetik dəyişmə keçirdikdən sonra meydana gəldiyini asanlıqla sübut etmək olur. Bu kəlmələr qədim türk sözü olub yuxarı, dağ, təpə mənalarında işlənmişdir. Dırnisin yuxarı hissəsinin “Dör” məhəlləsi adlanması da fikrimizi təsdiq edir. Çox güman ki, Dər-qarı, Nist-yox sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Dərnist, qapısı-yox mənasını verir ki, kəndin coğrafi mövqeyi də bunu təsdiq edir.

Kənd əvvəllər 2 məhəllədən ibarət olmuşdur: yuxarı və aşağı məhəllə.

Bunu deməyə yuxarı məhəllənin daha köhnə olması da əsas verir. Çünki burada məskunlaşmış insanlar dağın döşündə özlərinə ev tikmişlər ki, bunun da bir neçə səbəbi vardır:

1. Sel sularından uzaq olmaq;

2. Dağın döşünün quru (rütubətsiz) olduğu üçün sağlamlığa xeyirliyi;

3. Münbit torpaqları tikililərlə korlamamaq;

4. Dağ döşünün qışda isti, yayda sərin olması.

Zaman keçdikcə, əhali artdıqca kənd enişə doğru genişlənməyə başlamış və beləliklə, indi, gördüyümüz Dərə məhləsi, Çimən məhləsi, Uzanar məhləsi, Aşağı məhlə və Oxmar məhlələri meydana gəlmişdir.

Dırnis kəndinin bu gününü onun keçmişindən ayrı təsəvvür etmək olmaz. Ona görə də bu kəndin tarixi haqqında indiki və gələcək nəslə bir neçə məqamı bildirmək istədik.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dırnislilər regionun həyatında fəal iştirak etmişlər. Belə ki, “Naxçıvan torpaq mülkiyyətinə aid XVII-XVIII əsrlər Kəngərli arxeoqrafik sənədlərində torpaq alveri ilə bağlı 21 sənədin satılması və alınması haqqında məlumat verilir. Bu topluda verilmiş 15-ci sənəddə 1821-ci ilin 7 noyabrında Novruz ağa ilə Fatimə xanım arasında bağlanmış mübadilə müqavilənaməsində Dırnis kəndindən 3 nəfər möhtərəm şəxs iştirak edir. Əvvəlcə, görək bu iki şəxs kimdir:

1. Novruz ağa (Kəngərli elinin vəkili Hacı Lütfəli Soltanın oğludur)

2. Fatimə xanım (Naxçıvan hakimi Məmmədrəhim xan Kəngərlinin qızıdır)

Həmin sənəddə deyilir: Novruz ağanın ... Şərqdən Molla Mürtəza və Hacı İsmayılın bağı, Qərbdən kücə, Cənubdan Cəfərabad bağı, Şimaldan isə Mustövfi bağı ilə sərhəd olub özünün Girdərə kəhrizindən istifadə etmə hüququ ilə birlikdə beş hissəsinin cümləsindən iki hissəsini ... Fatimə xanım isə bunun əvəzində ... Hacı Fəzlullahın vəkalətliyi ilə Xeyrabad bağında Naxçıvan pulu ilə təxminən 9 abbası pula bərabər 40 batman taxıl səpilə biləcək torpağının adı çəkilən kəhrizdən istifadə etmək hüququ ilə birlikdə Novruz ağaya verdi.

Bu alqı-satqıya 27 nəfər məşhur – möhtərəm insan şahidlik edərək təsdiq etmiş və öz möhürlərini vurmuşlar. Onlardan üçü məhz Dırnıs kəndindəndir. Bunlardan 12-ci şahid ənənəvi olaraq yazırdı:

12. Burada yazılanlara şahidəm. Allaha xidmətçi düşən Mirzə Əhməd Vələdi Mehdiqulu bəy Dırnısı

13. (12-ci şahid Mehdiqulu xanın oğlu idi)
Burada yazılanlara şahidəm. Alişanlı Məmmədəli bəy Vələdi Mirzə Əhməd Dırnısı

17. Burada yazılanlara şahidəm. Allahın ən aciz bəndəsi Alişan Məmmədqasım Dırnısı¹

1. Naxçıvan torpaq mülkiyyətinə aid XVII-XVIII əsr Kəngərli arxeoqrafik sənədləri, B.2000, səh. 78–83

Qeyd etmək lazımdır ki, 1990-cı ilə qədər Naxçıvanın elə bir rayonu yox idi ki, orada ermənilər yaşamasınlar. Ermənilər İrandan, Türkiyədən və Suriyadan bu yerlərə köçüb gəlmişlər. Son illərə kimi erməni kəndi kimi tanıdığımız Danağırt kəndində 200 il bundan əvvəl bir nəfər də erməni olmamışdır. Sahibə Budaqovanın “Naxçıvan diyarının tarixi coğrafiyası (XVIII-XIX əsrlər B., 1986)” adlı əsərində Naxçıvanın və Ordubadın süni surətdə erməniləşməsinə aid məlumat alırıq:

X.Y.Lazarevin (ermənidir. – A.B.) layihəsi əsasında imperator I Nikolay 1828-ci il martın 21-də xüsusi qərarla Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarını ləğv edərək həmin ərazidə Ermənistan vilayətini yaratdı. Bu vilayət 1850-ci ilə qədər davam etmiş, 1850-ci ildən İrəvan quberniyası adlanmışdır. Naxçıvan bütün ərazisi ilə İrəvan quberniyasına daxil edilmişdir (səh.48).

Buna görə də Naxçıvan və onun kəndləri haqqında yazmaq; məlumat toplamaq istəyən bütün məmur və alimlər ilk əvvəl quberniya mərkəzinə – İrəvana gəlir, orada ermənilərdən “dərs alır” sonra isə “erməni şəhəri Culfa”, “erməni şəhəri Ordubad”, “erməni çayı Araz” və s.-dən yazırdılar. İndi Naxçıvan, Ordubad və hətta Dırnis haqqında bəzi mənbələrdəki cəfəngiyyat məhz quberniya (İrəvan) “çoxbilmişlərinin” təsiri ilə yaranmışdır.

Dırnıs kəndindəki vəziyyət haqqında ilk məlumatı biz İ.Şopenin “İstoriçeskiy pametnik sostoəniə Armənskoy oblasti” (Sankt-Peterburq, 1852) əsərindən alırıq.

Həmin kitabın 494-cü səhifəsində deyilir ki, Ordubad əyalətinin Dəstə mahalına Danağırt və Dırnıs dairələri daxildir. Bu əsərin 501-ci səhifəsində Pəzməri, 505-ci səhifəsində Unus kəndləri haqqında məlumat verilir. Dırnıs dairəsində Sal adlı kəndin olduğu göstərilir. Burada cəmi 3 ailə var imiş; 6 kişi 9 qadın – cəmi 15 nəfər. 1850-ci ildə Dırnısdə cəmi 44 ailə yaşamışdır (120 kişi, 117 qadın) hamısı da müsəlman (səh.623). Bu 44 ailə 4 tayfa ətrafında birləşibmiş. Təəssüf ki, tayfaların adlarını müəyyənləşdirə bilmirik.

Bu mənbədə Danağırt adlanan kənddə hamısı müsəlmanlardan ibarət 38 ailənin yaşadığı göstərilir (səh.623).

Kələkidə 13 ailə yaşamışdır. Unus kəndində 17 ailədə 43 kişi, 42 qadın, cəmi – 85 nəfər yaşamışdır. Pəzməridə isə 3 ailədə 4 kişi, 9 qadın yaşamışdır.

Bu kəndlərin münbit əkin sahəsi 246 xalvar imiş. Dəstə kəndindən başlayaraq Dırnıs çayı boyunca 12 su dəyirmanı varmış. Onun 2-si Dırnıs kəndində olmuşdu (səh.747). Bu kənddən ildə 15 tükən 6 manat vergi toplanırmış. Göstərilən dəyirmanlar son illərə qədər dururdu. Biri yuxarı məhlədə Yusif kişinin həyətindəki Rəhim kişinin dəyirmanı, ikinci isə Dəyirman çeşməsinin üstündə Məşədi Allahverdinin dəyirmanı idi.

1886-cı ildə Puaqodinskinin yazdığı “Ekonomiçeskiy bit krestğən v Ordubadskom uçastke

Naxçıvanskoqo uezda Erevanskoy qubernii” (Tiflis: 1886) adlı əsərdən məlum olur ki, Dırnıs, Danağırt dairəsinə daxil edilmişdir (Bunu ermənilərin birinci fitnə-fəsadının başlanğıcı hesab etmək olar).

Həmin əsərin 652-ci səhifəsindən öyrənirik ki, bu kənddə 40 desyatın sahənin 36-sı əkilirmiş. Hər desyatından 98 pud taxıl, 70 pud saman alınmış. Kişilərin dördü üçü qazanc dalınca başqa yerlərə gedirmiş. Burada mülkədar yox imiş. Torpaq alınıb satılmırmış; atadan oğula miras kimi keçirmiş. Bu, əsrimizin əvvəllərinə qədər davam etmişdi. Əsrin əvvəllərindən başlayaraq ermənilərin hücumları nəticəsində Naxçıvanın başqa kəndləri kimi, Dırnıs kəndi də dağıdılmış, yandırılmış əhalisi qırğına və işgəncələrə məruz qalmışdı.

İsmayıl Musayev “Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgəsində siyasi, hərbi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti” (B., 1986) adlı əsərində yazır:

“1918-ci ilin yayı və 1919-cu ilin payızında Sisiyan mahalında bütün müsəlman kəndləri, 3-cü, 4-cü və 5-ci sahələrin mühüm müsəlman kəndləri məhv edilmiş, 50 min müsəlman qaçqın düşmüşdür. Butövlükdə qəzada 115 kənd dağıdılmış və bu kəndlərdə 10668 nəfər adam öldürülmüşdür. Onların 7729 nəfəri (3257 kişi, 2276 nəfər qadın, 2186 uşaq) ağır işgəncə ilə öldürülmüşdür. 2339 nəfər (1060 kişi, 794 qadın, 485 uşaq) şikəst olmuşdur (səh.86)”.

Bunların içərisində Dırnıslılar da olmuşdur. 1905-1915-ci illərdə Dırnısa olan erməni basqınının nəticəsində

əhalinin əksəriyyəti öldürülmüş, qaçıb qurtaranlar isə qayıtdıqdan sonra evlərinin və mülkünün yerində təkcə külünü görmüşlər. 1919-cu il martın 20-də tayqulaq Andronikin qoşunları Danağırt və Dırnısı tam dağıtmış, dırnışlıların qırmızı novruz bayramını qara gətirmişlər. Yaşlıların dediyinə görə, camaat qəbiristanlıq tərəfdən Nükedehə, oradan da Ordubada qaça bilmişdir. Çünki aşağı tərəfdə Danağırt, cənub-şərqdə isə Əylis yerləşirdi ki, bunlar da ermənilərin əlində idi. Dırnısı tamam yandırdıqdan sonra ermənilər Nükedehə getmiş və bu kəndi də tam xarabazara çevirmiş, burada gizlənənləri qılıncla doğramışlar. Nükedeh məscidində sığınacaq tapmış 100-dən çox uşaq, qadın, kişini qılıncdan keçirmiş, qanına qəltan etmişlər. “Dırnıs kirvə” deyilən dağda 60-dan çox kişinin qol-qıçını bağlayaraq sıldırım qayalıqdan üzü aşağı atmışlar.

Bunların içərisində erməni dilini bilən yeganə Əbdüləli kişi məsələnin əvvəlcədən nə yerdə olduğunu anlayaraq qollarını gizlicə açmağa müvəffəq olmuş və sağ qala bilmişdir. Hacı Rəhimin çılpaq bədəninə qaynar samovar bağlayıb gəlinlərinin qabağında oynatmış və sonra qılıncla doğramışlar. Lakin kəndimizin qəhrəman oğlanları ermənilərin bu qaniçənliyinə layiqincə cavab verə bilmişlər. Türk qardaşlarımız da bu qanlı mübarizədə həmişə kənd camaatına arxa və dayaq olmuşlar. Bunları yazmaqda məqsədimiz budur ki, yeni yetişən nəsil düşməni tanıсын, öz millətini, el-obasını sevsin. Əsrimizin əvvəllərində Sisiyan və Zəngəzur mahalında müsəlman kəndlərinin dağıdılması və əhalinin

amansızcasına məhv edilməsi nəticəsində, çoxlu adam Naxçıvan qəzasının yaxın müsəlman kəndlərinə üz tutmuşdu. Dırnisa gələn zəngəzurlu və sisiyanlı soydaşlarımız Kələki və Danağırt kəndlərində məskunlaşmışlar.

Vaxt ilə kəndimizdə 5 məşhur Hacı olmuşdur: Hacı Rəhim, Hacı Əsgər, Hacı Mövsün, Hacı Məhəmməd, Hacı Baba, Hacı Əsgər öz pulu ilə kənddə hamam, Hacı Talib isə öz vəsaiti hesabına kənd Məscidini tikdirmişdir. Bu gün kəndimizdə müqəddəs Həcc ziyarətinə gedib qayıtmış el ağsaqqallarından hörmət və ehtiram hissi ilə aşağıdakı hacılarımızın adını çəkə bilərik: Hacı Mirmahmud, Hacı Mirkazım, Hacı Mirsadiq, Hacı Fazil, Hacı Haşım, Hacı Səttar, Hacı Cəfər, Hacı Rəsul, Hacı Mahmud, Hacı Məzahir, Hacı Baba, Hacı Möhsün, Hacı Zərifə xanım Ramazan qızı, Hacı Gülsüm xanım, Hacı Əfruz xanım, Hacı Zərifəxanım Ağalar qızı.

Kənddə adlı-sanlı seyidlər, axundlar yaşamışlar ki, kənd camaatı böyükdən-kiçiyə qədər onların bir sözünü iki eləməzmiş. Bunların arasında Mir Əyyub ağa, Mir Fattah ağa, Mirhəsən ağa, Mir Əhməd ağa, Mir Məmməd ağa, Mir Ata ağa və başqalarını göstərmək olar. Hacı Rəhim islamşünaslığı o dərəcədə yaxşı bilirmiş ki, hər yerdən yanına məsləhətə gəlirmişlər. Onun oğlanları da (Molla Qafar və Məşədi Nağı) atalarının yolu ilə getmişlər. Molla Qafarın oğlu molla Əlibala, Məşədi Nağının oğlu molla Nemət və Məşədi Həsənqulu da bu yolu davam etdirmişlər. Molla İbrahim öz dövrünün təhsil almış ən savadlı mollalarından biri imiş.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin apardığı çoxsaylı müsbət dəyişikliklər Dırnısa çata bilməmişdi. Amma 1920-ci ildə qurulan Sovet hakimiyyəti Azərbaycanın başqa bölgələrinə olduğu kimi, Durnıs kəndinə də sürətlə gəlib çatdı. 1938–1939-cu ildə torpaq kəndlinin olacaq deyə söz verən Sovet hökuməti torpağı və mal-qaranı, heyvanları yığıb kolxoz yaratdı. 1932-ci ildə kənddə təşkil olunmuş ilk kolxozun sədri Yusif Cəfər oğlu Quliyev idi. Kənd məktəbinin altındakı ərək bağını da o saldırdığından adına “Yusif bağı” deyərdilər. Kənddə ilk şose yolu da həmin illərdə çəkilmiş, ilk maşını da Dırnısa həmin illərdə Naxçıvan MR Nazirlər Sovetinin sədr müavini vəzifəsində çalışmış Ramazan Bağır oğlu Nəcəfov gətirmişdir. 1925-ci ildən başlayaraq kənddə ibtidai məktəb açılır. Məktəb üçün münasib bina olmadığından şagirdlər Məscid Tağıyevin evində dərs keçirdilər. 1928-ci ildən kənddəki məktəbin tikintisinə başlanmış, 1930-cu ildə başa çatdırılmışdır. Bu illərdə kənddə savadsızlığı ləğv etmə kursları da açmaq istəyirlər. Amma bu işi genişləndirmək olmur. 1936-cı ildə Dırnıs kənd məktəbi fəaliyyətə başlayır. Burada dərs deyənlərin içində bircə nəfər də dırnıslı müəllim yox idi. Müəllimlər əsasən Əylis kəndindən və Ordubaddan gəlirdilər. İnanmaq çətindir ki, bu müəllimlər dərs demək üçün Əylisdən və Ordubaddan dağ yolu ilə Dırnısa piyada gəlirdilər. Məktəb əvvəlcə ibtidai, sonra 7 illik, 1939-cu ildən isə orta ümumtəhsil ocağı oldu. Kəndimizdə fəaliyyət göstərən bu məktəbin divarları arasında bütün elmlər üzrə onlarla ali təhsilli mütəxəssislər yetişmişdir.

Bunların arasında Elmlər Akademiyasının aqrokimya və torpaqşünaslıq İnstitutunun direktoru, kənd təsərrüfatı elmləri doktoru, professor Zeynal Rəsul oğlu Mövsümovu, filologiya elmləri doktoru professor ADU-nun kafedra müdiri, Respublika Jurnalistlər Birliyinin üzvü, yazıçı-dramaturq Adil Məhəmməd oğlu Babayevi, texnika elmləri doktoru, professor, Kipr Türk Cümhuriyyəti Yakın Doğu Universitetinin kafedra müdiri, KTC-in fəxri vətəndaşı Fəxrəddin Sadıq oğlu Məmmədovu, texnika elmləri namizədi “Ağ yurd” firmasının təsisçisi Afiyəddin Sadıq oğlu Məmmədovu, Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının Mərdəkan Dendrarisinin direktoru, Əzizbəyov rayon Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin sədri, biologiya elmləri namizədi Tofiq Sadıq oğlu Məmmədovu, fəlsəfə elmləri namizədi, BDU-nun dosenti Arif İslam oğlu Tağıyevi, adlı-sanlı mühəndis-geoloq İsrafil Rəsul oğlu Mövsümovu, tarix elmləri namizədi Kamran Novruzəli oğlu İsmayılovu, uzun illər Bakı şəhər yollarının istismarı idarəsinə rəhbərlik edən Hafiz Tağı oğlu Tağıyevi, respublikanın adlı-sanlı iqtisadçısı, uzun illər Azgeologiya SC-də baş iqtisadçı işləmiş Məhəmmədəli Əbdüləli oğlu Haşımovu, xalq mahnılarının gözəl ifaçısı, Musiqi Akademiyasının müəllimi Nuriyyə xanım Hüseynovanı – öz ixtisasını dərindən bilən mutəxəssisləri göstərmək olar. Yeri gəlmişkən, göstərmək lazımdır ki, vaxtilə SSRİ və Azərbaycan SSR Ali Sovetlərinin deputatı olmuş Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sədr müavini, Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin sədri, Quba,

Ağsu, Füzuli rayon partiya komitələrinin birinci katibi olmuş Hüseyn Qurban oğlu Məmmədov, 1934–1935-ci illərdə Ordubad rayon məhkəməsinin sədri olan Məhərrəm Baxşı oğlu Fərəcov da Dırnıs kəndinin yetirmələridir. Adlı-sanlı əmək adamlarımız çox olmuşdur. Telli İbadulla qızı Cəfərova qabaqcıl zəhmət adamı kimi, Hüseyn Mustafa oğlu Həsənov isə qabaqcıl fəhlə kimi Azərbaycan SSR Ali Sovetinə deputat seçilmişlər. Telli İbadulla qızı Cəfərova 1954-cü ildə qabaqcıl baramaçı kimi 1954-cü ildə Lenin ordeni almışdır. Südabə Musa qızı Cəfərova, Leyli Qərib qızı Qurbanova “Qəhrəman ana” adına layiq görülmüşlər.

Həmişə elin belə bir adəti olmuşdur ki, xeyirxah iş görən adamın adını hörmətlə çəkirlər. Hacı Əsgərin adı tikdirdiyi hamama görə çəkildiyi kimi, Əbil Abdullayevin və Ağabala Bağirovun da adları kəndə su çəkirdiyi və abadlıq işləri gördüyü üçün hörmətlə çəkilir, ruhlarına salavat göndərilir. Əli və Qərib qardaşlarının Pirin yanında kiçik məscid tikdirmələri, Mirkazımın böyük məscidi, Cəfərov Ədibin aşağı məscidin təmirinə rəhbərlik edib işləmələrini, Səfər Hüseynov və Amil qardaşlarının kənd məscidinə minarə tikdirmələri, Mirfəzil Abdullayev və Pərviz Çəfərovun öz vəsaitləri hesabına Dırnıs kənd məktəbini təmir etmələrini, Ramiz Hüseynovun “Xeyirşər” işləri üçün vəsait ayırmasını, kənddəki şəhidlər xiyabanına ayırdıqları vəsait üçün Maqşud Məhərrəmov, Pərviz Cəfərov, Sahib Həsənov, Əli Qurbanov və başqa xeyirxah adamların xeyirxah işlərini dırnıslılar həmişə hörmətlə yad edəcəklər.

1937-ci repressiya illərində Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Dırnis kəndində də erməni hiyləgərliyi, türk şəraitində özünə münbit şərait tapmışdı. DTK-nın rayon şöbəsinin sədri Seyranovun Dırnisin ən yaxşı adamları məhv etmək üçün hər şeydən istifadə edirdi. Dırnisin sadə adamlarını çağıraraq döyməklə, qorxutmaqla, rusca yazdığı ittihamnamələrə qol çəkirdi. Savadsız adamlar kağızda nə yazıldığını bilmədiyindən işgəncə və döyülmə nəticəsində qol çəkilmiş kağızlar əsasında kəndin bir çox başbilən və dərin düşünən adamları xaincəsinə məhv edilirdi. Bunlardan: Molla Qafar, Hacı Rəhim oğlunu, Mir Əhməd Abdullayevi, Qasım Şıxəli oğlu Quliyevi, Əbdül Cəfərovu, Abdulla Hacı Məhəmməd oğlu və b. göstərmək olar.

1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsi başladı. Kənd sovetinin sədri erməni Artuş idi. O, kəndi cavanlardan təmizləyib hamısını “Qızıl Ordu” sıralarında “Sovet vətəni” qorumağa göndərdi. Onların əksəriyyəti üçün bu əsgərlik gedər-gəlməz yol idi. Əgər müharibəyə getməsəydilər, onsuz da onların çoxunu Ordubaddakı erməni DTK sədri tutub güllələyəcəkdi. Kəndimizin müharibəyə gedib qayıtmayan adamlarının sayı 60-a qədərdir.

İllər ötdü, yağdı yatmadı. Xain qonşularımız güclü havadarlarının köməyi ilə torpağımızı zəbt etməyə, xalqımıza amansızcasına divan tutmağa başladılar. Əvvəlcə, indi Ermənistan adlanan qədim Oğuz yurdundan soydaşlarımızı, uşağa, böyüyə baxmadan gülləbaran edib qovdular. Sonra Qarabağı bəhanə edib vətənimizə

soxuldular. Tarixə Xocalı, Daşaltı faciələri yazıldı. Azərbaycanın igid, qeyrətli oğulları vətənin çağırışı ilə mübarizəyə qalxdılar. Onların sırasında kəndimizin igid-şəhid oğulları da var idi.

1. Fariz Sabir oğlu Həsənov (1973–1992)
2. Maarif Rəşid oğlu Məmmədov (1973–1994)
3. Azər Məhərrəm oğlu Quliyev (1973–1994)
4. Rövşən Həmzə oğlu Quliyev (1974 –1995)
5. Elnur Rza oğlu Xudayarov (1973 –1994).

Öz cavan həyatlarını torpaqlarımızın ermənilərdən təmizlənməsi uğrunda gedən ölüm-dirim müharibəsində qurban verənlərə Allah rəhmət eləsin!

1989–1990-ci illərdə milli azadlıq hərəkatı başlayarkən fərəhləndirici haldır ki, bu hərəkatın öncülləri sırasında kəndimizin vətənpərvər oğulları ön sıralarda idilər. Kəndimizin yetirməsi Baxışəli Maqsud oğlu Allahverdiyevə bu hərəkatdakı fəaliyyətinə görə “Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda” fəxri adı verilmişdir. Bütün Naxçıvan MR-da əvəzsiz iqliminə, əsrarəngiz təbiətinə görədir ki, uzun illər Naxçıvan və Ordubad şəhərinin, demək olar ki, bütün məktəbliləri yay tətillərini bu kənddə yerləşən pioner düşərgələrində keçirirdilər.

Azərbaycan Geoloji Kəşfiyyat Ekspedisiyasının Naxçıvan GKİ uzun illər Dırnıs kəndində fəaliyyət göstərirdi.

Bir neçə kəlmə də elimizin toy mərasiminin və Novruz bayramının keçirilməsi barədə söz açmaq istəyirəm.

Toy adətlərimiz indiki kimi olmayıb. Kəndimizin başqa adətləri kimi, toylarımız da adamların səmimiliyinə, mehribanlığına əsaslanıb. Toylarda içki verilməzdi; plovun yanında şərbət olardı. Buna görə də heç bir toyda qanqaraçılıq hadisəsi olmazdı. Toylarımızda pul yığılmazdı. Oğlan evi qız evinin toy xərcini verərdi. Toylar 3, 5, 7 gün davam edərdi. İndi bəzən yenilik hesab edilən adətlər və musiqi alətləri keçmiş toylardakı şənliyi təmin edə bilmir.

Səhər-səhər qara zurnanın və ağacla vurulan nağaranın qopardığı musiqi harayı Səhəng və Carbas dağlarından əks-səda verir, hamını toy evinə çağırardı. Çox kecmədən toy evinin həyətinə adam əlindən yer olmazdı, uşaqlar ağaca çıxıb toya tamaşa edərdilər.

Axşamçağı geniş bir meydan seçirdilər, orada öz qolunun gücünə, ürəyinin təpərinə güvənənlər gülüşər, müxtəlif oyunlar göstərirdilər. Ən maraqlısı “Bəyyallısı” deyilən yallı olardı. Yallıbaşının hərəkətlərindən heç kəs inciməzdi. Toy ən azı üç gün olardı. Gəlini axşamdan xeyli keçmiş gətirərdilər. Toy sahibinin yaxın qohumları - gənclər və yeniyetmələr kərməni təndir şişinə keçirib bir gün kerosinin içində saxlayardılar. Axşam gəlin dalınca

gedəndə 50-60 məşəl şölələnər bütün ətrafı işığa qərç edərdi. Kənd məscidlərinin yanından keçəndə musiqi susar, adamlar dinməzcə keçərdi. Bəzən gəlin qabağı kəsmək də olardı, amma heç vaxt inciklik, dalaşma olmazdı. Gəlini heç vaxt üzuaçıq gətirməzdilər. Toylar şadyanılıqla başlayıb sevinclə də qurtarardı. Kiçik toylarda isə bol-bərəkətli süfrə açılar, amma musiqi olmazdı.

Novruz bayramı başqa bayramlara nisbətən daha təntənəli keçirdi. Bu bayrama dırnıslılar neçə ay əvvəlcədən hazırlaşardılar. Azərbaycanın başqa bölgələrinə nisbətən Novruz qabağı axır çərşənbə bütün Ordubad rayonunda olduğu kimi Dırnısdə da çox təntənəli keçirilir. Axır çərşənbəyə qədər su, od, külək çərşənbələri də qeyd edilir. Amma axır çərşənbə günü ki, ona “yeddiləvin” deyirlər, daha təntənəli keçirilir. Axşamlar hər damda od yandırirlər. Bəzən dağların başında da tonqal qalanır. Oğlanlar gecədən xeyli keçənə qədər evlərə papaq atar, qızlar isə istədikləri evin qapısında dayanıb ürəyində niyyət tutar, ayağının altına açar qoyub evdəki söhbətləri dinləyər, eşitdiklərini xeyirliyə calayaraq öz niyyətlərinə uyğun bəxtlərini yozardılar. Novruz bayramı günü hamı təzə geyinər, evlər təmizlənər– keçən ilin dərdsərindən “xilas olunardı”. Bayram günü ağsaqqallar, kəndin hörmətli adamları evdə oturur, hamı gedib onları ziyarət edərək bayramlaşardılar. Əvvəllər kənddə kimin kəsülü olduğunu öyrənib ağsaqqallara, axundlara, seyidlərə deyərdir. Onlar hər iki kəsülünü çağırıp bayramlarını təbrik edər və onları bərişdirardılar. Axşam

varlı və kasıbından asılı olmayaraq hamının evində plov bişərdi. Bayramdan bir gün əvvəl ölümündən bayram keçməmiş adamlar üçün qara bayram saxlanar, qəbirləri ziyarət edilərdi.

Tarixi yeni eradan çox-çox əvvəllərə gedib çıxan Novruz bayramı ilin ilk günü, yeni təsərrüfat ilinin başlanğıcı kimi qarşılanır. Həyətdə qar olsa da evdə yaşıl səməni–torpağın oyanışı bərəkət simvolu qoyular.

1998-ci il iyulun 31-də baş vermiş palçıq seli kəndə böyük ziyan vurmuş, Kələki kəndinə qədər olan böyük bir sahəni demək olar ki, tamamilə tanımaz hala salmışdır. 20-yə yaxın ev tamamilə məhv olmuşdur.

Vaxtilə Bakıda 3-5 nəfər dırnıslı yaşadığı halda son illər onların sayı artmış, 250 ailəni ötüb keçmişdir.

Xeyirdə-şərdə köhnə el adətini həmişə üstün tutan və bir-birinə həyan olan kənd camaatı uzun illər idi ki, kəndin xeyir-şər cəmiyyətini yaratmaq istəyirdilər. Təəssüf ki, bu istək olaraq qalırdı. Nəhayət, 1999-cu ildə kənd cavanlarının yaratmış olduğu təşəbbüs qrupu (Mir-Möhsün, Namik, Qərib, Mir Heydər, Mir Fəttah, Mir Fazil, Zahid və b.) Bakıda yaşayan bütün dırnıslıların siyahısını tutmağa nail oldular.

2000-ci il yanvar ayında Bakı şəhərində “Dırnıs Xeyriyyə Cəmiyyətinin” yaradılması barədə ilk təsis yığıncağı keçirildi və bu təsis yığıncağının qəbul etdiyi qərar əsasında 2000-ci ildən başlayaraq Dırnıs Xeyriyyə Cəmiyyətinin fəaliyyət proqramı olan Nizamnamə və əsasnamə təsdiq edildi, onun idarə heyəti, cəmiyyətin sədri, ağsaqqallar şurası və təftiş kommissiyası yaradıldı.

Bu kitab “DXC”-nin 1 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq işıq üzü görür. İlk dəfədir ki, kəndimiz haqqında belə bir məlumat kitabçasının buraxılmasına nail olmuşuq. Bu kitabı buraxmaqda məqsədimiz dırınıslıları bir yerə toplamaq və onların xeyir-şər işlərində hər birimizin daha da yaxından iştirak etməsinə köməklik göstərməkdir. Hörmətli həmkəndlilər, ilk dəfə çap olunan bu kitab çox güman ki, səhvlərdən və nöqsanlardan xali deyildir. Buraxılmış səhvlər və nöqsanlar üçün əvvəlcədən üzr istəyir, kitabın təkrar çapı üçün veriləcək hər bir təklif üçün öz minnətdarlığımızı bildiririk.

Adil Babayev
filologiya elmləri doktoru, professor

ELİMİZİN VƏ ELMİMİZİN SOYQIRIMI

(Heydər Əlirza oğlu Əliyevin 80 illik yubileyinə ithaf olunub. 2003)

Redaktordan.

Filologiya elmləri doktoru, Professor Adil Babayev neçə illərdir ki, Azərbaycan dilçiliyinin tarixini araşdırır. Bu illərin zəhmətinin bəhrəsi olaraq onun monoqrafiya və dərs vəsaitləri meydana gəlmişdir. Onun bu yaxınlarda çapdan çıxmış “Dilçiliyimizin məbədi” adlı monoqrafik tədqiqatı bu qəbildəndir. Kitabda müəllif Bakı Dövlət Universitetinin ən qocaman kafedralarından biri “Ümumi dilçilik” kafedrasının tarixindən bəhs edir. Burada o, kafedranın dərsləri, dərslikləri ilə yanaşı, kafedra müdirləri və yetirmələri haqqında da məlumat vermişdir. Müəllif Ümumi dilçilik kafedrasının repressiya qurbanı olmuş əməkdaşları haqqında bu kitabında da məlumat verir. “Elimizin, elmimizin soyqırımı” adlanan indiki kitabda müəllif BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasında işləməmiş, lakin qırmızı terrorun qurbanı olmuş dilçi alimlərimizdən A.R.Zifeld, Abdulla Şərifov, Vəli Xuluflu və başqaları haqqında sənədlər əsasında maraqlı məlumatlar vardır. Bu kitabı əvvəlkindən fərqləndirən cəhət ilk növbədə onun publisistik səciyyə daşmasıdır. Müəllif əsərin giriş hissəsində ermənilərin türklərə qarşı həmişə düşmən mövqedə olması, məkrli siyasət yeritdiklərini inandırıcı faktlarla sübut edir. Müəllif belə

bir suala cavab verir ki, nə üçün o vaxtlar bütün DTK orqanlarına ermənilər cəlb edilmişdi. Bu, düşünülmüş bir siyasət idi! Azərbaycan rəhbərliyi isə maymaqlığı üzündən onların xəyanətinə göz yumurdu. Şəmkirdən olan məktub buna sübutdur. Müəllif sözünə davam edərək göstərir ki, xalqın düşmənləri “Xalq düşməni” damğası ilə Azərbaycanın hər yerində çoxlu alim, ziyalı, kənddə bir balaca dərin düşünməyi bacaran, Quran oxuyan adamları məhv edirdilər.

Azərbaycanın rayonlarında da DTK orqanlarında işləyənlər ermənilər idi. Onların arzusu ilə Sovet imperiya siyasəti millətimize qarşı soyqırımı təşkil etmək üçün bəhanəyə çevrilirdi. Naxçıvan Muxtar Respublikasında təkcə Arto Avanesyanın 100-dən artıq Azərbaycan türkünün qətlinə fərman hazırlaması bunu aydın şəkildə göstərir.

Müəllif özünün dediyi kimi, bu kitabda o, millətimize qarşı soyqırımlarının mində birini göstərə bilmişdir. Ona görə də bu istiqamətdə tədqiqatını davam etdirmək niyyətindədir. Bu kitabı bu mövzuda birinci kitab adlandırması da bu arzudan doğmuşdur.

Kitabda maraqlı bir epizod verilir: Vəli Xulufunun əks-inqilabi fəaliyyəti haqqında suala cavabında B.Çobanzadə deyir: “Söhbət belə gətirdi ki, mən dedim: Azərbaycan məhkum vəziyyətdədir. Və ədalətsizliyə məruz qalır. Çünki Gürcüstan və Ermənistan büdcədən çox pay alır, nəinki Azərbaycan, və bu, Azərbaycanın sərvətləri hesabına edilir”. Oxucunun nəzərinə çatdırmaq istədim ki, bu, təkcə XX əsrin 30-cu illərinin söhbəti

deyildir. Çünki biz də gəncliyimizdə belə söhbətlər edirdik. Belə ki, Azərbaycan ərazisinin və əhalisinin Gürcüstandan çox olmasına, sərvətlərinin isə ondan müqayisəyəgəlməz dərəcədə yüksək olmasına baxmayaraq ta Sovet İttifaqı dağılanadək Gürcüstanın büdcəsi Azərbaycandan böyük olmuşdur; sahəsi və əhalisi Azərbaycandan üç dəfə az olan Ermənistanın isə büdcəsi Azərbaycaninkinə bərabər olmuşdur. Yadımdadır 1970-ci ildə BDU-nun partiya hesabat iclasında mənim verdiyim *“Tbilisi və Yerevan universitetlərində qiyabi təhsil almaq yox dərəcəsidədir, bizim universitetimiz isə az qala qiyabiçilər universitetinə çevrilmişdir. Bunun səbəbi nədir?”* sualına DPK katibi Cəfər Cəfərov belə cavab verdi: *“Sovet hökuməti azərbaycanlılara, gürcülərə və ermənilərə qarşı ayrı-ayrı siyasət yeritmir. Sadəcə olaraq, bizim o qədər ayani tələbəyə dərs demək üçün kadrlarımız yoxdur”*. Amma kadrlarımız vardı, milli siyasətimiz yoxdu. Elə indinin özündə də milli şüurumuz yox dərəcəsidədir. Buna görə də Adil Babayevin kitabı kimi çoxlu kitab nəşr etmək lazımdır ki, biz kim olduğumuzu, dostumuz və düşmənimizin kim olduğunu anlayaq.

Ə.Ə.Rəcəbli
filologiya elmləri doktoru, professor

GİRİŞ

Əziz oxucu, əlinə aldığın bu kitabda sənə deyəcəyim sözlərlə səninlə görüşmək mənim çoxdankı arzum idi. Əgər xalqını, Vətənini, dilini, ədəbiyyatını, tarixini, musiqini, adət-ənənələrini əsl məhəbbətlə, mənim kimi sevirənsə, bu kitabı oxu (Mən ilk növbədə yuxarıda dediklərimi sevir, sonra isə bütün millətlərə aid olan həmin tarixi-milli dəyərlərə hörmət edirəm). Əgər millətinin soyqırımını eşidəndə beynində əsəblərin gərginləşdiyini hiss etməyəcəksənsə, öz dilinin, xalqının mənəvi dəyərlərinin məhv edildiyini həyəcansız oxuyacaqsansa, Vətənin alimlərinin, başbilənlərinin, bəzən də adi adamlarının məhv edildiyinə biganə qalacaqsansa, və nəhayət xalqımızın əsrlərlə yaradıb, qoruyub saxladığı, dünya xalqlarına sevdirib, özü də sevdiyi milli musiqimizə ağız büzüb, bayağı, mənasız, yüngül estradadan, orada oxunan mənasız və səviyyəsiz sözlərdən zövq alaraq vaxtını barlarda keçirirsənsə, min bir əyri yolla alınmış xarici qara maşında gündə bir qızla əylənir, min bir fırlaqla vətəni qorumaqdan qaçırınsansa, bu kitabı yerə qoy. Bu kitab sənin üçün deyil!

Bu kitabı cinsindən asılı olmayaraq millətimin o nümayəndələri üçün yazmışam ki, onlar bu əsəri oxuyub fanatikcəsinə (erməni kimi) – “Mən bütün millətlərə düşmənəm” deməyib, öz xalqının başına gətirilən

müsbətlər haqqında aldığı kiçik məlumatdan böyük məna çıxarsınlar.

Özümə və yaşıdlarıma yazığım gəlir ki, gənclik illərində bizə başqa cür siyasi tərbiyə vermişdilər. Elə bilirdik ki, dostluq deyəndə Şaumyan-Əzizbəyov, Lenin-Stalin, qardaşlıq deyəndə Hayıstan–Azərbaycan, xalq deyəndə Sovet xalqı düşünülməlidir. Sən demə bizdən başqa xalqlar ozu haqqında düşünürmüş.

1920-ci ildən bizim gözümüzün odunu elə almışdılar ki, biz marksizm-leninizmdən, bolşeviklər partiyasının dediyindən kənar da heç nə düşünə bilməzdik. Nəhayət, 1956-cı ildə (o vaxt mən orta məktəbdə oxuyurdum) Sov. İKP XX qurultayı (14–25 fevral) buzu sındırdı. Bundan sonra Stalinin şəxsiyyətinə pərəstiş aradan qaldırıldı və repressiya qurbanlarına bəraət verilməyə başlandı. 1961-ci ildə Sov. İKP XXII qurultayı (17-31 oktyabr) Stalini tamamilə ifşa etdi, amma “Xalqlar dostluğu” haqqında xüsusi qərar qəbul etdi. Stalinə nə istəyirsən de, hətta onun tarixi xidmətlərini inkar et, amma Şaumyana, Əmiryana və başqa “yanlara” toxunma, çünki onlar vahid Sovet xalqının nümayəndəsidir.

Bəs Zori Balayan 1985-ci ildə niyə bizi, bütün türk xalqlarını vəhşi, qaniçən kimi qələmə verdi, niyə Silva Kaputikyan bizi bütün dünya xalqları qarşısında rüsvay edirdi. Onlarla “yanlar” bizim əleyhimizə min cür böhtanlar yağdırırdı? Biz isə susurduq! Bax, məsələ bunda idi.

Burada böyük Şəhriyarın sözləri yada düşür:

*Dil açmada karlıq da gedər, korluğumuz da,
Çün lallığımız doğmuş idi karlığımızdan...
Düşmən bizi əlbir görə təslim olu naçar,
Təslim oluruq düşməyə naçarlığımızdan,
Düşmənlərimiz qorxulu huşyarlığımızdan.*

Biz isə o illərdə sosialist beynəlmiləçiliyinə, “xalqların Lenin dostluğuna”, “Sovet xalqlarının qardaş birliyi” ideyasına sadıq qalaraq susurduq. İndi danışmaq, müsibətlərimizi dünyaya yaymaqda ermənilərdən geri qalmağımız da təcrübəsizliyin, həmin susmağın nəticəsidir.

1988-ci ildə onlar SSRİ-nin dağılacağını əvvəlcədən görüb öz himayədarlarının dəstəyi ilə bizə qarşı müharibəyə başladılar. Ermənistanı axırncı türkdən təmizlədilər, millətimizin namusunu təhqir etdilər, Quqarkda, Xocalıda qətliaamlar törətdilər, dünyaya isə çar çəkdilər ki “vəhşi türk bizi qırdı”. Bunun nəticəsi olaraq, Amerika Konqresi Azadlığı dəstəkləmək haqqında akta 907-ci maddəni əlavə etdi. Bu haqda müasir oxucunun məlumatı var. Əgər 1993-cü ildən başlayaraq Azərbaycan diplomatiyası fəallaşmasaydı, ermənilər Xocalını da ermənilərin qətliaamı kimi qələmə verərdilər.

Gəlin, ermənilər haqqında bir neçə kompetentli, bitərəf adamların sözlərinə nəzər salaq:

*–Dünyanın hər tərəfinə hər dil ilə elan olunsun:
dünya inansın ki, ermənilər beş yüz ildən bəridir Osmanlı
dövlətinin adil idarəsində mütləq şəkildə xoşbəxt
yaşamışdır.*

Manuk Əfəndi, Hələb millət vəkili, 1877.

*–Ermənilərin qovğaçı təbiəti özlərinə böyük fəlakət gətirə
bilər.*

Trotter, İngiltərənin Ərzurum konsulu, 1879.

*–Vəziyyətini xəbər aldığım erməni: “-Savaş içində
türklərin idarəsi altında bundan daha xoşbəxt idim”, -
dedi.*

Biliotti, İngiltərənin Trabzon konsulu, 1879.

*–Ermənilərin əqəliyyətdə olduqları
unudulmamalıdır; bir çox yerlərə səpələnib yaşayan
erməninin bir parçasıdır.*

Bir erməni dövlətini yaratmaq xəyalı ilə eyni intriqalar bu dəfə Anadoluda səhnələşdirilir.

Ser Layard, İngiltərənin Osmanlı böyük elçisi, 1879.

–Öldürmə hadisələri erməni partizanının ucbatından baş vermişdir. Əgər bunlar olmasaydı və ya səssiz otursaydılar, kimsənin burnu qanamazdı. İnkarı imkansız olan həqiqət budur! Aranı qatıb-qarişdıran özləri oldu. Nəticəsini erməni kütləsi çəkməli oldu. Qan sulayanlar qaçıb canlarını qurtardılar.

–Əgər İngiltərənin və Rusiyanın hüsn-rəğbəti və təşviqi olmasaydı, ermənilər heç nə bacarmayacaq qədər sakit və fərəhət qalardılar.

Georgi Hipvort, Amerika qəzetçisi, 1897.

*Andranik qardaş!
Gedəlim Türkiyəyə,
Qıralım türkləri –
Olsun Ermənistan!..
Ermənilərin “Hıncaq” marşından.*

–Ərzurum bir xərabə halında idi. Camilər tamamilən hamam və anbarlara çevrilmişdi. Gecə səkkizdən sonra

*türklərin evlərindən çölə çıxmaları kəsinliklə
yasaqlanmışdı.*

Otto Fənşer, 1918.

*–Mən ermənilərin vəhşətindən özümü qoruya bildim
və Ulu Tanrıya çox şükürlər olsun ki, ermənilərə deyil,
türklərə təslim oldum. Kiyevdə sağlığımı duysunlar deyə
bunları yazdım.*

Yüzbaşı İvan Qokilaviç Pilyat, 1918.

*–Soyqırımın qarşısını almaq tamamilə erməni
başçılarının əlində idi: buna görə də qırğınlarda tək-cə
quldur-qaçaq ermənilər deyil, eyni zamanda erməni
ziyalıları da iştirak edirdilər.*

**Vladimir Nikolayeviç Tverdoxlebnikov,
Ərzurum Kala Topçu Alayı komandiri, 1918.**

*–Kütləvi qırğınları təşkil edənlər Andranik paşa
fransız albayı Moreldir. Ərzurum daxilində toplanan
cəsədin miqdarı dörd mindir. Bir çox qadın və uşaq bura
daxildir.*

Yüzbaşı Rəfiq, May, 1918.

–Ərzurumda elə acı mənzərələr gördük ki, insanı insan olduğundan iyrəndirirdi. Sağ qalanlar gözüyaşlı ora-bura qaçır, kimi oğlunu, kimi atasını, kimi arvadını süngülənmiş və yıxılmış halda tapır, dəhşətlə saçlarını yolurdu. Küçələrdə həyat əlaməti görünmürdü. Yerlərdə çocuq, qadın, yaşlılar qanlar içində yatırdı.

Yalnız son gecə (11–12 mart, 1918) içində üç min boğazladıqlarını ermənilər öyünərək ruslara da söyləmişlər.

Dəmiryolu stansiyasında sanki bir məzarlıq qoynundakı ölülərin birdən-birə fırladıb torpağın üstünə atmışdı.

Kazım Qarabəkir Paşa. 25 sentyabr, 1919.

–Mənə elə gəlir ki, siz erməniləri səkkiz yaşında çox təmiz və məsum bir qız kimi zənn edirsiniz. Bunda çox yanılırsınız. Zira ermənilər xüsusilə son vəhşi davranışları ilə nə qədər qantökücü bir toplum olduqlarını bilavasitə özləri isbat etmişlər...”

Lord Kurzon, “Tan” qəzeti. 12 mart, 1920.

–İnsanın vicdanı dəyərli almaz kimi ləkəsiz yaradılmışdır və ləkəsiz qalmalıdır. Ermənilər vicdan əzabı nədir bilməzlər.

Yarbay Tverdoxlebnikov

–Ermənilər rüzgar əkdilər. Fəqət rüzgar əkənin fırtına biçəcəyini unudular.

Leo, erməni tarixçisi.

–İlıcadan kəndlərə gedən yollarda bədən üzvləri kəsilib eybəcər hala salınmış türk cəsədləri ilə qarşılaşırdıq. Ermənilər bunları söyə-söyə və tüpürərək keçib gedirdilər. Bir caminin dəhlizinə iki arşın dərinlikdə quyu qazmışdılar. Qadınları, körpələri, qocaları dəhşətlər içində vəhşicəsinə qətlə yetirib bu quyuya tökmüşdülər. Öldürməzdən əvvəl qadınlarla namussuzcasına davranmışlar. O cəsədlərə sakit baxmaq mümkün deyildi.

Erməni birlikləri yanında telefon-rabitə xidməti ilə məşğul olan bir-iki qız vardı: onları ibrət üçün cami, dəhlizindəki quyuya tökdükləri qadın-qız qarışıq bu cəsədlərə baxmağa çağırıdım. Axçıqların bu vəhşət

mənzərəsi qarşısında üzüləcəklərini düşünmüşdüm. Əksinə, necə fəxrlə baxıb güldüklərinin şahidi oldum. İndi anladım ki, qadınları da olmaqla erməni xalqı nə qədər rəzil və qəddar bir xalqdır. Hərbçinin tükünü ürpədən bu mənzərə qarşısında təhsil görmüş, guya tərbiyə almış bir qızın insanlığın bu halına sevinməsi gəldiyim qənaətin dəlil-dəlalatı sayılar.

Qryaznov, Rus hərbcisi, albay. 1918.

–İlca qəsəbəsində qaça bilməyən ixtiyarların hamısını ermənilər küt baltalarla ənsələrindən parçalayıb qətlə yetirmişdilər.

General Odişelidze, rus ordusunun Ərzurum baş komandanı.

–Ermənilər qaçarkən Axırkələkdə dörd aydan bəri vəhşicəsinə əzab verməkdə olduqları kənd əhlini topdan qırdılar. Cəsədlərin bir çoxunu quyulara töküüb qaz yağı

*ilə odladılar. Cəsədləri bu halları ilə də qoymadılar;
evlərini başlarına yıxaraq aradan çıxdılar.*

*Budur XX yüzilin Ermənistanında yaşayan mədəni
ermənilərin törətdikləri vəhşət.*

**Xoroşenov, Birinci Aksigin dairəsi müfətişi.
May, 1918.**

*–Rus qızıqırdırıcılığına tutularaq və rus silahına
güvənərək qarışıqlıq və üsyanlar çıxaran erməni
komitələri qarşısında Osmanlı hökuməti özünüqoruma
tədbiri göstərmişdir (söhbət təhqirdən – erməniləri başqa
yerə köçürmədən gedir).*

Leo, erməni tarixçisi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Sovet imperiyasında
antitürk əhval-ruhiyyəsi ilə ermənilərin türkə qarşı
düşmənçilik ideyası üst-üstə düşürdü. Erməni xisləti –
imperiya siyasətindən bacarıqla istifadə edərək
Azərbaycan xalqına qarşı amansız divan tutardı.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, erməni xarakteri –
erməni xəstəliyi hər yerdə, hər an özünü göstərir. Bu da
ondan ibarətdir ki, erməni harda varsa, orada insan
övladına dinclik, sakit həyat yoxdur. Öz mənafeyi xatirinə
hansı cildə desən girməyi bacaran erməni xəstəliyi yeri

gələndə göz yaş tökər, ağlayıb-sızlayar, başqa bir şəraitdə amansız canavara dönər, 200 uşağı diri-diri böyük bir trubaya doldurub ağzını qaynaqlayar, başqa bir şəraitdə namusundan keçərək işi düşdüyü adamı evinə dəvət edib onunla kirvə olar. Bütün bunlar üçün kimin hansı millətə mənsub olmasının fərqi yoxdur. Çünki erməni özündən başqa bir milləti sevməz. Doğrudur, yaradan erməni yalnız türkün düşməni kimi yaratmışdır. Amma elə tarixi faktlar da vardır ki, onlar erməninin bütün millətlərə qarşı qeyri-insani münasitəni bildirir. Məsələn: deyək ki, türkə qarşı onun qəlbində uşaqlıqdan nifrət oyadırlar; 1000 ildən bəri onlar türkə qarşı hər cür alçaq hərəkətlər etmişlər. İstər açıq, istərsə də gizli şəkildə türk millətinə qarşı hər cür xəyanətlər etmişlər. Yuxarıda dediyimiz kimi, erməni harda varsa, özünə hər vasitə ilə yaxşı şərait yaradacaq, hansı xalq olursa-olsun, ona min bir xəyanətlər və alçaqlıqlar edərək özünə yol açacaq, sonra başqa erməniləri mütləq yanına yığacaq yeni tədbirlər hazırlayacaq. Biz bu mövzuya ötəri toxunmuşuq. Dediklərimizi sübut etmək üçün Azərbaycanın qeyrətli oğullarından biri Məmməd Cəfərlinin “Политический террор и судьба Азербайджанских немцев” kitabında SSRİ KDİK Azərbaycanın Şəmkir rayonunda sürgün həyatı keçirən almanlara qarşı yeritdiyi cəza tədbirlərində ermənilərin necə iştirak etdiyini göstərmək kifayətdir. Orada oxuyuruq: *“Almanların sıxışdırılması, vətəndaş hüquqlarının pozulması təkcə hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilmirdi, habelə bu iş başında ermənilər duran təşkilatlar tərəfindən də icra edilirdi. Bu*

işdə nə vaxtsa Ermənistandan gəlib həmin regionda (söhbət Şəmkir rayonundan gedir –A.B.) koloniyalarda muzdurluq edən ermənilər onlara fəal kömək edirdi. Ermənilər əvvəlcə kənd təsərrüfatında vaxtamuzd işləyərək ildən-ilə koloniyadakıları və yerli əhalini (azərbaycanlıları –A.B.) sıxışdırırdı... ” (səh. 77)

Həmin əsərdə (həmin səhifədə) öyrənirik ki, 1928-ci ilin yanvarın 1-nə olan məlumata görə Yelendorfda kaloniyada işləyən və heç bir əmlakı olmayan 150 erməni muzdurluq etməyə məcbur olmuşdur. Müəllif sonra yazır: *“Yaranmış vəziyyəti yaxşı başa düşərək, hakimiyyət orqanlarının almanları sıxışdırdığı vaxt ermənilər bu vəziyyətdən öz məqsədləri üçün bacarıqla istifadə etdilər. Hakimiyyət orqanları da öz növbəsində kaloniyada öz siyasətini yeritmək üçün erməni faktorundan istifadə edirdi”. (səh.77)*

“Xalq Daxili İşlər Komissarlığı tərəfindən repressiyaya məruz qalanların və Sibirə göndərilən alman ailələrinin evlərini və torpaq sahələrini tuturdular. Yerli əhali (kaloniyalarda yaşayan almanlara gəlincə, ermənilər arasında lokal toqquşmalar olurdu ki, bunlar ilk baxışda məişət xarakteri daşıyırdı. Almanların hakimiyyət orqanlarına rəsmi müraciətləri ən yaxşı halda cavabsız qalırdı. Çox halda müraciət edənləri millətçilikdə ittiham edirdilər). Baş siyasi idarənin məlumatlarına görə 1934-cü ilin may ayının 14-də Yelendorf klubunda divara Ermənilər həşəratdır, onlar kəndlilərin son damla qanını sorurlar” sözləri yazılmış vərəqə yapışdırılmışdır. (səh.78)

1940-cı ilin oktyabrında almanlar Şəmkir rayonunda ermənilərin zorakılığı haqqında məktub tərtib etmişdilər. Bu məktubda onlar alman dəqiqliyi ilə rayonda yaranmış vəziyyətin sosioloji təhlilini vermişdilər. Ermənilər Şəmkir rayonunda əhalinin cəmi 10 faizini təşkil etdikləri halda rayonun müxtəlif müəssisələrindəki rəhbər vəzifələrin 90 faizini tuturdular. Məktubda yerli əhali olub 90 faiz təşkil edən azərbaycanlıların hüquqlarının pozulması da göstərilirdi. Tərtib edilmiş məktub poçt şöbəsindən göndərilmədi. Çünki poçtda da əsas kütləni ermənilər təşkil edirdi. Buna görə də məktubu Almaniyanın konsulluğu olan Batumidən göndərmişdilər. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi M.C.Bağirovun adına ünvanlanmış həmin məktub 22 oktyabr 1940-cı ildə Azərbaycan KP MK-nın katibi Karkaryanın stolunun üstünə qoyulur. Kitab müəllifi (Məmməd Cəfərli) həmin məktubu olduğu kimi vermişdir. Biz də onu tərcümə etmədən, üslubuna toxunmadan veririk. Qoy oxucular onunla daha yaxşı tanış olsunlar:

Секретарю ЦК КП Азербайджана Т.М.Багирову.

Доводим до Вашего сведения о том, что в Шамхорском районе имеется 26 сельских советов, из коих только 7 армянских и 2 немецких.

В Шамхоре всего будет не более 10% армян, а если считать количество руководящих и не руководящих работников то 90% армяне.

Азербайджанцы составляют самое незначительное количество.

Например:

1. Райком партии-первый секретарь Юсибов. Сидит просто во главе райкома (как фигура), руль находится в руках 2-го секретаря Манучарова, который является ярким националистом. В течении двух лет в Шамхоре выживая азербайджанцев везде расстановил армян. Третий секретарь Назаров несмотря на то, что русский, фактически играет под диктовку Манучарова.

Возьмем остальных работников РК КП (б):

Заведующий отделом пропоганды- Васкянн.

Заведующий орган изационно-иструкторским отделом- Назарян.

Заведующий учетным отделом-Габрилян и другие.

В райкоме комсомола кроме первого секретаря остальные руловики армяне.

В исполкоме только председатель Шабанов и то не рыба-не мясо. Основную роль играет заместитель

председателя Согомоян и заведующий кадрами-Симонян.

Управляющий ОМП- Яндиян.

Заведующий производственно-каменным карьером при ОМІТ бывший старшина-Данелян.

Заведующий НХУ-Баграмов.

Заведующий комунхозом- Согомоян.

Заведующий строительством при ОКХ-Вирабян.

Заведующая баней-Мария (армянка)

Заведующая гостинцей-Баласанова.

Заведующий сберкассой-Захарян.

Управляющая госбанком-Абрамова.

Управляющий сельхозбанком-Ходжанян.

Уполкомзаг-Арутюнов.

Управляющий объединением конторы шерсть-кожа- Данелян Армянк, турецкий армянин-Гахтанаган

Заведующий районным магазином-Ходжаян.

Заведующий артемом-Захарян.

Заведующий пищеблоком-Данелян.

Заведующий военторгом-Осипов и весь состав военторга, армяне.

Заведующий культмагом-Марго (армянка)

Председатель горпо-Варян.

Заведующий сенопунктом-Карапетыян, кахтаган.

Директор МТС-Саркисян

Заведующий школой в центре района армянин,
80% преподавателей армяне.

Начальник детдома-Баграмов

Заведующий артели инвалидов -Гагарин
Данелян.

Парторг Анинского немецкого колхоза-
Акопджанов Исаак.

Секретарь парткома РИКа-Ходжаян.

Секретарь парткома артелей при кооперации-
Мелик и т.д.

Кроме того, где руководители армяне, там весь
состав состоит из армян. 20.10.40 г. (səh.80)

Kommunist (bolşeviklər) Partiyası bileti arxasında
gizlənmiş Daşnak Karkaryan bu məktubu alan kimi, onu
AXDİK-ə deyil, Xalq Daxili İşlər Komissarlığının DTI-
nin Şəmkir rayon şöbəsinə göndərir və tələb edir ki,
raykom katibi Manuçarovu (Manuçaryan) millətçilikdə
günahlandıran anonim məktub müəllifini tapıb
cəzalandırsın. Bu məlumatı verməklə oxucunu bir daha
inandırmaq istəyirik ki:

1) Erməni harada varsa, maqnit kimi o birini yanına
çəkəcək.

2) Onlar birləşib hamıya, xüsusilə türkə qarşı
mübarizə edəcək.

3) Keçən əsrlərdə çar Rusiyasının, sonra isə Sovet
dövlətinin Azərbaycan xalqına qarşı apardığı cəza
tədbirlərindən öz məqsədləri üçün istifadə edə bilirdilər.

4) Bu iş 1937–38-ci illərdə də (biz bu kitabda bəhs
etdiyimiz hadisələrdə də) fəal rol oynamışlar.

5) Azərbaycan xalqının görkəmli oğul və qızlarının “Kolxoz düşməni”, “Sovet quruluşunun düşməni”, “Müsavətçi”, “Əks-inqilabçı”, “Pantürkist”, “Panislamist” və s. damğalarla məhv edilməsində 90-95 faiz rolu bütün Azərbaycan DTK-na məqsədli şəkildə soxulmuş ermənilər oynamışlar.

Sual olunur - nə üçün Azərbaycanın istər mərkəzdə, istərsə də rayonlarda olan DTK orqanlarının hamısında ermənilər 90-95 faiz təşkil etməli idi? Bəs nə üçün Ermənistanın müvafiq orqanlarında bircə nəfər də olsun azərbaycanlı yox idi?

Buna görə də Azərbaycan xalqı təkcə 1937–1938-cı illərdə 27854 nəfər qurban verdi. Bu iş sonralar da davam etdirilirdi (1956-cı ildə səngidi).

Oxucuya təqdim olunan “Elimizin və elmimizin soyqırımı” adlı kitab bu mövzunun mində birini əhatə edə bilmir. Hər halda oxucuda kiçik bir məlumat yarada bilər. Əsər iki hissədən ibarətdir:

Birinci hissədə – “Elmimizin –türkologiyanın soyqırımı” hissəsində dilçi alimlərin repressiyasından, ikinci –Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir adlı hissəsində isə adi adamların başına gətirilən müsibətlər qələmə alınır.

Xalqın düşmənləri “xalq düşmənləri”ni məhv edir

Cəlladlıqda, qəddarlıqda, amansızlıqda bəşəriyyət tarixində bəlkə də misli-bərabəri olmayan sovet bolşevizmi o qədər məharətlə pərdələnmişdi, öz əməllərinin üstünü o qədər ustalıqla suvayıb rəngləmişdi ki, həmin pərdənin, həmin rəngin altında nələr olduğunu adi gözlə görmək, adi idrakla dərk etmək mümkün deyildir. Hələ indinin özündə də elə adamlar vardır ki (onları qınamıram), keçmiş yadına salıb dərindən bir ah çəkir, “Heyf o günlər, kolbasanı, yağ, əti filan qiymətə alırdıq, istədiyimiz vaxt gedib sanatoriyada dincəlirdik, ucuz biletlə Moskvaya gedirdik”, deyirlər. Onlar sovet rejiminin “insanlıq” dövrünü yadlarına salır, onu indiki müvəqqəti keçid dövrünün çətinlikləri ilə müqayisə edərək belə ötəri fikrə gəlirlər. Belə adamlar unudurlar ki, 1920-ci ilin 28 aprelindən başlamış 1991-ci ilin 18 oktyabrına qədər sovet-bolşevik rejimi bizim xalqımızı əzib yox etmək yolu tutmuşdu. Deyilənləri Respublika Milli Təhlükəsizlik naziri general-leytenant Namiq Abbasovun sözləri ilə möhkəmlətmək istərdik:

“Aprel çevrilişindən sonra aparılan yeni bolşevik siyasəti təhlükəsizlik orqanlarının da işində həlledici rol oynadı. İmperiya siyasəti həyata keçirən və Azərbaycanda bolşevizmin möhkəmlənməsi istiqamətində işini quran

Azərbaycan Fövqəladə Komissiyası, bir qədər sonra Azərbaycan Dövlət Siyası İdarəsi və Xalq Daxili İşlər Komissarlığı... minlərlə adamın məhvinə səbəb oldu. Repressiya və deportasiyalar başlandı... Çox ciddi elmi araşdırmalar gözləyən arxiv materiallarından görünür ki, 1920-ci ilin mayından 1921-ci ilin əvvəllərinə qədər 40 mindən çox adam Azərbaycan Fövqəladə Komissiyası tərəfindən məhv edilmiş, 1934–38-ci illərdə 27,854 nəfər Xalq Daxili İşlər Komissarlığı tərəfindən birinci kateqoriya ilə məhkum olunmuş, yəni güllələnmişdir. Ümumiyyətlə, 20-50-ci illərdə məhv olunanların sayı 400 mini keçmiş, yarım milyondan çox adam isə sürgünlərə göndərilmişdir. Məzmununda həmişə, hər şəraitdə fəlakət ifadə edən “repressiya”, “deportasiya”, “soyqırımı” sözləri, dilimizdə olduğu kimi, taleyimizdə də yaddan gəlmiş bir bəla kimi ciddi rol oynamışdır. Deportasiya, repressiyaya və soyqırımının təşkilatçıları və icraçıları da əsasən yadlar olmuşlar. (“Sərhəd” qəzeti, 17.04.99, say 07)

Bununla mən sovet hakimiyyəti illərində elmi və mədəni həyatda qazandığımız uğurlara kölgə salmaq istəmirəm. Bu dövrdə bir sıra uğurlarımız olmuşdur və olmalı idi də. Amma...

Respublika prezidenti Heydər Əliyevin sözləri ilə desək “Ölkəmizin XX əsrdəki tarixini doğru-düzgün əks etdirmək, yazmaq üçün mütləq tədqiqatlar, tarixi araşdırmalar aparılmalıdır və obyektiv, ədalətli əsərlər

yaradılmalıdır”. Amma nədənsə alimlərimiz bu işə girişməkdən çəkinir. Bu sahədə tədqiqat işləri lazım olduğundan az aparılır. İndi əli qələm tutan səriştəli alimlər yeni yetişən nəsle göstərməlidilər ki, “müsəlman respublikalarına mərkəzdən münasibət başqa respublikalara nisbətən çox fərqli idi” (H.Əliyev). Biz xalqımızın gənc nümayəndələrinə və keçmişdən ötrü ah çəkənlərə göstərməliyik ki, sovet rejimi xalqımıza qarşı müxtəlif vaxtlarda azalıb-artmaqla həmişə həmlələr etmiş, onun qaymağını yığmışdır.

1920–1929-cı illərdə “sovet hakimiyyətini istəmir”,

1929–1935-ci illərdə “kollektivləşmənin, kolxozun düşmənidir”,

1935–1938-ci illərdə “antisovet, əksinqilabçı, millətçidir”.

1940–1945-ci illərdə “sovet ordusunun qələbəsinə inanmır”,

1945–1950-ci illərdə “pambıqçılığı istəmir” (o cümlədən Ermənistandan deportasiya) və sairə kimi damğalar altında yüzminlərlə azərbaycanlıni məhv etmişlər. Sonra 1987–1991-ci illərdə “yazıq” erməniləri incitdiyi üçün açıqca xalqımıza qarşı sovet genosid siyasəti yeridildi. Tariximizə nəzər salağ.

1920-ci ilin aprelindən 1921-ci ilin avqustunadək Azərbaycanı qırmızı terrordan 48 min adam öldürülmüşdür ki, bunun da çox hissəsi ziyalıların payına düşürdü: (Ş.Nəzərli “Cümhuriyyət generalları” – Bakı, 1995. səh.197)

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulan kimi, sovet hökuməti inqilabi doktrinasını insanların şüuruna yeritmək üçün ali və orta məktəblər açdı, savadsızlığı ləğv etmə kursları yaratdı. Bunu hamıya Lenin beynəlmiləlçiliyi, Lenin siyasəti kimi çatdırmaq istədi. Nail də oldu. Amma sovet hökuməti “Torpaq kəndlinin, hakimiyyət fəhlənin olacaq” kimi nidalarla xalqı özünə tərəf çəkmişdi. Az keçmədi ki, bolşevik hökuməti bu vədini unudub torpağı kəndliyə yox, kolxoza verməyə başladı. Buna görə də Azərbaycanın hər yerində hamı şok vəziyyətinə düşdü. “Axı dünən torpaq sənindir deyən hökumət niyə bu gün onu məndən alıb kolxoza versin?” sualına cavab tapmayan kəndlilər çaşqın halda özlərini ora-bura vururdular. Buna görə də 1920 –25-ci illər arasında Azərbaycanda 60-a yaxın üsyan olmuşdu. M.Ə.Rəsulzadə bu üsyanları xalqın “əməli müqaviməti” adlandıraraq yazırdı: “Bu əməli müqavimət hadisələri ilə bərabər məmləkətdə siyasi konspirasiya, yəni gizli çalışma aktları da güclü şəkildə davam etdi” (sitat C.H.Qasımovun “Repressiyadan deportasiyaya doğru” kitabından B. 1998. səh.35 götürülmüşdür).

Azərbaycanın elə bir bölgəsi yox idi ki, orada bu və ya digər dərəcədə sovet rejiminin qəddarlığına qarşı narazılıq hərəkatı olmasın. Buna görə də Moskvanın göstərişi ilə 1921-ci il 29 mayda Azərbaycan XKS-nin qərarı ilə Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının sədri başda olmaqla bolşeviklərin vətənimizin azadlığı və müstəqilliyi uğrunda hərəkata qoşulanlara və ya bu işə rəğbətli olanlara qarşı amansız bir zərbə aləti “Fövqəladə üçlük” yaradıldı. Xalqın bir qədər “başbilən” adamlarına qolçomaq, quldur, bandit, qaçaq damğası vuraraq məhv etdilər. Bu fövqəladə üçlüklər hər yerdə yaradılırdı. Mərkəzi fövqəladə üçlüyə icazə verilirdi ki, onlar bütün qaçaq, quldur, qolçomaq, kulak, bandit və s, “elementləri” dərhal güllələsinlər. Qəza fövqəladə üçlüklərinə isə səlahiyyət verilmişdi ki, işə baxıb onu Qəza Ali İnkilab Tribunalına və ya Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasına göndərsinlər. Qəza fövqəladə üçlükləri isə vəzifə hədlərini – səlahiyyətlərini aşaraq özləri adamları güllələyir, qoca qadınları, mollaları, seyidləri – bir sözlə, günahsız adamları məhv edirdilər. Mən sizi təkcə 1930-cu ildə Naxçıvanın Keçili, Ərafsə, Ərəzin. Xanaqa, Nəhəcir və başqa kəndlərində həmin fövqəladə üçlüyün törətdiyi ağır cinayətlərlə tanış etmək istəyirəm. Yeri gəlmişkən deyim ki, mən yalnız dilçi alimlərin işləri ilə maraqlanırdım. Milli Təhlükəsizlik Nazirliyimizin (bəli mən çəkinmədən nazirliyimiz deyirəm, çünki o artıq KQB deyil) işçilərinin xeyirxah münasibətlərini görüb maraqlı dairəmi daha da genişləndirdim. Bütün həmkarlarıma müraciət edərək deyirəm ki, qorxmayın. Siz də bu işə girişin, bolşevizmin

erməni əməkdaşlığının xalqımıza qarşı apardığı, həyata keçirdiyi genosidi yazmaq, tədqiq etmək bir-iki adamın işi deyil. Siz də başlayın, burada nazirdən tutmuş qarışıya qədər hamı milli məslək, əqidə sahibidirlər.

Yuxarıda adlarını çəkdiyim kəndlərdə kütləvi surətdə adamlara qarşı repressiya işində A.Avanesyan, Seyranov və başqa ermənilər çox fəal işləmişlər. Deyək ki, mərkəzdə Qriqoryan, Makaryan, Avanesyan, Ohanesyan, Badalyan, Xaçaturyan və onlarla “yanlar”ın olması o qədər də təəccüb doğurmazdı. Bəs rayonlara onlar necə gedib çıxmışdılar? Bu sualın cavabı çox sadədir. Görünür, ermənilərin lap böyüyü Moskvadan bu işə nəzarət edirmiş. Deməli, əgər hər bir erməni-daşnak serjantı 200 Azərbaycan türkünə məhv etmək imkanı qazanmışdısa, bunun günahı kimdə idi. Necə olurdu ki, Ermənistan KQB-sində bircə nəfər azərbaycanlı olmadığı halda, Azərbaycan KQB-sində bu qədər erməni “çalışırdı”.

Təkcə Arto Avanesyan yuxarıda adlarını çəkdiyim kəndlərdə 200-dən artıq adamı fəvqəladə üçlüyün girdabına atmışdır. Qeyd edək ki, məhbusu dindirmə protokolunda müstəntiqin adı, familiyası və atasının adı göstərməlidir. Daşnak isə öz familiyasını heç yerdə yazmır. İttiham sənədlərində təkcə Arto sözü ilə kifayətlənir.

Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz kəndlərdəki kəndli hərəkəti cinayət hesab edilərək 270 N-li cinayət işi açmışdır. Cinayət işinin preambulasında deyilir (bu hər bir müttəhimə şamil edilir): “Naxçıvan kəndlərində, Naxçıvanda sovet hakimiyyətini devirmək üçün üsyanda fəal iştirak etmiş və silahlı üsyan etmiş, bandit hərəkəti yaratmışlar. Kəndlilər arasında antisovet təbliğatı aparmışlar”. Bu cinayət işi 4 cilddən ibarət olub. MTN-in arxivində 30831N ilə saxlanılır. Cinayət işinin birinci cildində 278 vərəq, ikinci cildində yenə 278 vərəq (bir neçə arayış əlavə edilmiş). Hər ikisi tutulanların anketidir. Üçüncü cildə ittiham protokollarıdır –səhifələnməmişdir. Dördüncü cild isə fəvqəladə üçlüyün protokolları, bəraət sənədləri və arayışlardan ibarətdir.

Fəvqəladə üçlüyün ən yüksək cəzaya – güllələnməyə məhkum etdiyi adamların çoxu haqqında yaxınlarının dəqiq məlumatı yoxdur. Çünki, çox vaxt güllələnmiş hər bir adam haqqında sonralar ərizə vermiş oğluna və ya başqa yaxınlarına məlumat verirdilər ki, “Sizin filankəs cəzasını çəkərkən ürək iflicindən ölmüşdür”. Bu 270 N-li cinayət işi üzrə ittiham olunmuş adamların hamısı haqqında məlumat verməklə gözü yolda qalan həmvətənlərimizə səbr və önlərinə Allahdan rəhmət diləyirəm.

Əvvəlcə cinayət işi qaldırmaq üçün Arto Avanesyanın protokolları üzrə siyahını, sonra isə fəvqəladə üçlüyün qərarlarını olduğu kimi veririk.

Fövqəladə üçlüyün sədri İ.Vəliyev, üzvləri: Yaqubov (Az.BSİ Nax. şöbəsinin rəisi), Nikişev (4IN-li Naxçıvan sərhəd qoşunlarının idarə rəisi).

Cinayətə cəlb olunanların siyahısı:

1. Əliyev Kərim Rəhim oğlu 01.10.30 Naxç. DSİ-nin xüsusi üçlüyü tərəfindən 7 il həbs cəzasına məhkum edilir. Banditlərə kömək edib (Az.CM 54 maddəsilə)

2. Məmmədov Kərbəlayi Qurban Məhərrəm oğlu Nax. MSSR fəvqəladə üçlüyün tərəfindən (Az.SSR CM 17-72 və 79-cu maddələri ilə 19.09.30-cu il tarixdə 10 il həbs cəzasına məhkum edilib.

3. Həsənov Hüseyn Məhərrəm oğlu - 40 yaşında Şahbuz, Keçili kəndi, 1 evi, 5 camışı olub, ailəsi - 6 nəfər. (CM 17-7, 2, 79)

4. Abbasov Mustafa Məmməd oğlu - 25 yaş, Keçili kəndi

5. Məmməd Əli Cəfər oğlu - 35 yaş, 12.04.30 - Keçili k., evli

6. Məmmədov Əli Məmmədhüseyn oğlu - 42 yaş, Keçili k., evli

7. Şahsuvar Kərim oğlu - 35 yaş, Keçili k.,
12.11.30, evli
8. Eyvaz Kərim oğlu - 25 yaş, 12.09.30, evli
9. Ələkbər Ləmi oğlu - 29 yaş, 12.09.30, evli
10. Müslüm Gülmalı oğlu - 25 yaş, 12.09.30, evli
11. Zeynalov Əli Musa oğlu - 25 yaş, 12.09.30, evli
12. Məmmədhüseyn Mazan oğlu - 13.09.30.
məlumat yoxdur.
13. Paşan Hüseynəli oğlu - 45 yaş, 17.09.30.
məlumat yoxdur.
14. Allahverən Xəlil İbrahim oğlu - 26 yaşında,
Biçənək kəndi, evli.
15. Bayramov Bayram Əli oğlu - 22 yaş, subay.
16. Mustafayev Məmmədhüseyn Nəsir oğlu - 24
yaşında, Biçənək kəndi IX.30.
17. Sədri İsmayıl oğlu - 45 yaş, 13.09.30, Keçili
kəndi, məlumat yoxdur.

18. Novruz Əli Məmmədkərim oğlu - Kərki kəndi, 13.09.30.

19. Qurbanov Əli Qurban oğlu - 40 yaş, Biçənək kəndi, evli, 12.08.30.

20. Babayev Yunius Məmiş oğlu – 50 yaş, Keçili kəndi, 13.09.30, evli

21. Məmmədəliyev İmanqulu - 60 yaş, 13.09.30, evli

22. Əsgərov Zülfüqar Hüseyn oğlu - 55 yaş, 13.09.30, evli

23. Molla Həşim Əliməmməd Abdulla oğlu - 65 yaş, 24.09.30.

24. Məmmədhəsənov Şahsəməd Abdulla oğlu – 24.09.30.

25. Kərbəlayi Nəcəfqulu - 25.09.30.

26. Kərbəlayi İbrahim oğlu İsmaylov - 45 yaş, 22.09.30, evli

27. Bilal Xalıqverdi oğlu - 23 yaş, 24.09.30, evli.

28. Kənkərlinski Barat - 27 yaş, 25.09.30, evli

29. Haşım İbrahim oğlu - 45 yaş, 25.09.30, evli
30. Mustafayev Lətif Salman oğlu – 27 yaş,
Ləkətaq, 22.09.30, evli
31. İmaməliyev Kərbəlayi Qubat Bayraməli oğlu –
55 yaş, 22.09.30, evli
32. Məmmədov Əlican İmamqulu oğlu - 21 yaş,
26.09.30, subay
33. Abdullayev Xəlil Əli oğlu – 23 yaş, 26.09.30,
evli
34. Xəlilov Ağakışi Ağababa oğlu - 30 yaş,
26.09.30, evli
35. Yusifov Baxşəli Ələkbər oğlu - Xanağa kəndi,
25 yaş, azsavadlı, kooperativdə işləyib manqa müdiri,
qulluqçu, 1 evi, 1 atı, 1 inəyi, 5 qoyunu olub, hərbi
mükəlləfiyyətlidir, dindirilib. CM-nin 72-ci maddəsi, PR.
41368, Arx. N 30881. I cild, vərəqə səh.38
36. Musayev Kərbəlayi Cabbar Xəlil oğlu – 32 yaş,
26.09.30, evli
37. Hüseyinov Həsən Səyyad oğlu - 35 yaş,
20.09.30, evli

38. Hüseynov Kərbalayı Hüseyn Həsən oğlu -
27.09.30, 35 yaş, Xanağa kəndi

39. Məmməd Ağaməmməd oğlu - 25 yaş, 27.09.30,
Xanağa kəndi, evli

40. Dilavər Hasan - 30 yaş, Xanağa kəndi, 27.09.30,
evli

41. Hüseynov Adıgözəl Murad oğlu - 27 yaş,
27.09.30, evli

42. Kənkərlinski Qaraxan Sultan oğlu - 35 yaş, Solt,
kəndi, 27.09.30

43. Məmmədəliyev Talıb Qənbər oğlu - 62 yaş,
26.09.30, evli

44. Quliyev Həsənqulu Kərbalayı Zellabdin oğlu –
Solt. kəndi, 35 yaş, 26.09.30, evli

45. İbiş Məmmədəli oğlu - 50 yaş, Əbrəqunus r.,
Noraşen kəndi, 27.09.30

46. Əliyev Kərim Rəhim oğlu - 50 yaş, Əbr.,
Noraşen, kəndi, evli

47. Kərb. Ələkbər İrza oğlu - 80 yaş, Əbr., Noraşen,
27.09.30

48. Hacıyev Xəlil Hacıağa oğlu - 23 yaş, 23.09.30,
evli

49. Həsənəliyev Şahqulu Səməd oğlu - 20 yaş,
Keçili, 26.09.30

50. İmanəli Tarverdi oğlu - 47 yaş, Qarabağlar
kəndi, 25.09.30

51. Əliyev Ağaəli Əli oğlu - 40 yaş, 01.09.30

52. Sadıqov Rəhim Ələkbər oğlu - 40 yaş, 01.09.30

53. İrzayev Tağı Əli oğlu - 28 yaş, 01.09.30

54. Cəfərxan Baba oğlu - 80 yaş, Qaraquştilov
kəndi, 31.10.30

55. Məmmədov Gülməmməd Vəli oğlu - 02.10.30,
Şərur r., evli

56. Ramazanov Teymur Akim oğlu - 50 yaş,
02.10.30, evli

57. Allahverdiyev Hacı Baba oğlu - 65 yaş,
02.10.30, evli (Səh. 63. Əbrəqunis r., Xanağa kənd sakini

Yusifov Baxış, keçmiş milisioner, partiyaçı, bandit hərəkatı rəhbəri, 01.10.30. 25.09.30-cu ildə baş əməliyyat müvəkkili Bakulçik başqaları ilə birlikdə Yusifov Baxşəli Ələkbər oğlunu ittiham etmək haqqında qərar qəbul edir. Bunların hamısını Arto Avanesyan həbs edib, dindirib. Həmin Arto 22.09.30-da)

58. Məmmədov Əli Cəfər oğlu

59. Məmmədov Əli Hüseyn oğlu

60. Şahsuvar Kərim oğlu

61. Eyvaz Kərim oğlu

62. Müslüm Gülməmməd oğlu 23.09.1930-da

63. Əli Qurban Qurbanov

64. Babayev Yunis Məmiş oğlu

65. Ələkbərov Zülfüqar Dünyamalı oğlu

66. Məbdiyev Kərəm Əli Məmməd oğlu

67. Məmmədəliyev İmamqulu Dünyamalı oğlu
26.09.1930-da

68. Molla Haşım Əliməmməd oğlu

69. Aslan Məmməd oğlu
70. Şahvəli Əbdül Həsən oğlu
71. Kərbəlayi Rəhim Qafar oğlu
72. Kərbəlayi Nəcəfqulu Abbasqulu oğlu
73. Balakişi Ağa oğlu
74. Kərbəlayi İbrahim Cəbrail oğlu
75. Bilal Xalıqverdi oğlu
76. Kənkərlinski Xanca oğlu
77. Qaraş Kənkərlinski
78. Haşım İbrahim oğlu
79. Lətif Salman oğlu
80. Kərbəlayi Nəbat Bayram oğlu
81. Əlixan İmamqulu oğlu
82. Xəlil Əli oğlu

83. Ağakışi Məhərrəm oğlu

84. İmanqulu Bayram oğlu

85. Qurban Məhərrəm oğlu 30.09.1930-cu il qərarı.

Baxşəli Ələkbər oğlu Yusifov, Xanağa kəndi, 35 yaşında, kənd kooperativ işçisi, bitərəf, az savadlı, vil.

Mart hadisələri zamanı Xanağa üsyançılarına rəhbərlik etmiş, Ərəzin qrupuna da rəhbər olmuşdur. Öz qrupu ilə Ərəzin döyüşündə fəal iştirak etmişdir. Öz qrupu ilə Əbrəqunusda olanda (dağ tərəflərində) Xanağa kəndində kənd sovet binasının qapısını sındıraraq sənədləri və kağızları götürüb çırmış və atmışdır. Demişdir ki, daha yeni hakimiyyət olacaq.

Bu hərəkət məğlub olandan sonra, o, üzə çıxmış, amma yenə banditlərlə əlaqə saxlayır. Kəndliləri banditləri müdafiə etməyə çağırmışdır Beləliklə, kəndliləri öz tərəfinə çəkərək onları banditizmə yoluxdurmuşdur. Ona görə də, həmin kəndə silahlı mühafizə olmadan rayon şöbəsinin işçilərinin getməsi mümkün deyil. Yuxarıdakı faktlar şahid ifadələri ilə təsdiq edilir.

Bu, Arto Avanesyanın bir nəfər haqqındakı qərarı idi. Həmin gün (30.09.1930) Arto aşağıdakı adamlar üçün də oxşar ittihamlar irəli sürmüşdür:

1. Kərbalayi Cəbrail Xəlil oğlu Musayev, 32 yaş
2. Səyyad Həsən oğlu Hüseynov – ortabab
3. Kərbalayi Həsən oğlu Hüseynov – 38 yaş, bitərəf
4. Məmmədağa Məmmədoğlu Hüseyn – azsavadlı
5. Dilavər Həsən oğlu Niftəliyev – 30 yaş, kasıb, bitərəf
6. Əsəd Ramazan oğlu Yusifov – 65 yaş
7. Adıgözəl Hüseynov Kırna – 27 yaş, ortabab, azsavadlı
8. Qaraxan Sultan Kənkərlinski – 35 yaş, savadsız, bitərəf
9. Talıb Qənbər Məmmədəliyev – 42 yaş, savadsız, bitərəf
10. Kərbəlayi Qulu Kərbalayi Zeynalabdin oğlu Quliyev – 30 yaş, savadlı, bitərəf
11. İbiş Məmmədqulu Məmmədov – 50 yaş, savadsız

12. Kərim Rəhim oğlu Əliyev – 50 yaş, Noraşen kəndi, savadsız

13. Kərbalayi Ələkbər Rza oğlu – 80 yaş, Noraşen kəndi, savadsız, bitərəf

14. Xəlil Qoca oğlu – 26 yaş, savadsız, bitərəf

15. Şahququ Səməd oğlu Həsənəliyev – 22 yaş, Keçili k., çoban, evli

16. İmaməli Tarverdi oğlu – 47 yaş, Qarabağlar k., bitərəf 02.10.1930
İttiham qərarları 270 N-li iş üçün:

1. Ağaməli Əli oğlu Əliyev – 40 yaş, Şərur rayonu, evli, bitərəf

2. Keçəli Əhməd oğlu Rzayev – 28 yaş, Yayçı kəndi, savadsız, bitərəf

3. Rəhim Ələkbər oğlu Sadıxov – 40 yaş, Keçəzur kəndi, savadsız, evli

4. Cəfərxan Baba oğlu – 50 yaş, Qaraquş kəndi, savadsız, bitərəf

Arto Avanesyan

Bu adları çəkilənlərin işinin istintaqı dayandırılmış və xüsusi fəvqəladə üçlüyün (Naxç. ASS.) sərəncamına göndərilsin (səh. 275) Arx.30891.1 cild.

III cild. Arx. 30891 270 N-li iş üzrə - Fəvqəladə üçlüyün 22.09.30 tarixli iclasının protokulu. Keçili kəndi üzrə:

- 1.Məmmədov Əli Cəfər oğlu
2. Məmmədəli Məmmədhüseyn oğlu
3. Salman İsmayıl oğlu
4. Şahsuvar Kərim oğlu
5. Eyvaz Kərim oğlu
6. Ələkbər Məlik oğlu

7. Müslüm Gülmalı oğlu – Güllələmək, əmlakını müsadirə etmək, əmlakın müsadirəsi Şahbuz R. həvalə edilsin. Protokol №3, 22.09.30 – Şahbuz k., Sədr: İbrahim Tağıyev AzQPU Nax. Şöbəsinin rəisi Yaqubov, Naxç. Sərh. Hərb id. Rəisi Nikişev

- 1.Məmmədhüseyn Mazan oğlu

2. Paşa Hüseynəli oğlu – güllələnmiş, əmlakı müsadirə edilmiş.

Protokol №4 – 22.09.30. Şahbuz kəndi

1.Xəlil İbrahim oğlu

2. Bayram Əli oğlu

3. Məmmədhəsən Nəsir oğlu – güllələnmiş, əmlakı müsadirə edilmişdir. Protokol №5 – 23.09.30. Şahbuz kəndi – yenə Tağıyev, Yaqubov, Nikişev

1.Sədri İsmayıl oğlu

2. Novruzəli Məmmədqulu oğlu – güllələnmiş, əmlakı müsadirə edilmiş.

Protokol №6 – 23.09.30

1.Əliqurban Qurbanov

2. Babayev Novruz Məmiş oğlu

3. Məmmədəliyev İmanqulu Dünyamalı oğlu

4. Əsgərov Zülfüqar Dünyamalı oğlu – güllələnsin

5. Mehdiyev Kərəməli Məmmədoğlu – 80 yaşında, həbs edilsin

Protokol №7 – 22.09.30

Bir bənddən ibarət qərar qəbul edilir ki, Əbrəqunusa əlavə üzvlər göndərsin. Bənd 7. Banditizmə qarşı mübarizəni gücləndirmək üçün 60 nəfərdən ibarət zərbə qrupu 6 aya göndərsin.

Protokol №8 – 20.09.30

Yenə Tağıyev, Yaqubov, Nikişev. Təştirək etmişlər – Musabəyov və Rəsulzadə

1. Molla Haşım Əli Məmməd oğlu – 45 yaş, güllələnsin

2. Şahvələd Əbdül Həsən oğlu – güllələnsin

3. Aslan Məmməd oğlu – 28 yaş, güllələnsin

4. Kərbalayi Rəhim – 36 yaş, güllələnsin

5. Kərbalayi Nəcəfqulu – 32 yaş, güllələnsin

6. Balakişi Ağa oğlu – 28 yaş, güllələnsin

Protokol №9 – 29.09.30

Üçlük, daha heç kəs.

1. Xanməmmədov Mazi Şıxməmməd oğlu –
güllələnsin

2. Məmmədov Mütəllim Fətulla oğlu – 28 yaş,
güllələnsin

3. Həmzəyev Qafar Kərbəlayi Əli oğlu – güllələnsin

4. Yaqubov Kərbəlayi Muxtar Səfərəli oğlu –
Nəhəcir kəndi, güllələnsin

5. Ramazanov Həsən xan Həsənqulu oğlu – 40 yaş,
Nəhəcir kəndi, güllələnsin

6. Xoşməmmədov Teymur Pirməmməd oğlu – 50
yaş, Nəhəcir kəndi, güllələnsin

7. Ramazanov Mustafa İmaməli oğlu – 55 yaş,
Nəhəcir kəndi, güllələnsin

8. Ramazanov Balağa Həsənqulu oğlu – 37 yaş,
Nəhəcir kəndi, güllələnsin

9. Nurəli Şükür oğlu Həsənov – 22 yaş, Köynük
kəndi, 5 il

10. Ağəli Şükür oğlu Həsənov – 22 yaş, Köynük kəndi, 5 il

11. Rəcəbov Məmməd Həsən oğlu – 28 yaş, Nəhəcir kəndi, 5 il

12. Hüseyinli Cəfər oğlu – 28 yaş, Nəhəcir kəndi, 5 il

13. Mazanov Adıgözəl Həsənqulu oğlu – 32 yaş, Nəhəcir kəndi, azad edilsin

14. Piriyev Vəli Gülməmməd oğlu – 55 yaş, Nəhəcir kəndi, 3 il

15. Hüseyinov Heydər Abbas oğlu – 45 yaş, Köynük kəndi, 10 il

16. Abbasov Həbib Məhərrəm oğlu – 25 yaş, Köynük kəndi, 8 il

17. Ələsgər Mirəsəd oğlu Seyidov – 55 yaş, Qeyvaz kəndi, güllələnsin

18. Hüseyinov Allahqulu Həsən oğlu – 31 yaş, Ləkətağ kəndi, güllələnsin

19. Məmmədəliyev Ələkbər Mahmud oğlu – 25 yaş, Köynük kəndi, azad edilsin

20. Həsənov İmran Mahmud oğlu – 25 yaş, Köynük kəndi, 2 il

21. Hacıyev Şahhüseyn Qurban oğlu – 32 yaş, Nəhəcir kəndi, 2 il

22. Həsənov Yusif Şükür oğlu – 45 yaş, Köynük kəndi, buraxılsın

23. Əhməd Bədəl oğlu İskəndərov – 15 yaş, Köynük kəndi, buraxılsın
Protokol №10 29.IX.30.
Yenə həmin üçlük.

1. Kərbəlayi İbrahim Cəbrail oğlu – 45 yaş, Ərəfsəli kəndi, 5 il

2. Xancan Kənkərlinski – 21 yaş, İstintaqı davam etdirilsin

3. Bilal Xalıqverdi – 23 yaş, buraxılsın.

4. Qaraş Kənkərlinski – 27 yaş, sürgün edilsin.

5. Haşım İbrahim oğlu – 45 yaş, buraxılsın.

6. Lətif Salman oğlu – 30 yaş, Ləkətac kəndi, 3 il

7. Kərbəlayi Nabat oğlu – 55 yaş, 5 il ailəsi sürg.ed.

8. Əlixan İmanqulu oğlu – 19 yaş, Ləkətac kəndi, çoban, buraxılsın.

9. Xəlil Əli oğlu – 23 yaş, kasıb, buraxılsın.

10. Ağakişi Ağabala oğlu – 30 yaş, buraxılsın.

11. Qurban Məhərrəm oğlu Ləkətac – 38 yaş, buraxılsın.

12. İmanqulu Bayram oğlu – 32 yaş, Ərəfsəli kəndi, kasıb, buraxılsın.

Protokol №11 01.X.30.

1. Baxşəli Ələkbər oğlu Yusifov – 35 yaş, Xanağa kənd sakini, qulluqçu, bitərəf, azsavadlı. Mart ayında silahlı üsyana başçılıq etdiyi üçün, “antisovet” işi apardığı üçün, həmin rayonda banditizmin yayılmasında fəal iştirak etdiyi üçün, həmin kənddə antisovet elementlər və kulaklar arasında böyük hörmətə malik olduğu üçün – güllələnsin.

2. Kərbəlayi Cabbar Xəlil oğlu Musayev – 32 yaş, Xanağa kəndi, 5 il.

3. Sayad Həsən oğlu Hüseynov – 35 yaş, Xanağa kəndi, 5 il.

4. Kərbəlayi Hüseyn Həsən oğlu – 38 yaş, Xanağa kəndi, buraxılsın.

5. Məmmədağa Məmməd oğlu Hüseynov – 31 yaş, Xanağa kəndi, buraxılsın.

6. Dilavər Həsən oğlu Nağdəliyev – 30 yaş, Xanağa kəndi, buraxılsın.

7. Əsəd Ramazan oğlu Yusifov – 65 yaş, Xanağa kəndi, buraxılsın.

8. Adıgözəl Murad oğlu Hüseynov – 27 yaş, 6 il

9. Qaraxan Sultan oğlu Kənkərlinski – 35 yaş, Solt. Kəndi, - güllələnsin.

10. Talıb Qənbər oğlu Məmmədəliyev – 42 yaş, Solt. Kəndi, 6 il.

11. Kərbəlayi Qulu Kərbəlayi Zeynalabdin oğlu Quliyev – 35 yaş, Solt kəndi. 7 il.

12. İbiş Məmmədəli oğlu Məmmədov – 50 yaş, Noraşen kəndi, güllələnsin.

13. Kərbəlayi Ələkbər Salahov – buraxılsın.

14. Xəlil Qoca oğlu – 26 yaş, Ərəfsəli kəndi, çoban, 7 il.

15. Şahqulu Səməd oğlu Həsənəliyev – Keçili kəndi, çoban, 5 il.

16. İmaməli Tarverdi oğlu – 47 yaş, Qarabağlar kəndi, güllələnsin.

Protokol №12. 02.10.30.

Həmin üçlük iştirak edir. Nax.MSR XKS sədri Vəlibəyov – Naxçıvan şəhəri,

Eşidildi: Banditizmə qarşı gələcək mübarizə tədbirləri haqqında.

Qərar: Keçili kəndində banditizmin mövcudluğunu Dərələyiz və Zəngəzur zonalarından banditləri Nax. Ölkəsinə keçə biləcəklərini nəzərə alaraq həmin rayonlarda silahlı dəstələri saxlamağı zəruri hesab edirik. Şahbuz rayonunda zərbəçilərdən və milislərdən ibarət – 50 nəfər. Ebriqunus rayonunda 1 atlı, vızvod – Nax. Siyasi şöbəsinin 41 qrupu saxlanılsın. Həmin qruplara həvalə edilsin ki, banditizm halları müşahidə edilsə, dərhal ləğv edilsin.

2. Baş siyasi idara rəisi Sumbatov yoldaşın 8-ci polkunun divizionunun 05.09.30 Naxçıvandan Erevana – Tiflisə göndərilməsi haqqında teleqrafı.

Qarar: Yoldaş Sumbatovun teleqramına əsasən 8-ci polkun divizionu 5.09.30 Naxçıvandan Erevan – Tiflisə göndərsin.

Başa düşmək olmur, oktyabrın 2-də neçə qərar qəbul etmək olar ki, sentyabrın 5-də həmin vil mol göndərsin. Bəlkə savadları qıvcırılmış.

Protokol №13-03.10.30

Həmin üçlük. İştirak edir: Naxç. XKS sədri Vəlibəyov.

Mart hadisələri zamanı Həbibbəyinin qaçaqlar dəstəsinə qoşunları:

1. Ağamalı Əli oğlu Şərur – 40 yaş, Yayçı kəndi, bitərəf, güllələnsin.

2. Sadıqov Rəhim Ələkbər oğlu – 40 yaş, Keçəzurlu kəndi, bitərəf, evli, güllələnsin.

3. Qoçəli Əhməd oğlu Rzayev – 28 yaş, Yayçılı-Şərur, bitərəf, subay, güllələnsin.

4. Cəfərxan Baba oğlu – 50 yaş, bitərəf, vil, kulak, güllələnsin.

5. Gülməmməd Vəli oğlu, Teymur Akim oğlu, Allahverdi – azad edilsinlər.

Protokol №14

Fövqəladə üçlük 04.10.30-il tarixli iclas protokolu.
Nax.ş.Tağıyev, Nikişev, Yaqubov

1.Mustafa Məmməd oğlu Abbasov – 35 yaş, Keçili kəndi, savadsız, bitərəf, 5 il.

2. Qocali Məmməd oğlu Əliyev – 20 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, savadsız, 8 il.

3. Ağamməd Fətulla oğlu Nəcəfəliyev – Keçili kəndi, bitərəf, evli, azad edilsin.

4. Əliməmməd Hacı Kərim oğlu – 55 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, evli, 5 il.

5. Gülməmməd Nurməmməd oğlu – 35 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, kasıb, azad edilsin.

6. Kəblə Qurban Məhərrəm oğlu Məmmədov – 45 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, evli, 10 il.

7. Sultan Süleyman oğlu – 30 yaş Keçili kəndi, bitərəf, savadsız, azad edilsin.

8. Məmməd Novruzəli oğlu – 30 yaş, Keçili kəndi, bitərəf; savadsız, azad edilsin.

9. Vəliqulu Ağa oğlu Ağayev – 33 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, 6 il.

10. Hüseyin Məhərrəm oğlu Həsənov – 40 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, evli KL., 6 il.

11. Bunyat Şirəli oğlu Məmmədov – 25 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, evli, azad edilsin.

12. Kərbəlayi Fatma Məşədi Mehdiqulu q. – 50 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, evli – Mart hadisələrində iştirak edib. Əri Keçili banditlərinin rəhbəridir – savadsız, kasıb, 5 il icbari iş.

13. Züleyxa Xudakərim qızı – 50 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, savadsız, evli, kulak. Mart hadisələrində iki oğlu iştirak edib. Əri banda başçısı kimi güllələnib. Qaçaqlara patron paylayıb. Onun göstərişi ilə yoldaş Qənbərovun qızıl dişini tufəngin qundağı ilə sındırıblar. Bütün Keçili kişilərini Hakimiyyətə qarşı çıxarıb – 5 il icbari.

14. Kərbəlayi Şahvəli Məmməd oğlu Mehdiyev – 35 yaş, Ərəfsə kəndi, bitərəf, güllələnsin.

15. Yusif Abbasqulu oğlu və Murad Quliyev – Arab kəndi, kasıb, azad edilsin.

16. Qənbər Cəfərqulu oğlu – 35 yaş, Ərəfsə kəndi, bitərəf, evli, iş təkmil. İstintaq üçün Naxçıvan BSI-nə göndərilsin.

17. Quliyev Məmi Mikayıl oğlu – 29 yaş, Kükü kəndi, savadsız, güllələnsin.

18. Quliyev Yusifəli Mikayıl oğlu – Kükü kəndi, evil, komsomol, qardaşı ilə birlikdə həbs edilib, azad edilsin. Nax. Vilayət Komsomol Komitəsinə bildirilsin ki, o komsomola layiq deyil.

19. Mikayıl Kərbəlayi Hüseyn oğlu – 80 yaş, Keçili kəndi, ailəsi ilə birlikdə Şərurdan sürgün edilsin.

20. Əliməmməd Pirverdi Pirəli oğlu – 45 yaş, Keçili kəndi, bitərəf, 8 il

21. Piriyev Xanış Əli oğlu – 35 yaş, Nurs kəndi, bitərəf, ortabab, azad edilsin.

22. Hacıyev Qəhrəman Həmzə oğlu – 29 yaş, Naxç. evli, qull., azad edilsin.

23. Əliquliyev Kərim Yusifəli oğlu – 40 yaş, Keçili kəndi, kasıb, azad edilsin.

24. Teymur Nəcəf oğlu Həsənquliyev – 37 yaş, Xanağa kəndi, bitərəf, evli, 5 il.

I. Onları aşkar etmək məqsədilə Keçili əməliyyatı zamanı həbs edilmiş 14 Keçili ailəsi haqqında. Bu ailələri Şərur rayonundan sürgün etmək. Qeyri-sərhəd zonasında yerləşdirilsin.

II. Həbs edilib güllələnməyə məhkum edilənləri axtarış zamanı götürülən 447 manat 45 qəpik pul BSI Naxç. Şöbəsinə verilsin.

Protokol №15

Fövqəladə üçlüyün 12.X.30-cu il tarixli iclası.

Tağıyev, Nikişev, Yaqubov. Bu iclasda kütləvi surətdə yığıb apardıqları adamları mühakimə ediblər.

1. Ağayev Zeynalabdin oğlu İmanov – Ərəzin kəndi, 41 yaş, evli, kulak, 8 il.

2. Əliqulu Hacı Cabbar oğlu – Ərəzin kəndi, 40 yaş, bitərəf, evli, kulak, güllələnsin.

3. Hübətəli Ələmqulu oğlu Həsənov – Ərəzin kəndi, bitərəf, evli, kulak, 6 il.
4. Yusif Nəcəf oğlu İmanov – Ərəzin kəndi, evli, bitərəf, k/s üzvü, azad edilsin.
5. Qasım Kərbəlayi Əli oğlu Qasimov – 23 yaş, Ərəzin kəndi, bitərəf, evli, kasıb, azad edilsin.
6. Heydər Əli oğlu – Cəlləddin kəndi, 23 yaş, bitərəf, subay, kasıb, azad edilsin.
7. Mürşid Mirzə Məmməd oğlu – Gülüs kəndi, 50 yaş, bitərəf, evli, ortabab, güllələnsin.
8. Eyniş Əlixan oğlu Məhərrəmov – Gülüs kəndi, 25 yaş, birəf, evli, güllələnsin.
9. Əliməmməd Məşədi Mustafa oğlu – Gülüstan kəndi, 43 yaş, bitərəf, evli, 3 il.
10. Cənəli Mansur oğlu – Külüs kəndi, 40 yaş, bitərəf, savadsız, kasıb, azad edilsin.
11. Əliabbas Cəbrayıl oğlu – Külüs kəndi, bitərəf, 50 yaş, evli, savadsız, azad edilsin.
12. Qəmbər Həzrətqulu oğlu – Ərəfsə kəndi, 35 yaş, bitərəf, savadsız, evli, 3 il.

13. Pirməmməd Nurməmməd oğlu Atakişiyev – Gülüs kəndi, 50 yaş, evli, azad edilsin.
14. Xancan Abbas oğlu Kənkərlinski – Ərəfsə kəndi, 31 yaş, subay – Səlim bəylə əlaqəsi olmuş, dvoryandır, sürgün edilsin və Naxçıvan kənd təsərrüfatı texnikumundan çıxarılsın.
15. Novruz Kərbəlayı Həsən oğlu Məhərrəmov – Gülüs kəndi, 45 yaş, evli, güllələnsin.
16. Əkbər İbrahim oğlu – Ərəfsə kəndi, 30 yaş, bitərəf, savadsız, evli, azad edilsin.
17. Rəhim Dünyamalı oğlu – Ləkətac kəndi, 50 yaş, bitərəf, savadsız, evli, 5 il.
18. Novruz Qasıməli oğlu Bədəlxanov – Keçili kəndi, 36 yaş, kasıb, azad edilsin.
19. Ziyad Şirin oğlu Əsədov – Keçili kəndi, 30 yaş, savadsız, evli, azad edilsin.
20. Əli Mehdi oğlu – 45 yaş, bitərəf, savadsız, ortabab, azad edilsin.

Cinayət işinin 4-cü cildinin üstündə qeyd vardır ki, həmin iş üzrə 139 nəfər müxtəlif illərdə həbs edilmişdir. 2 nəfər bəraət alıb I. 1964 və 1968.

Bu, cinayət işi üzrə cəzalandırılanların tale yazısı idi.

Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlu

*C.İ. №15214, İttiham edilir CM 72-ci maddəsilə
Başlanıb: 3 mart 1938. Arxiv PR 20466*

Sovet imperiya rejiminin repressiya tufanı gücləndikcə dalğaları da öz əhatə dairəsini genişləndirirdi. Bu dalğa Azərbaycanın ən ucqar kəndlərinə də çatmışdı, günahsız insanları süpürüb ölüm-qan dənizinə tökürdü. Belə günahsız insanlardan biri də Ordubadın dağ kəndlərindən Dırnısdə yaşayan, heç kimə mərdiməzarlıq etməyən, gecəsini-gündüzünü Allah qarşısında ibadətlə keçirən, ağzı dualı, əli təsbeqli, dilindən “Allaha təvəkül” kəlməsi düşməyən Mirəhməd oldu.

İşin birinci səhifəsində deyilir: Mirəhməd Mirfəttah oğlu 1891-ci ildə anadan olmuş, Ordubad rayonu Dırnıs kənd sakini, 1937-ci ilə qədər səsdən məhrum, heç yerdə işləmir, b/t, evli. Dini imanlardan istifadə edərək kolxozçuları inandırır ki, kolxoz çörəyi yemək günahdır.

Sistematik olaraq antisovet, antikolxoz təbliğatı aparır. Qadınların kölə vəziyyətində olmasını təbliğ edir. Evdə arvadına və qızına oxumağı qadağan edir. Evində əksinqilabi dini intibahnamələr saxlayır. Sovet quruluşuna böhtan atıb keçmiş quruluşu tərifləyir. İşdə evinin axtarılması barədə 28.02.38-ci il tarixli 143 N-li order vardır. Həmin gün Abdullayevin evində XDİK Ordubad əməkdaşı Məmmədovun və k/s sədri Cəfərovun iştirakı ilə axtarış aparılıb heç nə tapılmadı. Martın birində özünü axtarırlar, heç nə tapılmır. Martın 1-də Ordubad həbsxanasında anket doldururlar.

Məlumat: ailə tərkibi: arvadı 38 yaşında, qızı Səkinə 17 yaşında, oğlu Fəttah 13 yaşında, oğlu Əli 8 yaşında, oğlu Abbas 4 yaşında, oğlu Sadıq 2 yaşında.

Əmlakı haqqında arayış: 0,3 hek. torpağı, bir otaqlı evi, bir atı, bir inəyi, yer əkməkdən gəliri 500 manat, verdiyi 13 manat, könüllü vergi 50 manat, heyvanlardan gəlir 200 manat, ticarətdən 200 manat, camaat verdiyi seyid haqqı 1929-cu ilə qədər 2000 manat, 1927-ci ildən 1935-ci ilə qədər səsi alınıb.

3 mart 1938-ci il tarixində Dırnıs kənd aktivi “iclas” keçirir. Sədr Hüseynov, katib Həsənov. Kənd sakini Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlunun əks-inqilabi fəaliyyəti haqqında. Çox, savadsız şəkildə Latın əlifbası ilə tərtib edilib. Protokolu rus dilinə Barseqyan tərcümə edib.

Əvvəlcə, onu qeyd etmək lazımdır ki, tərcümə sərbəst edilib. Əli Əliyev çıxış edib, məruzə yox, sonra Əhəd Cəfərov və Hüseyn Hüseynov çıxış edir. Burada Azərbaycanca: yuxarıdakıları nəzərə alaraq Dırnıs kənd əhli Mirəhməd Mirfəttah oğlu Abdullayev haqqındakı verilən materiallar düzgün, doğru və haqlı olaraq həbs olunmuşdur. Rusca: о вышеизложенной деятельности Абдуллаев Мирахмед Мирфаттах оглы довести до сведения соответствующих органов для принятия мер (Barseqyan), Savina tərcümənin düzgünlüyünü təsdiq edib.

İşin 7-ci səhifəsində kənd sovetinin arayışı verilir. Burada da Abdullayev müzür element kimi səciyyələndirilir.

İşin 9-cu vərəqəsində onu Seyranov dindirir.

Sual: Siz sistematik olaraq antisovet təbliğatı aparmaqda kifayət qədər ifşa olunmusunuz.

Cavab: Mən heç bir əksinqilabi, antisovet işi aparmamışam və bu haqda heç bir tapşırıq almamışam.

Sual: Siz düzgün ifadə vermirsiniz. İstintaq tələb edir, düzgün danışmırsınız. Siz öz həmfikirlərinizin adını deyin.

Cavab: Mən düzgün danışırım. Mən heç bir əksinqilabi tədbir aparmamışam. Mənim heç bir həmfikirim yoxdur.

Sual: Siz hələ də qadınların kölə vəziyyətdə qalmasına çalışmısınız. Dini inamlardan istifadə edirsiniz. Boynunuza almırsınızmı?

Cavab: Mənim günahım bundan ibarətdir ki, arvadım hələ də çadra örtür. Qızım məktəbə getməmişdir. Amma mən başqalarından ötrü günahkar deyiləm.

Sual: Siz hələ bunda da təqsirləndirilirsiniz ki, kolxoz qurulmasının əleyhinə təbliğat aparırsınız.

Cavab: Mən heç bir təbliğat aparmamışam. Nə kolxoz əleyhinə, nə də onun inkişafının əleyhinə.

Qeyd etməliyəm ki, görünür, Seyranov rusca da pis bilirmiş.

Cümlələri savadsız və səhvlərlə doludur. Amma öz “işini” yaxşı bilirmiş. Hər səhifənin sonunda “Mirəhməd Abdullayev” kəlməsini ərəb əlifbasında müttəhimin özünə yazdırırmış.

Martın 2-də həmin Seyranov Həsənov Həmid Allahverdi oğlunu dindirir /C.İ. səh.12/. Dindirilərkən şahid pasportunu evdə qoymuşdur. İnqilaba qədər valideynlərinin himayəsində böyümüşdür. İnqilabdan sonra isə kolxozçu olmuşdur. Görün Seyranov nə dərəcədə savadsız imiş ki, yazıq Həmid Həsənova yazdırır

ki, inqilabdan sonra kolxozçu olmuşdur. Məgər inqilabdan dərhal sonra kolxoz var idi? Rayon mərkəzinə dəvət olunan H.Həsənova bildirir ki, əgər düzgün ifadə verməsə, CM-nin maddəsi ilə məsuliyyət daşıyacaq. Buna görə də Həmid Həsənovun nə deməsindən asılı olmayaraq, Seyranov öz bildiklərini yazır. Guya o deyib: Abdullayev Mirəhməd kulakdır. Səsi alınmışdır. Həmişə zəhmətsiz gəlir hesabına yaşamışdır. 1920-ci ildə torpaqlar paylananda Mirəhməd nümayişkəranə özgə torpağını almaqdan imtina etmiş və başqa kəndliləri də özgə torpaqlarını almamağa çağırmışdır. 1931-ci ildə demişdir ki, kolxozda sizin bütün əmlakınız qarışdırılacaq. Kolxozun malını yemək günahdır.

Elə həmin gün Seyranov 1906-cı ildə Unus kəndində anadan olmuş, Xalq Tədarük Komissarlığının Ordubad rayonu üzrə müvəkkili Əliyev Yunis Cəbrayıl oğlunu da M.Abdullayevin əleyhinə ifadə vermək üçün dəvət edir. Ona 130-cu maddə ilə hədə-qorxu gəldikdən sonra Yunis də deyir: M.Abdullayev seyiddir, böyük hörməti vardır. 1927-1937-ci ilə qədər səsdən məhrum edilmişdir. M.Abdullayev sistemətlək olaraq kəndlilər arasında antisovet, antikolxoz təbliğatı aparır. Deyir ki, özgə torpaqlarını götürməyin. Elə həmin gün Seyranov 1904-cü ildə anadan olmuş, Dırnıs kənd sovetinin sədri Cəfərov Əhədi dəvət edir. Onu da 130-cu maddə ilə hədələyəndən sonra özü Mirəhmədin əleyhinə yazdığı ittihamnaməyə qol çəkdirir. Qəribədir, yəni bunların hamısı eyni cür necə ola bilər ki, hamısı desin: *“Qovaril, çto çujoy zemli ne*

berite, çujoy zemli qreşno”. Savadına qurban olasan, Seyranov, heç olmasa, ruscanı öyrənə idin!

Yenə həmin gün dindirmə. Bu dəfə kənddəki kolxozun üzvü Mirzəyev İsmayıl Müseyib oğlunu dəvət edir. Vahiməli kabinetə girən kimi yazıq İsmayıl da qorxuya düşür. Seyranov nəriltili səsi ilə onu da 130-cu maddə ilə hədələyir. Yenə özü yazdığı, üslubca başqalarından fərqlənməyən bir səhifəlik “ifadə”. Burada da güya İsmayıl Müttəhimi ifşa edir. Amma burasını demək yerinə düşərdi. Görünür, İsmayıl Seyranovun özündən də savadlı imiş. Onun dindirmə protokolunda etdiyi imza o qədər savadlı və mənalıdır ki, belə adamlara adamın heyıfı gəlir. Bir gündə dörd nəfəri “dindirdikdən” sonra sabahı gün, yəni 1938-ci ilin mart ayının 3-də Seyranov 1903-cü ildə həmin kənddə anadan olmuş, kənd sakini, kolxozun anbardarı, kasıb kəndli ailəsindən çıxmış, hamının tanıyıb hörmət etdiyi Məmmədov Yaqub Cəfər oğlunu dindirməyə dəvət edir. Yaqubu da həmin maddə ilə qorxutduqdan sonra Seyranov bir qədər orijinallıq etmək istəyir. Yəni əvvəlkilərdən fərqli cümlələr yazır. Xahiş edirəm, Seyranovun Yaqub Məmmədova qol çəkdiyi “ifadənin” savadına və keyfiyyətinə diqqət ediniz. Cümləni olduğu kimi verirəm: “Он Абдуллаев Мирахмед не позвал темнотой религиозности не которые крестьян, среди их систематическое вел разложенческое работу”. Cümləyə fikir verdinizmi? Hə, nə qədər savadsız və mənasızdır. Əvvəla, Yaqub Məmmədov rusca bilmirdi, onun sözlərini tərcümə

etdikdən sonra o təsdiqləməli idi, ikinci də Seyranovun özünün tərtib etdiyi bu cümlə mənasızdır.

Seyranov tələsirdi. Xalqın hörmət etdiyi, islam dininin bilicisi olan Mirəhmədi ortadan tezliklə götürməli idi. Ona görə də martın 3-də Mirəhmədlə Əliyev Yunisi, Həsənov Həmid, Məmmədov Yaqubu üzləşdirir. Bu yazıqları da ayrı-ayrılıqda hər biri guya Mirəhmədi ifşa edirlər. Hörmətli oxucu, xahiş edirəm nə Yunis, nə Həmid, nə İsmayıl, nə də Yaqub, Əhəd haqqında pis fikrə düşəsiniz. Mən də vaxtilə belə düşünürdüm ki, sakit bir adamı, qarışqanı da ayaqlamayan hörmətli seyidi, axundu, ağzı dualı, quran oxuyan, dinimizi təbliğ edən, böyük iman sahibi olan Mirəhməd kimi bir adamı necə ələ vermək olardı. Sonradan bir sıra repressiya qurbanları olan alimlərin bədbəxtlik taleyini tədqiq edərkən bu qərara gəldim ki, o vaxt KQB, NKVD, QPU adlanan ifadənin xofu, buraya doluşmuş ermənilərin qisas almaq ehtirası hamını məcbur edirdi ki, onlar deyənə qol çəksin. Bu səbəbdən də doğma kəndimizdən də tutulub məhv edilmiş adamlar haqqında həqiqəti üzə çıxarmaq üçün istifadə etmək, yazmaq qərarına gəldim. Çünki belə mövzuda yazmaq imkanı həmişə hamıya nəsib olmur.

Bəli, martın 3-də Dövlət Təhlükəsizliyi kiçik leytenantı, XDİK Ordubad RŞ rəisi Seyranov tələsik “ittiham qərardadı” hazırlayır. Həmin qərardad XDİK Naxçıvan idarəsinin rəisi mayor Qranski tərəfindən martın 6-da təsdiqlənir. Görün ittihamlar nədən ibarət imiş:

1. Dini mülahizələrə əsaslanaraq sistemətik olaraq kolxoz əleyhinə təbliğat aparmışdır ki, kolxoz çörəyi yemək günahdır.
2. Arvadını və qızını oxumağa qoymamışdır. Qadınların çadra örtməsinə təbliğ etmişdir.
3. Evdə dini kitablar və yazılar saxlamışdır.
4. Köhnə quruluşu tərifi ləmişdir. Sovet quruluşuna qarşı böhtan almışdır.

Vəssalam. Bundan başqa heç nə!

Bu dəlillərlə Mirəhməd Abdullayevi Az. SSR CM 72-ci maddəsilə təqsirkar bilib onu Fövqəladə üçlüyün sərəncamına göndərirlər. Allah aparsın, gətirməsin o üçlüyü...

Cinayət işinin 30-cu (pozulub 33 yazılıb) səhifəsində FÜ-ün 10 mart 1938-ci ildə keçirdiyi iclas protokolu gəlir. Protokol cəmi ikicə cümlədən ibarətdir. İclasda müttəhim olubmu, prokuror və başqa məhkəmə komponentləri olubmu, heç nə yoxdur. Dediğimiz kimi, ikicə cümlə:

Eşidildi: 1891-ci ildə anadan olmuş, bitərəf Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlunun 15214 №-li cinayət işi.

Qərara alındı: 1891-ci ildə anadan olmuş Mirəhməd Mirfəttah oğlu Abdullayev əksinqilabi təbliğat apardığı üçün güllələnsin. Əmlakı müsadirə edilsin.

Üçlüyün katibi Savçenko təsdiq etmişdir. Dəhşətli sənəd işin 34-cü səhifəsindəki aktdan çıxarışdır. Oraya yazılmışdır ki, Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlunun güllələnməsi haqqında FÜ-ün qərarı 1938-ci ildə martın 19-dan 20-ə keçən gecə yerinə yetirilmişdir. Sənədi daxili həbsxananın rəisi DTİ 1-ci xüsusi şöbəsinin rəisi imzalamışdır.

İyirmi il keçir, zaman dəyişir. Sovet vahiməsi azalır. Sonra müttəhimin oğlu Sadıq və başqa yaxınları hələ də hamının sevib hörmət etdiyi, alicənab bir insanın - Mirəhmədin yolunu gözləyir. 1956-cı ilin sentyabr ayının 13-də Sadıq Abdullayev SSRİ Ali Sovetinin sədri KJ.Voroşilova yazır: “Anamın söylədiyi dəlillərə əsasən mən atamı təqsirkar bilmirəm. Bunun üçün də atam haqqında məlumat (ölüb, ya qalır) bilmək istəyirəm. Sizin əmrinizlə axtarılmasını rica edirəm”.

Ərizəyə əsasən, Azərbaycan SSR Ali məhkəməsinin cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyası J.Quliyevin sədrliyi, S.Atakişiyev və M.Mehdiyevin, habelə prokuror A.Krujkovun iştirakı ilə işə baxır və qərara alır: Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlu haqqında SSR XDİK Fövqəladə Üçlüyünün qərarı ləğv edilsin və onun hərəkətlərində cinayət tərkibi olmadığı üçün iş xətm

edilsin. Abdullayev Mirəhməd ölümündən sonra bəraət alır /Cİ səh.35/

Bundan sonra Sadıqın ərizəsinə əsasən müsadirə edilmiş əmlakın qaytarılmasına təşəbbüs göstərilir. Müttəhimin evi axtarırlarkən şahid kimi iştirak etmiş adamlar dindirilir. 21.12.59-cu ildə Abdullayeva Siddiqə xanım ərinin tutulması və evlərinin axtarılması haqqında dindirmədə ifadə verir. Bu da bir tarixdir. Siddiqə xanımın dediklərindəki bəzi məqamları sizə çatdırıram: - 1938-ci ilin əvvəllərində, axşamüstü çörək yeyilən vaxt idi. Mən, yoldaşım və uşaqlar çörək yeyirdik. Həmin gün qonşuda toy vardı. Mən çörək yeyib toya getdim. Toy Kəblə Nağı kişinin qızı Ləbənin idi. Bu vaxt yoldaşım çağırırdı ki, evə gəl. Onun yanında bir milis nəfəri var idi, bir də NKBD naçalnik Seyranov. Bu adamlarla birlikdə evə getdik. Onlar evimizi axtardılar. Bır şey tapmadılar. Akt yazıb surətini ona verdilər, sonra ərimi apardılar.

Müstəntiqin sualı: Əriniz tutularkən ev əşyalarınızı nə zaman müsadirə etdilər.

Cavab: Ərimin tutulması Novruz bayramına iyirmi iki gün qalmış olmuşdur. Lakin evimizin müsadirə edilməsi dəqiq yadımda deyil. Gecə saat 12-də NKBD-dan Mamedov, kənddən isə Əlibəy, Əhəd, Səfdər, Hüseyn, Həbib və Yaqub bizə gəldilər. Mamedov stolun arxasında oturub akt tərtib etdi. Götürülmüş ev şeylərinə, məsələn, 1 ədəd xalça, 3 arşın enində bəzəkli, 2 dəst yorğan-döşək, 1

ədəd məcməyi, 1 ədəd qazan, tövlə, samanlıq və limon ağacları 5 dənə.

Həmin gün yəni, 1959-cu ildə günorta saat 14-40 dəqiqədə Məmmədov Səftər Qəmbər oğlu, 15-50 dəqiqədə Abdullayev Həbib Qasım oğlu, 21-40 dəqiqədə Tağıyev Abutalıb Məhərrəm oğlu şahid qismində dindirilir. Onlar da Siddiqə xanımın dediklərini təsdiq edirlər.

Tağıyev Abutalıb həmin vaxt rayon maliyyə şöbəsində işlədiyi üçün dindirilir. O deyir ki, yadımda deyil. Bəli, hər şey yerinə gəlir, bircə insandan başqa. Soyuq, donuq kağızlar, rəqəmlər, sual-cavablar... oxuduqca qəlbi sıxılır. O, dövrü lənətləyirsən. İşdə rəhmətlik Mirəhmədin pasportu da var. Orada yazılıb ki, pasport 1937-ci ilin 8 oktyabrında 5 ilə, yəni 1942-ci ilin 8 oktyabrına qədər etibarlıdır. Doğru deyirlər ki, hər şey insandan etibarlıdır. Onun ömrü pasportunun verdiyi ömrün beşdə biri qədər də olmadı. Cəmi 4 ay yarım bu pasportu gəzdirə bildi.

Allah sənə rəhmət eləsin.

Əhəd Məmməd oğlu Cəfərov

Repressiya illərindən və qurbanlarından danışanda bir məsələni də aydınlaşdırmaq lazım gəlir. Bir var bu və ya

digər başbilən adamın gözaltına alınıb müxtəlif vasitələrlə məhv edilməsi (bu haqda geniş danışmışıq), bir də var bu və ya digər adamı DTK caynağına keçirib öz iradəsinin əleyhinə olan işlərə cəlb etmək. Əslində, bu üsul da həmin adamın məhv edilməsinin başlanğıcı idi. Belə şəxsiyyətlərdən biri də Ordubad rayonu Dırnıs kəndinin hörmətli adamlarından biri, kənd sovetinin sədri Əhəd Məmməd oğlu Cəfərov idi. Kəndə sovet nüfuzu gələn kimi rayon mərkəzindən gəlib sovet quruluşunu tərifləyəndə, bu quruluşun əsl xalq quruluşu olduğunu deyəndə kimin həmin qurumun sədri olması məsələsi müzakirə edildi. Bu zaman Sovet quruluşunun humanist bir sistem olduğuna inanan kənd camaatı bir ağızdan sədrliyə Əhəd Cəfərovun adını çəkdi. Əslində Əhəd Cəfərovun faciəsi də bundan başladı. Bu 1935-ci ildə olmuşdu. 35 yaşlı Əhəd müdrik bir insan kimi hadisələrin hansı səmtə doğru getdiyini aydın görürdü. Bilirdi ki, bir gün onu da ləkələyəcəklər... Amma yenə öz vicdanının hökmü ilə hərəkət edirdi... 1937-ci ilin fevral ayının 27-də Dırnıs kəndi sakini Mirəhməd Fəttah oğlu Abdullayevin evində axtarış aparırdılar. Rayon DTK-nın sədri Seyranyan evdən əksinqilabi və antisovet materialların tapıldığı haqqında saxta akt tərtib etdi. Əhəd Cəfərov buna qəti etiraz etdi. Seyranyan Əhədi hədələdi ki, sən DTK-nın əksinə gedirsən?

Əhəd xüsusi bir üsulla həm özünü xilas etdi, həm də həmkəndlisinin ailəsini.

-Yoldaş Seyranyan, bu yaramaz! Bu iş kommunist vicdanına ziddir!

Seyranyan “Kommunist vicdanı” sözünə etiraz edə bilmədi, amma qəlbində Əhəd Cəfərovu mütləq Mirəhməd yolu yollamağa qərar verdi...

1940-cı ilin yayı idi. Dırnıs kənd Sovetinin sədri Əhəd Cəfərov Sal kövşənindəki dirrik yerinə baş çəkib, axşamçağı evə qayıdırdı. Danaqurd körpüsünə çatanda bir nəfər onu səslədi. Əhəd sola baxıb dostu Həmidə gördü. Həmid Bağırov Zəngəzur qəzasının Qapan kəndindən ermənilər tərəfindən 1919-cu ilin martında qovulmuşdu. Dağı aşıb Ordubadın Danaqurd kəndində yerləşən kimi öz dəmirçilik sənəti və gözəl xasiyyəti ilə ətraf kəndlərdə yaşayanların hörmətini qazanmışdı. Ermənilərin də dilini gözəl bilirdi. Danışsa, ona türk deməzdin.

Əhəd ayaq saxlayıb Həmidə gözlədi. Həmid yaxınlaşıb - Ay Əhəd, dedi - onsuz da sabah istirahət günüdür, gəl gedək bizə bir çay iç, söhbət edək sonra gedərsən. Əhəd dostunun sözünü yerə salmadı... Onların söhbəti çox çəkdi. Yay axşamı, sakit, mülayim hava, ay işığı-süd kimi. Həmidin içində bir narahat xəbər var idi. Amma Əhədə də deməyə qorxurdu. Fikirləşirdi. Zəmanə pisdir, yerin də qulağı var. Əhədə deyə bilmirdi ki, bir azdan bütün erməni daşnakları hamının etibar etdiyi Stepan (xalq arasında ona Debi doktor deyərdilər) Barseqyangilə toplaşacaqlar... Bir az keçməmiş Ordubadın rayon partiya komitəsinin ikinci katibi Qurgen, DTK Ordubad şöbəsinin

rəisi Arutunyan, Rayon Sosial Təminat şöbəsinin müdiri-Debinin qardaşı Qıdı Barseqyan və Kələki kənd sakini Artuş Nazaretyan Debigilə gəldi. Debigildə əvvəldən hazırlıq görülmüşdü. Onlar tut ağacının altında qoyulmuş stolun ətrafında əyləşdilər. Ev sahibi Qurgənə yanaşdı:

-Qurgencan Vonçeş (Qurgen necəsən?)

-Yez lavem. Stepan, Qorcesanum, çe? (mən yaxşıyam, Stepan, işləyirsən, yox)

-Qorcumem, qorcumem, Qurgencan mivaxi (qorxma işləyirəm Qurgencan)

Qurgen Debidən “işləyirsən?” sözünü geniş mənada soruşurdu. Yəni səni kəndə həkim (onun heç bir təhsili yox idi, kənd camaatını öz dərmanları ilə ya öldürür, ya da kor edirdi) təyin etmişik, türkü məhv edə bilirsənmi?

Birdən Arutunyan DTK sayıqlığı göstərib: Harevan ova? (qonşun kimdir?)

Debi: - Lav marta, Həmid Bağırov – Həmid Bağırovdur yaxşı adamdır.

Qurgen əsəbiləşdi - İncesasum ərə, türk lava? (nə deyirsən ə, türkü yaxşı deyərlər).

Bunların yaxşısı pisi yoxdur! İmkanım olsa hamısını qıraram.

Həmid eşitdiklərini pıçılıtlı ilə Əhədə tərcümə edirdi. Əhədin eşitdiyi sözlərdən bədəni əsirdi. Bilirdi ki, belə sözləri eşitmək də qorxuludur. Amma durub gedə bilmədi. Bu çox pis nəticə verə bilirdi. Onlar isə davam edirdi. Qurgen Artuşa müraciətlə: - Artuş, siyahını Artunyana ver.

Artuş cibindən bir siyahı çıxarıb Artunyana verdi. Bu, Danaqurt, Dırnis və Unuş kəndlərində həbs edilib məhv edilməli olan başbilən, savadlı, hörmətli azərbaycanlıların siyahısı idi.

Sonra Qurgen Artuşdan: – De görüm, bunların alimi, həkimi, savadlısı çoxdurmu? – deyə soruşdu. - Hamısını qırmaq lazımdır, - əlavə etdi.

Artuş: - Qurgencan, qorxma 1919-cu ildə sənə dediklərimin hamısını qırmışsıq, evlərini də yandırmışsıq. Hamısı əfəl adamlardır özü də birmərtəbəli evlərdə yaşayırlar.

Qurgen - bilmərəm, - dedi, bax bu qonşu Həmidi, Əhədi, Abdullanı, Qasımı və başqalarını məhv etməlisiz. Sabah Əhədi çıxarıb səni kənd sovetinə sədr qoyacağam, indi isə dağılın... Əhəd qorxa-qorxa evə qayıtdı.

Əhəd Məmməd oğlu Cəfərov 1900-cü ildə Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olmuşdur. Kiçik yaşlarından ata-anasını itirmişdir. Dayısı Bəşir kişinin himayəsində böyümüş, kiçik yaşlarından Naxçıvanda “Duzlaq” mədəninə fəhlə işləmişdir (30-cu illər ərəfəsində). İşlədiyi müddətdə baş verən haqsızlıqlara qarşı mübarizə aparmış. 30-cu illər ərəfəsində dogma kəndinə qayıtmış, ailə həyatı qurmuş, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olmuşdur. 1935-40-cı illərdə Dırnıs kənd Sovetinin sədri, 1940-42-ci illərdə Ordubad Şəhər Sovetinin sədri işləmişdir. Həmin illərdə Naxçıvan Ali Sovetinin deputatı olmuşdur.

Vəzifələrdə işlədiyi dövr çətin, təhlükəli və repressiya illərinə təsadüf etdiyinə baxmayaraq, həmişə kənd və şəhər əhalisi tərəfindən sevilmiş, öz nüfuzundan istifadə edərək həmin təhlükəli illərdə bir çox insanların həyatını xilas etmişdir. Bu illərdə rayonda rəhbər vəzifələrdə işləyən ermənilərin özbaşınalıqlarına qarşı mübarizə aparmışdır. 1942-ci ilin oktyabrında könüllü olaraq müharibəyə getmiş, 1943-cü ilin yanvar ayında cəbhədə həlak olması haqqında qara kağız gəlmişdir.

Həmin illərdə yaşamış bəzi kənd sakinləri Əhəd kişini necə xatırlayırlar?

Dırnıs kənd sakini, 1924-cü ildə anadan olmuş Nemət Nağı oğlu Rəhimovun söhbəti:

-1937-ci il idi. Mənim atam Məşədi Nağı dindar adam idi. Bir neçə gecə atamı dalbadal rayon DTK-na apardılar. Atamı digər dindarların aqibəti gözləyirdi. Əhəd kişinin məsləhəti və köməyi nəticəsində atam öz yaşayış yerini dəyişir. 1944-cü ildən sonra kəndə qayıdır. Atam həmişə deyirdi ki, nə yaxşı ki, həmin illərdə kənd Sovetinin sədri Əhəd kişi idi. Onun köməkliyi sayəsində mən, Məşədi Muxtar və bir çox kənd sakini ölümdən, sürgündən xilas olduq. Allah ona rəhmət eləsin. Ot kökü üstündə bitər, - deyiblər. Əhəd kişinin davamçısı olaraq oğlu Məmməd Cəfərov da həmişə öz xeyirxah işləri ilə kənd camaatı tərəfindən sevilib. Allah ona da rəhmət eləsin. Məhz bu gün də onların davamçısı olan Əhəd kişinin nəvəsi Əhəd hakim bu kənd üçün əvəzsiz bir nemətdir.

1937-ci ilin qurbanı olmuş Dırnıs kənd sakini Mirəhməd Abdullayevin həyat yoldaşı Siddiqə xanım deyir ki, əri həmin dövrün qurbanı olsa da, ailəsi Əhəd kişinin köməkliyi sayəsində salamat qalıb. DTK nümayəndələri ərimi tutmağa gələndə, evdə axtarış apararkən Əhəd kişi imkan vermədi ki, onlar evdən dövlət əleyhinə işlənən nəsə tapılması barədə sənəd tərtib etsinlər. Baxmayaraq ki, bu onun özü üçün təhlükəli idi, ərimi aparən zaman ev əşyalarını müsadirə edərkən, onun köməkliyi nəticəsində tərtib olunan aktda ev əşyalarımız xeyli az tərkibdə göstərildi. O kişinin bizə çox yaxşılığı dəyib. Allah rəhmət eləsin!

Əhəd kişinin böyük qızı Gülzadənin söhbəti:

-Atamın sağlığında bizim ev həmişə qonaq-qaralı olub. Bizə həmişə atama görə hörmət ediblər. Kim bilibsə ki, mən Əhəd kişinin qızıyam, onu xoş sözlərlə xatırlayıblar və etdiyi yaxşılıqlar barəsində söhbət ediblər. Atam çalışıb ki, həmişə həmvətənlərinə hörmət etsin.

Dırnıs kənd sakini 1930-cu ildə anadan olmuş Səttar Məhəmməd oğlu Hacıyevin söhbəti:

-1942-ci il idi. Ata-anam vəfat etdikdən sonra bacım Həvvə ilə mən qardaşım Əhmədın himayəsində yaşayırdıq. Əhməd ordu sıralarından yaralanıb qayıtmışdı. Müəllim işləyirdi. O dövrdə kənd Soveti sədri Ardic adında erməni idi. Qardaşımı şərləyib tutdurdular. Guya o, cəbhə haqqındakı söhbətlərində Sovet ordusunun əleyhinə danışmış. Qardaşım tutulandan sonra bizim ərzaq payımızı kəsdilər. Mən 12 yaşında idim. Rayonda Əhəd kişini tapdım. Məni çox mehriban qarşıladı və evinə apardı. Həyat yoldaşı Telli xala mənə yemək verdi. Sonra məni raykomun qəbuluna gətirdi. Vəziyyəti danışdı. Bizim ərzaq payımızın verilməsini təmin etdilər. Həmin günü məni evində qonaq saxladı. Sabahı günü bir qədər də çörək verib yola saldı. Rəhmətlik çox mehriban, xeyirxah adam idi. O dövrdə kimin rayona ayağı düşərdi, Əhəd kişigildə qonaq qalardı. Bizim kənddən onun çörəyini yeməyən çətin tapılar. Onun o zaman mənə etdiyi xeyirxahlıq indi də yadımdan çıxmır. Allah rəhmət eləsin!

Bütün rayonda hamının hörmət və məhəbbətini qazanmış xeyirxah bir insan yaşasa, nə qədər adama hələ yaxşılıq edər, özündən sonra necə məğrur bir ad qoya bilərdi. Mən də Əhəd Cəfərov haqqında hamıdan, həmişə xoş sözlər eşitmişəm. Beləsi haqqında nahaq demirlər: Allah rəhmət eləsin!

1. Bağırov Həmid Mərdan oğlu, 2. Quliyev Qasım Şıxəli oğlu

XDİK Culfa rayon şöbəsi, Cinayət işi №1481.

Həmin iş üzrə ttiham edilir:

İş MTN-nin arxivində 4714№li iş kimi saxlanılır. Cinayət işi 2 cilddən ibarətdir.

Erməni xisləti öz işini görürdü. Seyranovdan sonra Naxçıvan DTN Ordubad rayon şöbəsinə kapitan Arutunyan təyin olunur. Niyə Arutunyan? Cavab aydındı... Azərbaycanlıya erməni divan tutmalıdır. Seyranyan Ordubaddan gedəndə öz daşnak məsləkdaşı Arutyunyana “tövsiyələrini” də idarə sənədi kimi təhvil vermişdi ki, “kim olmasına baxma, tək çoxlu Azərbaycan türkünə məhv edəsən”. Arutunyan belə etdi. Amma Ordubadda həbsxana dolu idi və müstəntiqlər “məşğul idi”. Ona görə də Culfaya müraciət etdi və işə

azərbaycanlıları cəlb etdilər. Sonra isə axtarıb adamları tapa, onlardan bu və ya digəri haqqında məlumat qoparmağa başladılar.

– Quliyev Qasım Şıxəli oğlu,

Naxçıvan XDTK-nın Culfa rayon şöbəsinin müstəntiqi, baş əməliyyat müvəkkili, təhlükəsizlik serjantı Kərimov 23 iyun 1941-ci ildə Qasım Şıxəli oğlu haqqında gəldiyi qərarda yazırdı: “Quliyev Qasım Şıxəli oğlu 1936-cı ildə 15 aprelə kənddə camaata deyib: sovet hökumətinin sonu çatıb, Yaponiya SSRİ-yə müharibə elan edib. Yaponiya 1050 verst SSRİ ərazisini tutub və Moskvaya yaxınlaşır”. /c.i. vərəqə 17/.

Əvvəla, onu demək lazımdır ki, Qasım kişini tanıyanlar onun savadsız olduğunu təsdiq edirlər. Bu adam hardan bilərdi ki, Yaponiyi kimdir, 1050 verst nə qədərdir və s. Sonra görün müstəntiq nə yazır. “Quliyev Qasım Molla Qafar, Mirəhməd Fəttahla /hər ikisi tutulub/ sıx əlaqə saxlayır”. Vicdanına tula bağlasınlar, a belə müstəntiq. Sən bilmirdin ki, o vaxt azadlıqdan məhrum edilmiş adamla nəinki sıx, habelə adi əlaqə saxlamaq olmazdı. Sonra yalanın böyüklüyünə baxın /Ay vicdansız heç olmaza yoxla, sonra yaz, axı bu, insan taleyidir/. Axı heç olmazsa, faktı dəqiqləşdirəydin. Mirəhmədov Fəttah kimdir. Belə adam həbs olunmayıb. Həbs olunan Qasım Şıxəli oğlunun həmkəndlisi, hamının hörmət etdiyi Abdullayev Mirəhməd Fəttah oğludur. Ən əsası odur ki,

Abdullayev Mirəhməd 1938-ci il martın 19-da gecə güllələnmişdir. Sənin vicdanın harada qalmışdır ki, 4 il əvvəl öldürülmüş bir adamla Qasımın əlaqədə olduğunu yazırsan. Guya daha sonra Qasım Şıxəli oğlu deyib ki, əhalini ona görə siyahıya alırlar ki, görsünlər kim mömindir, onu tutsunlar.

Sonra: guya 20.06.37-ci ildə deyib ki, Almaniya Sovet hakimiyyətini /savadına bərəkallah/ götürəcək, əgər belə olsa, yaxşı olar.

09.06.40-cı ildə isə deyib: Türkiyə SSRİ ilə müharibə edəcək. Onda bütün Azərbaycan Türkiyənin əlində olacaq. Onda məscidlər işləyəcək, kommunistləri öldürəcəyik.

Bundan sonra A.Kərimov haqqında heç nə demək olmur.

Yaxşı, 1937-ci ildə yəni Almaniyanın SSRİ-yə hücum etməsindən 4 il iki ay əvvəl bu sözləri yazıq savadsız Qasım kişi necə deyə bilərdi.

29 iyun 1941-ci ildə isə həmin A.Kərimov, Quliyev Qasım haqqında ittiham qərardadı çıxarır. Onda da eyni şeylərdir. Xahiş edirəm diqqət edin: “Mən DT serjantı A.Kərimov 1484№-li iş üzrə - nəzərə aldım ki, Quliyev Qasım kifayət qədər ifşa edilir”:

1. Molla Qafar Rəhimovla və Mir Əhmədov Fəttahla /hər ikisi məhkumdur/ və başqaları ilə sıx əlaqə saxlayır.

/Diqqət edin bu, təhlükəsizlik serjantı A.Kərimovun əsas –
ən tutarlı faktıdır ki, Qasım kişi 4 il əvvəl ölmüş adamlar
sıx əlaqə saxlayırmış – A.B./

Daha sonra yuxarıda sadaladığımız “itthamlar” gəlir:
32.05.41-ci ildə həbs etmək üçün qərar qəbul edilir /s.17/.
Quliyev Qasım Az.SSR CM-nin 72-ci maddəsilə ittham
irəli sürülür. Həbs olunmaq üçün qərardada yuxarıda
dediklərimizi yazırlar. Ən əsası isə Mirəhməd və Molla
Qafarla “əlaqə” saxlaması göstərilir. Əvvəlki anketlərdə
Qasım kişinin anadan olma ili 1862-ci il göstərilir. Bu
anketdə isə 1842-ci il yazılıb (Savadına bərəkallah.
Deməli, düz 99 yaşlı kişinin həbs edibsiniz).

23 iyun 1941-ci ildə Qasım Şıxəli oğlunun evini axtarırlar
/c.i.s.19/. 1484№-li iş üzrə məhbus anketindən öyrənirik
ki, onun ailəsi aşağıdakılardan ibarət imiş:

1. Arvadı – Leyli Məmmədqulu qızı 55 yaşında kolxozda
işləyir.
2. Oğlu – Quliyev Bəşir Qasım oğlu 24 yaşında, Dırnıs
kəndində siravi kolxozçudur.
3. Oğlu – Musa Qasım oğlu 11 yaşında – məktəblidir.
4. Oğlu – İsa Qasım oğlu 6 yaşında, anasının
himayəsindədir. Bir bacısı var.

Dediyimiz kimi, iyunun 24-də A.Kərimovun rəhbərliyi, kənd sovetinin sədri Artuş Nazaretyan və kolxoz sədri Hüseyn Hüseynovun şahidliyi ilə Şıxəli oğlu Qasımın evi axtarılır. Evdən köhnə xəncər və qını tapılır. Vəssalam.

Sonra Kərimov 28.06.41-ci il tarixdə müttəhimin özünü axtarır: 567253№-li pasport, 1 ədəd bel kəməri, 1 ədəd cib bıçağı götürülür /s.25/.

1941-ci iyunun 15-də Naxçıvan MSSR prokuroru Ağayev işlə tanış olduqdan sonra müəyyən edir ki, 73-cü maddəyə aid işdə heç bir əsas yoxdur. 72-ci maddə üzrə isə iş əsaslandırılmalıdır /s.35/.

Belə də olur. 15 sentyabr 1941-ci ildə Kərimov işdə yalnız 72-ci maddənin I hissəsini saxlamaqla işi prokurora göndərir. C.İ.51-ci vərəqində 1481-ci işlə əlaqədar olaraq Culfa rayon şöbəsinin rəisi təhlükəsizlik leytenantı Baxışov 1862-ci ildə anadan olmuş Quliyev Qasım Şıxəli oğlunu dindirir.

Sual: Siz istintaqa öz tərcümeyi-halınızı danışın.

Cavab: Mən əkinçiliklə məşğul olan kəndçi ailəsində anadan olmuşam. Atam mənim 3 yaşım olanda ölüb.

Sual: Oktyabr inqilabına qədər nə ilə məşğul olmusunuz?

Cavab: Mən öz təsərrüfatımla məşğul olmuşam. Kiçik təsərrüfatım olmuşdur: 1 öküzüm, 1 inəyim, 15 qoyunum olmuşdur. 1 otaqdan ibarət evim vardır.

Sual: Oktyabr inqilabından sonra nə ilə məşğul olmusunuz?

Cavab: 1935-ci ilə qədər öz təsərrüfatımda, 35-ci ildən sonra isə Dırnıs Stalin adına kolxozda işləmişəm.

Sual: Xaricdə olmusunuzmu?

Cavab: Xeyr, heç vaxt xaricdə olmamışam. /I səhifədə müttəhimin 2 yerdə barmaq izi qoyulub –A.B./

Sual: Öz yaxın adamlarınızı deyin.

Cavab: Danağırtıda Xaçumyan Aleksanla, onun oğlu Xaçı ilə /bunları yazıq kişi beynəlmiləllilik xatirinə deyib- A.B./, Dırnısdə isə Məcid Bayraməli oğlu ilə, Məmmədov Hüseynlə, İbadulla Zeynalabdin oğlu ilə, Əsgər Əmrah oğlu ilə.

Sonra dindirmə 10 iyul 1941-ci il saat 21-də davam etdirilir. Bu dəfə dindiməni ayrı adam aparır. Dindirmə gecə saat 23.05 dəqiqədə dayandırılıb /s.54/.

15 iyulda dindirmə davam etdirilir. Bu dəfə dindirmədə 3 nəfər iştirak edir. Culfa RŞ əməliyyat müvəkkili Əliyev, onun köməkçisi Zuyçenko, habelə Şərifov.

Sual: İstintaq sizdən səmimi etiraf tələb edir. Deyin, kimlə yaxın əlaqədə olmusunuz və bu əlaqə nədən ibarət olmuşdur?

Cavab: Mənim aşağıdakılarla yaxın münasibətim vardır:

1. Əbülfəz Nadir oğlu - mənim qonşumdur.
2. Məcid Bayraməli oğlu - qonşumdur.
3. Hüseyn Məmməd oğlu - qonşumdur.
4. İbadulla Zeynalabdin oğlu.
5. Bağırov Həmid Mərdan oğlu - onu Danağırt kənd sakini kimi tanıyıram. /Bunu müstəntiqlər özləri əlavə edib. Yoxsa onun Həmidlə nə işi var idi ki, adını da çəksin/.

Bundan sonra rusca bilməyən Qasım kişiyyə nə istəsən yazıb barmağını basdıra bilərsən. /Burada o heç bir antisovet təbliğat aparmadığını qeyd edir./

2 ay keçir. Sentyabrın 7-də onu Kərimov və rayon prokuroru Novruzov yenidən dindirir. Sən demə,

sentyabrın 5-də Məmmədov Kazımı məcbur edib Qasım kişi ilə üzləşdiriblər. Nazaretyan Artuş da həmin gün Qasım kişi ilə üzləşdirilib. Onu “ifşa” edib. Sentyabrın 7-də dindirmədə son olaraq müttəhim deyir:

-Təkrar deyirəm: mən əksinqilabi təbliğatla məşğul olmamışam. Bunu qəti şəkildə inkar edirəm. Habelə özümü heç bir şeydə təqsirkar bilmirəm. /Rus dilinə tərcümə edilib, sağ əlinin şəhadət barmağının izi ilə təsdiq edilib. /s.55-56/

Sonra yanvarın 20-də müstəntiq Hacı Məmmədov şahid sifətilə Həsənov Həmid Allahverdi oğlunu dəvət edir. /Yeri gəlmişkən deyim ki, həm 1941-ci ildə anketlərdə “milliyyəti” sözünün qabağında türk sözü yazılırdı/.

Sual: Əldə olan məlumatlara əsasən Dırnıs sakini Qasım Şıxəli oğlu Məmmədov (əhsən savadına, belə müstəntiq müttəhimin əvəzinə öz familiyasını yazır. Müttəhimin familiyası Quliyevdir. – A.B.). Əhali arasında antisovet təbliğatı aparır və 3.1.37-ci ildə deyib ki, əhalinin siyahıya alınmasında kim desə “möminəm” onu tutacaqlar.

Cavab: Mən Şıxəli oğlu Qasımdan heç nə eşitməmişəm. Amma Əlverdiyev Əlverdi deyirdi ki, kim desə “möminəm” onu tutacaqlar.

Elə həmin gün Nağı Məmmədov Dırnıs kənd sakini Əlverdiyev Əlverdi Kərəm oğlunu dindirir. /Əlverdi ailə

tərkihi haqqında məlumat verir ki, ailəm cəmi 1 nəfər arvadım Bəyaz Hüseynəli qızı - 25 yaşdan ibarətdir./

Sual: Əldə olan məlumata görə Dırnis kənd sakini Qasım Şıxəli oğlu Məmmədov /müstəntiq, müttəhimin familiyasını hələ öyrənməyib/ əhali arasında antisovet təbliğatı yayır. 2.1.37-ci ildə deyib ki, siyahıyaalma vaxtı kim desə ki, “mən Allaha inanıram”, onu tutacaqlar.

Cavab: 3.1.37-ci il tarixdə mən heç nə eşitməmişəm.

5.1.42-ci ildə /yaddaşa baxın 4 il 5 aydan sonra nələr yadda qalarmış. Bunu müstəntiqin özünün qondardığı aydın olur/.

5.1.37-ci ildə Dırnis kənd çayxanasında aşağıdakılar iştirak edib. Orda olanda deyib:

1. Zəkiyev Məşədi Zeynalabdin Abdulla oğlu
2. Mirzəyev İsmayıl Müseyib oğlu
3. Cəfərov Əhəd Cəfər oğlu
4. Məmmədov Mehdi Həsən oğlu /Azərbaycan KON üzvü/
5. Mehdiyev Teymur Mehdi oğlu

6. Quliyev İbrahim Əhməd oğlu /Qasımın əmisi oğlu/

7. Əlverdiyev İbn Yamin /kolxozun hesabdarı/

8. Məmmədov Kazım Mövsüm oğlu

9. Quliyev Məhərrəm Həsənqulu oğlu

Bundan sonra-səhəri gün 21 yanvar 1942-ci ildə aşağıdakılar dindirməyə dəvət olunurlar.

1. Məmmədov Kazım Mövsüm oğlu 1912-ci ildə anadan olub, k/e katibi: Əlverdi bir gün əvvəl guya deyib ki, Qasım Şıxəli oğlunun dediklərini Kazım təsdiq edir. Buna görə də müstəntiq Kazımdan soruşur.

Sual: Əlverdiyevin ifadəsinə görə siz 5.1.37-ci il tarixində demisiniz ki, Qasım Şıxəli oğlu antisovet söhbətlər edir.

Cavab: 5.1.37-ci il tarixdə mən heç kimə heç nə deməmişəm.

Sual: Sən çayxanada camaatın içində /yuxarıdakı adamlar nəzərdə tutulur – A.B/ demisiniz ki, Qasım Şıxəli oğlu siyahıyaalınma haqqında pis sözlər deyir, deyir ki, siyahıya alma möminləri tapmaq üçündür.

Cavab: Mən 5.1.37-ci ildə çayxanada heç kimə heç nə deməmişəm.

Bu dindirmədə də bir nəticə alınmır. Nağı Məmmədov plan doldurmalı idi. Ona görə də 23.1.37-ci ildə Əlverdiyev İbn Yamini, 25.1.37-ci ildə Mirzəyev İsmayıl Müseyib oğlunu yenidən dindirir. İsmayıl qəti şəkildə bildirir ki, Qasım Şıxəli oğlu belə söz deməyib.

Hörmətli oxucu, kaş mən bu cinayət işinə baxanda sən də mənimlə birlikdə ola idin. Müstəntiqlərin savadsızlıqlarını öz gözünlə görəydin, mən yazsam da inanmazsan.

4 avqust 1936-38 /bilmək olmur ki, hansı ildə çağırıb/ Ohanesyan Ohanes Mıkırtıçoviçi dəvət edir. Danakert kənd sakini 47 yaşlı Ohanes isə deyib: bəli, elədir, iki ay bundan əvvəl Danağırt kənd sakini Xaçumyan Aram Arakeloviç kənd klubunun qabağında 6-7 nəfərin yanında deyib ki, yol fəhlələrindən eşitmişəm ki, Qasım kişi deyir: Çin hökumət qoşunları 200 km. ərazini tutub.

Sual: Dediniz ki, Qasım Şıxəli oğlunu tanıyırsınız. O, anti sovet təbliğatı aparır, ya yox?

Cavab: Bəli, Qasım kişini tanıyıram. Əfəl adamdır. Yaşı 75 olar. O keçmişdə kasıb olub. Gözü görmür. Amma o lağlağıçıdır. Siyasətdən başı çıxmır. Ona görə də hər şeyi şişirdir. /s.76/

Bundan sonra 1938-ci ildə 12 apreldə 60 yaşlı Zəkiyev Həmdulla Abdulla oğlu - 1903-cü ildə anadan olmuş

Məmmədov Yaqub Cəfər oğlu dindirilir. Müstəntiq Yaqubdan “Qasım kişi deyir ki, kolxoz müvəqqətidir” sözünü zorla qoparır.

7 iyun 1940-cı ildə Ramazan İbrahim oğlu /1893-cü ildə anadan olub/ dindirilir. Ramazan kişi belə bir hadisə danışır: 1940-cı ilin aprelin 8 və ya 9 olardı. Mən, Tağıyev Tağı, Mahmudov İsgəndər və Qasım kişi Qoruxlar və Danağırt arasındakı yolu təmir edirdik. Qasım birdən dedi: məsciddə çay olanda öz dostlarımdan savayı heç kimə verməyəcəyəm. /Yəqin belə deyib indi burada bir məscid samavarı olsa idi, hamısını özüm içərdim-burada nə var ki... – A.B /s.82/.

Dindirmə çoxdur.

5 iyul 1941-ci ildə Culfa RŞ əməliyyat müvəkkili Kərimov, Məmmədov Kazım Mövsüm oğlunu dindirir. O, Qasımı etibarsız adlandırır. Elə həmin gün yəni, 5.7.41-də Tağıyev Tağı Mirzə oğlunu dindirir, o da həmin “samovar” məsələsini deyir. /s.91/

5 iyulda müstəntiq Kərimov Rza Baba oğlunu dindirir. /1870-ci ildə anadan olub, arvadı və 2 uşağı var/. Burada qoca Baba oğlu Rzanın boynuna qoyub, dedirdirdilər ki, bəli Qasım antisovet olub /s.94/.

Axı Baba oğlu Rza nə bilsin ki, orada rüsca nə yazılıb. Yazıq qol çəkməkdən başqa bir iş bilirdimi?

Yenə həmin gün 5.7.41-ci ildə Dırnıs kənd sakini 1906-cı ildə anadan olmuş Əhmədov İsgəndər Mahmud oğlu dindirilir /s.96/. “Samovar” məsələsini ona danışır və təsdiqləyir /s.97/.

Guya Qasım kişi deyib, sənə çay verəcəyəm. Tağı bəy onunla dalaşıb. Bu hadisə yolda olub.

İyulun 6-da 1941-ci ildə müstəntiq Kərimov Quliyev Məşədi Səyyad Hüseyn oğlunu dindirir. Məşədi Səyyadın 73 yaşı vardır, arvadı Sarabəyim və 5 övladı vardı. Məşədi Səyyadın, əslində, Qasım Şıxəli oğluna qohumluğu da çatır. Amma işdə o, Qasımı antisovet adlandırır. İnandırıcı deyil. Kərimov bunları özü quraşdırıb, ya da qocanı döyməklə bu sözləri qoparıb. /s.102/

İyulun 6-da dindirməyə cəlb edilən Ayvazyan Osip Ayvazoviç /1908-ci ildə Danağırtıda anadan olmuş, arvadı və 1 uşağı var. Dindirilərəkən o da Qasımı və Həmid Bağırovu antisovet adlandırır /s.107/.

6 iyun 1941-c ildə 65 yaşlı, Dırnıs kənd sakini Qasımov Abdulla Qasım oğlu /mənim babam – A.B./ O özü, arvadı və uşağı haqqında məlumat verir. İmzası ərəb əlifbası ilədir /s.11-113/.

Əvvəlcə müstəntiq Kərimov Qasım Abdulladan Naqapetyandan Sarkis Ayrapetoviç haqqında soruşur.

Cavab: Naqapetyan Sarkis Ayrapetoviç keçmiş daşnakdır. Eqiş adlandırılan bir nəfərin oğludur. O antisovet elementidir.

Sual: Siz nə vaxt Vənəndə olmusunuz?

Cavab: Təxminən 3 il bundan əvvəl mən Vənəndə getmişdim.

Sual: Siz düz danışmırsınız. 3 il bundan əvvəl siz Vənəndə Naqapetyanla görüşmüşünüz. Orada o, kolxozun əleyhinə danışib, buna nə deyirsiniz?

Cavab: Bəli, mən Vənəndə olanda Naqapetyan Sarkislə görüşdüm. Kolxozdan danışırıdıq. O kolxozdan narazı idi /s.112/.

6.6.41-ci ildə Kərimov, Haşimov Əbdüləli Hüseynoğlunu dəvət edir. Əbdüləli 1891-ci ildə anadan olmuş, arvadı və uşağı vardır, kolxozçudur /s.114-115/. Burada Əbdüləlidən əvvəlcə Naqapetyan Sarkis haqqında, sonra isə Qasım Şıxəli oğlu haqqında soruşur.

Sual: Qasım Şıxəli oğlunu xarakterizə edin. Siz onun keçmişi haqqında nə bilirsiniz?

Cavab: Qasım Şıxəli oğlunun keçmişi haqqında mənə heç bir şey məlum deyil.

Sonra müstəntiqin təsiri altında Əbdüləli nə deyir, nə demirsə rusca belə yazırlar: является враждебно настроенным элементом систематически среди колхозников ведет к.р. провокационные агитации /s.116/.

Bir sözlə, müttəhimlər haqqında bir şey qoparda bilmədiklərinə görə çoxlu adamlar dindirilir. Məsələn:

1. Adıgözəlov İbiş Qara oğlu 6.7.41.
2. Nazarpetyan Artus Ovetisoviç 7.7.41.
3. Qevorkyan Aram Karapetoviç 8.7.41.
4. Matevosyan Ambarsum Stepanoviç 2.9.41.
5. Ayrapetov Qriqor Sardaroviç 2.9.41.
6. Safarov Müzəffər Əli oğlu 10.9.41.
7. Məmmədov Ağabala Abbas oğlu 13.9.41.

Bu adamlar Qasım Şıxəli oğlu, Həmid Bağırov və Naqapetyan Sarkis haqqında “lazımı” sözləri deyirlər. Bura qədər aydın olur ki, müttəhim haqqında elə bir tutarlı fakt yoxdur və hamını eyni sözləri deməyə məcbur ediblər. Heç ola bilməz ki, dindirilən yeddi nəfərin yeddisi

də eyni fikri, eyni üslubda desin. Nəhayət adamları üzləşdirmək yolu ilə müttəhimi “ifşa etmək” istəyirlər. Bunun üçün də, onsuz da QPU /BSİ/-dən qorxan adamlara əməlli-başlı təpinib, onları müttəhimin üzünə durmağa məcbur edirlər. İşdə müxtəlif adamların Naqapetyan Sarkislə üzləşdirilməsi haqda çoxlu material vardır. Amma Sarkis kimilər haqlı cəzalarını alıblar. Biz isə günahsız ittiham edilən Qasım Şıxəli oğlu haqqında yazmaq istəyirik. Bu həm də mənim uşaqlıq və məktəb dostum Qasım Şıxəli oğlunun oğlu İsayə atasının taleyi haqqında bir hədiyyəm ola bilər.

Dediyim kimi, üzləşdirmələr başlayır. C.İ.142-ci vərəqində Şıxəli oğlu Qasımla Dırnis kənd sakini Tağıyev Tağı Mirzə oğlunun 30 ayqust 41-ci il tarixdə üzləşdirmə protokolu vardır.

Müstəntiq Kərimov əvvəlcə iki kəndlini üz-üzə bir-birləri ilə ədavəti və ya qohumluğu olub-olmadığını soruşur. Onlar hər ikisi bir-birini tanıdığını və heç bir ədavətləri olmadığını söyləyirlər. Müstəntiq Tağı Mirzə oğluna sual verir ki, siz 5 iyul 1941-ci il tarixdə müttəhim Şıxəli oğlu haqqında verdiyiniz ifadəni təsdiq edirsinizmi? Şahid “bəli” cavabı verib, müttəhimi əksinqilab elementi kimi xarakterizə edir. Və deyir ki, o yolda işləyəndə deyirdi ki, onsuz da bunun heç bir xeyri yoxdur. Sizə heç nə verməyəcəklər. Sonra müstəntiq Qasım Şıxəli oğluna belə bir sual verir: Siz şahid Tağıyev Tağı Mirzə oğlunun sizin

haqqınızda dediyi əksinqilabi mövqeyinizi təsdiq edirsinizmi?

Cavab: Mən Tağıyev Tağı Mirzə oğlunun mənim haqqında dediklərini qəti şəkildə rədd edirəm. O düz demir /s.143/.

Müstəntiq istədiyinə nail ola bilmədi. Ona görə də yeni adamları işə cəlb etmək lazım idi. 31.8.41-ci ildə yenə Dırnıs kənd sakini Haşımov Əbdüləli Hüseyn oğlunu çəkib gətirib Qasım kişinin üzünə durmağı tələb edirlər.

4 sentyabr 41-ci ildə hamının sakit adam kimi tanıdığı Əhmədov İsgəndər Qasım Şıxəli oğlu ilə üzləşdirilir /s.149/.

Burada söhbət məsciddə çay içməkdən gedir. İsgəndər kişi guya deyib: *“Qasım dedi ki, vaxt gələr məsciddə samovar qoyub çay içərəm sənə vermərəm”*.

Döyülüb əldən düşmüş Qasım kişi təsdiq edir: *“Bəli, mən demişəm ki, məsciddə samovar qoyacağam, partiyaçılara verməyəcəyəm”*. /C.İ.S.179/

Əziz oxucu, xahiş edirəm nə Tağı bəyi, nə Əbdüləlini, nə də İsgəndəri qınayasan. Onlara acığın tutmasın! Əvvələn, ona görə ki, bu adamlar savadsız olduğundan öz hüquqlarını belə bilmirdilər. QPU müstəntiqini görəndə qorxudan əsirdilər. Bundan əlavə, həmişə müstəntiqlər hər

cür alçaqlığa, hədə-qorxuya, işgəncəyə əl atıb istədiklərini onlardan qoparırdılar. Daha sonra bu adamların heç biri rusca bilmirdi. Müstəntiq nə yazsa, ona da qol çəkməli idilər. Sonra, onların yerində sən olsaydın, nə edərdin?

İrəli gedək. İşin 193-cü səhifəsində Ordubad RİK sədri Mehdiyevin 29 iyun 41-ci il tarixdə imzaladığı 10/d sayılı arayışda da maraqlı cəhətlər vardır. Gəlin müqayisə edək. Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri hara, yazıq kəndli hara. İkincilər qorxaq ola bilərdi. Bəs sən, Mehdiyev?!

Mehdiyevin arayışında deyilir: “Revolusiyaya qədər kənd təsərrüfatı ilə əlaqəsi olub, 2-3 hektar torpağı olmuşdur. /Cümlə quruluşundakı səhv mənim deyil –A.B./ Bu zamanlar Quliyev muzdur əməyindən istifadə etmiş və bir istismarçı kimi kənddə hərəkət etmişdir”.

Danağırt kənd zəhmətkeşləri şose yoluna işləməyə gedərkən işçilər arasında əks təbliğat aparıb bunları şosse yolundan qayıtmağa məcbur etmişdi. Quliyev Qasımın peşəsi həmişə yaramaz şəxslərlə oturub durmaq və öz fikirlərini Molla Qafar, Əsədov Cabbar, Mirəhməd Seyidov, /belə adam Dırnısa olmayıb, a bolşevik Mehdiyev, heç olmazsa qol çəkdiyən sənədin doğruluğuna bax –A.B./ və başqa bu kimiləri ilə kütlə arasında yaymaq idi”.

İşin 194-cü səhifəsində Dırnıs kənd sakini sovetin sədri Nazarpetyan Artuşun /kənddə azərbaycanlı yox idimi? –

A.B./ 24.06.41-ci il tarixdə imzaladığı 0095№li arayış həm savadsız, həm də mövqeyi ilə seçilir.

25.09.41-ci ildə Quliyev Qasım Şıxəli oğlu və Bağırov Həmid Mərdan oğlu haqqında açılmış 1481№-li CM-nin qərarı tərtib edilir. Burada həm Bağırov üçün, həm də Quliyev üçün 9 maddədən ibarət ittiham tərtib edilir. Görün bu maddələrin birində cinayət tərtibi varmı?

1. Ət alınma vaxtı mövcud quruluşu pisləyib. /Sübut – A.B./

2. 1941-ci ildə kolxoz işinə getmək istəməyib.

3. Köhnə quruluşu tərifləyib və s.

Bunlar hələ ən “tutarlı ittihamlar” idi.

Beləliklə, işi CM-nin 72-ci maddəsi ilə ali məhkəməyə göndərmək üçün Naxçıvan Respublika prokurorluğuna verməyi qərara alırlar /c.i.s. 207/ 19.11.41-ci ildə Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi A.Gevorkyanın sədrliyi ilə hazırlıq iclasına toplaşır. Gevorkyan həmin gün Qasım Şıxəli oğlundan qəbz alır ki, mənə ittihamnaməni verdilər.

Qəribədir, CM-də Bağırova Lalə 4 dəfə müxtəlif təşkilatlara müraciət etmişdir. Qasım Şıxəli oğlu haqqında isə heç bir ərizə verilməmişdir. 26-27 noyabr 1941-ci ildə Ordubadda A.Gevorkyanın sədrliyi və prokuror

B.Tarverdiyevin iştirakı ilə Naxçıvan MSSR Baş Məhkəməsinin səyyar iclası keçirilir. /c.i.s.242, forma №8/ Tarverdiyevin ittihamdan sonra birinci olaraq Bağırov Həmid danışır. O, deyir: “Mən özümü bu işdə müqəssir bilmirəm”. Sonra Qasım kişi deyir: “Mən özümü təqsirnamə üzrə müqəssir bilmirəm. Mən keçmişdə nökrə olmuşam. 55 il erməni rəncbər olmuşam. Mən sonra Bakıya getdim. Orda üsyan elədik... Heç bir sözlər danışmamışam. Gözüm şikəst olduğu üçün yol işindən azad ediblər. Tağı buna şahiddir. Başqa şahidim yoxdur”. /c.i.s.244/

Qasım kişinin sözlərini olduğu kimi yazırıq.

Şahidlər burada nisbətən sərbəst danışır. Burada onlar əvvəlcə verdikləri ifadələri sanki inkar edirlər.

Məhkəmə Naxçıvan MSSR adından 26-27 noyabr 1941-ci ildə 103№-li hökm çıxarır, hökmdə həm Bağırov Həmidə, həm də Quliyev Qasım Şıxəli oğluna 5 il həbs cəzası, 2 il isə seçkidə səsdən məhrum etmək göstərilir.

İşə SSRİ prokurorunun protesti əsasında SSRİ Ali Məhkəməsinin Cinayət İşləri üzrə məhkəmə kollegiyası A.Q.Qusyevin sədrliyi ilə kassasiya qaydasında baxılmış və özünün 29 avqust 1942-d il tarixli 521/42 seriyalı qərarı Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsinin 27.11.41-d il və Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin 6.12.41-ci il tarixli

hökümünü ləğv etmiş və işə yenidən baxılmaq üçün istintaqa qaytarılmışdır. /c.i.s.271/

Rejimin iş qaydasına baxın. Deməli, işə yenidən baxılmalı, müttəhimlər azad edilməlidirlər. Əslində, işə necə olur. Naxçıvan MSSR Ali Məhkəməsi iclasının protokoluna baxırıq. /s.282/ İclas 15 fevral 1943-cü ildə olub. İclas protokolunun qərar hissəsində deyilir: Quliyev Qasım Şıxəli oğlunun və Bağırov Həmid Mərdan oğlunun A.C.K. 72-ci maddəsilə olan işlərinə baxılması müttəhimlər tapılana kimi dayandırılınsın. Deməli belə. Adamı həbs edirlər, hara göndərilər özləri də bilmirlər. Sən demə, işinə yenidən baxıb rəhmət gələrək bəraət vermək istədikləri Qasım Şıxəli oğlu bir il ondan əvvəl Naxçıvan həbsxanasında ölmüş imiş, Naxçıvan həbsxanasının rəisi Nağıyevin 3.3.42-ci ildə imzaladığı 155/40 sayılı arayışla bildirilir ki, Quliyev Qasım 18.12.41-ci ildə həbsxanada vəfat etmişdir. Bu da bir insanın taleyi.

Məşədi Feyzulla Hacı Allahverdi oğlu¹

Досье товарищу Андрею

¹ Ən yaxın dostum Kamal Hacıyevin babasıdır (Cəbrayıl rayonu).

Житель селения Солтанлы, что находится на границе с Ираном – Мешади Фейзулла появляясь на своем земляном участке, несколько часов занимается с обработкой земли. Каждый день регулярно в обедном перерыве стоит лицом обращенным к Ирану, где на берегу Аракса находятся люди. С помощью разнообразных движений, что то передает им. То стоит под командой смирно, то руки поднимает вверх, то наклоняется, то сидит на колени руку поднимает. В это время те люди, которые находятся на берегу, реки, повторяют те же движения. Это, бесспорно говорит о том, что они солидарны, и хорошо понимают друг-друга. Толковая значения движения обеих сторон, можно сделать следующие выводы.

- а) стоя смирно, без движения-значит мы почему должны бездействовать?
- б) наклонение – значит нас сгибают, эксплуатируют;
- в) спуск на колени – значит нас поставили на колени;
- г) вставание поднятие обе рука вверх на уровень головы – значит надо подняться и действовать;
- д) обеими руками терет лицо – значит, мы должны руками показать свое лицо советскому строю.

Сотрудник отряда Садко

42-ci sərhəd zastavasına yenicə gəlmiş Sadko bu məlumatı verən kimi dəstəsinin rəisi Andreyev adam göndərüb səhərişi gün Məşədi Feyzullanın şəklini çəkdi. Özü də inandı ki, nə isə deməkdir. Şəkilləri idarəyə göndərdi ki, bu hərəkətlərinə nə demək olduğunu onlar da təsdiqləsin. Oradan belə bir cavab aldı.

-Вы слишком увлеклись с дезинформациями.

Эти движения ничего не означают. Это называется намаз! Который совершается мусульманами 3 раза в день. Последний раз вас предупреждаем: Если еще раз будете нас дезинформировать, будете наказаны!

Andreyev göndərdiyi məktuba “molodes” gözləyirdi. Amma əksinə oldu. O da eyni şəkildə Sadkonu xəbərdar etdi. Sadko isə – Хорошо, Мешади, погоди! – deyib günahsız və savadsız Məşədi Feyzullanı nə cür olursa olsun, “işıdirmək” qərarına gəldi ki, “почему я должен был из-за тебя наказан?”

1931-ci ilin yazı təzəcə girmişdi. Novruz bayramından altıca gün keçmişdi. Hələ bayram əhval-ruhiyyəsi adamları tərک etməmişdi. Cəbrayıl rayonunun Soltanlı kəndi aranda olduğu üçün dağ kəndlərinə nisbətən burada havalar istiləşmişdi. Kəndin sakini Məşədi Feyzulla səhər çayını içib beli çiyinə alanda arvadı Peykər arxadan onu səslədi:

-A kişi, nə olub səhərin gözü açılmamış işə gedirsən? Qoy bir hava isinsin də!

-Yox arvad, bu gün-sabah kolxoz işi başlayacaq, ondan sonra öz yerimi əkə bilmərəm!..

Məşədi Feyzulla öz dirrik yerinə gələndə günəş artıq yeri isitmişdi. Torpaqdan buxarla qarışıq gözəl bir qoxu da qalxırdı. Torpaqdan torpaq ətri gəlirdi. Qanı və canı ilə torpağa bağlı olan Məşədi Feyzulla bir neçə dəqiqə beləcə dayanıb dirrik yerini gözdən keçirdi. Sanki ürəyinə dammışdı ki, bu gözəlliyi son dəfə görür...

Nəhayət, içində bir neçə bayram qoğalı və bir bərni qatıq olan heybəni çiyindənən götürüb özü əkib becərdiyi, tumurcuqlanb, lakin hələ çiçək açmamış ərik ağacının haçasına keçirdi. Yavaşca ovcunun içinə tüpürüb əllərini bir-birinə sürtdü və beli əlinə alıb içi dolmuş arxı təmizlədi. Bu arxla suyu gətirib dirriyini suvaracaqdı. Bu vaxt elə bil kişinin bütün vücudu qurudu. Hannan-hana ağır bir tək səbir gətirdi. “İlahi, şükür sənə böyüklüyünə” deyib işə başladı (Sən demə tək səbir başqa şey deyirmiş). Kişinin başı isə o qədər qarışmışdı ki, gətirdiyi yemək də yadından çıxmışdı. Günorta keçmiş, gün əyilməyə başlamışdı. Onu oğlanları Muxtarla Bayramın səsi işdən ayırdı. Muxtar 21, Bayram isə 15 yaşında idi.

-Dədə, ay dədə!

Məşədi Feyzulla qəddini düzəldib alınının tərini sildi.
Uşaqlar dirriyin o başında dayanmışdı. İt zəncir gəmirirdi.

-Dədə, ay dədə! Evə gəl, nənəm çağırır, – deyə Muxtar səsləndi.

-Nə olub, a bala, siz gedin mən indi gəlirəm.

Bayram daha diribaş idi, dirriyin ortasından palçığa bata-bata atasının yanına qaçdı.

-Dədə, bizə qazaxlar gəlib, nənəm də ağlayır. Quyunun yanındadırlar.

Məşədi Feyzulla:

-Əstağfrulla, rəbbi tövbeyi ileyk! – deyib fikrə getdi:

-Deyəsən indi də məni qaralayıblar. Dalağı sancdı.

O, heybəni ağacın haçasından alıb çiyinə saldı, beli isə kolun içində gizlətdi ki, sabah götürər (nə bilə idi ki, bu, onun öz dirriyi, öz əmək aləti-illərdən bəri səliqə ilə işlətdiyi bel ilə son görüşdü!).

Məşədi Feyzulla, oğlanları Muxtar və Bayram da yanında həyəətə girəndə 4 yaşlı qızı Pakizə onun qabağına qaçdı, Qız ağlamaq istəyirdi.

-Dədə, tez gəl, iki adam gəlib, nə deyirsə nənəm bayaqdan ağlayır.

M.Feyzulla rusca, Andreyev və Sadko isə azərbaycanca bilmədiyinə görə kəndliyə dedilər:

-Пойдем, там поговорим, – deyə onu qabaqlarına qatıb apardılar. Kişi başını döndərüb ailəsini süzdü: Möhkəm olun! - dedi. Bu Məşədi Feyzullanın arvadı Peykərlə, oğlanları Muxtar, Bayram, Məhərrəm, Allahverdi və qızı Pakizə ilə son görüşü oldu.

Sonradan məlum olub ki, bu iki nəfər Cəbrayıl rayon Sərhəd dəstəsinin 42-ci süvari alayının nümayəndələri Andreyev və Sadko imiş.

Beləliklə, Məşədi Feyzulla Hacı Allahverdi oğlu heç nədən, heç kəsdən xəbəri olmadan günahsız həbs edildi.

Cinayət işi №1841

1. Məşədi Feyzulla Hacı Allahverdi oğlu.
2. Nurullah Əmənullah oğlu.
3. Nəzaralı Səfəralı oğlu.

Başlanıb: 10 aprel 1931-ci ildə.

Qurtarıb: 28 may 1931-ci ildə.

Soltanlı banditlərinə kömək edib, evlərində yer verdiklərinə və antisovet təbliğatı apardıqlarına görə Azərbaycan Cinayət Məcəlləsinin 18, 79 və 72-ci maddələri ilə həbs edilmişlər.

Cəbrayıl rayon 42-ci süvari /kavaleriya/ sərhəd dəstəsindən Andreyev cinayət işi qaldırıb.

Şahidlər: Qaraş Abdulla oğlu, Ayna Cəbrayıl qızı, Zülfüqar Həsənov, Zeyni Həmzə oğlu, Səkinə Məhəmməd qızı, Gövüş İsmayil oğlu, Xıdır Əliyev, Qaragöz Mirhüseyn qızı.

Ayna Cəbrayıl qızı (kənd arasında Şura Ayna adlanıb, kor Fərmanın qohumu Süleymanın arvadı olub, arvadın uşağı olmadığına, Şura üzvü olduğuna və əməllərinə görə arvadı Arvad Süleyman boşayıb) 35 yaş.

1930-cu ilin martında Sadkoaya deyib: Мешеди Фейзулла Хаджи Аллахверди оглы является человеком настроенным против Советской Власти. Кроме этого, систематически вел агитацию, говорил *“старайтесь не вступать в колхоз, так как Советской Власти конце концов не будет. Ваши имущество колхоз не вернет. Рано или поздно Персия будет воевать Советской Россией”*.

Orucov Qaraş Abdulla oğlu /Orucov Lətifin qardaşı, Fərman müəlliminin arvadı Orucova Məhluqənin atası/, 29 yaşında. 1931-ci ilin martında şahid kimi deyib: Машади Фейзулла Гаджи Аллахверди оглы совместно с членом сел. Совета Абдул Али Гусейн оглы /Абиşov Heydərin dediyinə görə, Наси Mirzə/ вели открытую агитацию о том, что в селе необходимо иметь две колхоза... этим самым он хотел внести раздор в среде колхозников. Кроме этого, Машади Фейзулла производил своим скотом по траву колхозных посевов, так осенью 1930-го года Машади Фейзулла и его родственники испортили около 30 гектара посева колхоза.

Həsənov Zülfüqar Məhəmməd oğlu, 21 yaşında. 2 aprel 1931-ci ildə deyib: *“Сам Машади Фейзулла Гаджи Аллахверди оглы является злостным антиколхозником Постоянно вел активную агитацию против колхоза”* (Насиyев Allahverdinin dediyinə görə, M.Feyzullanın qızı gözəllər gözəli Şamamanı istəyib, Məşədi verməyib).

Zeyni Həmzə oğlu /Məmmədov Süleymanın qardaşı/ 27 yaşında. 4 aprel 1931-ci ildə deyib: *“Машади Фейзулла Гаджи Аллахверди оглы в последнее время ведет усиленную агитацию против колхозного строительства... Маşadi Фейзулла по слухам, имеет связь со своим родственником бандитом Гасаном Назаралы оглы”*.

Feyzulla Allahverdi oğlunun anket məlumatı: 60 yaşında, savadsız, bitərəf, həbs olunmayıb. Ailə üzvləri:

Arvadı - Peykər Mənsümalı qızı, 50 yaşında, savadsız, evdar qadın.

Oğlu - Muxtar, 21 yaşında, əkinçi.

Oğlu - Bayram, 15 yaşında, əkinçi.

Oğlu - Məhərrəm, 9 yaşında.

Oğlu - Allahverdi 6 yaşında.

Qızı - Pakizə, 4 yaşında.

1/8 desyatin bağı olan bir daş evi olub, əvvəllər mühakimə olunmayıb. 28 mart 1931-ci ildə öz evində həbs edilib.

Sadkonun imzaladığı 42010/20 sayılı orderlə həbs edilib.

28 mart 1931-ci ildə evində axtarış olub. Axtarışda iştirak edib: Sadko, zastavanın rəisi Medvedyev, Soltanlı kənd sovetinin sədr müavini Məhəmməd /protokolda Məmməd/ Əliyev.

Evində axtarış zamanı heç nə tapılmır, protokolda heç nə yoxdur. Kənd sovet sədrinin 5 aprel 1931-ci il tarixli

arayışına əsasən əmlakı: bir dəvəsi, bir atı, iki inəyi, iki öküzü, on qoyunu, iki pudluq balı, daş evi /daş damı/, daş tövləsi vardır.

9 aprel 1931-ci ildə özünü axtarıblar, 20 manat pulunu alıblar.

10 aprel 1931-ci ildə ilk dindirilməsi olub.

10.04.1931. POM. Up-qo 22 DPO Andreyev dindirir.

İlk dindirmə protokolu

Sual: Sizin banditlərdən İranda qohumlarınız varmı?

Cavab: Mənim İranda uzaq qohumum Həsən Nəzərəli oğlu yaşayır. O çoxdan İrana qaçıb və banditliklə məşğuldur.

Sual: Sizin Həsən Nəzərəli oğlu və başqa banditlərlə əlaqəniz varmı? Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

Cavab: Mənim banditlərlə heç bir əlaqəm olmayıb, bu haqda mənə heç nə məlum deyil.

Sual: Siz kəndlilər arasında kolxoz əleyhinə nə danışmışsınız?

Cavab: Mən hakimiyyət əleyhinə və kolxoz əleyhinə heç vaxt, heç yerdə heç nə danışmamışam.

Sual: Dediklərinizə daha nə əlavə edə bilərsiniz?

Cavab: Heç nə əlavə edə bilmərəm.

İmza yerində M.Feyzullanın barmaq izi var. /səh.33/

1931-ci il aprelin 10-da həbs olunma haqqında qərar var. /səh.34/

28 may 1931-ci ildə işin qurtarması haqqında Andreyev protokol /səh.41/ tərtib edir. M.Feyzulanın barmağı basılır.

Azərbaycan SSR Baş Siyasi İdarəsi nəzdində xüsusi müşavirənin kollegiyasının protokolu: 7 aprel 1932- ci il.

Eşidildi: Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin 18/79 və 22-ci maddələri ilə ittiham edilən Cəbrayıl rayonu Soltanlı kənd sakini Feyzulla Allahverdi oğlu /ortabab, təktəsərrüfatçı, savadsız, evli/ haqqında cinayət işi üzrə - 7579/ qərara alındı:

Заклучить в концлагер на три года. Считая срок с 30.05.1931 г.

01.04.1932-ci il, 392 sayılı arayışda xəstəxananın rəisi Qayıbov Bakı həbsxana işlər rəisinə yazır: Согласно

распоряжению уполномоченно СПО Аз. ГНУ тов.
Дмитрееву сообщаю, что при медицинском
соведительствовании заключенных найдено следующее:

1. Нурулла Аманулла оглы - 27 лет неполное
расширение левой руки в локтевой суставе.
Хроническое молозрение. Катарат первой верхушки.
Труду годен.

2. Фейзулла Аллахверди оглы - 60 лет. Полное
отсутствие зубов. Резкое игошение. Состояние
тяжелое, находится в больнице.

Ölüm haqqında akt

Хәстәханлада мүalicә olunan Feyzulla Allahverdi oğlu
1932-ci il aprel ayının 8-dә sınqа və qocalıq mәрәzi
хәстәliyindән ölmüşdür.

Хәстәхананын мүdiri: Qayıbov

Dәftәрxana мүdiri: Liberman

Зам.нач.отряд. ДПО Бусарев и делопроизводител.
Челканов Началнику УСО Аз. ГПУ гор. Баку. КОПИЯ
нач. УСО. Зас. ГПУ г. Т-в.

Фейзулла Аллахверди оглы по имеющимся сведениям 1932 году в в УСО Аз. ГПУ тов. Воронову.

Нач. Бак. Дом. Зак. Качер, и нач. канц. Либерман.
Направляем копию акта о смерти Фейзулла Аллахверди оглы. 07.04.1933

АКТ

1932 апреля 8 дня пока на излечении в больнице. И.Г.З. М.Фейзулла умер от цинги и старчески маразма. Зав. Бол. Гаибов, нач. канц. Либерман.

Выписка из протокола особого совещания от 21 июня 1932 г.

Beləliklə, heç kəsdən, heç nədən xəbəri olmayan sakit, mömin bir bəndə Məşədi Feyzullanın ömrünə son qoyuldu.

Kazımov Abdulla Rəcəb oğlu

1936-cı ildən başlamış olan repressiya davam etməkdə idi. Bu, 1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsinin başlanması ilə bağlı olaraq bir qədər də şiddətləndi. Müharibə gedən ölkədə əks-təbliğət bayrağı altında adamları, xüsusilə

Azərbaycan vətəndaşlarını məhv etmək üçün böyük bəhanə yaranmışdı. Erməni fitnəkarlığı xalqımıza qarşı Stalinin yanında düşmən obrazı yaratmışdı. Krım tatarlarını və başqa türkdilli tayfaları tamamilə öz ata-baba yurdlarından köçürən şovinistlər Mikoyan öz havadarlarının köməyi ilə Azərbaycan xalqını da köçürmək haqqında layihə hazırladı. Bəli, tək bir cə Stalinin imzası qalmışdır ki, Mikoyan və başqa mənfur “yanların” böyük Ermənistan ideyası reallaşa bilsin. Bu, çirkin iş baş tutmadısa da, xalqımızın qeyrətli oğullarının soyqırımı davam etdi. Belə ki, mərkəzdən ziyalı təbəqəsi, kənddə isə “başbılənlər” məhv edilirdi. Repressiya qurbanı olmuş dilçi alimlərin taleyini araşdırarkən filologiya elmləri namizədi, Azərbaycan Dövlət Universitetinin dosenti Yaqub Əliyevin işinin içində Kazımov Abdulla Rəcəb oğlunun da işinə rast gəldik. Hər ikisi üçün bir cinayət işi başlanıb. Kimdir Kazımov Abdulla?

3 avqust 1942-ci ildə başlanmış 5119 №li cinayət işindən məlum olur ki, 1912-ci ildə Ordubad rayonunun Dəstə kəndində anadan olmuş, ədəbiyyat müəllimi “Yevlax stansiyasında təşviqat məntəqəsinin müdiri” işləmiş Kazımov Abdulla Rəcəb oğlu guya 1939-cu ildən başlayaraq əksinqilabi təxribat şayiələri yaymışdır. Guya o, partiyanın milli siyasətinə qara yaxmışdır. Sovet xalqlarının rifahının pisliyi haqqında şayiələr yaymışdır. “Sovinformbüro”nun məlumatlarına inamsızlıq göstərmişdir. İddia etmişdir ki, Hitler Almaniyası müharibədə qalib gələcək. O, millətçilik ruhunda

köklənmiş elementdir. Qatı türkofildir. Həmişə türk şair və yazıçılarının yaradıcılığını tərifləyir. SSRİ-nin İrana və Türkiyəyə qarşı qəsbkarlıq niyyəti olduğunu təbliğ edir.

Bu sözlər Kazımov Abdullanın 25 iyul 1942-ci ildə həbs edilməsi üçün tərtib edilmiş protokolun “müəyyən etdim” hissəsidir. Həmin qərar yenə təhlükəsizlik xidməti mayoru Qriqoryanın göstərişi ilə qəbul edilmişdir. Təxminən dörd aydan sonra Kazımov Abdulla Rəcəb oğlunun ittiham qərardadı hazır olur. 6 dekabr 1942-ci ildə Həmidov, Papov və Qriqoryanın tərtib etdikləri Azərbaycan SSR XDİK Yaqubovun və Azərbaycan SSR prokuroru Cəbrayılzadənin təsdiq etdikləri ittihamnamədə əvvəlcə deyilmiş sözlər təkrar edilir. İttihamnamənin 3-cü səhifəsində deyilir: *“Kazımov Abdulla Rəcəb oğlu Əliyev Yaqub Fərəc oğlunun /ş.i.s. 12, 28, 44, 43 və 47/ dindirmələri ilə ifşa edilir”*. Qəribədir, onun ardınca da cinayət işindəki /43, 47, 15, 19, 24-26, 27-ci səhifələrdə/ Əliyev Yaqubu da guya Kazımov Abdulla ifşa etmişdir.

Buna görə də istintaq işi tamamlandığı, müttəhimlərin ictimai təhlükəsizliyi müəyyən edildiyi üçün həmin cinayət işi Azərbaycan XDİK sərhəd dairəsinin hərbi tribunalına göndərilsin /s.66/. 1942-ci il dekabrın 20-də Bakı şəhərində XDİK Azərbaycan SSR üzrə hərbi tribunalı 3375 Nəli hökmü ilə Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı adından Kazımov Sima üçün məlumat vermək istərdim ki, atanızın şikayətinə cavab

olaraq 22 may 1947-ci ildə Azərbaycan SSR DİN-in hərbi prokurorunun müavini ədliyyə mayoru Mirzoyan guya işi nəzərdən keçirib qərara gəlir:

Müttəhim Kazımov Abdulla Rəcəb oğlunun şikayəti təmin edilməsin və həmin şikayət üzrə nəzarət işi dayandırılınsın. Sizin 26.11.58-ci ildə atanızın bəraət verilməsi haqqındakı ərizəyə qədər atanız bir neçə dəfə, görünür, ərizə ilə şikayət etmişdir. 1950-ci il 18 fevral tarixində DİN Azərbaycan SSR üzrə hərbi prokuroru Kupsovun təsdiqi ilə onun köməkçisi ədliyyə kapitanı Arutyunov belə bir qərar qəbul edib:

1. Kazımov Abdulla Rəcəb oğlunun şikayəti əsassız olduğu üçün təmin edilməsin.
2. 6 yanvar 1950-ci il tarixli 2/3 №29219-47 sayılı tələbnaməyə əsasən həmin qərarın surəti SSRİ DİN hərbi prokurorluğuna göndərilsin.
3. Qəbul edilmiş qərar haqqında şikayətçiyə məlumat verməmək. Çünki bunu SSRİ DİN Hərbi Prokurorluğu edəcək /ş.i.səh.90/.

Görünür, Kazımov Abdulla 1950-ci ildə sağ imiş, çünki cinayət işinin 109-cu səhifəsində SSRİ DİN 3-cü şöbəsinin birinci xüsusi bölməsinin rəis müavini Çijov Azərbaycan SSR NS yanında DTK-ın İstintaq şöbəsinin rəisi Məmmədovun 19. UP-1958-ci il tarixdə etdiyi 6/815,

6/816 sayılı sorğuya cavab olaraq yazır: Kazımov Abdulla Rəcəb oğlu cəzasını çəkmək üçün 13. UP. 1947-ci ildə Kizellaq şəhərinə gəlmiş, amma azad edilməsi haqqında məlumat yoxdur. Onunla birlikdə buraya gələn Əliyev Yaqub Fərəc oğlu 30 mart 1943-cü ildə ölmüşdür. Qəribədir. Sizin ərizənizə əsasən, 12 yanvar 1959-cu ildə iş yenidən baxılmışdır. Yəqin müstəntiq bir də yoxlamışdır. Kazımov Abdullanın 1949-cu ildə vəfat etməsi haqqında sizin ərizəyə əsaslanmışdır. Bundan sonra hərbi tribunalın qərarını əsaslı hesab etmişdir /səh.114-116/. “Dünya xali deyil” – deyiblər. 1960-cı il 7 iyulda SSRİ Baş prokurorunun müavini birinci dərəcəli ədliyyə müavini A.Mişutkin Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin cinayət işləri üzrə Məhkəmə kollegiyasına müraciət edərək xahiş edir: Azərbaycan SSR XDİK hərbi tribunalının Kazımov Abdulla Rəcəb oğlu və Əliyev Yaqub Fərəc oğlu haqqında 20 dekabr 1942-ci il tarixli hökmü ləğv edilsin. İttihamin sübut edilmədiyini üçün Kazımov Abdulla Rəcəb oğlu və Əliyev Yaqub Fərəc oğlunun işinə xitam verilsin /səh.124 №li 3878/. Cinayət işinin 127-ci səhifəsində Azərb.SSR Ali Məhkəməsinin Cinayət işləri üzrə Məhkəmə Kollegiyasının Əliyev Yaqub və Kazımov Abdullaya bəraət verilməsi haqqında qərarı vardır.

SON SÖZ ƏVƏZİ – VİCDAN

Budur, neçə illərdən bəri qarşıma qoyduğum vəzifəni qismən yerinə yetirdim. Bu, mənim öz vicdanım qarşısında, heç kəsin, heç kimin təsiri, məcbur etməsi olmadan üzərimə götürdüyüm vəzifə idi. İndi zəmanə dəyişmiş, insanların şüurunda insan fəaliyyətinə münasibət də dəyişmişdir. Müstəqillik yoluna qədəm qoymuş xalqın irəli atacağı addımların ən qətisi ziyalıların olmalıdır. Köhnənin dağıldığı, yeninin qurula bilmədiyi bir dövrə keçid dövrü deyirlər ki, bu dövrün ən ağır yükünü də ziyalıdır çəkməlidir. /Əslinə baxsan, həyatın bütün dövrlərini keçid adlandırmaq olar/. 1937–38-ci illər repressiyası dövrü, xüsusi mülkiyyətin ləğv edilib kollektivləşməyə, sosializmin tam və qəti qələbəsinə keçid dövrü idi ki, bu dövrdə ən çox əzab çəkən ziyalılar – alimlər olmuşdu. Onda öz vicdanının hökmü ilə hərəkət etdiklərinə görə çox alimlərimiz, ziyalılarımız məhv edilmişdi... Bu gün də keçid dövrünü yaşayırıq – müstəqilliyə keçid dövrünü. Bu keçid dövrünün də öz çətinlikləri vardır. Sovet əxlaq normaları, sosialist iqtisadi qanunları darmadağın olmuş, yerində bazar iqtisadiyyatının tələbi ilə yaranmış əxlaqi və iqtisadi görüşlər meydana gəlmişdir. Bu keçid dövrünün də əzabları, əsasən, ziyalılara toxunur. Bu gün ziyalıların vəziyyəti – alimin, müəllimin, həkimin vəziyyəti /söhbət vicdandan gedir/ hamıdan ağırdır. Bunun maddi cəhəti nə qədər çətin olsa da, dözmək olur və vicdanlı adam bunu başa düşür. Mənəvi cəhəti isə... Xalqının taleyinə biganə,

insafsız və vicdansız adamlar o qədər sərvət toplayır ki, əsil vicdanlı alimi hesaba almır. Və yaxud xırda mal alverçisindən tutmuş, əxlaq alverçisinə qədər özünə sərvət topladığı üçün gözəl alimləri –ziyalıları heç vecinə də almır. Bu da vicdansızlığın bir növüdür. Məqsəddən uzaq düşməyək...

Bazar iqtisadiyyatı dövründə, hamının hər şeydən qazanc götürmək istədiyi bir dövrdə çoxları mənə deyir, sənə nə düşüb öz qəpik-quruşunla heç kimi, heç kəsi olmayan bivaris alimlər – dilçilər üçün bu qədər zəhmət çəkib onları arxivdən tapırsan. Bəlkə də, onların dediyində kiçik bir həqiqət var. Amma dediyim kimi, adamı bu işə məcbur edən vicdandır. Əslində, bu gün yaxşı vəzifəsi, pulu olan adamın repressiyaya uğramış atası və ya babası haqqında yazmağa nə var ki. Həmin adam sənə həm maddi !/, həm də mənəvi həyan olacaq, sən də olacaqsan kitab müəllifi. Ancaq əsil iş odur ki, heç kəsi qalmayan bir alimin ruhu qarşısında öz müqəddəs borcunu vermiş olasan. Əslində, Abdulla Tağızadə, Vəli Xulufu, Abdulla Şərifov, Bəkir Çobanzadə, Xalid Səid, Yaqub Əliyev, Qulam Bağırov, İdris Həsənov kimi repressiya qurbanı olan alimlərimizin bütün filoloqlarımızın, dilçi alimlərimizin boynunda haqqı vardır. Bunların qarşısında borcunu dərk edən çoxlu alimlərimiz vardır ki, onlar repressiya qurbanlarına çoxlu məqalə və başqa elmi əsər həsr etmişlər. Amma elələri də vardır ki, nəinki özləri elmimizin bu sahəsinə əhəmiyyət vermir, əksinə onlarla məşğul olan adamlar haqqında öz bədnam daxili aləmlərindən çıxış edərək, xoşa gəlməyən

sözlər deyirlər: “Birdən zaman yenə dəyişər, onda mənə zərbə dəyər!” Hələ bu azdır... Bir dəfə institutda öz cəsarət və mərdliyi, zarafatçılığı ilə hamının hörmətini qazanmış Xarici Dillər İnstitutunun Avropa dilləri fakültəsinin dekanı Zahid Quliyev bir neçə nəfərin əhatəsində söhbət əsnasında mənim repressiya qurbanları olan alimlər haqqında DTK arxivlərində günləri, həftələri səbrlə işləyib tədqiqat aparmağımı, çoxlu həqiqətləri üzə çıxardığımı vətəndaş qeyrəti adlandırıb. Buradakılardan bir nəfər /indi o, dünyasını dəyişib. Allah rəhmət eləsin!/ dillənib: hi, hi, hi Görünür onun özü /yəni mən/ vaxtı ilə onlarla əməkdaşlıq edib, ona görə də onu ora buraxırlar... Əziz oxucu, bunu sən bilmirdin, mən də yazmaya bilərdim, Amma söhbət vicdandan gedərsə, susmaq olmaz! Əvvələn, mən bu cəhətdən özümdən tam razıyam ki, heç kəs barəsində ömrüm boyu biganəlik, insafsızlıq, vicdansızlıq etməmişəm və ömrümün qalan hissəsində də etməyəcəyəm. İkinci, DTK arxivləri hamının-tədqiqatçıların üzünə açıqdır. Burada iradə, səy və vicdan tələb olunur. İşlə, xalqına keçmiş haqqında həqiqətləri de. Mən belə hesab edirəm ki, vicdan insafla, insafsızlıq isə biganəliklə bağlıdır. Yəni biganəlik insanı insafsızlığa, insafsızlıq və vicdansızlıq cinayətə aparır. Biganə sözünü Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində çox bəsit və mən deyərdim ki, aşağı səviyyədə şərh etmişlər. Biganəlik-yadlıq, yabançılıq.

*Şahım nəzər et məni gədəyə,
Biganəlik etmə aşınayə. (Füzuli)*

Yadlıq, yabançılıq biganə sözünün yalnız bir mənasıdır. Biganə sözünün mənalarından biri də ətrafındakı əşya və hadisələrə, insanlara sənin və mənim soyuqqanlı münasibətimizdir! Bəlkə də bütün bəlalər buradan başlayır. Yəni başqasının müsibətinə biganə qalmaq, soyuqqanlı olmaq, heç bir əhəmiyyət verməmək adamı hər cür cinayətə sövq edir. Məsələn, adamların bədbəxtliyinə, göz yaşlarına, ölümünə biganə olmaq çoxlarını Qarabağ məsələsində insafsızlığa, vicdansızlığa, nəhayət cinayətə sövq etmişdir. Deyək ki, hər hansı bir rayonumuzun, kəndimizin ermənilərə verilməsi, insanların ölümünə, göz yaşlarına səbəb olan bir cinayətdir. Bu cinayət haradan əmələ gəlmişdir. Əlbəttə, caninin vicdansızlığından-insafsızlığından və biganəliyindən!

Yəni biganəlik, insafsızlıq, vicdansızlıq və canilik bir düz xəttin başlanğıcıdır. Bu sözləri deməkdə məqsədim budur ki, bu kitabı oxuyan hər bir adam biganəlik kimi qeyri-insani keyfiyyətdən uzaq olsun. Amma adamı narahat edən odur ki, adamlarda biganəlik getdikcə çoxalır. Bir dəfə metronun “Neftçilər” stansiyasında küçənin ortasında 14-15 yaşlı bir oğlan uşağı özündən 2-3 yaş kiçik olan bir qızı təpiyinin altında əzir, qızın qışqırtısı göyə çıxır. Yanında dayanmış adamlar isə bu mənzərəyə tam biganə halda tamaşa edirdilər. Oğlanın qolundan tutub kənara atdıqdan sonra qızı ayağa qaldıraraq, ondan bu oğlanın kimliyini soruşduqda “onu heç tanımıram, mənə sataşırdı”, ətrafdakılara üzümü tutub, “bu da ermənidir?

Bundan da qorxursuz? Niyə qoyursuz, uşağı döysün?” İnan, əziz oxucu hamısı bir ağızdan dedi: bizə nə var?! Bax, dəhşət budur ki, “bizə nə var”! Elə bizə “nə var” elədik ki, torpaqlarımız əldən getdi. Bəzən adama elə gətir ki, kiçik şeylərin fərfinə varmaq lazım deyil. Amma hər böyük şey kiçik detaldan başlayır. Mən həyatda biganə, insafsız, vicdansız adamı, yüz villası, yüz xarici maşını olsa belə, əsil insan hesab etmirəm.

Hələ 60-62 il bundan əvvəl baş vermiş hadisələr haqqında, yəni dilçi alimlərimizin 1937-ci ildə tutulub işgəncələrə məruz qalmaları haqqında DTK arxivindəki dindirmə protokollarını oxuyanda mənim rəngim dəyişir, ürəyimin döyüntüsü artır, beynim sıxılır, elə bilirəm ki, gözümün qabağında Qriqoryan, Ohanesyan, Arutunyan /adətən dindirmədə 2-3 adam olurdu/ mənim soydaşım olan bir alimi döyür, təpikləyir, söyür, təhqir edir, bir sözlə, vicdana vicdansızlıq əzab verir, ona hakimdir. Heç vaxt həmin protokolları həyəcənsiz oxuya bilməmişəm.

Hörmətli oxucu, vicdan sözünün ifadə etdiyi mənanın daha bir tərəfinə də toxunmaq istəyirəm. O da vicdanın adamı daxilən pak etməsidir. Bax, islam əxlaqının bütün normaları vicdana, paklığa söykənir. Əslində, vicdanlı olmaq nə qədər böyük xoşbəxtlikdirsə, eyni zamanda adama əzab verir. Yəni vicdansız adam törətdiyi heç bir əməldən, etdiyi heç bir cinayətdən əzab çəkmir. Amma vicdanlı adam, məsələn, qonşunun toyuğuna daş atmağa, toyuğu öldürübsə /heç kim bunu görməsə, bilməsə belə/,

o, vicdan əzabı çəkəcək. Yəni vicdan adamı məhşər ayağına çəkir! Vicdan daşımaq çox çətindir! Yenə dilçi alimlərin cinayət işlərində saxlanan, “xalq düşmənlərinin” arvadlarının və ya oğlanlarının yuxarı təşkilatlara yazdıqları ərizələrə diqqətinizi cəlb etmək istəyirəm. Repressiya qurbanlarının arvadı, oğlu və ya qızı SSRİ-nin yuxarı təşkilatlarına yazdıqları ərizələrdə göstərirdilər ki, bizim filankəsimiz /ərim, atam/ heç bir cinayət etməmişdir. Ona xalq düşməni, cani damğası vurmuşlar. Biz xalq içində, qohumların yanında, tanışların qabağında başımızı dik tuta bilmirik, utanırıq. Onlarla hər hansı bir şey haqqında mübahisə edə bilmirik... Doğrudan da, elə adamlar həmişə başı aşağı gəzir, heç kəslə öcəşmir, heç ucadan da danışırmışlar. Səbəbi aydındır. Vicdan!

Vicdan onları əzirmiş, onlar özlərini cəmiyyət içərisində narahat hiss edirmişlər. Adamları bəraət qazandıqdan, əllərinə rəsmi sənəd aldıqdan sonra rahat nəfəs ala bilmişdilər.

Qəribə də olsa, deyəcəyəm. İndi hər hansı bir adam öldürməkdə, vətəni satmaqda və ya digər bir cinayətdə mühakimə edilir və onun cinayəti tam sübuta yetirilir, ona açıq məhkəmədə cəza verilir. Onun yaxınları utanıb xəcalət çəkmək, başını aşağı salmaq əvəzinə, mətbuat konfransı keçirir, ya da həmin canini müdafiə komitəsi yaradır. Bu demokratiya şəraitində ola bilər. Bu məsələnin hüquqi cəhətidir. Bəs əxlaq və vicdan?..

Repressiyaya uğramış, vaxtından əvvəl imperiyanın ölüm dəyirmanına atılıb məhv edilmiş adamların keçirdiyi vicdani əzabları xatırladıqda bu sözləri deməyə daxili ehtiyac duyurdum. Dedim də! Mən həmin adamların yalnız cəlladla üz-üzə dayandıqları məqamları sizin diqqətinizə çatdırdım ki, siz də mənimlə birlikdə deyəsiniz: - Aman Allah, gözəl-gözəl insanlarımız, alimlərimiz necə əzab-əziyyətlərə məruz qalmışlar, amma vicdanlarını satmamışlar! Allah onlara rəhmət eləsin!

ÖMRÜN ANLARI

1938-ci il, aprelin 25-də Naxçıvan MR Ordubad rayonu Dırnis kəndində anadan olmuşdur.

1945 (46)-1955 (56)-ci illərdə Dırnis kənd orta məktəbinin şagirdi.

1956-cı ildə orta məktəbi bitirmişdir.

1956-cı il, dekabrın 1-də Bakı şəhərinə köçüb, Ramana kəndində yaşamışdır.

1957-ci il, mart–iyul Azərneftvə təmir tikinti idarəsində fəhlə işləmişdir.

1957-ci il. Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur.

1962-ci il. Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Fakültə Elmi Şurasının qərarı ilə aspiranturaya tövsiyyə edilmişdir.

1962-ci il, 8 dekabr. Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunun Azərbaycan dili və Ədəbiyyatı kafedrasına

baş laborant vəzifəsinə və saathesab müəllim kimi işə qəbul edilmişdir.

1963-cü il, 17 noyabr. Ailə həyatı qurmuşdur.

1966-cı il, 1 sentyabr. APXDİ-nin Azərbaycan dili və Ədəbiyyatı kafedrasının müəllimi vəzifəsinə qəbul edilmişdir.

1969-cu il, 18 iyun. “Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında prof. Bəkir Çobanzadənin rolu” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

1969-cu il, 17 oktyabrda o vaxtkı SSRİ AAK-ın qərarı ilə A.Babayevə filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi vermək haqqında Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun qərarı təsdiq edilmişdir.

1973–76-cı illər. APXDİ-nin yerli komitəsinin sədri olmuşdur.

1976–79-cu illər. APXDİ-nin bədii şurasının sədri olmuşdur.

1974-cü il, 17 may. SSRİ AAK-ın qərarı ilə ümumi dilçilik kafedrası üzrə dosent elmi adı verilmişdir.

1974-cü il, 23 may. SSRİ-nin 50 illiyi adına APXDİ-da Azərbaycanın xalq artisti Rübabə Muradova ilə görüş keçirmiş və məruzə etmişdir.

1979–83-cü illər. APXDİ ingilis dili fakültəsi partiya təşkilatının katibi olmuşdur.

1975-ci, 5–8 fevral. Perm şəhərində SSRİ Humanitar ali məktəblərinin Yerli həmkarlar təşkilatı sədrlərinin Ümumittifaq müşavirəsində Azərbaycandan gedən nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi “Azərbaycan ali məktəblərində həmkarlar təşkilatı” mövzusunda məruzə etmişdir.

1979-cu il, 23 fevral. “Mənəvi tərbiyə” haqqında prof. M.Mustafayev, Əli Mustafayev, H.Fərruxovla dəyirmi stolda iştirak etmişdir.

1984-cü ildə o vaxtki Marksizm İnstitutunun Fəlsəfə fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib ikinci ali təhsil almışdır.

1992-ci il, fevralın 24-də Simferapol şəhərinə dəvət edilərək Krım Muxtar Respublikası mədəniyyət fondunun Bəkir Çobanzadə adına ilk mükafatının laureatı diplomunu və 2000 manat pul mükafatı almışdır.

1992-ci il, 25 fevralda B.Çobanzadənin oxumuş olduğu Rüşdiyyə məktəbində alimin həyat və yaradıcılığı haqqında mühazirə oxumuşdur.

1993-cü il, 14 may. Azərbaycan Mədəniyyət fondunda Bəkir Çobanzadənin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş xatirə məqamında məruzə etmişdir.

1994–1996-cı illərdə. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Azərbaycan dili üzrə elmi-metodik şurasının üzvü olmuşdur.

1996-cı il, 3 aprel. “Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf yolları” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır.

1996-cı il, 31 may. Azərbaycan EA-da I Türkoloji Qurultayın 70 illiyinə həsr olunmuş elmi konfransda iştirak etmişdir.

1997-ci il, 13 yanvardan APXDİ-nin Azərbaycan dili (indi Azərbaycan dilçiliyi) kafedrasının müdiri olmuşdur.

1997-ci il, 31 mart. Professor vəzifəsinə seçilmişdir.

1997-2003-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Universiteti nəzdində Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin və MEA-nın birləşmiş ixtisaslaşmış şurasının üzvü olmuşdur.

2003-cü ildən Naxçıvan Dövlət Universitetinin dissertasiya şurasının üzvüdür.

1998-ci il, 8 iyul. APXDİ-nin rektorunun əmri ilə “H.Əliyev muzey-lektoriyası”nın elmi rəhbəri təsdiq edilmişdir.

1999-cu il, 12 aprel. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan dilinin qədim abidəsidir” mövzusunda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyi münasibətilə ADDİ-də keçirilən elmi konfransda məruzə etmişdir.

2001-ci il, 13 fevral. ADU-nun “Poliqlot” qəzetinin müxbirinə müsahibə vermişdir.

2001-ci il, 18 aprel. ADU-da “Milli müstəqilliyimiz, milli dövlətçiliyimiz və milli dilimiz” mövzusunda respublika elmi-praktiki konfransının təşəbbüsçüsü olmuş, məruzə ilə çıxış etmişdir.

2001-ci il, 4 iyul. Respublika prezidenti H.Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Dil Komissiyasının üzvü təsdiq edilmişdir.

2001-ci il, 3 avqust. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində Azərbaycan Respublikası prezidentinin “Dövlət Dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” tarixi fərmanı ilə əlaqədar “Təhsil sistemi qarşısında duran

vəzifələr” mövzusunda Respublika müşavirəsində çıxış etmişdir.

2001-ci il, 25 noyabr və 7 dekabr. Polis Akademiyasında müdavim-zabit kollektivi ilə görüşü keçirilmişdir.

2002-ci il, 9 mart. “Ədəbiyyat” qəzeti haqqında dəyirmi stolda çıxış etmişdir.

2002-ci il, 2 may. Siyasi Partiyaların Məşvərət Məclisində “Azərbaycan Müstəqillik yollarında” mövzusunda keçirilən elmi-nəzəri konfransında məruzə etmişdir.

2002-ci il, 24 may. Mirzə Kazımbəyin anadan olmasının 200 illiyinə həsr olunmuş Respublika Elmi-nəzəri konfransın təşəbbüsçüsü olmuş və əsas məruzə ilə çıxış etmişdir.

2002-ci il, 16 oktyabr. Siyasi Partiyaların Məşvərət Məclisi və Odlar Yurdu Universitetinin birgə təşkil etdiyi “Azərbaycan müstəqillik yollarında: Gələcəyə böyük ümid” mövzusunda Elmi-nəzəri konfransında məruzə etmişdir.

2003-cü il, 1 may. Siyasi Partiyaların Məşvərət Məclisinin “Azərbaycan tarixində H.Əliyev Şəxsiyyəti” mövzusunda elmi nəzəri konfransında məruzə etmişdir.

2003-cü il 10 may. Xətai rayonu ziyalılarının və zəhmətkeşlərinin ümumrayon toplanışında H.Əliyevin 80 illik yubileyi münasibəti ilə “H.Əliyev və Azərbaycançılıq” mövzusunda məruzə etmişdir.

2003-cü il, 1 iyul. Azərbaycan MEA-da Azərbaycan Terminologiya komissiyasının 80 illiyinə həsr olunmuş Elmi konfransında məruzə etmişdir.

2004-cü il, 29 aprel. H.Əliyev irsini öyrənən və təbliğ edən (H.Əliyev mərkəzi) heyətinin üzvü seçilmişdir.

2004-cü il, 23 noyabr. Respublika MEA prezidenti M.Kərimovun əmri ilə MEA-nın nəzdində dilçilik üzrə problem şurasının üzvü təsdiq edilmişdir.

2005-cü il. “Vektor” Beynəlxalq Elmi Mərkəzinin keçirdiyi ictimai-rəy sorğusuna əsasən XXI əsr Azərbaycan ziyalıları beynəlxalq layihəsinin qalibi olmuşdur.

2005-ci il, 16 noyabr. I Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinin təşkilat komitəsinin üzvü seçilmişdir.

2006-cı il, 24 mart. I Türkoloji qurultayın 80 illiyi münasibəti ilə keçirilən elmi konfransda əsas məruzə ilə çıxış etmişdir.

2006-cı il, 31 mart. Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında Xətai rayon ictimaiyyətinin ümumi yığıncağında məruzə etmişdir.

2006-cı il, 1-2 may. “İslam və gənclik: təhsil, elm, maariflənmə” adlı Beynəlxalq konfransında “qloballaşma və gənclik” mövzusunda məruzə etmişdir.

2006-cı il, 6 may. Canlı bağlantı ilə Rumıya Türk tələbələri və ictimaiyyəti üçün B.Çobanzadə və I Türkoloji qurultay haqqında 25 dəqiqəlik mühazirə oxunmuşdur.

2006-cı il, 15 may. BDU-da açılan Qara Dəniz ölkələri Universitetləri şəbəkəsinin B.Çobanzadə adına Beynəlxalq Türkoloji araşdırmalar mərkəzinin açılışında B.Çobanzadə haqqında məruzə etmişdir.

2006-cı il, 23 may. Azərbaycan İctimai Televiziyasında İzmir Mərmərə Universitetinin prof. Fikrət Türkmən və Qazan (Tatarıstan) Universiteti professoru Mirfatik Zəkiyevlə birgə ümumtürk dili problemi ilə bağlı dəyirmi stolda iştirak etmişdir.

2006-cı il, 23 may. I Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinə həsr edilmiş Beynəlxalq elmi konfransda “Türkoloji Qurultayda türkçülük, qurultayın görünməyən tərəfləri” mövzusunda məruzə etmişdir.

2007-ci il, 18 yanvar. ADU-nun rektoru S.İ.Seyidov AMEA-nın prezidenti M.Kərimova A.Babayevin Azərbaycan elmində xidmətlərini göstərən məktub göndərmiş və onun AMEA-nın müxbir üzvlüyünə namizədliyini dəstəklədiyini bildirmişdir.

2007-ci il, 23 fevral. Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Şurası A.Babayevin Dilçilik ixtisası üzrə AMEA-nın müxbir üzvlüyünə namizədliyini dəstəkləmişdir və Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru İ.Həbibbəyli məktubla AMEA-ya müraciət etmişdir.

2007-ci il, mart. AMEA-nın müxbir üzvlüyünə sənəd vermişdir və ekspert komissiyasından və müsahibədən keçmişdir.

2007-ci il, 2 aprel. ADU-nun Elmi Şurası Dilçilik üzrə AMEA-nın müxbir üzvlüyünə namizədliyini dəstəklədi.

2007-ci il, 14 may. Respublika Təhsil Nazirinin 441 sayılı əmri ilə keçirilən Respublika olimpiadasında Münsiflər Heyəti tərkibində pul mükafatı almışdır.

2007-ci il, 5 oktyabr. Qazaxıstanda Beynəlxalq elmi-praktik konfransın plenar iclasında “Nitq mədəniyyəti və ritorika” mövzusunda məruzə etmişdir.

2007-ci il, 17 oktyabr. “İrəli” qəzetində “Dilimiz-sərvətimiz” adlı müsahibə dərc olunub (Günay Bayramova müsahibə aparıb).

2007-ci il, 1 noyabr. BDU rektorunun əmri ilə (əvəzçiliklə) Qara dəniz ölkələri Universitetləri assosiasiyasının Bəkir Çobanzadə adına beynəlxalq Türkoloji araşdıramalar mərkəzinin müdiri təyin edilmişdir.

2008-ci il, 26 aprel. Respublika Təhsil Nazirliyinin qərarı ilə “Qabaqcıl təhsil işçisi” döş nişanı ilə təltif olunmuşdur.

2008-ci il, 26 aprel. Azərbaycan Təhsil İşçiləri Azad Həmkarlar İttifaqı Respublika Komitəsinin qərarı ilə gənc nəslin təlim-tərbiyəsindəki xidmətləri, elmi-pedaqoji sahədəki uğurları, anadan olmasının 70, əmək fəaliyyətinin 50 illiyi münasibətilə Fəxri fərmanla təltif edilmişdir.

2008-ci il, 10 may. Ulu öndərin anadan olmasının 85-ci ildönümü münasibətilə C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Musiqili Dram teatrında “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyesim tamaşaya qoyuldu. Əsər çox uğurlu alınmışdı. İndiyədək müntəzəm olaraq səhnədə göstərilir. Birinci tamaşadan sonra Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri V.Talıbov səhnə arxasına keçərək məni və aktyor-rejissor heyətini təbrik etdi.

2008-ci il, 21 may. Azərbaycan Kütləvi İnformasiya Vasitələri İşçiləri Həmkarlar İttifaqı Rəyasət Heyətinin qərarı ilə “Qızıl Qələm” Media Mükafatına layiq görülmüşdür.

2010-cu il, 23-26 oktyabr. “Dede Korkud və keçmişdən geleceğe türk dastanları” Uluslararası simpoziumda iştirak etmiş və məruzə ilə çıxış etmişdir.

2012-ci il, 10 may. “Əsrin ziyalıları ictimai birliyi”nin qərarı ilə Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan, tədqiqatları ilə dilçiliyimizi daha da zənginləşdirən, çoxsaylı elmi, bədii əsərlər, publisistik məqalələr müəllifi, Heydər Əliyev ideyalarına hər zaman sadıq qalan, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayev pedaqoji və elmi fəaliyyətindəki uğurlarına görə “Əsrin ziyalısı – ilin elm adamı” medalı ilə təltif olunmuşdur.

2012-ci il. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Azad Həmkarlar İttifaqı Respublika Komitəsinin qərarı ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin professoru Adil Məhəmməd oğlu Babayev Tələbələrin Respublika fənn olimpiadalarının Azərbaycan dili bölməsinin işində məhsuldar fəaliyyətinə görə Adil Məhəmməd oğlu Babayev Fəxri Fərmanla təltif olunur.

2013-cü il, 4–8 noyabr. “Türk dünyası kültürel dəyərləri” Uluslararası simpoziumda iştirak etmişdir. Konfransda

“Dədə Qorqudun feili bağlamaları bugünkü dilimisdə” mövzusunda məruzə etmişdir.

2013-cü il, 4 noyabr. Simpoziuma sədrlik etmişdir.

2017-ci il, 13 noyabr. Yeni Azərbaycan Partiyasının ictimai-siyasi fəaliyyətində fəal iştirakına görə YAP Nəsimi Rayon təşkilatı “Təşəkkürnamə” ilə təltif etmişdir. Qeyd edirik ki, belə təşəkkürnamələrin sayı çoxdur.

2018-ci il, 28 aprel-8 may. Azərbaycan milli kitabxanasında “Adil Babayev-80” adlı kitab sərgisi təşkil edilmişdir. Sərgidə alimin Azərbaycan və rus dillərində əsərləri tərtib və redaktə etdiyi kitablar... qəzet-jurnal məqalələri nümayiş etdirilmişdir.

2018-ci il, 7–8 sentyabr. “Naxçıvan İslam Mədəniyyətinin paytaxtı” adlı Beynəlxalq konfransda iştirak və məruzə etmişdir.

2018-ci il, 16–18 oktyabr. Türkiyə yüksək okul simpoziumunda iştirak etmişdir.

2020-ci il 15 fevral. Türk dünyası araşdırmaları Elmlər Akademiyasının üzvü seçilmiş və üzvlük diplomu almışdır. Yenə həmin qərarla Akademiyanın üzvü Qızıl medalı ilə təltif edilmişdir.

2020-ci il 20 oktyabr. Türk dünyası elminə və təhsilinə üstün xidmətlərinə görə Beynəlxalq Atatürk mükafatı almışdır.

İDRAKIN MƏHSULLARI

1. Azərbaycan qrafikasının Azərbaycan dilinin fonetik sistemi ilə uyğunluğu məsələsi və yeni əlifba ideyası. M.F.Axundov adına APDİ-nin elmi əsərləri. XII seriya, 1966, №3, səh.113–125.

2. B.V.Çobanzadənin ədəbi görüşləri. APDİ-nin elmi konfrans materialları. 1967, səh.124–27.

3. B.V.Çobanzadənin Azərbaycan Sovet Dilçilik elminin inkişafında rolu. APDİ-nin elmi konfrans materialları. B., 1969, səh.37–38.

4. Azərbaycan Sovet Dilçilik elminin inkişafında B.Çobanzadənin rolu. B., 1969.

5. B.Çobanzadənin universitet fəaliyyəti. ADU elmi əsərləri. 1970, №56, səh.45–48.

6. Toponimika nədir? “Şərq qapısı” 1971, №84, 7 avqust.

7. Adamin adı boş şey deyil. 1971, “Yeni Ordubad”, №88, 28 iyul.

8. Araz sözü necə yaranmışdır. “Şərq qapısı” 1972, №204.

9. Təlim və toponimika. “Azərbaycan müəllimi” 1973, №51.
10. Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi (A.Axundovun eyni adlı əsərinə rəy). “Azərbaycan müəllimi” 1973, №9.
11. İstedadlı alim (L.Hüseynzadə haqqında). “Azərbaycan müəllimi” №52/2504/18-04-1973.
12. Qeyri-adi müdafiə. (M.Hüseynzadənin doktorluq dissertasiyası müdafiəsi haqqında). “Azərbaycan müəllimi” №46, 8 iyun 1973.
13. “İtirilmiş və tapılmış məhəbbət”. B., 1973, “Yeni Ordubad”, №85, 86, 87, 88.
14. 50-ci ilk zəng. “Azərbaycan müəllimi”, B., 1973, №71, 5 sentyabr.

15. S.Vurğun və musiqi. “Azərbaycan müəllimi” №53, 1976.

16. Təlim və toponimika. Ali məktəbdə dilin kompleks tədrisinin linqvistik əsasları. Dərgi. B., 1983, səh.58–61.
17. Формантный метод в топонимике. Проблемы конфронтанной лингвистики. Сборник. Б., 1983, стр.21.
18. Tələbələrin nitq mədəniyyətinin yüksəldilməsində fənlərin rolu. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Dərgi. B., 1983, səh.54–55.

19. Tələbələrin şəxsiyyətinin və dünyagörüşünün formalaşmasında tədris edilən fənlərin rolu. “Müəllim şəxsiyyətinin formalaşmasının şərtləri və formaları”. Dərgi, B., 1985, səh.37–43.
20. Türk dünyasının ensiklopedik alimi. B., 1985, “Türkologiya” dərgisi, №1-12.

21. Mətnin linqvistikası. “Bilik” qəzeti 1988, №18.
22. Mətnin linqvistikası. “Bilik” qəzeti 1988, №19.

23. Toponimik terminologiyada representasiyaya dair Azərbaycan terminologiyası-konfrans materialı, B., 1988, səh.225–227.
24. Naxçıvan toponimikasında “Qara” komponenti. Azərbaycan onomastikası problemləri, B., 1988, səh.137–139.
25. Tələbələrin nitq mədəniyyətinin yüksəldilməsində fənlərin rolu. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Elmi-metodik konfrans materialları. APU, Bakı, 1989, səh.54–55.
26. Kamala ehtiram göstərir həyat (dos. Qulamhüseyn Əliyev haqqında). B., 1988, “Azərbaycan müəllimi”, 19 oktyabr, №84.

27. Ümumi dilçilik üzrə proqram. B., 1989.
28. Программа по общему языкознанию. Б., 1989.
29. Ümumi dilçilik üzrə proqram. B., 1989.
30. Программа по общему языкознанию. Б., 1989.

31. Dizik qorxusu (hekayə). “Bilik” qəzeti, 17 mart, 1989, №8.

32. Doğanaq (hekayə). B., 1991, “Azərbaycan müəllimi”, №7, 25 dekabr.

33. “Dilçiliyə giriş”. (Rəylər: a) Qasimov M., Kərimov Y., Faydalı vəsait. “Bilik” qəzeti 1993, №3; b) Vilayət Əliyev. Tələbələrə yeni töhfə “Axtarış” qəzeti. 1993, №8; c) İsmayıl Məmmədov. Orijinal dərslik “Xalq qəzeti”. 1993, №5; ç) Əbulfəz Rəcəbov. “Dilçiliyə giriş”. “Azərbaycan müəllimi” 1994, №17; d) Qara Məşədiyev və İsmayıl Kazimov. Dərsliklərimizi təzələyək “İki sahil” qəzeti. 1994, №10; e) Zərnişan Əhmədova, Nərgiz Ağayeva, İlqar Həməzəyev. Sadə və sanballı dərslik. “E1 qəzeti” 1994, №7). B., 1992.

34. Milli filologiyamızın fədaisi (B.Çobanzadənin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə). B., 1993, “Yeni Turan” qəzeti, №9.

35. Qiymətli dərslik. A.Axundovun “Umumi dilçilik” kitabı haqqında rəy “Xalq qəzeti” 07.10.1994, №62.

36. Tümen toponimikasında Türk layı. Onomastik konfrans materialları. B., 1994.

37. Dilçiliyə giriş üzrə proqram. B., 1996.

38. Введение в языкознание. Б., 1996.

39. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. B., 1996. (Rəy. Nizami Cəfərov Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. B., 1996; “Xalq qəzeti” 25 iyun 1997), 273 səh.

40. Gənc yaradıcılara yaşıl işıq yandırmalı (P.Hadinin “Qaranquş yuvası” kitabına ön söz). B., 1996.

41. Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf yolları. B., 1996.

42. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. B., 1996, BDU nəşri, 273 s. (Rəy: Nizami Cəfərov Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. “Xalq qəzeti”, 25 iyun, 1997).

43. Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı (mənzum pyes). B., 1997, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı.

44. Azərbaycan dili proqramı (Rus bölmələri üçün). B., 1998, 18 səh.

45. Azərbaycan dili proqramı (Türkiyəli tələbələr üçün). B., 1998.
46. Anabatda bir şair var. Y.Anabadlının “Aynabənd” kitabına ön söz. B., 1998, səh.3–10.
47. Bəkir Çobanzadə. B., 1998, “Şərq-Qərb”.
48. Professor Adil Babayev – 70 (özüm-özüm haqqında). Biblioqrafiyası. B., “Mütərcim”, 1998.

49. Azərbaycan dili (Türkiyəli tələbələr üçün dərs vəsaiti). B., 1999, 102 səh.
50. Afad Qurbanovun Ümumi dilçilik konsepsiyası “A.Qurbanov–70” kitabında. B., 1999, səh.17–22.
51. Birinci Türkoloji Qurultay və sonrakı repressiya “Dədə Qorqud – 1300” toplusu. B., 1999, səh.156–163.
52. Oruc Musayevanın Ümumi dilçilik konsepsiyası. “Oruc Musayev–70” toplusu. B., 1999, səh.93–98.

53. Əsrin faciəsi və ya xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir “Haqq yolu” qəzeti. №8, 7–13 iyul 1999.
54. Əsrin faciəsi Naxçıvanda “Bandit” hərəkatı haqqında “Haqq yolu” qəzeti №9, 14–21 iyul 1999.
55. Əsrin faciəsi “Bandit” hərəkatı haqqında “Haqq yolu” qəzeti №10, 21–27 iyul 1999.
56. Əsrin faciəsi “Bandit” hərəkatı haqqında “Haqq yolu” qəzeti №11, 28 iyul–3 avqust 1999.
57. Əsrin faciəsi Naxçıvanda “Bandit” hərəkatı haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №13, 4–10 avqust 1999.
58. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlu haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №13, 11–17 avqust 1999.
59. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlu haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №14, 18–24 avqust 1999.
60. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Abdullayev Mirəhməd Mirfəttah oğlu haqqında “Haqq yolu” qəzeti №15, 25–31 avqust 1999.

61. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Abdulla Məhəmməd Tağızadə haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №16, 1–7 sentyabr 1999.
62. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Xalid Səid Xocayev haqqında “Haqq yolu” qəzeti №17, 8–4 sentyabr 1999.
63. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Xalid Səid Xocayev haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №18, 15–21 sentyabr 1999.
64. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Xalid Səid Xocayev haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №19, 22–28 sentyabr 1999.
65. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Vəli Məhəmmədhüseyn oğlu Xulufu haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №20, 29 sentyabr–5 oktyabr 1999.
66. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Vəli Məhəmmədhüseyn oğlu Xulufu haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №21, 6–12 oktyabr 1999.
67. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Vəli Məhəmmədhüseyn oğlu Xulufu haqqında “Haqq yolu” qəzeti №22, 13–19 oktyabr 1999.

68. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Vəli Məhəmmədhüseyn oğlu Xulufu haqqında “Haqq yolu” qəzeti. №23, 20–26 oktyabr 1999.
69. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edir. Vəli Məhəmmədhüseyn oğlu Xulufu haqqında “Haqq yolu” qəzeti №24, 27 oktyabr 1999.
70. “Əbdüləzəl Məmməd oğlu Dəmirçizadə”. “Filologiya məsələlərinə dair tematik toplu” №3, 1999, APU nəşri, səh.119–130.
71. “Azərbaycan dilində köməkçi nitq hissələri”nə ön söz (K.Hacıyevin eyni adlı əsərinə ön söz). Bakı, Çəşioğlu, 1999.
72. Afad Qurbanov və onun onomastika məktəbi toplusu. Bakı, “Gənclik”, 1999, səh.4–5.

73. Azərbaycan dili (Türkiyəli tələbələr üçün dərsləyin proqramı). Bakı, “Mütərcim”, 2000.
74. Azərbaycan dili (Türkiyəli tələbələr üçün). Bakı, “Mütərcim”, 2000, 251 səh.

75. Azərbaycan dili (ali məktəblərin rus bölmələri üçün dərslik). (Rəy K.Babayeva “Yeni Azərbaycan dili” fil.məs. dair) №1-2, 2001, səh. 249–252.
76. Afad Qurbanov. Afad Qurbanov (Məqalələr toplusu). B., 2001.
77. Birinci Türkoloji Qurultay və türkçülük. Konfrans materialları. B., 2001.
78. Azərbaycan dilinin Dövlət Statusu. Konfrans materialları. B., 2001, səh.3–5.
79. Xalqın düşmənləri “Xalq düşmənləri”ni məhv edirlər. “Mübariz gənc” qəzeti.
80. Zaman irəli getməyi tələb edir. “Azad Azərbaycan” qəzeti №52.
81. Poliqlot və Poliqlotluq nədir “Poliqlot” qəzeti 6 mart, 2001 №3.
82. “Dilçiliyə giriş” proqram B., 2001.
83. Введение в языкознание. Б., 2001.

84. Ana dilimizə qayğı diqqət mərkəzindədir. “Poliqlot” qəzeti, 18.10.2001. №12.
85. Göz açanda gördüyüm, ayaq tutub gəzdiyim kənd. Dırnis və dırnislilər kitabına ön söz. B., “Araz” nəşriyyatı, 2001, səh.3–15.
86. Müasir Azərbaycan dilininin funksional üslubları (dərs vəsaiti). B., Işıq. 2001, 258 səh.
87. Baba sözü. Poema. B., 2001, “Poliqlot” qəzeti, №9(10), 31 may.

88. Müasir Azərbaycan dilininin funksional üslubları (proqram). B., 2002.
89. On söz S.M.Əliyevanın “Azərbaycan dilində Aviasiya terminləri”. B., 2002.
90. Şərqsünaslığın banisi “Mirzə Kazımbəy–200” Bakı, 2002.
91. Redaktordan H.H.Baxşiyevin sabit söz birləşmələri və izahlı frazeoloji lüğətlərin tərtibi prinsipləri B., İqtisad Universiteti. Nəşr. 2002.
92. Coşqun Zəkinin “Müqəddəs and”. B., “Araz”, 2002.

93. Doğma diyara ekskursiya İqt. Un. Nəşr B., 2002.
94. Dilçiliyimizin məbədi. BDU nəşri 2002 (Rəy Ə.Ə.Rəcəbli: ensiklopedik kitab “İqtisadiyyat” qəzeti №3 17–23 yanvar), 264 səh.
95. Böyük vətəndaş alim (B.Çobanzadə haqqında) İqtisadiyyat qəzeti, №30 1–8 avqust 2002.
96. Xoşbəxt adam. Vasim Məmmədəliyev haqqında V.Məmmədəliyev zirvəsi kitabı. B., 2002, səh.152–159.

97. Elimizin və elmimizin soyqırımı BDU nəşri B., 2003.
98. Tufanlarda yanan çıraqlar. “Yeni əsr yeni nəsl” dərgisi. №1, 2003, səh.13–17.
99. Milli qurtuluş günü. “Poliqlot” qəzeti №11(47) 28.VI.2003.
100. Redaktordan ön söz. L.Qurbanovanın “Dilin leksik sistemində terminlərin yeri”. BDU nəşri B., 2003.
101. Dünya, başın sağ olsun (H.Əliyevin vəfatı münasibətilə). “Poliqlot” qəzeti 20.XII.03 №17.

102. Dünya, başın sağ olsun (H.Əliyevin vəfatı münasibətilə). “Təhsil” qəzeti 19.XII.03, №36.
103. Dünya, başın sağ olsun (H.Əliyevin həyat və fəaliyyəti və vəfatı haqqında). “Müdrilik zirvəsi” dərgisi siyasi partiyaların məşvərət məclisinin nəşri. B., 2003, 26 səh.
104. Redaktordan ön söz. L.Qurbanovanın “Dilin leksik sistemində terminlərin yeri”. B., 2003, BDU nəşri.
105. Azərbaycan mətn dilçiliyinin inkişafında yeni addım. A.Məmmədovun “Mətn yaradıcılığında formal əlaqə vasitələrinin rolu” kitabına rəy. B., 2003, “Tədqiqatlar” V.Aslanovanın 75 illiyinə həsr edilmiş konfrans materialları, s.362–365.
106. H.Əliyev və ana dili problemi. H.Əliyev və dilimiz ədəbiyyatımız və tariximiz mövzusunda respublika konfransı tezisləri, 18–19 aprel 2003, səh.14–16.
107. Söz çələngi. Şeirlər məcmuəsi. B., 2003, ADU nəşri. Burada 4 şeir, 2 qəzəl çap olunub.
108. Dağıtmaq qurmaq deyil. “İqtisadiyyat” qəzeti, №53, 2003, səh.8.

109. Hər dil şeir deməz. Y.Anabadlının “Bu dünyada” kitabına ön söz. B., 2004.
110. Ən uca zirvədə H.Əliyev dururdu. “Cəmiyyət və lider” dərgisi, №1, 2004, səh.10–17.
111. Redaktordan S.A.Qafarovanın “M.Hüseynzadə”. Müqəddimə. B., 2004.
112. Redaktordan S.Ə.Rüstəmovanın “Azərbaycan dilçiliyində qrammatika konsepsiyasının formalaşması”. Müqəddimə. B., “Elm”, 2004.
113. Azərbaycan dili (ali məktəblər üçün dərslik). “Nurlan”, B., 2004, 512 səh.
114. Canlı ensiklopediya (germanşünas C.Cəfərov) 100 il (C.Cəfərov) “Mütərcim”. B., 2004, səh.19–22.
115. Dilçiliyə giriş (ali məktəblər üçün dərslik). B., 2004. (Rəy: “Dilçiliyə giriş” haqqında “Azərbaycan müəlimi” 27.05.2005 №21(8130) “Nurlan”, B., 2004)
116. Hiss və təfəkkürün məhsulu K.Bayramın “Nənəli, nəvəli, atasız dünyam” “İki sahil” qəzeti 27.XI-2004, №238.
117. Dilşünaslığın tarixi və metodologiyası. B., 2004.

118. Dünyanın mənası, Süleyman və dəyirman (Poema). B., 2004, “Respublika gəncləri”, №15.

119. Bizə sən öyrətdin qəhrəmanlığı (Şeir, H.Əliyev haqqında). B., 2004, “Respublika gəncləri”, №32.

120. Frazeologiya lüğəti (N.Seyidbəylinin eyniadlı kitabına rəy). “Respublika” qəzeti. 27.11.2005, №46(2286), səh.6.

121. Tərcümə-psixolinqvist və etnolinqvistik amillər. Beynəlxalq konfrans materialları. B., ADU nəşri, 2005, səh.61–62.

122. Heydər Əliyev və ana dili “Poliqlot” qəzeti, 21.V.2005 №2(80).

123. Ümumi dilçilik problemlərinin tədqiqi və təbliği sahəsində Afad Qurbanovun fəaliyyəti. “Dilçi Afad Qurbanov” kitabı B., 2005, səh.113–120.

124. Ziyarətgaha çevrilən guşə. Heydər Əliyev muzey-lektoriyası. “Poliqlot” 10.X.2005.

125. Yeni əlifba məsələsi. “Poliqlot” qəzeti 15.11.2006, №5-6, səh.88–89.

126. Türkoloji qurultay və türkçülük (qurultayın görünməyən tərəfləri). I Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi konfransda məruzə materialları B., 2006, səh.40–49.
127. Birinci Türkoloji Qurultayda türkçülük. “Türkologiya” özəl buraxılış. B., 2006, səh.103–110.
128. Türksoyun (Türklərin) birlik səsi. Monoqrafiya. B., Təhsil, 2006, 369 səh.
129. Qurultaydan sonra qurultayın yolu ilə. I Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinə həsr edilmiş respublika elmi-nəzəri konfrans materialları. B., ADU, 2006.
130. Dilimizi kim qoruyacaq. “Respublika” qəzeti 2.XII.2006, №270, 8 səh.
131. Müstəqillik müstəvisi. ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, 2006, səh.66–82.
- ***
132. Gözəl alim, özəl şəxsiyyət “Azərbaycanda Xarici Dillər” jurnalı (2007).
133. İtirdiklərimdən tapdıqlarım. Bakı “Təhsil” 2007.
134. Gənclik mifik təfəkkürümüzdə və indi. ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, №3, 2007, səh.113–126.

135. Azərbaycan nitq mədəniyyəti: dünən, bu gün və sabah. ADU, Beynəlxalq konfrans materialları. 2007.
136. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, “Təhsil”, 2007, 622 səh.
137. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, “Təhsil”, 2007, 20 səh.
138. Azərbaycan dilçiliyin tarixi. Bakı, “Təhsil”, 2007.
139. Qloballaşma səmasında Azərbaycan ulduzu. “Respublika” qəzeti, 31.12.07.
140. “Azərbaycan dilinin funksional üslubları”. Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi, №3, 2007.
141. Ot kökü üstə bitər, əslə nə isə. Y.Axundov – 80. B., 2007, “Adiloğlu” nəşriyyatı, səh.140–142.
142. Böyük arzunun böyük bəhrəsi. “Respublika gəncləri” qəzeti, 9–17 noyabr 2007, səh.3.

143. Qərbi Azərbaycandakı izlərimizin bir metrini və sözlərimizin bir kəlməsini unutmayaq (Tacir Səmininin “Gülsehran”. Bakı, AMEA folklor institutu nəşri kitabına ön söz). B., 2008, səh.3–11.

144. Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dünəni və bu günü. ADU, “Poliqлот”, Bakı, №3(111), 2008.
145. Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri genişlənir. “Poliqлот” qəzeti, Bakı, 2008, №01-02 (109–110).
146. Düşüncə dəryadan dərin olurmuş. “İ.Seyidqəraninin “Rübailər” kitabına ön söz”. Bakı, 2008, səh.5–18. (ön söz)
147. Mir Cəlalın insanlıq fəlsəfəsi kitabında insanlıq fəlsəfəsi. “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, ADU nəşri, Bakı, №2(6), 2008, səh.72–92.
148. Azərbaycan dilinin tədrisində kredit sisteminin tətbiqi. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi, Bakı, 2008, №3, səh.67–70.
149. Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının tarixi. B., 2008, “Poliqлот”.
150. Azərbaycan beynəlxalq əlaqələri genişlənir. B., 2008, “Poliqлот” qəzeti, 8 fevral, №01-02 (109–110).
- ***
151. Ön söz. Təranə Eynalovanın “Pəncərəmi döyən qəm” adlı povestinə ön söz. Bakı, “Yazıçı” 2009, səh.3–8.

152. Televiziya və reklamlar dilimizi məhv edir. “Təzadlar” qəzetinə müsahibə, birinci müsahibə. Bakı, 2009, №13. (müsahibə)
153. Xarici Dillər İnstitutundan Dillər Universitetinə. “Respublika gəncləri”, Bakı, 2009, №5(294).
154. Xarici Dillər İnstitutundan Dillər Universitetinə. “Respublika gəncləri”, Bakı, 2009, №6(295).
155. Dünya türkologiyasının ilk korifeyi (birinci məqalə). M.Kaşqarının 1000 illik yubileyi münasibətilə. ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı. Bakı, 2009, №1(9), səh.11–20.
156. Əski Azərbaycan əlifbası. ADU bakalavr təhsil pilləsi üçün proqram. B., 2009, 13 səh.
157. Azərbaycan dili (Rus bölmələri bakalavr). ADU, Bakalavr təhsil pilləsi üçün proqram. Bakı, 2009, 14 səh.
158. Azərbaycan dilinin üslubiyatı və mətnin şərhı. Bakı, 2009, 19 səh.
159. Naxçıvanlı “Arşınmalçı” Bakıda. Naxçıvan Dövlət Universiteti opera studiyasının hazırladığı “Arşın mal alan” tamaşasının Bakıda göstərilməsi münasibətilə. “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2009, №12.

160. Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan dili və dilçiliyi. ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, Bakı, 2009, №2, səh.18–57.
161. Hər ürəkdən şeir gəlməz. ADU, “Poliqлот” qəzeti, Bakı, 2009, №109(1397).
162. Qəlbə Hakim, dərdə dərman bir həkim (Azadə İsayeva haqqında). “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2009, №35(326), səh.7.
163. Gəncliyin sağlam düşüncəsi. Aynur Səbuhinin “Dənizin göz yaşları” kitabına ön söz. Bakı, “Təhsil”, 2009, səh.3–4.
164. Dil millətin tək nişanıdır. “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2009, №37(328).
165. Dil millətin tək nişanıdır. “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2009, №38(329).
166. Gərgin əməyin böyük bəhrəsi. M.Kaşqarının Azərbaycan dilinə tərcüməsi (A.Əsgərin monoqrafiyasına rəy). ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, Bakı, 2009, №3, səh.156–160.

167. Mahmud Kaşqari və ümumi dilçilik məsələləri (II məqalə) ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, Bakı, 2009, №3, səh.168–179.

168. Şair ola bilməzsən, anan doğmasa şair. Vasif Qurbanzadənin “Fənar nəğmələri” şeirlər toplusu (kitabı) haqqında. “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2010, №12.

169. Divani-lüğət-it-türk və Azərbaycan pəremiologiyası (III məqalə). ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, Bakı, 2010, №1(12), səh.59–70.

170. Bəkir Çobanzadənin nəsrı (eyniadlı ön söz məqalə səh155–162, 6 hekayə səh.163–193). ADU, “Dil və ədəbiyyatı” jurnalı, Bakı, 2010, №1(12).

171. Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı. B., “MHS Poliqraf” nəşriyyatı, 2010, 95 səh.

172. Dünya səndən kimlər keçdi (Hüsnü Qubadov haqqında). “Respublika gəncləri”, Bakı, №18.

173. Yusif Seyidovun syiası anlamında Heydər Əliyev fənomeni. ADU, “Dil və ədəbiyyat” jurnalı, Bakı, 2010, №2(13), səh.188–205.

174. Pilotluq məsuliyyəti. “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2010, №32(363).

175. B.Çobanzadənin bir məqaləsi haqqında. “Dədə Qorqud dünyası” dərgisi. I cild, BDU nəşri, 2010, səh.50–60.

176. Qəlbimizdə yaşayacaq (dos.K.Hacıyev haqqında). “Ədəbiyyat” qəzeti, Bakı, 2011, №6.

177. Fenomenal idrak sahibi, unikal şəxsiyyət (K.Abdulla haqqında). “Respublika gəncləri” qəzeti, Bakı, 2011, №41.

178. “Bir dərginin özəllikləri”. Burada “Dədə Qorqud”un almanca dan tərcüməsi verilmişdir. Bakı Slavyan Universiteti, Bakı, 2011, №47(376).

179. La pensee peut etre plus profonde qu'une mer... (fransızca). Düşüncə dəryadan dərin olurmuş (İsmayıl Seyid Qəraninin fransızca 101 rübai kitabına ön söz). “Elm və təhsil”, Bakı, 2011, səh.4–14.

180. Dilə sayğısızlıq yol verilməzdir. “Nitq mədəniyyəti və terminologiyanın aktual problemləri” Respublika elmi konfransının materialları (Bakı, iyun 2011), səh.24–28.

181. Azərbaycan qadınının mental mücəssiməsi (Salatın Əhmədi haqqında). “Məhsəti” jurnalı, Bakı, 2011, səh.10.
182. Qorqudşünaslıqda yeni səhifə. ADU, Elmi əsərləri “Dil və ədəbiyyat” seriyası, Bakı, 2011, №3.
183. Dilimizin və milli mənəviyyatımızın böyük qayğıkeşi (M.İbrahimov haqqında). “Respublika gəncləri”, Bakı, 2011, №58(388), səh.11.
184. Bəkir Çobanzadə və “Dədə Qorqud” dastanları. “Dede Korkud ve keçmişten gelecege türk dastanları uluslararası simpoziumu” Bildirilər kitabı, Kipr, 2011, səh.151–153.

185. Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı (ingiliscə). B., 2012.
186. Ümummillî lider Heydər Əliyev: öz dilini bilməyən, sevməyən adam öz tarixini də yaxşı bilməz. “Poliqlot” qəzeti, 2012, №2.
187. Dilçiliyimizin novator ağsaqqalı (A.A.Axundov haqqında). Dilçilik İnstitutunun əsərləri. №1, 2012, səh.15–22.

188. Psixoloji poetika, ya poetik psixologiya (S.Seyidovun “Психология в стихах”) kitabı haqqında. “Respublika gəncləri”, №75, 18–25 sentyabr 2012.
189. B.Çobanzadə və yeni tipli tədris sistemi. “Dədə Qorqud dünyası”, II kitab, Bakı, 2012, səh.69–72.
190. Milli varlığımız milli dilimizdən asılıdır. Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi. BDU nəşri, B., 2012, səh.69–73.
191. Dilçiliyə giriş (Əlavələr edilmiş yeni nəşr). B., Nurlan, 2012, 515 səh.
192. Yeni dövrün yeni tədqiqatları (Aypara Behbudovanın kitabı). M., “Mütərcim”, 2012.
193. Azərbaycan dilinin tədrisini dünya standartları səviyyəsinə qaldıraq. Konfrans materialları. ADU, 2012, səh.119–122.
194. Azərbaycan dili haqqında Prezident Sərəncamı əsas sosiolinqvistik faktordur. Beynəlxalq konfrans materialı. Tətbiqi dilçiliyin aktual problemi. ADU nəşri, 2012, səh.225–227.

195. Dilimizin etnomental layını araşdıran faydalı monoqrafiya (İ.C.Süleymanovanın “Frazeologiyanın üslubi imkanları” kitabına). B., Elm, 2013. səh.3–7.
196. Azərbaycan XKS və məktəbdə Azərbaycan dili tədrisi. Respublika elmi konfrans materialları. AU, 2013, səh.16–18.
197. B.Çobanzadənin zindan həyatı. Respublika elmi konfrans materialları. BDU, 2013, səh.526–533.
198. Poliqlotun ana dili (prof. F.Y.Veysəllinin 70 illiyi münasibətilə). Böyük alim, böyük şəxsiyyət kitabı, 2013, səh.102–108.
199. H.Əliyevin dövlətçilik təlimində dil siyasəti. Konfrans materialları. Naxçıvan Dövlət Universiteti, 2013.
200. Milli mənəvi dəyərlərdə obsolyutizmə yol verməyək. Bakı beynəlxalq humanitar forumu konfransının materialları. B., 2013, səh.4–7.
201. Milli təfəkkür və dil modelləri. ADU, B., 2013, səh.237–240.
202. Dədə Qorqudun feili bağlamaları bugünkü türk və Azərbaycan dillərində. Türkiyə Əski şəhər, 2013, səh.53–58.

203. Kaşqaridən Dədə Qorquda–Dədə Qorquddan bu günə paremiologiya. “Dədə Qorqud dərgisi”, BDU, 2013.

204. Lirik duyğuların epik tərənnümü. Əzimə Ağalarovanın “Gecələrdə gizli qaldım” romanına ön söz. B., 2014, səh.3–4.

205. İstedad çərçivəyə sığmaz (həkim N.Zamanovun “H.Əliyev və Azərbaycan nitq mədəniyyəti” kitabı haqqında rəy). “Respublika gəncləri”, 22.02.2014, №4.

206. Qədim dövr dilimiz və etnogeneyimizin təkamülünü izləyən əsər (F.Rzayevin kitabına Naxçıvan əhalisinin etnogenezi haqqında). Naxçıvan 2014, səh.8–12.

207. “Kitabi-Dədə Qorqud” və dilimizin digər yazıya qədərki abidələrində feili sifət. ADU nəşri, 2014, 135–137.

208. Böyük axtarışların ilkin notları (İ.Süleymanovanın “Elm və sənət dünyasına baxış bucağı” kitabına). B., Gənclik, 2014, səh.3–7.

209. “Ümumi dilçilik” (ADU, Əlavə Təhsil fakültəsi üçün). ADU, B., 2014.

210. “Dilçiliyə giriş” (ADU, Əlavə Təhsil fakültəsi üçün). ADU, B., 2014.
211. “Müasir Azərbaycan dili” (ADU, Əlavə Təhsil fakültəsi üçün). ADU, B., 2014.
212. “Azərbaycan ədəbiyyatı” (ADU, Əlavə Təhsil fakültəsi üçün). ADU, B., 2014.
213. Pyeslər (4 pyes). B., 2014.
214. Multikulturalizm və dil-şüur özümlüyünün qorunması. Konfrans materialları. B., 2014.
215. Xitablar və xalqın etnokulturologiyası. “Qloballaşma şəraitində dəyişən dil mənzərəsi” konfrans materialları. 25–26 oktyabr, 2014, səh.82–83.

216. Ali məktəblərimizdə Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. “Respublika gəncləri”. B., 2015, №6(59)
217. Milli varlığımızın ilkin təməli ana dilimiz. B., 2015, “Təhsil” jurnalı, №2, səh.32–34.
218. Dərdə əlac təkçə dərman deyil. “Respublika gəncləri” qəzeti, B., 2015, №14(593).

219. M.Kaşqaridən Dədə Qorquda – Dədə Qorquddan bu günə (frazeologiya). B., 2015, №1, səh.14–24.
220. Nitqə dair həkim resepti. “Kredo” qəzeti, B., 2015, №18(826).
221. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (proqram). B., 2015.
222. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti (proqram). B., 2015.
223. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti (ikinci nəşr). Dərslik. B., “Mütərcim”, 2015, 578 səh.
224. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. Dərslik. I hissə. B., “Mütərcim”, 2015, 358 səh.
225. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Qonşu ölkələrdə Azərbaycan dili və dilçiliyi). Dərslik. II hissə. B., “Mütərcim”, 2015, 336 səh.
- ***
226. Mifopoetikaya dair dəyərli araşdırma (P.İsayevanın eyniadlı əsərinə rəy). “Respublika gəncləri”, 2016, №36.
227. Türk xalqları tarixində ən parlaq hadisə. Azərbaycan məktəbi, №2, 2016, səh.5–10.

228. Siyasi düşüncəmdə H.Əliyev fenomeni. B., “Gənclik”, 2016, 156 səh.
229. Poeziya ziyasının foks nöqtəsi. Q.Musayevin şeirləri haqqında. “Respublika gəncləri”, №79, səh.4–5.
230. “Eşq duaları” Xalid Əli oğlunun ürəyimlə neyləyim (Ön söz). B., 2016, səh.3–7.
231. Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı (ingiliscə). B., “Elm və təhsil”, 2016, səh.36–93.
232. Cənubi Azərbaycan şairlərinin dil uğrunda mübarizəsi. “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” jurnalı, B., 2016, №4.
233. Rəsmi dairələrin Birinci Türkoloji Qurultaya münasibətinin açıq və gizli tərəfləri. “Azərbaycan qəzeti”, 8.11.2016, 247 səh.
234. Rəsmi dairələrin Birinci Türkoloji Qurultaya münasibətin açıq və gizli tərəfləri. Qurultayın 90 illiyi münasibətilə keçirilən konfransın materialları. B., 2016, səh.46–49.
235. Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya. B., “Elm”, 2016, 343 səh.

236. M.Ö. II-I əsrlərdə Naxçıvan ərazisinin etnogenizi və dili haqqında dəyərli monoqrafiya (Ön söz). F.Rzayevin eyniadlı əsərinə ön söz. Naxçıvan, 2016, səh.3–8.
237. Bədii sözün linqvistik təhlili. Prof. İ.Məmmədov –70. B., “Elm və təhsil”, 2016, səh.67–70.
238. Əsil vətəndaş və istedadlı alim prof. İ.Məmmədov haqqında. B., “Elm və təhsil”, 2016, səh.71–76.
239. Əsil vətəndaş və istedadlı alim prof. İ.Məmmədov haqqında. B., “Elm və təhsil”, 2016, səh.11–13.
240. El şairinin bədii düşüncələri (Yusif Anabadlının Qəlbimdən qələmə süzülən sözlər” kitabına ön söz). B., 2016, səh.3–7.
241. Möhtəşəm 18 il Naxçıvan MR-nın 1995–2013-cü illərdəki inkişafı haqqında. B., 2016, 343 səh.
242. “Eşq duaları” U.Əlioğlunun “Ürəyimlə neyləyim. Ön söz”. B., “ECOPİT”, 2016, səh.3–8.

243. Azərbaycan dili və xalqımızın etnogenezinə dair araşdırma (F.Rzayevin eyniadlı əsərinə rəy). “Kaspi” qəzeti 25.05.2017, №92, səh.15.

244. Azərbaycan qadınının mental mücəssəməsi (S.Əhmədli haqqında). “S.Əhmədli”, Günəş nəşri, 2017, səh.23–26.
245. Dil tədrisinin yeni mərhələsi – kompüter dilçiliyi (Ön söz). F.Əzimovun “Kompüter tərcümə proqramları”, B., 2017, səh.3–6.
246. “Dilçiliyə giriş” (yenilənmiş nəşr). Dərslik. B., “Mütərcim”, 2017.
247. Görkəmli alim, kamil şəxsiyyət (prof. Y.M.Seyidov haqqında). “Ulduz ömürlü insan” (kitab). B., “Elm və təhsil”, 2017, səh.218–222.
248. Milli varlığımızın yeganə amilini qoruyaq”. “Fyuzat” dərgisi, №95, 2017.
249. İslamda tolerantlıq – etiraflar. İslam həmrəyliyi–2017. Reallıqlar və perspektivlər. Respublika elmi-metodik konfrans proteriallar. B., 2017, səh.11–13.
250. M.O. II-I minilliklər xalqımızın etnogenezi və dilinin ifadə imkanlarına dair monoqrafiya. F.Rzayevin “Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən” adlı kitaba rəy. B., 2007, səh.10–15.

251. Azərbaycan dili: tarixi və taleyi (rus dilində).
Сербия, Культурная идентичность Азербайджана.
Книга 2, 2018, 6 səh.
252. Naxçıvan ərazisində islam mədəniyyəti nümunələri.
Naxçıvan, Elmi əsərlər, №3, 2018, səh.199–203.
253. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. B., “Gənclik”
nəşriyyatı, 2018, 572 səh.
254. Bəkir Çobanzadə –125 Beynəlxalq Elmi konfrans.
Bakı, AMEA, “Türkologiya” jurnalı, №2, 2018, 3
səh.
255. Naxçıvanda islam əxlaqının tarixi həqiqətlərlə
təsdiqi. Naxçıvan İslam mədəniyyətinin paytaxtı
beynəlxalq konfrans materialları, səh.103–109.
256. Dədə Qorqud dastanlarında xalqımızın milli-mənəvi
dəyərləri və islam əxlaqı. Heydər Əliyev:
Multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası. I
Beynəlxalq Elmi konfrans. ADU, 2018, 3 səh.
257. Heydər Əliyev nitqlərinin yorulmaz tədqiqatçısı.
“Xalq qəzeti”, 12 avqust 2018.

258. 70 ilin zirvəsi. ADU-nun 70 illiyi haqqında. “525-ci qəzet”, 09.01.2019, №4(5215).
259. ADU 70 ilin zirvəsi. “525-ci qəzet”, 24.01.2019, №15(5226).
260. Milli varlığımızın tək amili olan dilimizi qoruyaq. Azərbaycan İlahiyat İnstitutu. Dilimiz milli sərvətimizdir. Konfrans materialları. B., 2019, 6 səh.
261. Dədə Qorqud və islam əxlaqı. BDU, “Dədə Qorqud” laboratoriyası məqalələr toplusu. B., 2019, 12 səh.
262. B.Çobanzadə Dədə Qorqudu tanıdır. BDU, “Dədə Qorqud” laboratoriyası məqalələr toplusu. B., 2019, 7 səh.

263. Möhtəşəm 18 il (Naxçıvan MR haqqında). B., “Şirvannəşr”, 2020, 376 səh.
264. Repressiya qurbanı Azərbaycan dilçiləri. B., “Ləman” nəşriyyatı poliqrafiya MMC, 2020, 303 səh.

REDAKTORLUQ

1. Pərviz Naği. “Qaranquş yuvası”. B., 1995.
2. A.İbrahimova.”Əliheydər Orucov”. B., 2000.
3. A.Qurbanov. “Ortaq türk dili”. B., 2001.
4. S.Əliyeva. “İngilis və Azərbaycan dillərində aviasiya terminləri”. B., 2001.
5. “Dırnis və dırnislilər”. B., “Araz”, 2001.
6. Nizami Xudiyev. “Fenomen”. B., 2000.
7. Nizami Xudiyev. “Silaha inamlar”. B., 2002.
8. Lalə Qurbanova. “Dilin leksik sistemində terminlərin yeri”. B., BDU nəşri, 2002.
9. Həsən Baxşiyev. “Sabit söz birləşmələri və izahlı frazeoloji lüğətlərin tərtibi prinsipləri”. B., 2002.
10. Həsən Baxşiyev. “Bəzi işlək atalar sözü, zərbi-məsəllər və onların rus dilində qarşılığı”. B., 2003.
11. Əbülfəz Rəcəbli. “Ferdinand de Sössürün dilçilik görüşləri”. B., İqtisad Universitetin nəşri, 2003.

12. Şirməmməd Qüdrətoğlu. “Müasir Azərbaycan və ingilis dillərində feilin qayıdıqlıq kateqoriyası”. B., “Elm”, 2003.
13. Gəray Yusifov. “Azərbaycan atalar sözlərinin leksikası”. B., 2003.
14. Süleymanov Ş.M. “Azərbaycan dilinin mərasim leksikası”. B., 2003.
15. Yusif Anabadlı. “Bu dünyada”. B., “Nurlan”, 2004.
16. Ə.Rəcəbli. “F.de Sössürün dilçilik görüşləri”. B., 2004.
17. S.Qafarova. “M.Hüseynzadə”. B., 2004.
18. S.Rüstəмова. “Azərbaycan dilçiliyində qrammatika konsepsiyasının formalaşması”. B., 2004.
19. Afət Abbasova. “İngilis və Azərbaycan antroponimləri”. B., 2003.
20. Ə.Rəcəbli. “Linqvistik ölkəşünaslıq”. B., 2004.
21. Afət Cəfərova. “Tədris prosesində sahə terminlərindən istifadə edilməsi yolları” (Dərs vəsaiti). B., “Ulu”, 2005.

22. A.İbrahimova. “Türkiyəli tələbələrə Azərbaycan dili tədrisinin bəzi məsələləri” (fonetika, leksikologiya). B., 2005.
23. Müasir Azərbaycan ədəbi dili (proqram Y.Hacıyeva). B., 2007.
24. Azərbaycan dili (xarici tələbələr üçün proqram). B., 2007.
25. Tacir Səmimi Gülsehran. AMEA folklor ins.nəşri. B., 2008.

ELMİ RƏHBƏRLİK

1. İbrahimova Aidə Lənkəran qızı – XX əsrdə Azərbaycan leksikoqrafiyasının inkişafı (1920–1960). Namizədlik, 2001.
2. Əliyeva Sevdə Murtuz qızı – İngilis və Azərbaycan dillərində aviasiya terminləri. Namizədlik, 2002.
3. Cəfərov Amil Müzəffər oğlu – Müxtəlif sistemli dillərdə qohumluq terminləri (ingilis, Azərbaycan və rus dilləri materialları əsasında). Namizədlik, 2002.
4. Rzayev Firudin Həsən oğlu – Əlincə çayı vadisi toponimlərində türk layı. Namizədlik, 2003.
5. Rüstəmov Səidə Əkbər qızı – Azərbaycan dilçiliyində qrammatik konsepsiyanın inkişaf tarixi. Namizədlik, 2005.
6. Qurbanova Lalə Qədir qızı – Dilin leksik sistemində terminoloji leksikanın yeri. Namizədlik, 2005.
7. Qulubəyli Şirməmməd Qüdrət oğlu – Müasir Azərbaycan və ingilis dillərində feilin qayıdışlıq kateqoriyası. Namizədlik, 2007.

8. Qafarova Səidə Məmmədağa qızı – Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında prof. Muxtar Hüseynzadənin rolu. Namizədlik, 2007.
9. Axundova Əqidə Fətulla qızı – Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf tarixi (feil). Namizədlik,
10. Süleymanova İmarət Cavad qızı – 1990/2000-ci illər poeziyasında üslubi frazeologiya. Namizədlik, 2008.
11. Əliyeva Zahirə Məşədi Ələkbər qızı – İngilis və Azərbaycan dillərində telekommunikasiya terminlərinin struktur-semantik xüsusiyyətləri. 2008.
12. İbrahimova Əminə Nazim qızı – Структурно-семантический анализ экономических терминов в английском и Азербайджанском языках. 2015.
13. Məmmədova Nəzakət Hüseynbala qız – Hadı Mirzəzadənin elmi fəaliyyətində Azərbaycan dilinin tarixi problemləri. 2017.
14. Rzayev Firudin Həsən oğlu – Miladdan öncəki Naxçıvan əhalisinin etnogenezi və dili haqqında. Doktorluq, 2018.

15. Yəhyayeva Elnarə Vaqif qızı – Şah İsmayıl Xətəinin əsərlərində feili birləşmələr. 2019.
16. Qurbanlı Nərgiz Çərkəz qızı – Müstəqillik illərində Azərbaycan və türk dillərinin bir-birini qarşılıqlı zənginləşdirməsi. 2019.
17. İmanquliyeva Mehri Tofiq qızı – Afad Qurbanovun dilçilik görüşləri. B., 2021.
18. Rüstəmli Aytac Mehman qızı – Fərhad Zeynalovun dilçilik görüşləri. B., 2021.
19. Atakişiyeva Natella Fehruz qızı – Azərbaycan dilçiliyində orfoqrafiya problemləri. B., 2022.
20. Yadigarlı Aytən. Prezident İlham Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasında dil siyasəti. B., 2022.

OPPONENTLİK

1. Bağırova Fatma Bilal qızı – S.Rəhimov əsərlərinin onomastik leksikası. Namizədlik, 1985.
2. Abdullayeva Şəlalə Cəlal qızı – Y.V.Çəmənəminlinin dilçilik görüşləri. Namizədlik, 1989.
3. Qurbanlı Qurban Məmməd oğlu – Srovitelǵnoe issledovanie mnoqoznaçnoy semantiçeskoy leksiki. Namizədlik, 2000.
4. Cahangirov Fikrət Fətiş oğlu – İngilis dilində Perfekt zamanlar sistemi və onun Azərbaycan dilində ifadəsi. Namizədlik, 2000.
5. Abdullayeva Fialə Bəylər qızı – İngilis və Azərbaycan dillərində səs təqlidi sözlərin struktur-semantik xüsusiyyətləri. Namizədlik, 2000.
6. Muradov Cavanşir Xankişi oğlu – Tabesizlik əlaqəli söz birləşmələri (Azərbaycan, rus və ingilis dilləri əsasında). Namizədlik, 2001.
7. Алекберов Мамед Айдын оглы – Государственный язык как

социолингвистическая категория. Namizədlik, 2002.

8. Quliyev Əbülfəz Aman oğlu – Qədim Türk onomastikasının leksik-semantik sistemi. Doktorluq, 2002.
9. Novruzov Məmmədəli Dünyamalı oğlu – Kəmiyyət anlayışının dildə ifadəsi. Doktorluq, 2003.
10. Мамедова Эльмира Сейидмамед кызы – Контрастивная типология систем сложных слов русского и азербайджанского языков. Doktorluq, 2003.
11. Kərimova Könül Mahmud qızı – Oğuz qrupu türk dillərində dilçilik terminlərinin müqayisəli tədqiqi. Namizədlik, 2004.
12. Adilov Məmməd Musa oğlu – Azərbaycan paleoqrafiyası və tarixi orfoqrafiyası. Doktorluq, 2004.
13. Məmmədova Pərvin İsmayıl qızı – Mustafa Kamal Atatürkün dil siyasəti. Namizədlik, 2004.
14. Nuriyeva Minaxanım – Rus dilində türk sözləri. Doktorluq, 2004.

15. Zeynalova Arifə Əziz qızı – Nəsimi əsərlərinin dilində onomastik vahidlər. Namizədlik, 2005.
16. Tağıyeva Mətanət Rafiq qızı – Müxtəlifsystemli dillərdə xüsusi adların fono-semantik təhlili. Namizədlik, 2005.
17. İsmayılova Nurlana Aşur qızı – Передача учтойчивых словеских комплексов экспрессивного характера в переводах художественной прозы. Namizədlik, 2005.
18. Əzizova Pərvanə Əyyub qızı – Sosiolinqvistika: problemlər, metodlar. Namizədlik, 2005.
19. Əmrahova Rəna Firudin qızı – Rus dilinin paremioloji vahidlərinin okkazonal formaları və onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələsi. B., 2005.
20. Hüseynova Validə Kamil qızı – Təsdiq (inkar) kateqoriyası və inkar cümlələr sistemi (Rus və Azərbaycan dilləri materialları əsasında). Namizədlik, 2006.
21. Qacarlı Cəmilə Qurban qızı – I Türkoloji Qurultayda dil məsələləri. Namizədlik, 2007.

22. Yeganə Ergin Qüdrət qızı – Kitabı-Dədə Qorqud dastanlarında təsriflənməyən feillər. Namizədlik, 2007.
23. Quliyeva Mehriban Adıgözəl qızı – Əhməd Cəfəroğlunun dilçilik görüşləri. Namizədlik, 2007.
24. Гамидова Лейла Ильяс кызы – Образование фразеологических единиц на базе пословиц и поговорок (на материале русского и Азербайджанского языков). Namizədlik, 2008.
25. Hacıyeva İlhamə Həbib qızı – Azərbaycanca dil quruculuğu. Doktorluq, 2008.
26. Şəbani Minaabad Mələhət Qənnad qızı – Dildə ölçü bildirən sifətlərin linqvistik təhlili. Fəlsəfə doktoru, 2010.
27. Ağayeva (Quliyeva) Afaq Ramiz qızı – Müasir Azərbaycan ədəbi dili üslublarının qarşılıqlı əlaqəsi. Doktorluq, 2011.
28. Həsənova Sədaqət Qurbanəli qızı – “Fyuzat” jurnalının dil siyasəti. Namizədlik, 2007.
29. Abbasova Şəlalə Abdulla qızı – Üzeyir Hacıbəylinin hekayə və felyetonlarının dil və üslub xüsusiyyətləri. B., 2008.

30. Əliyeva Nuray Yadigar qızı – Naxçıvan dialekt və şivələrinin leksikası (doktorluq). Naxçıvan, 2022.
31. Könül İbrahim qızı Səmədova - “Azərbaycan dilinin Şimal qrupu dialekt və şivələrində qırpçaq elementləri” (doktorluq) Bakı, 2023.

RƏYÇİLİK

1. Hacıyev K.B. “Azərbaycan dilində xüsusi nitq hissələri”. B., 1999.
2. Əliyev Eldar. “Qoşa zirvə”. B., “Elm”, 2001.
3. Hüseynova Həcər Emin qızı – “S.Vurğunun bədii əsərlərində onomastik vahidlərin linqvistik xüsusiyyətləri”. B., “Elm”, 2001.
4. N.Xudiyev. “Zamanın axarı ilə”. “Azərnəşr”, 2004.
5. Əbülfəz Rəcəbli. “Göytürk dilinin sintaksisi”. B., 2003.
6. 2013–2018-ci illərdə AAK-ın filologiya üzrə ekspert komissiyasının üzvü, sədr müavini kimi 100-dən artıq dissertasiya işinə elmi rəy vermişəm.
7. 15 il ərzində çoxlu dərslik, monoqrafiya və proqrama rəy vermiş və ya redaktoru olmuşdum.

AAK-ın eksperti kimi aşağıdakı dissertasiya işlərinə rəy vermişdim.

DOKTORLUQ İŞLƏRİ

8. Kəmalə Şamil qızı Əhmədova – “Azərbaycan dilində çox komponentli mürəkkəb cümlələr”.
9. Gülnarə Rəhim qızı Sadıqova – “Dini mənbələrin frazeologiyası (müxtəlif sistemli dillərin materialı əsasında)”.
10. İlhamə Həbib qızı Hacıyeva – “Azərbaycanda dil quruculuğu”.
11. Afaq Ramiz qızı Ağayeva – “Müasir Azərbaycan ədəbi dili üslublarının qarşılıqlı əlaqəsi”.
12. Akif Kazım oğlu İmanov – “Şərur və İqdir oykonimlərinin linqvistik xüsusiyyətləri”.
13. Mahirə Nağı qızı Hüseynova – “XIX–XX əsr Qərbi Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığının dil və üslub xüsusiyyətləri (Dərələyər Mahalı üzrə)”.
14. Minaxanım Allahşükür qızı Nuriyeva (Təkləli) – “Rus dilində türk sözləri”.
15. Firudin Həsən oğlu Rzayev – “Naxçıvanda miladdan öncəki dövrlə bağlı etnooykonimlərin semantik-struktur sistemi”.

16. Flora Kamran qızı Namazova – “İlyas Əfəndiyevin dramaturgiya dili”.
17. Kamil Kamal oğlu Bəşirov – “Oğuz qrupu türk dillərində qrammatik şəkilçilərin tarixi-linqvistik təhlili”.
18. Məmmədəli Dünyamalı oğlu Novruzov – “Kəmiyyət anlayışının dildə ifadəsi”.
19. Məmməd Musa oğlu Adilov – “Azərbaycan Paleoqrafiyası və tarixi orfoqrafiyası”.
20. Əbülfəz Aman oğlu Quliyev – “Qədim türk onomastikasının leksik-semantik sistemi”.
21. Эльмира Сеидмамед кызы Мамедова – “Контрастивная типология систем сложных слов русского и Азербайджанского языков (сравнительно-историческое языкознания)”.
22. Oqtay Babəli oğlu Güləliyev – “Altayşünaslıq kontekstində feillərin strukturu və semantikasi (Yapon və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında)”.

23. Dürdanə Tofiq qızı Əliyeva – “Türkdilli şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində onomastik vahidlər”.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru (filologiya elmləri namizədi):

24. Mətanət Bəkir qızı Əmrahova – “Gülüstani-İrəm əsərində qeyd olunmuş toponimlərin tarixi-lingvistik təhlili”.

25. Zülfiyyə Qabil qızı Musəvi – “Психолингвистическое проблемы усвоения иностранных слов и выражений в детской речи”.

26. Yeganə Qürbət qızı Ergin – “Kitabi Dədə-Qorqud dastanında təsriflənməyən feillər”.

27. Gülbəniz Sədulla qızı Məmmədova – “Fransız və Azərbaycan dillərində bitki adlarının lingvistik təhlili”.

28. Fidan Hafiz qızı Əliyeva – “XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində rus yazıçılarının əsərlərinin dilində linqvo-ölkəşünaslıq aspekti”.

29. Nigar Vaqif qızı Seyidova – “Frazeoloji birləşmələrin tərcümə problemləri”.
30. Lamiyə Vaqif qızı – “Türk və Azərbaycan dillərində özləşmə prosesinin tarixi (XX əsr)”.
31. Dilbər Fariz qızı Şükürova – “Elmi mətnlərin yaranma modelləri (ingilis dili materialları əsasında)”.
32. Qurban Məmməd oğlu Qurbanlı – “Çoxmənalı somatik leksikanın müqayisəli tədqiqi”.
33. Mehriban Adıgözəl qızı Quliyeva – “Əhməd Cəfəroğlunun dilçilik görüşləri”.
34. Çingiz Məmməd oğlu Qaraşarlı – “Egey-Aralıq dənizləri regionunda aboregen dilləri problemləri (e.ə. I minillik)”.
35. Cavanşir Xankişi oğlu Muradov – “Tabesizlik əlaqəli sözbirləşmələri (Azərbaycan, rus və ingilis dilləri materialları əsasında kontrastiv-tipoloji tədqiqat)”.
36. Esmira Həmzəağa qızı Ağamirzəyeva – “Milli dillərin termin yaradıcılığında alınmalar (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında)”.

37. Валида Камиль кызы Гусейнова – “Категория утверждения-отрицания и система отрицательных предложений (на материале русского и Азербайджанского языков)”.
38. Сәмилә Qurban qızı Qacarlı – “Birinci Türkoloji qurultayda dil məsələləri”.
39. Pərvin İsmayıl qızı Məmmədova – “M.K.Atatürkün dil siyasəti”.
40. Xalidə Pənah qızı Quliyeva – “Azərbaycan dilinin leksikologiyası (1999–2000-ci illər)”.
41. Könül Mahmud qızı Kərimova – “Oğuz qrupu türk dillərində dilçilik terminlərinin müqayisəli tədqiqi”.
42. Leyla İlyas qızı Həmidova – “Frazeoloji vahidlərin atalar sözləri və zərbi-məsəllər əsasında yaranması (Azərbaycan və rus dillərinin materialları əsasında)”.
43. Aydın Məmməd oğlu Ələkbərov – “Dövlət dili sosial linqvistik kateqoriya kimi”.

44. Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov – “İngilis dilində perfekt zamanlar sistemi və onun Azərbaycan dilində ifadəsi”.
45. Fialə Bəylər qızı Abdullayeva – “İngilis və Azərbaycan dillərində səs təqlidi sözlərinin struktur-semantik xüsusiyyətləri”.
46. Aytən Şıxmurad qızı Hacıyeva – “İngilis dilində görmə və eşitmə prosesi bildirən feillərlə formalaşan birləşmələrin leksik-semantik xüsusiyyətləri”.
47. Mehriban Oqtay qızı Məmmədova – “Kitabi-Dədə Qorqud leksikası müasir türk dillərində”.
48. Məxfi rəy (müəllifi gizli) – “XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşuq ədəbiyyatının dili və üslubu”.
49. Almaz İbrahim qızı Bayramova – “İrəvan xanlığının Sərdarabad, Aboran. Dərəçiçək və Göyçə mahalları toponimlərinin linqvistik təhlili”.
50. Xalidə Firudin qızı Abdullayeva – “Cümlə üzvləri və mürəkkəb cümlənin komponentləri sırasının nəzəri əsasları”.

51. Billurə Aslan qızı Aslanova – “Azərbaycan televiziyasının inkişaf mərhələləri”.
52. İrina Qatemovna Orucova – “Ernest Heminqueyin hekayələrinin dil xüsusiyyətləri və onların rus dilinə tərcüməsində adekvatlıq problemi”.

İSTİNADLAR

1969-cu il, 26 iyun. “Bilik” qəzeti (№21) “Gül-çiçək, alqışlar...” - Z.Ağayev, F.Əliyev (Burada onu namizədlik dissertasiyası müdafiə etmək münasibətilə təbrik ediblər).

1969-cu il. Y.Seyidov. Azərbaycan dilçiliyini yaradanlar və yaşadanlar. Azərbaycan Dövlət Universiteti – Elmi əsərləri – Dil və ədəbiyyat seriyası (səh. 146–160). Burada onun B.Çobanzadə haqqında dissertasiya müdafiə etdiyi qeyd edilir. Məqalə: “Azərbaycan dilçilik elmini yaradanlar və inkişaf etdirənlər” – Seyidov Y.M. API – Elmi əsərlər (Pedaqogika, psixologiya və fənlərin tədrisi). XI seriya, səh. 7. Burada Abbasova Fərruxbəyim adlı bir abituriyentin inşa yazısında Adil müəllim kimi müəllim olmaq arzusundan danışılır. Məqalə: “Tələbələrin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi” – Axundov Sultansəlim. Azərbaycan SSR Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi – Elmi əsərlər “Pedaqogika, psixologiya və fənlərin tədrisi” (XI seriya №2). Burada F.Abbasova Adil müəllimi “öz sənətinin vurğunu, onu dərin məhəbbətlə sevən müəllim” adlandırır.

1992-ci il, 26 fevral. “İlham” qəzeti – Zemfira Qədirovanın məqaləsində Krım mədəniyyət fondu tərəfindən Adil müəllimə Bəkir Çobanzadə adına mükafat verilmişdir (2000 manat).

1992-ci il, 5 fevral. “Həyat” qəzeti – Buradakı məlumat bölməsində Adil müəllimin Krım mədəniyyət fondu tərəfindən Bəkir Çobanzadə adına birinci mükafat (2 min manat) layiq görülməsindən bəhs olunur.

1997-ci il, 25 iyun. “Xalq qəzeti” – “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” prof. Nizami Cəfərov. Burada onun “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” adlı kitabı haqqında müsbət rəy çap olunub.

1998-ci il. “Ədəbiyyat” qəzeti – “Bəkir Çobanzadə”, “İsmayıl Orucoglu” – Burada onun “Bəkir Çobanzadə” adlı monoqrafiyasından bəhs olunur.

1999-cu il. İstanbul. “Kırımlı, türk şair və bilgini Bekir Sıdkı Çobanzadə” – İsmayıl Otar. Burada onun B.Çobanzadə haqqında dissertasiyası və 6 məqaləsi haqqında məlumat verilir.

1999-cu il, aprel. “Ömrümüzün günəşi” (səh. 166) – Tofiq Məmməd və Sübhan Qafaroglu. Burada onun Sumqayıt Təbiət elmi təmayüllü gimnaziyasında ipək yolu haqqındakı çıxışından bəhs olunur.

2000-ci il. A.İbrahimova – Azərbaycan leksikoqrafiyasının təşəkkülü. Burada 13, 23, 25, 31, 77, 78-ci səhifələrdə Adil Babayevdən bəhs və ona istinad edilir.

2001-ci il, 7 mart. “Эхо” qəzeti (№27) “Съезд пантюркистов” - X.İsmayılova. Burada onun B.Çobanzadə haqqındakı araşdırmaları yüksək qiymətləndirir.

2001-ci il, 6 mart. “Poliqlot” qəzetində onun təşəbbüsü ilə universitetdə (ADU) açılmış H.Əliyev muzey lektoriyasından bəhs olunur.

2001-ci il, 12 dekabr. “Sabah” qəzeti (№13). Burada Sumqayıt 12 sayılı Təbiət Elmləri təmayüllü seminariyada keçirilən görüşdə Adil müəllimin çıxışı haqqında məlumat verilir.

2001-ci il, 18 aprel. “Poliqlot” qəzeti (№5) “Dilimizi qorumağı bacarmalıyıq” (Dostu Məmməd qızı – Burada Adil müəllimin 2000-ci ildə çap edilmiş “Azərbaycan dili” dərslisindən bəhs olunur (rus bölmələri tələbələri üçün).

2001-ci il. Məmmədov Vüqar – “Dastani Əhəd-hərəmi poemasının dili və üslubu” kitabı (səh. 120). Burada onun “Dilçiliyə giriş” kitabından istifadə edilməsi göstərilir.

2001-ci il, 9 iyul. “Poliqlot” qəzeti (№11). Burada onun Dövlət Dil Komissiyası üzvü seçilməsinin ADU üçün başucalığı olduğu göstərilir.

2001-ci il, 2 dekabr. “Mübariz keşikçi” qəzeti. “Dilimiz tariximiz, taleyimizdir”. Burada onun Polis Akademiyasında keçirilmiş görüşündən bəhs olunur.

2001-ci il, 20 aprel. “Ədəbiyyat” qəzeti. “Dillər Universitetində elmi-praktiki konfrans” – AzərTAC. Burada onun Milli dilimizin öyrənilməsi haqqında çıxışı göstərilir.

2002-ci il, 16 sentyabr. “Poliqlot” qəzeti (№12). Tələbə Günay Əkbərovanın “Hamı üçün gərəkli kitab” adlı məqaləsində onun “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları” kitabından bəhs olunur.

2002-ci il, 18 dekabr. “Poliqlot” qəzeti (№17). “Azərbaycan dilçiliyi tarixinə qiymətli töhfə”. Burada onun “Dilçiliyimizin məbədi” adlı kitabından bəhs olunur.

2002-ci il, 10–16 may. “XXI əsr” qəzeti (№7). Burada onun siyasi partiyaların Məşvərət Məclisində BDU-da “Azərbaycan dilinin qorunması və inkişaf etdirilməsində H. Əliyevin rolu” mövzusunda məruzəsindən bəhs olunur.

2002-ci il. Əliyeva Sevda Murtuz qızı – “İngilis və Azərbaycan dillərində aviasiya terminlərinin semantik və funksional tədqiqi” kitabı (səh. 16). Burada “Dilçiliyə girişdə jarqonlar” haqqında onun mövqeyi şərh edilir.

2002-ci il. Naxçıvan ensiklopediyası – səh. 52-də Adil Babayev haqqında məlumat verilmişdir.

2003-cü il, 7 fevral. “Qolos Krıma” qəzeti (№6). Burada Dmitri Ursu onun monoqrafiyasının 19-cu səhifəsinə istinad edərək B.Çobanzadənin yaşlı bir oğlu olduğunu müəmmalı sayır.

2003-cü il, 24 mart. “Qolos Krıma” qəzeti. Burada Dmitri Ursu azərbaycanca başa düşmədiyi üçün onun kitabının 26-cı səhifəsində B.Çobanzadəyə hücum edənləri müdafiə etdiyinə görə təəssüflənir (Bu, belə deyil).

2003-cü il, 8 aprel. “Azərbaycan” qəzeti. “Dəyirmi masada” dövlət dili müzakirə edilmişdir. “AzərTAC”. Burada onun ADU-nun H.Əliyev muzey-lektoriyasında dövlət dili haqqında çıxışından bəhs olunur.

2003-cü il, 19 may. “Poliqлот” qəzeti (№9). Burada onun “Elimizin və elmimizin soyqırımı” adlı kitabı haqqında məlumat verilir.

2003-cü il, 27 fevral. “Poliqлот” qəzeti (№4). Burada göstərilir ki, “İqtisadiyyat” qəzetinin 17–23 yanvar sayında onun “Dilçiliyimizin məbədi” adlı kitabı “Ensiklopedik kitab” adlandırılıb. Faiq Məmməd, Sübhan Qafaroğlu “Ömrümüzün günəşi” Nurlan, 2003, səh. 166. Burada onun Sumqayıt təbiət elmləri təmayüllü

gimnaziyasında “İpək yolu” haqqındakı çıxışından bəhs edilir.

2003-cü il, 17-23 yanvar. “İqtisadiyyat” qəzeti (№3). “Ensiklopedik kitab”. Burada onun “Dilçiliyimizin məbədi” kitabında fraqmentlər və redaktor sözündən bəhs olunur.

2003-cü il, 15 aprel. “Poliqlot” qəzeti (№7). Burada ADU-da “H.Əliyev muzey-lektoriyasında dəyirmi masa” keçirilməsindən və onun çıxışından bəhs olunur.

2004-cü il, 29 aprel. “İcmal” qəzeti (№5) səh. 4. Burada onun gənc ədəbi qüvvələrə xeyirxah köməyindən bəhs olunur.

2004-cü il. S.Rüstəмова. “Azərbaycan dilçiliyində qrammatik konsepsiyaların inkişaf tarixindən”. Bu kitabın 11, 12, 15, 22, 32, 45-ci səhifələrində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

2004-cü il. Урсу Д.Р. “Бекир Чобанзаде: жизнь, судьба, эпоха” kitabının 9, 18, 109, 117, 144, 172, 183, 198, 215, 220, 229-cu səhifələrində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

2004-cü il. S.Qafarova. “M.Hüseynzadə” kitabının 25, 37, 38, 51, 52, 64, 102, 130-cu səhifələrində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

2004-cü il. Teymur Əhmədov. “XX əsr Azərbaycan yazıçıları” (ensiklopedik məlumat kitabı). Bu kitabın 30-31-ci səhifələrində Adil Babayev haqqında məlumat verilir.

2004-cü il, 16 mart. “Poliqnot” qəzeti. Professor Adil Babayev “XXI əsr Azərbaycan ziyalıları” beynəlxalq layihəsinin qalibidir.

2005-ci il. “XXI əsr Azərbaycan ziyalıları” kitabı səh. 38-də Adil Babayev haqqında Azərbaycan və ingilis dillərində geniş məlumat verilmişdir. “Vektor” Beynəlxalq elm mərkəzinin nəşri.

2005-ci il. “Naxçıvan ensiklopediyası”. II nəşr, I cild, səh. 66-da Adil Babayevin qısa tərcümeyi-halı, yaradıcılığı və şəkli verilmişdir.

2005-ci il. “Yeni nəşrlər” jurnalı (№2) səh. 9-da onun “Dilçiliyə giriş” adlı dərsliyi haqqında məlumat verilir.

2005-ci il, 9 mart. “Poliqnot” qəzeti (№4). Burada “Dilçiliyə giriş” və “Azərbaycan dili” dərsliklərinin şəkli və onlar barədə məlumat verilir.

2005-ci il. F.İ.Hacıyeva. “Dil quruculuğunun nəzəri problemləri” kitabının 3, 4, 113-cü səhifələrində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

2005-ci il, 27 oktyabr. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti (№21) İkrəm Qasımov – Ali məktəblər üçün sanballı dərslük – “Dilçiliyə giriş” haqqında (müsbət rəy).

2005-ci il. АМЕА-нын məruzələri (№6) səh.146-da М.Ибрагимова, Т.Абдуллабекова “Польские побратими Б.Чобанзаде” (представлено академиком НАН Б.А.Набиевым). Burada Adil Babayev В.Çobanzadə irsinin əsas tədqiqatçısı kimi göstərilir.

2005-ci il. Ələddin Əliyev – “ADU-nun tarixi” kitabının 358, 360, 387, 412, 436, 474, 10, 514, 515-ci səhifələrində Adil Babayevin EA-нын Rəyasət Heyətinin Terminologiya, Orfoqrafiya Komissiyasının üzvü, Dövlət Dil Komissiyasının üzvü, ADU-nun Həmkarlar İttifaqının sədri olduğu haqqında məlumat verilir və dörd dərsliyinin adı çəkilir.

Hacıyeva F.İ. Dil quruculuğunun nəzəri problemləri. B., 2005, səh.3, 4, 113, 313, 347-də Adil Babayevin mövqeyinə toxunulur.

Əsgərov Nəbi. Azərbaycan türk onomastik vahidlərinin linqvistik xüsusiyyətləri. Bakı, “Nurlan” 2005, səh. 295–296. Burada Adil Babayevin Ordubaddakı “Qaraağaclıq” toponiminə verdiyi şərh dəyərləndirilir.

Hacıyev Kamal. “Karvan yolu”. Şeir və hekayələr. B., “Nurlan” 2005, səh. 225. Burada Adil Babayevlə bağlı

məzəli bir əhvalatdan danışılır, səh.311-də onu sadə insan, tibbin, musiqinin, dinin gözəl bilicisi adlandırır.

Hacıyev Kamal. Bir igidin ömrünə başa gələn sanballı monoqrafiya. “Azərbaycan müəllimi”, 2 avqust 2006 (Burada “Türksoyun birlik səsi” monoqrafiyasından bəhs edilir).

Əlizadə Afina. Birinci Türkoloji Qurultayı və M.Kaşqarının “Kitabü Divani lüğət-it türk” əsəri, “Türkologiya” dərgisi (özəl buraxılış). B., 2006, səh. 110–117. Burada Adil Babayevin monoqrafiyasına əsaslanaraq Kaşqarlını Azərbaycan oxucusuna ilk dəfə Bəkir Çobanzadənin tanıtdığı göstərilir.

2006-cı il, 3 avqust. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti – “Bir igidin ömrünə başa gələn sanballı monoqrafiya” – dos. Kamal Hacıyev. Bu məqalədə Adil Babayevin B.Çobanzadə haqqında yazdığı monoqrafiyadan bəhs olunur.

2006-cı il, 31 oktyabr. “Poliqlot” qəzeti. Burada onun YAP hesabat-seçki yığıncağındakı çıxışından və onun ADU-nun YAP sədrinin müavini seçilməsindən bəhs olunur.

2006-cı il. Həsənova Sədaqət – “Fyüzat jurnalı və dil problemləri” kitabının 52-ci səhifəsində Adil Babayev haqqında yazılır.

2006-ci il. “Bakı Universiteti” qəzeti. Burada Adil Babayevin B.Çobanzadə adına Qara Dəniz Universitetləri Şəbəkəsinin Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzinin açılması münasibətilə çıxışından bəhs olunur.

2006-cı il, 24 may. “Elm” qəzeti (№13, 14); **2006-cı il, 24 may.** “Azərbaycan” qəzeti (№113); **2006-cı il, 26 may.** “Ədəbiyyat” qəzeti (21). Burada onun I Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyi ilə bağlı beynəlxalq konfransda məruzə etdiyi bildirilir.

2006-ci il. Türkologiya dərgisi – özəl buraxılış (səh. 98). Afina Əlizadə – I Türkoloji Qurultay və Mahmud Kaşqarının “Divani kitabı-lüğət-it türk” əsəri. Burada bu əsər haqqında Azərbaycan oxucusuna ilk dəfə B.Çobanzadənin məlumat verməsi haqqında Adil Babayevin monoqrafiyasına istinad edilir.

2006-ci il. Qurbanova Lalə – “Dil sistemində terminologiya” kitabının 9, 11, 15, 22-ci səhifələrində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

2006-ci il. Ə.Rəcəbli. “Dilçilik tarixi”. II cild. Kitabın 367, 370, 374, 379, 404, 405, 407, 415, 428, 434, 436, 451, 4521, 461, 462, 476, 480, 483, 484, 502, 503, 504-cü səhifələrində Adil Babayev haqqında məlumat var.

2007-ci il. Vilayət Bağirov – “Ordubadımız – tariximiz” kitabının 89-cu səhifəsində Adil Babayevin şəkli verilmişdir.

2007-ci il. Əsədova Adilə Yaqub qızı – “Azərbaycan dilində qrammatik hallar” (namizədlik dissertasiyası) kitabının 13, 14-cü səhifələrində Adil Babayevin fikirlərindən böyük bir sitat gətirilir.

2007-ci il. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu – “Laçın rayonunun onomastik vahidlərinin linqvistik təhlili” (namizədlik dissertasiyası) kitabının 108-ci səhifəsində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

2007-ci il. Qaçarlı Cəmilə Qurban qızı – “I Tükoloji Qurultayda dil məsələləri” (namizədlik dissertasiyası) kitabının 13, 21, 22, 31-ci səhifələrində Adil Babayevin fikirlərinə istinad edilir.

Belə istinadlar və haqqımda yazılan məqalələrin sayı çoxdur. Onları bir kitabın həcmi çərçivəsinə yerləşdirmək mümkün deyil. Bir-iki məqalə və məktubda mənim haqqımda ifadə edilən fikirlərlə kifayətlənirəm. ADU-nun rektoru 23.04.2018-ci il tarixdə 21-285/059 sayılı məktubu ilə Təhsil Nazirinə etdiyi müraciətdə kifayət qədər şərh verilmişdir. O məktubu buraya daxil etməyi lazım bilirik.

HAQQIMDA YAZILANLAR

İSTEDADLI ALIM, GÖZƏL ŞƏXSİYYƏT

Mən Adil müəllimi 1983-cü ildən tanıyıram. Təzəcə doktorluq dissertasiyası müdafiə edib ovaxtkı Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasına rəhbərlik etməyə dəvət edildim. Adil müəllim o vaxt dosent idi. Onun intizamlılığı, zəhmətkeşliyi, öz ixtisasını dərindən mənimsədiyi ilk vaxtdan diqqətimi cəlb etmişdi. O vaxtdan 36 il keçir. Çox şey dəyişmişdir. İndi Adil müəllim 80 yaşı haqlamışdır. Onun haqqında bildiklərimdən bir qismini yazmağa lazımlı bilirəm.

Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olmuşdur. Atası Babayev Məhəmməd Əhməd oğlu 1941-ci ildə Böyük Vətən Müharibəsində həlak olmuşdur. Adil 1956-cı ildə Dırnıs kənd orta məktəbini bitirmiş, 1957-ci ildə anası ilə Bakı şəhərinə köçmüş və həmin il Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur, 1962-ci ildə həmin fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1962-ci ildən Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunda (indiki ADU) baş laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlamış, burada o, kafedra müdiri, professor səviyyəsinə qədər şərəfli yol keçmişdir. İşlədiyi müddətdə bir alim, pedaqoq kimi özünə nüfuz qazanmışdır. Onun fəaliyyətini bir neçə cəhətdən səciyyələndirmək olar.

Elmi sahədə. Hələ laborant vəzifəsində işləyəndə institutda keçirilən elmi konfranslarda müntəzəm olaraq məruzələrlə çıxış etmiş, 1969-cu ildə Azərbaycan dilçilik elminin görkəmli nümayəndəsi prof.Bəkir Çobanzadə haqqında “Bəkir Çobanzadənin Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında rolu” adlı mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir. O repressiya qurbanları haqqında həqiqətin ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində fəaliyyətini sonralar da davam etdirərək Q.K.Bağirov, X.S.Xocayev, V.H.Xulufu, İ.M.Həsənov, A.Tağızadə, A.R.Ziefeld-Sumuuyaqi, Əli Səbri, Y.Əliyev, Ə.S.Cəfərov, Ə.M.Dəmirçizadə və başqa görkəmli alimlərin Sovet repressiyanın əsas vasitəsi olan DTK zindanlarındakı həyatı və faciəsini arxiv materialları əsasında cəsarətlə üzə çıxarıb yeni nəslə çatdırmışdır.

1996-cı ildə zəngin tarixi keçmişə malik olan Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl tarixini yazmış və doktorluq işi kimi müdafiə etmişdir. Əsərə yüksək qiymət verən akademik A.A.Axundov Adil Babayevi Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı adlandırmışdır.

1992-ci ildə B.Çobanzadə ilə bağlı araşdırmalarına görə Krım Mədəniyyəti Fondunun təsis etdiyi B.Çobanzadə mükafatının ilk sahibi məhz Adil Babayev olmuşdur.

Türkologiya sahəsində dərin araşdırmalar aparan alim 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Türk xalqlarının ilk və böyük Beynəlxalq elmi qurultayın stenoqramını və başqa sənədləri bağlı fondlardan əldə etmiş, bu haqda bir neçə məqalədə və dörd kitabda geniş məlumat vermişdir.

2006-cı ildə həmin qurultayın 80 illiyi Beynəlxalq səviyyəsində qeyd ediləndə Adil Babayev yubileyi keçirən Respublika Təşkilat Komitəsinin üzvü kimi orada çox fəal iştirak etmiş, bir sıra müəssisə və təşkilatlarda maraqlı məzruzələrlə çıxış etmişdir, qəzet və jurnallarda məqalələr çap etdirmişdir. Yubiley konfransında 2 elmi məruzə ilə çıxış etmiş, təşkilat komitəsinin sifarişi ilə qurultay haqqında çap etdirdiyi “Türksoyun birlik səsi” adlı monoqrafiyası bütün nümayəndələrə konfransın əsas elmi sənədi kimi paylanmışdır. Bu yüksəksəviyyəli elmi forumun işində ciddi və gərgin əməyinə görə AMEA prezidenti akad. M.Kərimov özünün 11 iyul 2006-cı il tarixli 01-3/343 sayılı məktubu ilə Adil Babayevə Respublikanın Əməkdar elm xadimi fəxri adı verilməsi üçün Respublika prezidenti aparatına müraciət etmişdir.

Respublikanın filoloji ictimaiyyəti onu məhsuldar alim kimi tanıyır. 1992-ci ildən bu günə qədər onun ali məktəblər üçün 6 dərslisi, 2 dərş vəsaiti, 20 proqramı nəşr edilmişdir. Eyni zamanda onun 6 monoqrafiyası, 3 bədii əsər toplusu, 200-dən çox elmi-publisist məqaləsi çap olunmuşdur.

İndiyədək 11 elmlər namizədi yetirmiş, bir elmlər doktorunun məsləhətçisi olmuş, 6 elmlər doktorunun, 23 elmlər namizədinin opponenti olmuşdur. Hazırda iki doktorluq işinin məsləhətçisidir və 8 nəfərin namizədlik dissertasiyasına rəhbərlik edir. Onun rəhbərliyi ilə 15 nəfər namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

A.Babayevin yazdığı “Dilçiliyə giriş”, “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”, “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları”, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” adlı dərslik və dərs vəsaitləri respublikanın ali məktəblərində tədris edilən əsas elmi-tədris mənbəyidir. A.Babayev Respublikanın elmi həyatında fəal iştirak edir. O, Respublika prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA rəyasət heyəti yanında Orfoqrafiya və Terminologiya Komissiyasının üzvüdür. Hazırda Azərbaycan prezidenti yanında AAK-ın filologiya üzrə ekspert komissiyasının üzvüdür. Onun təşəbbüsü və yaxından iştirakı ilə ADU-da 2000-ci ildə “Dədə Qorqud–1300”, 2002-ci ildə “Mirzə Kazımbəy–200”, 2003-cü ildə “Heydər Əliyev və dilimiz, ədəbiyyatımız, tariximiz”, 2004-cü ildə “Dilimiz və dilçiliyimiz”, 2006-cı ildə “Birinci Türkoloji Qurultay”ın 80 illik, 2009-cu ildə “Mahmud Kaşqari–1000” illiyi ünvanlı Respublika elmi-nəzəri və elmi-praktik konfransları keçirilmişdir.

“Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi-kütləvi sorğuya əsasən, A.Babayev “XXI əsr Azərbaycan

ziyalıları” beynəlxalq layihəsinin qalibi diplomunu almış və eyniadlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir.

Respublika Təhsil Nazirliyi tərəfindən “Qabaqcıl təhsil işçisi” nişanı ilə təltif edilmişdir.

Prof. Adil Babayev Azərbaycan dilçiliyinin tarixi üzrə Respublikamızda məktəb yaratmışdır. Belə ki, o ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçiliyinin minillik tarixini sistemli şəkildə araşdırmış, onu dövrləşdirmişdir. Həmin fənn üzrə iki cildlik dərslik və proqram yazmışdır. Adil Babayev respublikamızda və onun hüdudlarından kənar da görkəmli türkoloq kimi tanınır.

Tədris-pedaqoji sahədə. 1962-ci ildən başlayaraq APDİ-də Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənlərindən dərs demiş, 1989-cu ildə həmmüəlliflə “Ümumi dilçilik fənni” üzrə Azərbaycan və rus dilindən proqramlar hazırlayıb adı çəkilən fənni tədris etmişdir.

1997-ci ildə APXD-də Azərbaycan dili kafedrası yaradılmış və prof. Adil Babayev kafedraya müdir təyin edilmişdir. Həmin illərdə o burada tədris edilən “Azərbaycan dili” fənninin (rus və türk bölmələri üçün) proqramını və dərsliyini yazıb çap etdirmişdir. 2000-ci ildə praktik “Azərbaycan dili kafedrası”, “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrası adlanaraq universitetin nəzəri qurumuna çevrildi. Adil müəllimin səyi nəticəsində qısa müddət ərzində kafedranın fəaliyyəti xeyli genişləndi. İndi

burada 26 fənn tədris edilir. A.Babayev kafedrada işləyən müəllimlərin elmi inkişafına böyük qayğı ilə yanaşır. Kafedrada 12 doktorant və 6 magistrant təhsil alır və araşdırmalar aparır. Bunların hamısı üçün Adil Babayev proqramlar və dərsləklər yazmışdır. ADU-da yeni yaradılmış Azərbaycan filologiyası bölməsinin dərslək, proqram və tədris planları ilə təchiz edilməsi də bilavasitə A. Babayevin söyləri nəticəsində mümkün olmuşdur.

Ümummillli liderimiz Heydər Əliyevin 2001-ci il iyul ayının 4-də imzaladığı “Dövlət Dil Komissiyasının tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamı və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 23 noyabr 2017-ci ildə imzaladığı “Azərbaycan Respublikası Dövlət Dil Kommisiyasının Tərkibinin təstiq edilməsi haqqında”kı sərəncamı ilə həmin mütəbər komissiyanın üzvü təsdiq edilmişdir. Komissiyanın üzvü kimi A.Babayev öz üzərinə düşən məsuliyyəti hiss edərək “Azərbaycan dilinin funksional üslubları” adlı dərş vəsaitini və onun proqramını hazırladı. Bu kitab bütün ali məktəblərdə istifadə edilməyə başladı.

Sosial-fəaliyyət sahəsində. A.Babayev universitetin ictimai həyatında həmişə fəal iştirak etmişdir. 1966–72-ci illərdə institut həmkarlar təşkilatının mədəni-kütləvi və mənzil-məişət komissiyalarının sədri, 1973–83-cü illərdə üzvlərinin sayına görə ən böyük ilk partiya təşkilatının – İngilis dili fakültəsi partiya təşkilatının katibi olmuşdur. Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı sui-qəsdlər hazırladığı

və xalqımıza qarşı min cür parçalamaq söyləri yeridildiyi zaman Adil millətin nicatını Heydər Əliyevdə görənlərin öncüllərindən biri kimi heç bir tərəddüd keçirmədən 1993-cü ilin əvvəllərində Yeni Azərbaycan Partiyasının sıralarına daxil oldu.

1996-cı ildə A.Babayevin təşəbbüsü ilə APXDİ-də Heydər Əliyev muzeyi açıldı. APXDİ rektorunun 8-VII-1998-ci il tarixli 1/185 sayılı əmri ilə Adil Babayev bu qurumun ictimai əsaslarla rəhbəri təyin olunmuşdur. Burada Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasəti, şəxsiyyəti, elmə, maarifə, mədəniyyətə, azərbaycançılığa saygısı haqqında müntəzəm tədbirlər keçirilir. Heydər Əliyevin ikinci dəfə Respublika rəhbərliyinə qayıtmasından, onun daxili və xarici siyasət sahəsindəki uğurlarından ruhlanan Adil Babayev “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyes yazmışdır. Əsər Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında uğurla tamaşaya qoyulmuş siyasi xadimlər və görkəmli alimlər tamaşaya yüksək qiymət vermişlər. Heydər Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisist məqalə dərc etdirmişdir: 1) Azərbaycan dilinin Dövlət statusu (2001); 2) Zaman irəli getməyi tələb edir (2001); 3) Ana dilimizə qayğı diqqət mərkəzindədir (2001); 4) Tufanlarda yanan çırağ (2003); 5) Milli qurtuluş günü (2003); 6) Dünya, başın sağ olsun (2003); 7) Ən uca zirvədə Heydər Əliyev dururdu (2004); 8) H.Əliyev və ana dili (2005); 9) Ziyarətə çevrilən guşə və s. məqalələr ümummillə liderimizin siyasi fəaliyyətinə,

xalqımıza, dilimizə, milli mentalitetimizə qayğılarına həsr edilmişdir.

A.Babayev Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Respublika Təhsil Nazirliyinin hər il mart ayında keçirdiyi orta məktəb şagirdlərinin “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” üzrə Respublika olimpiadası münasiflər heyətinin üzvü kimi də fəaliyyət göstərmişdir.

ADU-da apardığı təşkilatçılıq işləri də səmərəlidir. O, 2000-ci ildən 2015-ci ilədək YAP ərazi təşkilatı sədrinin ideoloji işlər üzrə müavini kimi, müəllim və tələbələr arasında hakim partiyanın siyasətinin təbliği sahəsində səmərəli iş aparmışdır. Dəfələrlə YAP-ın müxtəlif qanunlarının “fəxri fərmanlar”ını almışdır.

akad. K.M.Abdullayev
Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru

HEYDƏR ƏLİYEV İDEYALARINA SADIQ GÖRKƏMLİ ALİM

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ideyalarına hər zaman sadıq olan, Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi xidmətləri, tədqiqatları ilə dilimizi zənginləşdirən alimlərimizdən biri də filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayevdir.

Adil Babayev 1938-ci il aprelin 28-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olub. Böyük Vətən Müharibəsində atasını itirən Adil müharibənin ağrı-acısını yaşaya-yaşaya orta məktəbə getmiş, təhsilini 1956-cı ildə başa çatdırdıqdan sonra 1957-ci ildə anası ilə Bakı şəhərinə köçmüşdür. Həmin ildə də Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) filologiya fakültəsinə daxil olub. 1962-ci ildə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirib Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda (indiki ADU) Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənnindən dərs deyən Adil müəllim 1989-cu ildə ümumi dilçilik fənni üzrə Azərbaycan və rus dillərində ümumi dilçilik fənnini tədris etmişdir. A.Babayevin fəaliyyətini bir neçə cəhətdən səciyyələndirmək olar. O, repressiya qurbanı B.Çobanzadə haqqında dəyərli tədqiqat əsəri yazmış, o zaman repressiya qurbanları haqqında əsər yazmağa maneçilik törədildiyi üçün “B.Çobanzadənin Azərbaycan

dilçilik elminin inkişafında rolu” mövzusunda dissertasiyasını 6 il sonra müdafiə edə bilmişdir. A.Babayev repressiya qurbanları haqqında həqiqətləri ictimaiyyətə çatdırmaq istiqamətində fəaliyyətini sonralar da davam etdirərək Q.K.Bağirov, X.S.Xosayev, V.H.Xulufu, İ.M.Həsənov, A.Tağızadə, R.Zifeld-Sumumyaqi, Əli Səbri, Y.Əliyev, Ə.S.Cəfərov, Ə.M.Dəmirçizadə və başqa görkəmli alimlərin sovet repressiyasının əsas vasitəsi olan DTK zindanlarındakı həyat və faciələrini arxiv materialları əsasında cəsarətlə üzə çıxararaq yeni nəslə çatdırmışdır.

Hörmətli alim 1996-cı ildə zəngin tarixi keçmişə malik olan Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl tarixini yazıb, doktorluq işi kimi müdafiə etmişdir. Əsərə yüksək qiymət verən akademik A.Axundov Adil Babayevi Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı adlandırmışdır. B.Çobanzadə ilə bağlı araşdırmalarına görə Krım Mədəniyyət Fondunun təsis etdiyi Çobanzadə mükafatının sahibi də elə Adil Babayev olmuşdur.

Adil müəllim 1997-ci ildə APXDİ-də yaradılan Azərbaycan dili kafedrasına müdir təyin edilmiş, həmin illərdə tədris edilən Azərbaycan dili fənninin (rus və türk bölmələri üçün) proqram və dərsliyini yazıb çap etdirmişdir. Onun səyi nəticəsində qısa müddət ərzində kafedranın fəaliyyəti xeyli genişləndirilmişdir. ADU-da yeni yaradılmış Azərbaycan filologiya bölməsinin dərslik,

proqram və tədris planları ilə təchiz edilməsi də bilavasitə A.Babayevin səyləri nəticəsində mümkün olub.

2001-ci il iyun ayının 18-də ulu öndər Heydər Əliyevin imzaladığı “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərmanla respublikada Dövlət Dil Komissiyası yarandı və professor A.Babayev də bu mötəbər komissiyanın tərkibinə daxil edildi.

Komissiyanın üzvü kimi üzərinə düşən məsuliyyəti dərk edərək “Azərbaycan dilinin funksional üslubları” adlı dərs vəsaitini və onun proqramını hazırladı. Həmin kitabdan bütün ali məktəblərdə və dövlət idarələrində bu gün də istifadə olunur. Hörmətli professor respublikanın elmi həyatında fəal iştirak edərək qəzet və jurnal səhifələrində ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemləri barədə, sosial publisistik mövzularda çıxışlar edir.

A.Babayev universitetin ictimai həyatında da fəaldır. Azərbaycan dövlətçiliyinə sui-qəsdlər hazırlandığı, xalqımıza qarşı min cür parçalanma səyləri yeridildiyi zaman Adil müəllim millətin nicatını Heydər Əliyevdə görənlərdən biri kimi tərəddüd etmədən 1993-cü ilin əvvəlində Yeni Azərbaycan Partiyasının sırasına daxil oldu. 1996-cı ildə onun təşəbbüsü ilə APXDİ-də Heydər Əliyev muzeyi açıldı, özü də bu muzeyin rəhbəri təyin olundu. 2000-ci ildə təmir olunub, yeni eksponatlarla, avadanlıqlarla təchiz edilən muzeyə muzey-lektoriya statusu verildi.

A.Babayev Heydər Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisistik məqalələr də dərc etdirmişdir. Hörmətli alim qələmini bədii, publisistik sahələrdə də sınımış, bir sıra əsərlər, o cümlədən pyeslər də yazmışdır. “O qızı hər gün görürsən”, “Sarı gəlin” kimi televiziya tamaşalarından yaxşı tanınan A.Babayev ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyi “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərini qələmə alıb. Mövzu keçmiş SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycanda baş verən anarxiya və özbaşınalıqları, Azərbaycan dövlətçiliyinin itirilmə təhlükəsindən, yadellilərin daxili bəzi qüvvələrlə əlbir olub müstəqilliyimizə qənim kəsilməsindən götürülmüşdür. Əsərdə tarixilik, elmilik, müasirlik vəhdət təşkil edərək, azərbaycançılıq ideyalarının təntənəsi dolğun şəkildə əks olunur. Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının kollektivi tərəfindən tamaşaya qoyulan əsər Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının səhnəsində də tamaşaçılara təqdim edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, teatrın baş rejissoru Kamran Quliyevin quruluş verdiyi bu tamaşada xalq artisti Rza Xudiyev Koroğlunun timsalında uca boylu, düzgün qamətli, məğrur yerişli, kəskin, təsirli nitqi ilə dahi Heydər Əliyevin obrazını çox gözəl yaratmışdır.

A.Babayev məhsuldar alimlərimizdən biridir. 1992-ci ildən bu günə qədər onun ali məktəblər üçün 4 dərslisi, 4 dərsləri, 12 dərsləri proqramı nəşr edilmiş, 4

monoqrafiyası, 3 bədii əsərlər toplusu, 150-dən artıq elmi-publisistik məqaləsi çap olunmuşdur.

Onun yazdığı “Dilçiliyə giriş”, “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”, “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları”, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” adlı dərslik və dərs vəsaitləri respublikamızın ali məktəblərində əsas elmi-tədris mənbəyidir. Professor A. Babayev Azərbaycan dilçiliyinin tarixi üzrə respublikamızda məktəb yaratmışdır. Belə ki, ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçiliyinin minillik tarixini sistemli şəkildə araşdırmış, onu dövrləşdirmiş, dərslik və proqram yazmışdır. Alimin rəhbərliyi ilə Azərbaycan dilçiliyi tarixi sahəsində 5 nəfər elmlər namizədi dissertasiya işini müdafiə etmiş, 2 nəfər bu sahədə uğurla araşdırmalar aparır. Bu yaxınlarda o, “İranda Azərbaycan dili və dilçiliyi”, “Ermənistanda Azərbaycan dili və dilçiliyi”, “Gürcüstanda Azərbaycan dili və dilçiliyi” əsərlərini də yazıb başa çatdırmışdır.

Hörmətli alim respublikamızda və onun hüdudlarından kənar da görkəmli türkoloq kimi tanınır. Buna görə də Qara Dəniz Universiteti Assosiasiyasının direktoru, rumıniyalı Eden Mamut türkologiya sahəsində qazandığı uğurlara görə onu BDU-nun nəzdindəki “Qara Dəniz Ölkələri Universiteti Assosiasiyası”nın B.Çobanzadə adına beynəlxalq türkoloji araşdırmalar mərkəzinə rəhbərliyini təklif etmişdir.

Böyük rus yazıçısı A.P.Çexov yazırdı: “İnsanı gözəlləşdirən, ona zinət verən ən mühüm cəhətlərdən biri də onun təvazökar və sadə olmasıdır”. Adil müəllim də belə insanlardandır. O, kafedrada işləyən müəllimlərin elmi inkişafına qayğı ilə yanaşır. Kollektivin, tələbələrin sevimlisi olan dilçi-alim öz tələbələri ilə hər zaman səmimi münasibətdədir.

Adil Babayev Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin, Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Rəyasət Heyəti yanında Orfoqrafiya, Terminologiya Komissiyasının, Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının üzvü, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin təsis etdiyi “Qızıl Qələm” mükafatçısıdır. O, Təhsil Nazirliyinin hər il mart ayında keçirdiyi orta məktəb şagirdlərinin Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənni üzrə respublika olimpiadası münisiflər heyətinin üzvü kimi də fəaliyyət göstərir. Dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistlik, habelə bədii yaradıcılıq sahəsində 16 kitab, 12 proqramın müəllifidir. 15 nəfər elmlər namizədinin rəhbəri, 3 elmlər doktorunun məsləhətçisi, 32 nəfərin rəsmi opponenti olan alimin təşəbbüsü və yaxından iştirakı ilə universitetdə bir sıra elmi-nəzəri, elmi-praktik konfranslar keçirilmişdir. “Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi-kütləvi sorğuya əsasən A.Babayev “XXI əsrin Azərbaycan ziyalıları” Beynəlxalq layihəsinin qalibi diplomunu almış və eyniadlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir.

Heydər Əliyev ideyalarına sadıq görkəmli türkoloq alimimizə Azərbaycan elminin inkişafında, elmi-pedaqoji fəaliyyətində, bədii yaradıcılığında yeni-yeni uğurlar, nailiyyətlər arzu edirik.

Kəmalə Rəhimli

“Təhsil” dərgisi №5 (33), may 2013

ÇAĞDAŞ AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİNİN GÖRKƏMLİ NÜMAYƏNDƏSİ

Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında xüsusi rolu, xidmətləri olan alimlərin sırasında filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin adını fəxrlə çəkmək olar. Məktəb illərindən elmə, xüsusilə dilə və dilçiliyə maraq göstərən Adil müəllim 1957-ci ildə Azərbaycan Dillər Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur.

Böyük dilçi-alim Muxtar Hüseynzadənin diqqətini nahaq yerə çəkməmişdi Adil Babayevin fəaliyyəti, dərslərə fərqli münasibəti, mühazirə və seminarlarda verdiyi məntiqi suallar, öyrənməyə olan həvəsi və s. Çünki Adil Babayev hələ tələbə ikən TEC-in xətti ilə təşkil olunan elmi konfranslarda iştirak edir, istər dil, istərsə də ədəbiyyat istiqamətində bütün fənlərə maraq göstərir, imtahanlardan əla qiymətlər alardı. Belə bir çalışqanlığın nəticəsində Adil müəllim həmin fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Adil müəllimin qeyri-adiliyi onda olmuşdur ki, tələbələr, adətən, bir fənn üzrə diplom işi müdafiə etməyə çətinlik çəkdikləri halda, o, öz arzusu ilə, könüllü olaraq

həm dilçilikdən, həm də ədəbiyyatşünaslıqdan mövzu götürmüş və hər ikisindən müvəffəqiyyətlə diplom işi müdafiə etmişdir.

1962-ci ildən prof. Adil Babayev öz taleyini APXDİ ilə bağlamış, bu böyük təhsil müəssisəsində laborantlıqdan kafedra müdirliyinə qədər uzun bir yol keçmişdir.

Dilin, dilçiliyin tarixinə göstərdiyi maraq nəticəsində Adil Babayev 1969-cu ildə “Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında Bəkir Çobanzadənin rolu” mövzusunda namizədlik dissertasiyası, 1996-cı ildə isə “Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf yolları” adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, Azərbaycan təhsilinin inkişaf yollarında yavaş-yavaş irəliləməyə başlamışdır. Həyatını həsr etdiyi Azərbaycan təhsilini, Azərbaycan dilçilik elmini inkişaf etdirmək naminə bu sahədə uzun illər formalaşan, onu maraqlandıran mülahizələrini, elmi fikirlərini kitablara çevirmiş, ali məktəb tələbələrinin stolüstü kitablarına çevrilən monoqrafiyalar, dərslik və dərs vəsaitləri yazmışdır.

“Dilçiliyə giriş” (Bakı.1993); Azərbaycan dili (Bakı.2000–rus bölməsi tələbələri üçün); Azərbaycan dili (Bakı. 2000–türkiyəli tələbələr üçün, həmmüəllif); Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Bakı. 1996); Azərbaycan dili (Bakı. 1999–türkiyəli tələbələr üçün); Azərbaycan dilinin funksional üslubları (Bakı. 2001); “Bəkir Çobanzadə” adlı monoqrafiya (Bakı. 1997); Azərbaycan

dilçiliyinin tarixi (Bakı. 2015. Yeni–2 cilddə) və s. dərslər vəsaitlərinin, kitabların, 20 proqramın müəllifidir.

Prof. A.Babayev bununla bərabər, digər onlarla kitabın müəllifi, redaktoru, rəyçisi olmuş, Azərbaycan elmi üçün faydalı olacağını hesab etdiyi əsərlərə ön söz də yazmışdır. Professor bu günə qədər 3 elmlər doktoru, 15 elmlər namizədi yetişdirmişdir.

Elmimiz yolunda çəkdiyi zəhmət səmərəsiz qalmamış, ilk dəfə 1992-ci ildə ədəbiyyatşünas alim kimi Kırım Respublikasının Mədəniyyət Fondunun Bəkir Çobanzadə adına mükafatına layiq görülmüşdür. Qeyd etmək lazımdır ki, Adil Babayev bu mükafatı alan ilk Azərbaycan alimi olmuşdur.

Professor Adil Babayev hazırda Respublikamızın elmi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sədrliyi ilə fəaliyyət göstərən Dövlət Dil Komissiyasının və bir çox elmi qurumların üzvüdür. Adil müəllim yorulmadan çalışan və bundan mənəvi zövq alan alimlərimizdən biridir.

Ona deyəndə ki, Adil müəllim, bir az dincəlin. Çox yorulursunuz. Göstəriş verin sizin başladığınız işləri yetirmələriniz davam etdirsinsin. Adil müəllim cavab verir ki, hələ Azərbaycan elminin, Azərbaycan dilçiliyinin inkişafı, dünyada tanınması üçün çox işlər görməliyik. Müstəqillik qazanmış Azərbaycanımızın Bayrağının

dünya dövlətlərinin bayraqları sırasında möhtəşəm bir yerdə dayanması, şərəflə dalğalanması naminə mən gecə-gündüz işləməyə hazırım.

Ömrünü xalqın savadlanması işinə, elmimizin inkişafına sərf edən, bu yolda yorulmadan çalışan Adil Babayevin yazdığı kitablar, söylədiyi elmi mühazirələr heç vaxt unudulmayacaq. Sələfləri Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynzadə, S.Cəfərov, A.Qurbanov, H.Mirzəyev kimi, müasirləri K.Abdullayev, N.Xudiyev, N.Cəfərov, B.Xəlilov, C.Cəfərov və başqaları kimi Adil Babayevin də elmi və ictimai-siyasi görüşləri Azərbaycan yaşadıqca yaşayacaq. Dilçilik elminin inkişafına xidmət göstərəcək. Heç vaxt unudulmayacaq.

Filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevə gələcək işlərində uğurlar, cansağlığı, başladığı işləri davam etdirməyi arzu edirik.

Həcər Emin qızı Hüseynova

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
ADPU, Azərbaycan dilçiliyi kafedrası

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİK ELMİNİN BÖYÜK ALİMİ

Peygəmbər (s.ə.v.) buyurur ki, Allah-Təalanın qüdrəti ilə elm insan cildinə girə bilsəydi, o, çox sadə, təvazökar bir adam görkəmində olardı. Bu sözləri hörmətli prof. Adil Babayev haqqında ürəklə demək olar. Çox böyük ədəb sahibi, elm sahibi olan Adil müəllim Azərbaycan ziyalılarının ən gözəl xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirmiş bir insandır. “Qurani-Kərim”də deyilir ki, Allah-Təala sevib-seçdiyi bəndələrə elm, hikmət və müdriklik verir. Hörmətli Adil müəllim bu xüsusiyyətləri özündə daşıyan bir şəxsiyyətdir. Adil Babayev dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistlik, habelə bədii yaradıcılıqla məşğul olur, 20 kitabın, 24 proqramın, 200-dən çox müxtəlif xarakterli məqalənin müəllifidir. Ali məktəblər üzrə 4 dərsləyin alternativsiz müəllifidir. Adil müəllimin bədii yaradıcılığı da çox zəngindir: “O qızı hər gün görürsən” pyesi televiziya da dəfələrlə göstərilmişdir. Ulu Öndərin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlməsindən bəhs edən “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” pyesi Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında 2008-ci ildən bəri fasiləsiz göstərilir. “Sarı Gəlin” pyesi 1989-cu ildən Azərbaycan televiziyasında göstərilmiş, Naxçıvanda tamaşaya qoyulmuşdur.

“Apardı sellər Saranı” pyesi 1918-ci ildə Naxçıvanın Andranik qoşunlarının qırğınından xilas etməsinə həsr edilmişdir.

Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya monoqrafiyası ictimaiyyət tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. Bəkir Çobanzadə haqqında 1998-ci ildə yazdığı kitab bu gün də müəllimlərin və tələbələrin böyük maraq dairəsindədir.

“Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” dərsliyi ali məktəblərdə keçirilən “Nitq mədəniyyəti” fənni üzrə əsas kitabdır.

Hörmətli Adil Babayev Ordubadda anadan olmuşdur. Qədim Ordubad şəhəri, onun yeddi meydanı, yeddi meydanın yanında yeddi məscid, hər məscidin yanında yeddi çinar, yeddi kəhriz. Bəlkə də dünyanın heç bir yerində belə bir məkan yoxdur. I Şah Abbas Ordubadı Təbrizin “gül bağçası” adlandırmışdı. Ona görə “gül bağçası” adlandırmışdı ki, Ordubad öz suları, bulaqları, çeşmələri, yetişdirdiyi meyvələri, gülləri ilə dünyaya hay salmışdı. Ümummilli lider Heydər Əliyev Ordubadı “Azərbaycanın incisi” adlandırmışdı. Ordubadı inci edən onun zaman-zaman yetişən elm, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət xadimləri olmuşdur: N.Tusi, Hatəm bəy Ordubadi, M.T.Sidqi, M.S.Ordubadi, Y.H.Məmmədəliyev və bir çox görkəmli insanlar.

Hatəm bəy Ordubadi elə bir görkəmli şəxsiyyət, elə bir düşüncə sahibi olmuşdur ki, onun sayəsində I Şah Abbas Ordubadı vergidən azad etmişdir.

*Ordubadı nə deyim, vəsfi gülüstanə dəyər,
Bir acəb guşədir ki, cənnəti-rizvanə dəyər,
Hər dəm Əylis səfəri hündü Səfahanə dəyər,
Elə şahidləri var hüriyi–qılmana dəyər,
Müxtəsər, abu-həvası bütün İranə dəyər.*

(Əndəlib Qaradağlı)

İsgəndər bəy Münşi isə yazırdı ki, “Günəş Ordubadın ulduzudur. O, behiştə verilən tərifə layiqdir. Hər daşın altında gizlənmiş yüz bulağı vardır. Elə bir yer yoxdur ki, Arazın şimalında yerləşən Ordubad qədər sərin bulaqları olsun. Huri-mələklərin gözünü “Nəzirə dağı” işıqlandırır.

Prof. Adil Babayev Ordubadın görkəmli şəxsiyyətlərinin cərgəsində yer alan insanlardandır. Prof. Adil Babayevə bir müəllim kimi, bir alim kimi sağlam uzun ömür arzulayıram. Arzu edirəm ki, ADİL MÜƏLLİM, ağsaqqalıqdan, böyüklükdən əskik olmayasınız! Həmişə bu zirvədə dayanasınız!

Yeganə İsmayılova
BDU-nun professoru

Nəzakət Ələkbərqızı – Ziyalılıq zirvəsi
(*“Bayramoğlu” nəşriyyatı, 2011, səh.29–30*)

*Pis-yaxşı nəyin var demək malındır.
Lakin sənə vacib olan öz kamalıdır.*

N.Gəncəvi

Babayev Adil Məhəmməd oğlu (*Filologiya elmləri doktoru, professor*). Özünəməxsus iş prinsipi olan, gənc nəslin hərtərəfli ahəngdar inkişafı üçün onların bacarıq və vərdislərə yiyələnməsində xüsusi xidmətləri olan, elmin sirlərini bilən, son dərəcə təvazökar, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayev 1938-ci ildə Naxçıvan MR Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olmuşdur. 1956-cı ildə Dırnis kənd orta məktəbini bitirmişdir.

1957-ci ildə ADU-nun (indiki BDU) filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1962-ci ildə həmin fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. İlk əmək fəaliyyətinə M.F.Axundov adına APDİ (indiki ADU)-da başlamış və bu günə qədər mənalı, zəhmətlə dolu yaradıcı bir yol

keçmişdir. Belə ki, baş laborantlıqdan, kafedra müdiri, professor vəzifəsinə qədər yüksəlmiş, böyük hörmət və nüfuz sahibi olmuşdur.

BDU nəzdində yaradılmış Qara Dəniz Ölkələri Universitetləri Şəbəkəsinin B.Çobanzadə adına Beynəlxalq Türkoloji Elmi Araşdırmalar Mərkəzinin müdürüdür.

Adil Babayev ali məktəblər üçün 6 dərslük, 4 dərş vəsaiti, 5 elmi monoqrafiya, 2 bədii kitab, 10 proqram və bir çox elmi məqalə yazmışdır. Son 8 ildə 10 nəfər elmlər namizədinin elmi rəhbəri, 20 nəfər elmlər namizədinin, 5 nəfər elmlər doktorunun rəsmi opponenti olmuşdur.

Filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayev Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Onun ədəbiyyat sahəsində bir sıra elmi məqalələri ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, B.Çobanzadənin ədəbi görüşlərini yüksək səviyyədə təhlil etdiyi üçün 1992-ci ildə Krım Mədəniyyət Fondunun mükafatına layiq görülmüşdür.

Bədii yaradıcılıqla məşğul olan Adil müəllimin 3 pyesi səhnədə oynanılmış və televiziya da göstərilmiş, hekayə və şeirləri mətbuatda və dərslüklərdə çap olunmuşdur. Onun müəllifi olduğu 4 dərslük Respublika ali məktəblərində yeganə elmi-metodik mənbədir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ilk səhnə obrazını məhz Adil müəllim

yaratmışdır. Əsər Naxçıvan Teatrında 2008-ci ildə uğurla tamaşaya qoyulmuşdur. Adil Babayev Respublika Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının AMEA Terminologiya, Orfoqrafiya Komissiyasının, habelə AMEA nəzdində Dilçilik üzrə Problemlər Şurasının və Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının üzvüdür.

Görkəmli Azərbaycan dilçisi, filologiya elmləri doktoru, professor, Respublika Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvü Adil Məhəmməd oğlu Babayevlə ünsiyyətdə olan hər bir insanın beyni şeir və sənətin gözəl nümunələri ilə sanki istirahət edir. Bu gün təhsilin, elmi-metodik biliklərin zənginləşdirilməsi istiqamətində yorulmadan çalışan Adil müəllimin qəlbi gənclik eşqi ilə döyünür.

Adil müəllim ailəlidir, 2 oğlu, 3 qızı və 11 nəvəsi var.

Peyğəmbərlərin nəsihəti

*Biri Peyğəmbərə söylədi ki, mən
Cihad etmək üçün nəzir demişəm
Buna gücüm çatmır, ey Ulu Rəsul,
Neyləyim axırda olmayım məsul
Peyğəmbər söylədi varmıdır anan?
Dedi ki, yaşadır Ulu Yaradan!*

*Dedi: Evə qayıt anana sarı
Onu əl içində qaldır yuxarı
“Cənnət ki, ananın ayagındadır”
Hamı o cənnətin sorağındadır
Ananla bərabər sən cənnətdəsən
Daha lazım deyil cihad edəsən.
Oğlan ordan birbaşa evinə gəldi
Anası gözündə dörd qat yüksəldi
Dedi: Əziz anam, ey nurlu qadın,
Allahın yanında ucadır adın
Peyğəmbər söylədi: “Cənnət səndədir
Kim ki, səninlədir o, cənnətdədir”
Göylərə qaldıram gərək səni mən
Vədimə mən xilaf çıxma bilmərəm
Ana həzin səslə dedi ki, balam,
Sənin bu işindən mən çox xoşhalam.
Peyğəmbər söylədi: unuttun niyə?
Ananın hörmətin sən qaldır göyə
Tutaq ki, sən məni çiyinə aldın
Sonra da yorulub çiyindən saldın.
Sən həmişə uca tutmusan məni
Mən də Allahıma tapşırıdım səni.
Onun nəzərləri üstündə olsun
Allahın eşqiylə qoy qəlbin dolsun.*

Adil Babayev
filologiya elmləri doktoru

ADIL BABAYEV – HƏR ZAMAN ELMIN ZIRVƏSİNDƏ

Filologiya elmləri doktoru, Professor Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan MR Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olub. Orta məktəbi başa vurduqdan sonra 1957-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. 1962-ci ildə universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib, əmək fəaliyyətinə APXDİ (indiki ADU) baş laborant kimi başlayıb. 1962-ci ildən Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənnindən dərs deyən Adil müəllim 1989-cu ildə Ümumi dilçilik fənni üzrə Azərbaycan və rus dillərində proqram hazırlayıb bu fənni tədris etmişdir. “B.Çobanzadənin Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında rolu” adlı dissertasiyasını yazmış, 1996-cı ildə Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl taixini yazaraq doktorluq işini müdafiə etmişdir. 1997-ci ildə APXDİ-də Azərbaycan dili kafedrası yaradılmış və professor A.Babayev kafedraya müdir təyin olunmuşdur. Azərbaycan dilçilik kafedrasında A.Babayevin yetirmələri çoxdur. 1992-ci ildən bu günə qədər onun 4 dərsliyi, 4 dərs vəsaiti, 4 monoqrafiyası, 4 bədii əsərlər toplusu, 200-ə qədər elmi publisist məqalələri çap olunmuşdur. Yazdığı “Dilçiliyə giriş”, “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”, “Müasir

Azərbaycan dilinin funksional üslubları”, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” adlı dərslik və dərs vəsaitləri respublikamızın ali məktəblərində əsas elmi tədris mənbəyidir.

Adil Babayev 1993-cü ildən YAP-ın üzvüdür. Hörmətli alim Heydər Əliyev ideyalarına həmişə sadıq qalıb. Öz qələmini bədii, publisitik sahələrdə də sınımış, bir sıra əsərlər, o cümlədən pyeslər yazmışdır. “O qızı hər gün görürsən”, “Sarı gəlin” kimi televiziya tamaşaları yazan, A.Babayevin ümummilli liderimiz H.Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyi “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsəri C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında, Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrında tamaşaya qoyulub. H.Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisistik məqalələri dərc olunmuşdur. “Apardı sellər Saranı” pyesi müəllifin hələlik sonuncu pyesidir. Görkəmli alim bir sıra respublika və beynəlxalq konfranslara dəvət almış, maraqlı çıxışları alqışlarla qarşılanmışdır.

AYB, AJB-nin üzvüdür. Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Orfoqrafiya Komissiyasının üzvüdür. 12 nəfər elmlər namizədinin elmi rəhbəri, 3 nəfər elmlər doktorunun məsləhətçisi, 40 nəfərin rəsmi opponenti olub. Dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistlik və bədii yaradıcılıq sahəsində 20 kitab, 24 proqram müəllifidir. “Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi kütləvi sorğuya əsasən Adil Babayev

“XXI əsrin Azərbaycan ziyalıları” Beynəlxalq lahiyəsinin qalibi diplomunu almış və eyniadlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir.

A.Babayev “Əsrin ziyalıları” XİB-i tərəfindən “Əsrin ziyalı—İlin elm adamı” fəxri diplom və medalı ilə də təltif olunub.

Məleykə Göyçəli,
XX-XXI əsrin yaradıcı və ziyalı insanları
(XI hissə, “Təhsil” nəşriyyatı, 2015, səh.10)

XXI ƏSR AZƏRBAYCAN ZIYALILARI

(Bakı, “Vektor”, 2005, səh.38)

Babayev Adil Məhəmməd oğlu 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olub.

1946–1956-ci illərdə Dırnis kənd orta məktəbində oxuyub.

1957–1962-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil alıb.

1969-cu ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda “Azərbaycan Sovet dilçiliyinin inkişafında prof. B.V.Çobanzadənin rolu” mövzusunda dissertasiya müdafiə edib, filologiya elmlər namizədi alimlik dərəcəsi alıb.

1996-cı ildə Azərbaycan EA və Təhsil Nazirliyinin birləşmiş ixtisaslaşmış Elmi Şurasında “Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf yolları” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi alıb.

1997-ci ildən Azərbaycan dilçiliyi kafedrası üzrə professordur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür.

1992-ci ildə Kırım Mədəniyyət Fondunun Bəkir Çobanzadə adına mükafatının ilk laureatıdır.

Azərbaycan Dillər Universiteti Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri, professordur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Rəyasət Heyəti yanında Terminologiya Komissiyasının, habelə Dilçilik üzrə Əlaqələndirmə Şurasının üzvüdür. Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan AMEA dilçilik üzrə birgə ixtisaslaşdırılmış müdafiə Şurasının 7 il üzvü olub. Naxçıvan Dövlət Universitetinin İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının üzvüdür.

Ali məktəblər üçün ümumilikdə 18 dərslik, dərs vəsaiti və proqramın müəllifidir.

***Babayev Adil Muhammed** was born in Dirnis village of Ordubad region Nakhchivan Autonomous Republic on April 28, 1938.*

He got his secondary education at Dirnis village school in 1946–1956.

In 1957–1962 he studied at the Philology faculty of Baku State University.

He defended the thesis on “The role of prof. B.V.Chobanzade in the development of Azerbaijan Soviet Linguistics” at Azerbaijan Pedagogical Institute in 1969 and became the candidate of sciences.

In 1996 having defended the thesis “The ways of development of Azerbaijan Linguistics” in joint specialized scientific counsel of Azerbaijan.

Academy of Sciences and Ministry of Education and conferred academic degree the doctor of sciences.

Since 1997 he has been the professor according the chair of Azerbaijan Linguistics.

He is the member of Azerbaijan Writers and Journalists Unions.

He is the first the Crimea Cultural funds prize-winner named after Bakir Chobanzade in 1992.

He is the head of the chair of Azerbaijan Linguistics at Azerbaijan University Languages, professor.

He is the member of the State Language Commission under the President of the Republic of Azerbaijan, the Terminology Commission under Presidium of the Azerbaijan National Academy of Sciences, and at the

same time the Coordination Board on Linguistics. He has been a member of the Joint Specialized Defense Board of Baku State University and Azerbaijan National Academy of Sciences for 7 years. He is the member of Nakhchivan State University's Specialized Thesis Board.

He is the author of 18 textbooks, educational supplies and programs.

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİNİN TARİXİ

Əksər dilçilərin qəbul etdiyi kimi, “Ümumi dilçiliyin” üç əsas sahəsindən biri “Dilçilik təlimləri tarixi”dir. Dünya və rus dilçiliyi tarixləri artıq çoxdan yazıldığı halda, Azərbaycan dilçiliyinin tarixi haqqında bunu demək olmazdı. Son vaxtlara qədər bu sahədə xüsusi tədqiqatın olmamasına görə bu fənni tədris edənlər və tələbələr müəyyən çətinliklərlə qarşılaşırdılar. Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı bu yaxınlarda filologiya elmləri doktoru Adil Babayevin “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” adlı kitabını buraxmaqla həmin sahədəki boşluğu aradan qaldırmışdır. Kitab ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti kimi nəzərdə tutulsa da, aspirantlar və milli dilçiliyimizin tarixi ilə maraqlananlar ondan faydalana bilər.

Adil müəllim 60-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq bu sahədə səmərəli iş aparmış, Azərbaycan dilçiliyinin yeni istiqamətdə inkişafında misilsiz xidmətləri olan B.V.Çobanzadə haqqında namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Müəllifin 30 illik əməyinin bəhrəsi kimi “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” adlı əsər meydana gəlmişdir. Əsərin elmi redaktoru, professor Ə.Rəcəbov kitabı “dilçiliyimiz üçün əlamətdar hadisə” hesab etməklə belə bir inamı olduğunu da bildirir ki, “bu kitab dilçilərin stolüstü kitabı olacaqdır”. Müəlliflə bəzi məsələlərdə mübahisə etmək mümkün olduğunu nəzərə alsaq da, biz

də əsəri əlamətdar hadisə hesab edirik. Bəzən müəlliflə razılaşımlar ki, nə üçün o, şairlərin söz-kəlam haqqındakı fikirlərini dilçiliyimizin ilkin qaynağı hesab edir. Zənnimizcə, müəllif bu cəhətdən çox doğru hərəkət etmişdir. Çünki Şərqdə elmi əsərlərin çoxu elə şeirlə yazılırdı. Dilin müxtəlif problemləri haqqında Azərbaycanlı şairlərin – Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, Qazi Bürhanəddinin, Əssar Təbrizinin, Qasimi Ənvarın, Şah İsmayılın və başqalarının dil-kəlam-söz haqqındakı qiymətli fikirləri Azərbaycanda dil bilgisi haqqında tam təsəvvür yaradır. Müəllif Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf tarixini dörd dövrə bölmə və bunu əsaslandırır.

Əsərin birinci fəslində müəllif XIX əsrə qədərki Azərbaycan dilçiliyini araşdırır. Burada maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, müəllif Azərbaycan dilçiliyini Şərq ənənəsi kimi götürür. Ərəbcə yazan Azərbaycan dilçiləri və fars dilçiliyinin əsasını qoyan Azərbaycan alimləri haqqında ətraflı bəhs edir.

A.Babayev XIX əsr Azərbaycan dilçiliyindən danışanda Rusiyada yaşayan Azərbaycanlı alimlərin rus, fars və türk dilləri üzərində apardıqları tədqiqatlardan geniş məlumat verir.

Müəllifin Mirzə Məhəmmədbəy Əfşarın Azərbaycan dilində yazılmış ilk sanballı əsər kimi “Fənni-Sərfi-Türk” əsəri haqqındakı geniş araşdırması da razılıq doğurur. Bu fəsildə Azərbaycan dilinə aid dərslilər, ziyalıların

dilimizin müxtəlif problemləri haqqındakı əsər və məqalələri barədəki fikirləri də arxiv materialları və sənədlər əsasında araşdırılır. Tədqiqatçı sovet dövründə dilçiliyimizin keçdiyi ziddiyyətli inkişaf və tənəzzül proseslərindən ətraflı danışır, həmin dövrə düzgün, obyektiv qiymət verə bilir.

Son dörd-beş ili əhatə edən “muasir dövr”ü müəllif elmin siyasətsizləşdirilməsi ilə əlaqələndirir ki, burada da ona haqq qazandırmaq olar. Əsərin sonunda müəllif bu sahədəki qənaət və təkliflərini ümumiləşdirərək 41 maddə şəklində vermişdir. Bəziləri müəllifə irad tuta bilər ki, nə üçün filankəsdən və filan əsərdən bəhs etməmişdir? Bu suala cavab vermək olar ki, kitab dilçilik tarixidir, bibliografik əsər deyil. Bundan əlavə, fikrimizcə, müəllifi təsvirçilikdə də təqsirləndirmək olmaz. Monoqrafiyada daha əsas cəhət budur ki, A.Babayev dilçilik tariximizin sxemini, əsas istiqamətlərini yaratmışdır. Mükəmməl tarix isə bu əsərin fonunda neçə-neçə monoqrafik tədqiqatdan sonra yaranacaq. Haqqında danışdığımız əsərin qiyməti də bundadır.

Nizami CƏFƏROV

filologiya elmləri doktoru, professor
 (“Xalq qəzeti”, 25 iyun 1997-ci il)

ELM VƏ SƏNƏTİN KAMİLLİK MƏQAMINDA (Adil Babayev – 70)

Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olmuşdur. Atası Babayev Məhəmməd Əhməd oğlu 1941-ci ildə Böyük Vətən Müharibəsində həlak olmuşdur. Adil 1956-cı ildə Dırnıs kənd orta məktəbini bitirmiş, 1957-ci ildə anası ilə Bakı şəhərinə köçmüş və həmin il Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. 1962-ci ildə həmin fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

1962-ci ildən o öz taleyini Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutu (indiki ADU) ilə bağlamış, burada baş laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlamış, kafedra müdiri, professor səviyyəsinə qədər şərəfli yol keçmişdir. İndi Respublikamızın hər yerində onun vaxtilə dərs dediyi tələbələr müəllim kimi çalışır, Adil müəllimdən öyrəndikləri elmi və həyati biliklərini bu gün gənc nəsle çatdırırlar. Adil Babayev Respublikamızın bu nüfuzlu təhsil ocağında işlədiyi müddətdə bir alim, pedaqoq kimi özünə böyük nüfuz qazanmış, öz elmi fəaliyyətini bir neçə istiqamətdə davam etdirmişdir.

Elmi sahədə. Hələ laborant vəzifəsində işləyəndə institutda keçirilən elmi konfranslarda müntəzəm olaraq məruzələrlə çıxış etmiş, 1963-cü ildən başlayaraq Azərbaycan dilçilik elminin yaradıcısı prof. Bəkir Çobanzadə haqqında dəyərli bir tədqiqat əsəri yazmış, lakin o vaxtlar repressiya qurbanları haqqında əsər yazmağa maneçilik törədildiyi üçün “B.Çobanzadənin Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında rolu” adlı dissertasiyasını tamamladıqdan 6 il sonra müdafiə edə bilmişdir. O, repressiya qurbanları haqqında həqiqətin ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində fəaliyyətini sonralar da davam etdirərək Q.K.Bağirov, X.S.Xocayev, V.H.Xulufu, İ.M. Həsənov, A.Tağızadə, A.R. Zifeld-Sumumyaqi, Əli Səbri, Y.Əliyev, Ə.S.Cəfərov, Ə.M.Dəmirçizadə və başqa görkəmli alimlərin Sovet repressiyasının əsas vasitəsi olan DTK zindanlarındakı həyatı və faciəsini arxiv materialları əsasında cəsarətlə üzə çıxarıb yeni nəslə çatdırmışdır.

1996-cı ildə zəngin tarixi keçmişə malik olan Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl tarixini yazmış və doktorluq işi kimi müdafiə etmişdir. Əsərə yüksək qiymət verən akademik A.A.Axundov Adil Babayevi Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı adlandırmışdır. 1992-ci ildə B.Çobanzadə ilə bağlı araşdırmalarına görə Krım Mədəniyyət Fondunun təsis etdiyi B.Çobanzadə mükafatının ilk sahibi məhz Adil Babayev olmuşdur.

Türkologiya sahəsində dərin araşdırmalar aparan alim 1926-ildə Bakıda keçirilmiş Türk xalqlarının tarixində ilk və son Beynəlxalq elmi qurultayın stenoqramını və başqa sənədləri bağlı fondlardan əldə etmiş, bu barədə bir neçə məqalədə və dörd kitabda geniş məlumat vermişdir. 2006-cı ildə həmin qurultayın 80 illiyi dövlət səviyyəsində qeyd ediləndə Adil Babayev yubileyi keçirən Respublika Təşkilat Komitəsinin üzvü kimi orada çox fəal iştirak etmiş, bir sıra müəssisə və təşkilatlarda maraqlı məruzələrlə çıxış etmiş, qəzet və jurnallarda məqalələr çap etdirmişdir. Yubiley Konfransında 2 elmi məruzə ilə çıxış etmiş, təşkilat komitəsinin sifarişi ilə qurultay haqqında çap etdirdiyi “Türksöyün birlik səsi” adlı monoqrafiyası bütün nümayəndələrə və iştirakçılara konfransın əsas elmi sənədi kimi paylanmışdır. Bu yüksəksəviyyəli elmi forumun işində ciddi və gərgin əməyinə görə AMEA prezidenti özünün 11 iyul 2006-cı il tarixli 01-3/343 sayılı məktubu ilə Adil Babayevə Respublikanın Əməkdar elm xadimi fəxri adı verilməsi üçün Respublika Prezidenti Aparatına müraciət etmişdir (görünür, AMEA sistemində işləmədiyinə görə o zaman ona bu ad verilməmişdir).

Respublikanın filoloji ictimaiyyəti onu məhsuldar alim kimi tanıyır. 1992-ci ildən bu günə qədər onun ali məktəblər üçün 4 dərslisi, 4 dərs vəsaiti, 8 proqramı nəşr edilmişdir. Eyni zamanda onun 4 monoqrafiyası, 2 bədii əsərlər toplusu, 100-dən çox elmi-publisistik məqaləsi çap olunmuşdur.

Son 7 ildə 8 elmlər namizədi yetişdirmiş, bir elmlər doktorunun məsləhətçisi olmuş, 6 elmlər doktorunun, 18 elmlər namizədinin opponenti kimi çıxış etmişdir. Hazırda 2 doktorluq işinin məsləhətçisidir və 8 nəfərin namizədlik dissertasiyasına rəhbərlik edir.

A.Babayevin yazdığı “Dilçiliyə giriş”, “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”, “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları” adlı dərslik və dərs vəsaitləri respublikanın ali məktəblərində tədris edilən əsas elmi-tədris mənbəyidir. A.Babayev respublikanın elmi həyatında fəal iştirak edir. O, Respublika prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Rəyasət Heyəti yanında Orfoqrafiya, Terminologiya Komissiyasının, Dilçilik üzrə Respublika Problem Şurasının, Naxçıvan Dövlət Universiteti Dissertasiya Şurasının üzvüdür. Universitetimizdə keçirilən 2 elmi nəzəri konfransın (“M.Kazımbəy-200” və “Milli dilimiz, milli dövlətçiliyimiz”) təşəbbüsçüsü olan A.Babayev həmin elmi konfransların içində fəal iştirak etmiş, məruzələrlə çıxış etmişdir.

“Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi-kütləvi sorğuya əsasən, A.Babayev “XXI əsr Azərbaycan ziyalıları” beynəlxalq layihəsinin qalibi diplomunu almış və eyniadlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir.

Prof. Adil Babayev Azərbaycan dilçiliyinin tarixi üzrə Respublikamızda məktəb yaratmışdır. Belə ki, o ilk dəfə

olaraq Azərbaycan dilçiliyinin minillik tarixini sistemli şəkildə araşdırmış, onu dövrləşdirmişdir. Həmin fənn üzrə dərslük və proqram yazmışdır. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan dilçiliyi tarixi sahəsində 4 nəfər elmlər namizədi dissertasiya işini müdafiə etmiş, 2 nəfər bu sahədə uğurla araşdırma aparır. Adil Babayev respublikamızda və onun hüdudlarından kənar da görkəmli türkoloq kimi tanınır. Buna görə də Qara Dəniz Universitetləri Assosiasiyasının direktoru, rumıniyalı Eden Mamutun təklifi ilə Türkologiya sahəsində qazandığı uğurlara görə onu BDU nəzdindəki “Qara Dəniz Ölkələri Universitetləri Assosiasiyası”nın B.Çobanzadə adına Beynəlxalq Türkoloji Araşdırmalar Mərkəzinə rəhbər təyin etmişlər.

Tədris – pedaqoji sahədə. 1962-ci ildən başlayaraq APDİ-də Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənlərindən dərslük demiş, 1989-cu ildə “Ümumi dilçilik” fənni üzrə Azərbaycan və rus dilində proqramlar hazırlayıb adı çəkilən fənni tədris etmişdir.

1997-ci ildə APXDİ-də Azərbaycan dili kafedrası yaradılmış və prof. Adil Babayev kafedraya müdir təyin edilmişdir. Həmin illərdə o burada tədris edilən “Azərbaycan dili” fənninin (rus və türk bölmələri üçün) proqramını və dərslükünü yazıb çap etdirmişdir. 2000-ci ildə prof. S.İ.Seyidov bu ali məktəbə rektor təyin edildikdən və həmin ali məktəbin adı dəyişdirilərək ona Universitet statusu verildikdən sonra Azərbaycan dilinin

tədrisinə diqqət daha da artdı. “Azərbaycan dili kafedrası”, “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrası adlanaraq Universitetin nəzəri qurumuna çevrildi. Adil müəllimin səyi nəticəsində qısa müddət ərzində kafedranın fəaliyyəti xeyli genişləndi. İndi burada 14 fənn tədris edilir. A. Babayev kafedrada işləyən müəllimlərin elmi inkişafına böyük qayğı ilə yanaşır. Hazırda kafedrada 4 elmlər doktoru-professor, 7 nəfər elmlər namizədi-dosent, 4 nəfər elmlər namizədi baş müəllim işləyir. İki nəfərin dissertasiya işi müdafiəyə buraxılmışdır. Bunların çoxu A.Babayevin yetirmələridir. Bundan əlavə, kafedrada 16 magistrant, 1 aspirant və 12 dissertant təhsil alır və elmi araşdırmalar aparır. Bunların hamısı üçün Adil Babayev proqramlar və dərsləklər yazmışdır. ADU-da yeni yaradılmış Azərbaycan filologiyası bölməsinin dərslək, proqram və tədris planları ilə təchiz edilməsi də bilavasitə A.Babayevin söyləri nəticəsində mümkün olmuşdur.

AAK-ın siyahısı üzrə ADU-nun “Azərbaycan dilçiliyi kafedrası” nəzəri dilçilik kafedrası kimi fəal aparıcı müəssisə rolu oynayır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 2001-ci il iyun ayının 18-də imzaladığı “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərmanla respublikada “Dövlət Dil Komissiyası” yaradıldı və prof. A.Babayev də bu mütəbər komissiyanın tərkibinə daxil edildi. Komissiyanın üzvü kimi A.Babayev öz üzərinə düşən məsuliyyəti hiss edərək “Azərbaycan dilinin funksional üslubları” adlı dərslək vəsaiti və onun proqramını hazırladı. Bu kitab bütün ali məktəblərdə istifadə edilməyə

başladı. DİN Polis Akademiyasında bir dərslük kimi yalnız bu kitabdən istifadə olunur.

Sosial-siyasi fəaliyyət sahəsində. A.Babayev universitetin ictimai həyatında həmişə fəal iştirak etmişdir. 1966–72-ci illərdə institut həmkarlar təşkilatının mədəni-kütləvi və mənzil-məişət komissiyalarının sədri, 1973–76-cı illərdə Yerli Komitənin sədri, 1976–79-cu illərdə institut bədii surasının sədri, 1979–83-cü illərdə üzvlərinin sayına görə ən böyük ilk partiya təşkilatının – ingilis dili fakültəsi partiya təşkilatının katibi, ali məktəb partiya komitəsi bürosunun üzvü olmuşdur. 1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan xalqına edilmiş ədalətsizliyə qarşı qəti etiraz səsini qaldıraraq bəyanat vermiş və Sov. İKP sıralarını nümayişkaranə tərk etmişdir. Azərbaycan Dövlətçiliyinə qarşı sui-qəsdlər hazırlandığı və xalqımıza qarşı min cür parçalamaq söyləri yeridildiyi zaman Adil müəllim millətin nicatını Heydər Əliyevdə görənlərin öncüllərindən biri kimi heç bir tərəddüd keçirmədən 1993-cü ilin əvvəllərində Yeni Azərbaycan Partiyasının sıralarına daxil oldu.

1996-cı ildə A.Babayevin təşəbbüsü ilə APXDİ-də Heydər Əliyev muzeyi açıldı. APXDİ rektorunun 08.07.1998-ci il tarixli əmri ilə Adil Babayev bu qurumun ictimai əsaslarla rəhbəri təyin olundu. Burada Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasəti, şəxsiyyəti, elmə, maarifə, mədəniyyətə, azərbaycançılığa sayğısı haqqında müntəzəm tədbirlər keçirilir. 2000-ci ildə rektorun əmri ilə muzey təmir edilib yeni eksponatlarla, avadanlıqlarla

təchiz edildi və onun səlahiyyətləri genişləndirilərək ona muzey-lektoriya statusu verildi.

Heydər Əliyevin ikinci dəfə Respublika rəhbərliyinə qayıtmasından, onun daxili və xarici siyasət sahəsindəki uğurlarından ruhlanan Adil Babayev “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyes yazmış, Heydər Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisistik məqalə dərc etdirmişdir:

1. Azərbaycan dilinin Dövlət statusu (2001); 2. Zaman irəli getməyi tələb edir (2001); 3. Ana dilimizə qayğı diqqət mərkəzindədir (2001); 4. Tufanlarda yanan çıraq (2003); 5. Milli qurtuluş günü (2003); 6. Dünya, başın sağ olsun (2003); 7. Ən uca zirvədə Heydər Əliyev dururdu (2004); 8. H.Əliyev və ana dili (2005); 9. Ziyarətə çevrilən guşə və s. məqalələr ümummilli liderimizin siyasi fəaliyyətinə, xalqımıza, dilimizə, milli mentalitetimizə qayğılarına həsr edilmişdir.

A.Babayev iqtidaryönlü partiyaların məşvərət məclislərində dəfələrlə Heydər Əliyev haqqında məruzələr etmiş, dəyirmi masalarda YAP üzvü kimi çıxış etmişdir. 2004-cü ildə iqtidaryönlü partiyaların məşvərət məclisinin Heydər Əliyev irsinin tədqiq və təbliği üzrə yaratdığı komissiyanın tərkibinə daxil olmuşdur.

Adil müəllim qəzet və jurnal səhifələrində ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemləri və sosial-

publisistik mövzularda tez-tez çıxış edir. Buna görə də o, yazıçılar və jurnalistlər birliyinin üzvü seçilmişdir.

Respublika Təhsil Nazirliyinin hər il mart ayında keçirdiyi orta məktəb şagirdlərinin “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” üzrə respublika olimpiadası münisflər heyətinin üzvü kimi də fəaliyyət göstərir. Təsadüfi deyil ki, Təhsil Nazirliyinin 24.05.2007-ci il tarixli əmri ilə pul mükafatına layiq görülmüşdür.

ADU-da apardığı təşkilatçılıq işləri də səmərəlidir. O, 2000-ci ildən YAP ərazi təşkilatı sədrinin ideoloji işlər üzrə müavini kimi müəllim və tələbələr arasında hakim partiyanın siyasətinin təbliği sahəsində səmərəli iş aparır.

Hörmətli professor Adil Babayev ömrünün yetmişinci ilini yaşayır və yenə də gənclik həvəsi və enerjisi ilə yorulmadan çalışır. Ona bu məsuliyyətli və şərəfli işində uğurlar arzulayırıq.

İkram QASIMOV

filologiya elmləri doktoru, professor
(*“Dil və Ədəbiyyat” jurnalı, 2008/3(7), səh.129–133*)

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV OBRAZININ İLK SƏHNƏ TƏCƏSSÜMÜ

C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı özünün 125 və Azərbaycan dövlətinin qurucusu, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 85 illik yubileyini yazıçı-publisist, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı yeni mənzum pyesi ilə qeyd etmişdir. Bu, teatrın və müəllifin böyük öndərin yubileyinə hədiyyəsi idi. 125 illik ənənəsi olan bu sənət məbədində elə korifey sənətkarlar yetişmişdir ki, onların yaradıcılığı Azərbaycan teatr salnaməsinin ən parlaq səhifəsini təşkil edir. Adını çəkdiyimiz əsərin həm mövzusu, həm də dramaturji məzmunu, həm səhnə həyatı teatrın tarixində özünə möhkəm yer tutacaqdır. Əsasən, mövzusu keçmiş SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycanda baş verən anarxiya və özbaşnalıqdan Azərbaycan dövlətçiliyinin itirilmə təhlükəsindən, yadellilərin daxili biganələrlə əlbir olub müstəqilliyimizə qənim kəsilməsindən götürülmüşdür. Dramaturq mövzunu çılpaq şəkildə, iştirakçıları isə öz adları ilə verməməklə taktiki gediş etmişdir. Bu, əslində çətin bir yaradıcılıq imtahanı idi. 1992–93-cü il hadisələrini XVII əsrlə, Koroğlu, Dəmirçioğlu, Aşıq Cünun, Telli xanım, habelə Babək, Şah İsmayıl, Atatürk və ən əsası Dədə Qorqudla bağlamaq, əslində, böyük ədəbi-bədii priyom olmaqdan əlavə, sənətkarlıq da tələb edir. Dramaturq hadisələr üzərində o qədər düşüneb-

daşınmışdır ki, əsərdə heç bir hadisə tamaşaçıda təəccüb və etiraz doğurmur. Əslində, tarixi hadisələrə, onların cərəyan etdiyi vaxta əsər həsr etmək çətin olur. Buna görə də müəyyən zaman keçdikdən sonra həmin hadisəni öz adı ilə adlandırıb, onun haqqında ümumiləşmiş bədii fikir demək olur. Müəllif bu cəhətdən uğurlu bir yol seçmişdir: ya qəhrəman XVII əsrdən, hadisə 1993-cü ildən; ya da hadisə XVII əsrdən, qəhrəman 1992–93-cü ildən götürülərək sintez edilmişdir. Əsərdə iştirak edən personajların adları da ağıllı düşünülmüşdür. Belə ki, Kaloğlan və Güloğlan “Koroğlu”da və şifahi xalq ədəbiyyatımızda vardır. Amma əsərdə birinci cümləsindən sonra kimliyi bəlli olan Sarıoğlan, Laloğlan, Baloğlan, Qaloğlan müəllifin düşüncəsinin məhsuludur. Eyni sözləri Qarabağ, Qarabağ deyə sinəsini yırtan Nankoryan haqqında da demək olar.

Əsərdə cərəyan edən hadisələrin hamısı 15-16 il bundan əvvəl baş vermişdir. Buna görə də hadisələr hamıya tanışdır.

Azərbaycanın ağır günləridir. Yurdumuz talan, xalqımız rüsvay olur. Bir neçə nəfər Azərbaycan xəritəsi əks olunmuş dairə üstündə didişir. Bu vaxt Telli xanım Dəmirçioğlunu yaralı vəziyyətdə gətirir. Onu vurmuşlar. Telli xanım onu yerə uzadır, Dəmirçioğlu ölərkən deyir:

*Koroğlu qılıncın heç kəs qaldırmaz,
Telli, haray qopar Koroğlu gəlsin.*

Telli xanım – vətən timsalı, ağsaçlı ana igidin ölümünü görüb tükürpədicə bir səslə haray qoparır:

*Ana-bacıları apardı, yağı,
Vətənim qanlara qərq oldu, haray!
Mən necə soyudum bu böyük dağı?
Qeyrat əldən gedir, haray, ay haray!*

Dəmirçioğlu ölür. Telli özünü onun üstünə atır. Aşıq Cünun əlində saz daxil olur:

*Çənlibel elinin işığı söndür,
Ay aman çərximiz tərsinə döndür!
Düşmən torpağımı min yerə bölür!
Allah, millətimə özün kömək ol!*

Onun gözü Telliyə sataşır. Telli ölən Dəmirçioğlu olduğunu söyləyir. Vətən timsalı ağsaqqal Cünun və ana vətən timsalı ağbirçək Telli qərara gəlirlər ki, gedib Koroğlunu çağırırlar.

Koroğlu tək dayanmış, fikir dəryasına qərq olmuşdur. Bu vaxt Babəkin, Şah İsmayıl və Atatürkün ruhları gəlir. Onların hər üçü bu dar gündə ruhlarının onunla olduğunu bildirib vətən uğrunda mübarizəyə səsləyirlər.

Babək: *Götür bu qılıncı, bu qılıncla sən,
Düşmənin başına od tökməlisən.*

Şah İsmayıl: *Vətən torpağının bir ovucunu,
Bir ovuc altundan üstün bildin sən.
Dünya tanıyacaq kim olduğunu,
Xalqını dünyaya tanıda bilsən!*

Atatürk: *Əsrin əvvəlində mən etdiyimi
İndi tale sənə bəxtinə yazmış.*

Koroğlu müraciətlə onların hər üçünə söz verir ki, vətəni, milləti azad edəcək. Onların ruhu çəkilib gedir. Bu vaxt Aşıq Cünunla Telli xanım gəlir. Koroğlu onları mehribanlıqla qarşılayır. Aşıq Cünun gəlməsinin məqsədini deyir:

*Yanına gəlməkdə məqsədimiz var,
Düşmənin əlindən gəl bizi qurtar...
Alovlar içində yanır Çənlibel,
Bilmirik haradan əsir qara yel!..
Qanla suvarılır gözəl Qarabağ,
Şinəmizə düşmən çəkir çarpaz dağ!*

Koroğlu əvvəlcə küskün bir tonla orada qalmağa, atasının qəbrinə həyan olmağa söz verdiyini bildirir. Aşıq Cünunla Telli xanımın yalvarışlarını görəndə:

*Coşdu qeyrət qanı, coşdu bədəndə,
Aşıq Cünun “gedin, gəlirəm mən də”, – deyə söz verir.*

Aşiq Cünun və Telli xanımın Koroğlunu çağırmağa getdiyini bilən bədxahlar, illərlə Koroğlunun çörəyini yeyib ona dönük çıxanlar maska geyərək onların qarşısını kəsir. Onların məqsədi Koroğlunun qayıdacağı vaxtı dəqiq öyrənib onu öldürməkdir. Amma hər iki mərd insan Koroğlu sirrini onlara vermir. Həm Aşiq Cünun, həm də Telli xanım ölümdən qorxmayan mərd insanlardır. Aşiq Cünunu öldürmək istəyən I maskalı kəlmeyi-şəhadətini deyən aşığa müraciət edir. Qoca üzünü qıbləyə çevirib əllərini yuxarı qaldırır:

La ilahə illəllah!

Yəni Allahdan başqa Allah yoxdur!

Azərbaycandan başqa vətən yoxdur!

Məhəmməd Allahın rəsuludur!

Koroğlu bu millətin xilaskarıdır!

Burada dramatik bir vəziyyət yaranır. Telli xanımın məzəmmətindən sonra II maskalı etdiyindən peşman olub I maskalını öldürür. Bu vaxt Koroğlu gəlib çıxır. Maskalı adam sol tərəfin qorxulu olduğunu deyib, Koroğlunu sağdan aparır. Koroğlu Çənlibelə çatanda Sarıoğlan Kreml ulduzuna söykənmiş kreslodan Baloğlanı, Kaloğlanı, Laloğlanı idarə edir. Nankoryan sevinir. Çünki Sarıoğlan siyasətbazların hərəsinə bir vəd verərək onların başını qatır:

Bunların ruhuna mən bələdəm tək...

Çoxlu qruplara bölünmüş onlar.

*Başını itirib çaş-baş qalmışlar.
Bunların bir nəfər Heydəri vardır,
Dünya sirlərindən o xəbərdardır.
Min cürə tor qurduq, min cür də tələ
Birinə düşmədi, o sağdır hələ.*

O, Baloğlana Gəncə xanlığını, Güloğlana Şirvanşahlar mülkünü, Laloğlana Lənkəran xanlığını vəd edir.
Koroğlu gələrək uca səslə:

*Başsızımı gördün sən Azərbaycanı
Əlini kəsəmə, yerini tanı, – dedikdə Sarioğlan qaçır.*

Kaloğlan, Güloğlan, Baloğlan, Laloğlan onu ələ salaraq hər biri öz mövqeyindən öz sözünü deyir. Amma Koroğlunun ötkün sözləri qarşısında dayana bilməyib Sarioğlanın dalınca qaçırlar. Onlar yeni planlar qurmaq niyyəti ilə gedərkən bir otağa girirlər. Bu vaxt radio səslənir:

*Əziz eşidənlər, danışır Bakı,
Siyasi mövzudur dalğamızdakı...
Başını uca tut, Vətən övladı,
Daha bədnam deyil millətin adı.
Erməni böhtanı bütün dünyada,
Bizi vəhşi kimi tanıtmışsa da,
Əliyev dühası Nuh tufanıtək
Böhtanı dağıtdı çaxaraq şimşək.*

Koroğlunun Çənlibelə qayıtması ilə qan tökülməsi dayanır. Səfalətə, aclığa son qoyulur.

Sakitlikdir. Telli xanım gəlib Naxçıvanda işlərin yaxşı getdiyini deyir və xahiş edir ki, Naxçıvana qəhrəman şəhər adı versin. Sonra Dədə Qorqud daxil olub oğuz elinin qəhrəmanı kimi onu təbrik edərək deyir:

*Döyüslərdən qaliblək döndün geri,
Adını qoyuram Oğuz lideri!*

Sonra Koroğlu qələbə zirvəsinə – Babəkin, Şah İsmayılın, Atatürkün yanına çıxır. Son sözünü deyir: *Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!*

Bu vaxt “Koroğlu” uvertürası çalınır. Uvertüranın vüqarlı səsi **MƏN AZƏRBAYCANLIYAM** sözünə bir az da qüvvət verir.

Bir neçə kəlmə də əsərin səhnə həyatı haqqında. Əsəri Respublikanın xalq artisti, Naxçıvan Musiqili Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru Kamran Quliyev tamaşaya qoymuşdur. Tamaşa çox uğurlu alınmışdır. Doğrudur, əsərdə hadisələr müxtəlif yerlərdə cərəyan edir. Amma Kamran Quliyev elə səhnə tərtibatı vermişdir ki, səhnə müxtəlifliyinə ehtiyac qalmamışdır. Dramaturqun ideyası tamaşaçıya çatır. Quruluşçu rəssam, xalq artisti Hüseynqulu Əliyevin işini də uğurlu saymaq olar. Yolların qırmızı verilməsi, Telli xanımın baş örtüyü, koftası və paltarı üç rəngdə – Azərbaycan bayrağı rəngindədir.

Əsərin uğurlu musiqi tərtibatı haqqında da xoş sözlər demək olar. Xüsusilə əsərin finalında səslənən musiqi insanda qələbə əhvalı yaradır.

Ayrı-ayrı obrazların canlandırılması haqqında bir ümumi söz demək olar ki, bütün iştirakçılar ürəklə, ilhamla oynayır. Aktyor ifasından danışanda ilk növbədə, əsərin baş qəhrəmanı Koroğlu rolunun ifaçısı xalq artisti Rza Xudiyevin aktyorluq məharətindən danışmaq lazımdır. Onun uca boyu, düzgün qaməti, məğrur yerışı, kəskin təsirli nitqi Heydər Əliyevə layiq bir surətin canlanmasına xidmət edir. Onun hər hərəkətində bir məna vardır. O, düşməyə qarşı qəzəbli, dosta qarşı mərhəmətlidir. Onun əl hərəkətləri də mənalıdır. Bir sözlə, ulu rəhbərin obrazını məharətlə canlandırma bilir.

Xalq artisti Həsən Ağasoyun *Kaloğlanı*, əməkdar artist Xəlil Hüseynovun *Aşıq Cünunu*, Naxçıvan MR əməkdar artisti Elmira Kərimovanın *Telli xanımı*, Vidadi Rəcəblinin *Güloğlanı*, Bəhrüz Haqverdiyevin *I maskalını*, Şirzad Abutalıbovun *Nankoryanı*, Rövşən Hüseynovun *Babəki*, Əli Əliyevin *Atatürkü*, Yusif Allahverdiyevin *Dədə Qorqudu* uğurlu alınmışdır.

Aktyorlardan İdris Osmanovun *Dəmirçioğlu*, Əbülfəz İmanovun *Sarıoğlan*, Elxan Şeyxovun *Baloğlan*, İdris Qasimovun *Laloğlan*, Vüsal Rzayevin *Qaloğlan*, Zakir Fətəliyevin *Şah İsmayıl* ifaları da təqdirəlayiqdir.

Ulu öndərimizin adına layiq bir tamaşa hazırladığı üçün C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Musiqili Dram Teatrının bütün kollektivini və əsərin müəllifi Adil Babayevi ürəkdən təbrik edərək arzu edərdik ki, teatr bu uğurlu tamaşası ilə Bakı tamaşaçılarını da tanış edəydi.

Nəriman SEYİDƏLİYEV
filologiya elmləri doktoru ("Respublika gəncləri"
qəzeti, 7 fevral–14 fevral 2009-cu il)

ULU ÖNDƏRİN İLK BƏDİİ OBRAZI NAXÇIVAN SƏHNƏSİNDƏ

Bütün tarix boyu belə olmuşdur. Ədəbiyyat və sənətin başqa növləri cəmiyyət həyatındakı ən önəmli problemləri bədiilik və sənət süzgəcindən keçirərək tarixə ərməğan etmişdir. Çünki zaman özü də bir müəllif kimi tarixin sosial-siyasi hadisələrini qoruyaraq nəsildən-nəsilə ötürmək qabiliyyətində olan qeyri-adi güc sahibidir. Belə olmasaydı, bugünkü nəslin 1000 illər bundan əvvəl baş vermiş hadisələr və böyük şəxsiyyətlər haqqında məlumatı olmazdı. Tip və prototip problemi də belə yaranır. Həm alim, həm də yazıçı-publisist Adil Babayev məhz belə bir çətin problemin həllinə girişmişdir.

Yəni bədii ədəbiyatımızın ən məşhur tarixi qəhrəmanının (Koroğlunun) adını XX əsrin son on illiyinə köçürmək, Ulu Öndər, Azərbaycanın xilaskarı Heydər Əliyevlə bağlamaq, bu dastandakı obrazları müstəqilliyimizin itirilə biləcəyi günlərlə səsələşdirmək, o dövrün hadisələri ilə 15 il bundan əvvəlki hadisələrlə bağlamaq çox çətin və gərgin yaradıcılıq axtarışları tələb edirdi. Əgər müəllif hadisə və qəhrəmanların sintezindən istifadə etməsəydi, əsər tarixi hadisələrin çılpaq təsvirindən və qəhrəmanların hamıya məlum portretinin yaranmasından ibarət olmalı idi. Müəllifin bədii priyom

kimi istifadə etdiyi tarixi-taktiki gediş əsəri yüksək bədii və ideya məzmununa malik sənət mərhələsinə yüksəltmişdir. Məhz bu formantlar kompleksində ulu öndər “Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir” kimi yüksək ideyalı kəlamlarını deyə bilir.

150-160 illik çar və sovetlər işğalının zəncirindən yaxa qurtarmaq yeni bir tarixi alın yazımızın başlanğıcı olmaqla bərabər, şərlə xeyirin, acizliklə qəhrəmanlığın savaşında xalqımızın tarixi yenidən yazmaq mücadiləsi idi. Meydanlardan başlayan xalq hərəkatı, dağılmaqda olan Sovetlər İttifaqının son cançəkişmələri və qəzəbi, “bulanıq suda balıq tutmaq” meyilli xarici dövlətlərin ərazimizdə öz nəfinə casusluq fəaliyyətləri fonunda millətin azadlığa doğru atılışı az qala boyundan ucaya sıçrayış yerində idi. Belə bir siyasi mühitdə həm milli və dəmir iradəli, həm də siyasi səriştə və bacarığa malik güclü intuisiyalı, dövlətçilik ənənəsini detallarına qədər bilən yeni öndərin axtarışı mücərrəd məsələ idi. Az bir zaman kəsiyində belə bir şəxsiyyətin yetişməsi də reallıqdan uzaq idi. Lakin bu millətin taleyində az qala ömrünün üçdən ikisini məhz yuxarıda sadalanan keyfiyyətlərin əxzinə xərcləmiş dahi bir şəxsiyyət var idi ki, bu da xalqın qismətinə düşən şərəfli alın yazısı timsalında idi. Bu böyük şəxsiyyəti dram əsərinə daxil etmək, onun bütün məziyyətlərini obrazda cəmləşdirmək və xalqı buna inandırmaq böyük cəsarət tələb edirdi ki, A.Babayev bu problemin öhdəsindən gəlmiş, onun ikinci səhnə ömrünü uğurlu verə bilmişdir.

Tamaşa Naxçıvan Teatrının 125, ulu öndərin 85 illik yubileyinə həsr edilmişdir.

Xalqımızın 1989–96-cı illər siyasi həyatında baş verən (ötən əsrin əvvəllərindən sonuncu hadisəyədək baş vermişlərin acısı yadımızdan çıxmamış olmalıdır) hadisələrə nəzmlə yazılmış bir dram əsərində güzgü tutmaqla bu hadisələrin ən kiçik detallarına qədər qələmə alıb tamaşaçı auditoriyasına təqdim etmək f.e.d., prof. Adil Babayevin böyük dramaturqluq qabiliyyətinin təcəssümü idi.

Məsələ burasındadır ki, A.Babayev “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərində xalqın milli azadlıq hərəkatını əngəlləyən amillər və əllamələr səhnə təcəssümünü qeyri-adi ustaqlıqla elə sıralanmış, elə təqdim etmişdir ki, tamaşaçı əsərin təsiri ilə yenidən o dövrə düşür, hadisələrin içində yaşayır, ümitsizliyə qapılır və elə o anda da ortalığa çıxan xilaskarın, qeyri-adi gücünün müqabilində inamına işıq düşür, bu ətalətdən silkinərək dərindən nəfəs alır.

Vətən həmişə dara düşəndə mayası, qanı bu torpaqdan yoğrulmuş igidlərinə güvənir, onu köməyə çağırır və sanki bütün daşı, torpağı ilə qəhrəmanın ayağı altında sərtləşərək atacağı addımların müqabilində onu bədrəməyə qoymur. Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrləri belə qarğışlarla və siyasi-tarixi hadisələrlə o qədər sıralanmışdır ki, onun hansı dövrünə üz tutsaq, o dövrdən boylanan qəhrəmanlığımız və acı da olsa,

məğlubiyyətlərimiz qarşımızda dayanacaqdır. Zaman-zaman Cavanşir, Tomris, Babək, Koroğlu, Şah İsmayıl Xətai kimi igidlərimiz Azərbaycanın istiqlaliyyəti uğrunda silaha sarılmış, Vətən tariximizin şanlı salnamələrini əbədiləşdirmişlər.

Vətənimizin çətin günlərində Koroğlu igidlərini ətrafına toplayıb xalqı zülümkarlardan qorumuş, torpaqlarımızın müdafiəçilərinə çevrilmişlər. Müəllifin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” dramında məhz bu ideya əsərin leytmotivini təşkil edir.

1990–1993-cü illərdə Azərbaycan xalqı olum, ya ölüm səddində, “Talış-Muğan”, “Ləzgistan” və “erməni torpağı” iddialı siyasətlərin cəngində didilən bir dövrdə üzünü öz milli qəhrəmanı, böyük siyasi xadim Ulu Öndər Heydər Əliyevə tutur, onun köməyinə, dövlətçilik bacarığına və yenilməz iradəsinə güvənməklə bu fəlakətin caynağından qurtulmaq ümidində onun arxasınca gedir. Dramda biz bu tarixi hadisələrin xronoloji ardıcılığı ilə bərabər, o dövr meydan, radio və televiziyaadan tanış olduğumuz obrazlarla qarşılaşır, həmin dövrün hadisələri ilə yanaşı addımlayırıq.

Əsərin qısa məzmunu belədir. Öz havadarlarının hər cəhətli yardımını ilə erməni cəlladları Azərbaycan rəhbərlərinin istedadsızlığından və səriştəsizliyindən istifadə edərək vətənimizi addım-addım işğal edir, igidlərimiz məhv olur, dönüklərimiz sərvət toplayır,

müəllifin dili desək, “Düşmən qan içir, biz qan qusuruq” igidlərimizi bəzən arxadan vururlar, məmləkət alovlar içərisində yanır xalqın fəryadı göyə yüksəlir. Vətən timsalları ağsaçlı Cünun və ağbirçək Telli xilaskara yalvararaq odu söndürməyi, milləti azad etməyi xahiş edirlər. Aşıq Cünun ölüm-dirim anı olduğunu söyləyir.

*Qırılır vətənin mərd oğulları...
Qanla suvarılır gözəl Qarabağ
Sinəmizə düşmən çəkir çarpaz dağ.
Alovlar içində yanır Çənlibel,
Bilmirik haradan əsir qara yel...
Qayıt öz yerinə, yanğını söndür,
Vətən əldən gedir yamanca gündür.*

İllərlə Koroğlu süfrəsində ətək salıb çörək yemiş adamlar müasirləşdirilərək 92–93-cü illərə gətirilir. Onlar ölkəni xaosda saxlamaq istəyir. Dönüklərin ruhuna bələd olan sovet rəhbərliyi dönüklərin hərəsinə bir vəd verərək Azərbaycanın xilaskarının (əsərdə Koroğlunun) əleyhinə çevirir. Elə bu vaxt Koroğlunun şaqraq səsi eşidilir:

*Başsızımı sən gördün Azərbaycanı?!
Əlini kəsərəm yerini tanı!*

Xilaskarın gəlişi ilə hər şey öz qaydasına düşür xalq rahat nəfəs alır. Əsərin əvvəlində Babəkin ruhu qəhrəmanlığa, Şah İsmayılın vətən və millətsevərliyə, Atatürkün səbr və müdriqliyə çağırdığı ulu öndər

sınaqlardan qalib çıxır. Dədə Qorqud ona “Oğuz lideri” adı qoyur. Müqəddəs üç ruh (Babək, Şah İsmayıl və Atatürk) xilaskarı təbrikə gəlirlər. Ulu öndər yüksək bir yerə çıxaraq uca səslə deyir:

*Eşidin siz məni, müqəddəs ruhlar,
Eşitsin sözümlü bütün insanlar!
Bu gündən vətənim mərd Azərbaycan,
Yazacaq tarixə yeni bir dastan!*

Bu sözlər “Koroğlu” operasının məğrur uvertürasına qarışır bütün salon istər-istəməz ayağa qalxır.

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” bütün məqamları işıqlandırmaqla bərabər, Koroğlunun timsalında əsrimizin yetirdiyi dahi bir siyasi xadimin, Heydər Əliyevin obrazını, onun siyasi fəaliyyətinin müəyyən dövrlərini sabitləşdirməsindən, dövrün böyük simasının bütün mübarizələrdən qələbə ilə çıxmasından bəhs edir. Tamaşaya baxdıqca ötən əsrin 90-cı illərində baş verən hadisələr bir daha tamaşaçıların gözləri önündə bütövlükdə canlanır, dahi öndər Heydər Əliyevin ölkəni fəlakətdən xilas uğrunda apardığı qeyri-bərabər mücadilə bir tarix yazısı kimi vərəqlənir.

Xalqımızın taleyində 1993-cü ilin 15 iyun tarixi Azərbaycan dövlətçiliyinin var olması istiqamətində dönüş, yad təsirlərdən qurtuluş və mətin iradə qarşısında milli mənə qayıdışın zaman döngəsi idi. Məhz bu

dönəmin bədii üslubda səhnə təcəssümü də müəllifin uğuru hesab olunmalıdır.

Ölkəmizin bir tərəfdən mənfur erməni hücumları, digər tərəfdən “sapı özümüzdən olan baltalar”ın törətdikləri hadisələr teatr səhnəsindən tamaşaçılara çatdırılır. Ümummillə liderin Azərbaycana qayıdışı və ölkəni düşdüyü bəladan xilas etməsi tamaşanın əsas leytmotivini təşkil edir.

Tamaşada Naxçıvan Muxtar Respublikasında Heydər Əliyev siyasətinin uğurla davam etdirilməsi, muxtar respublikamızda gedən hərtərəfli inkişafda öz əksini tapmışdır. Tamaşanın finalında aktyorların günəşə doğru irəliləməsi ilə Azərbaycanın parlaq gələcəyinə işarə edilir.

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşasının quruluşunu Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, teatrın baş rejissoru Kamran Quliyev vermişdir. Respublikanın xalq rəssamı Hüseynqulu Əliyevin bədii tərtibatı, Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi Şəmsəddin Qasimovun musiqi tərtibatı uğurlu alınmışdır. Tamaşada Azərbaycanın xalq artisti Həsən Ağasoy – *Kaloğlan*, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artistləri Rza Xudiyev – *Koroğlu*, Xəlil Hüseynov – *Babək*, Naxçıvan Muxtar Respublikasının əməkdar artistləri Elmira Kərimova – *Telli xanım*, Vidadi Rəcəbli – *Güloğlan*, Bəhrüz Haqverdiyev – *I maskalı*, Əli Əliyev – *Atatürk*, Yusif Allahverdiyev – *Dədə Qorqud*, artistlərdən İdris Osmanov – *Dəmirçioğlu*, Əbülfəz

İmanov – *Sarioğlan*, Elxan Şeyxov – *Baloğlan*, İdris Qasimov – *Laloğlan*, Vüsal Rzayev – *Qaloğlan*, Cəbrayıl Nəbiyev – *II maskalı*, Zakir Əliyev – *Şah İsmayıl* rollarında çıxış edirlər.

İlk tamaşadan sonra Ali Məclisin Sədri Vasif Talıbov səhnə arxasında kollektivi həm yubiley, həm də uğurlu tamaşaya görə təbrik etmiş və demişdir: “Ötən əsrin 90-cı illərinin hadisələrini acı olsa da, hər birimiz yaşamışıq. Bizim vətənpərvər, uzaqgörən insanlarımızdan biri, yazıçı-publisist, professor Adil Babayev ibrət olsun deyə bugünkü və gələcək nəsillər üçün o dövrü qələmə almış və bu yubiley günündə həmin əsər tamaşaya qoyulubdur. Siz bugünkü ifanızla öz sənətinizə nə qədər vurğun olduğunuzu, Ümummilli liderin yoluna nə qədər sədaqətli olduğunuzu bir daha nümayiş etdirdiniz. Yalnız ümummilli liderin yoluna ürəkdən bağlı olanlar rolları da ürəkdən ifa edə bilərlər.

Tarix yazılır, yaşanır və yaşadır. Siz tarixi bir daha bizə yaşatdınız. Sizlər bizim qiymətli insanlarımızdansınız. Siz bizə tarixi yaşadırsınız. Eyni zamanda da mədəniyyətimizi inkişaf etdirirsiniz. Ona görə də mən sizin hər birinizə ayrılıqda təşəkkür edirəm”.

İlk tamaşası ulu öndərin 85 illik yubileyinə həsr edilmiş pyes teatrın repertuarında özünə möhkəm yer tutmuşdur.

Bütün bu deyilənlərdən sonra həm tarixi, həm də tarixi bir şəxsiyyəti əbədiləşdirdiyi üçün biz görkəmli alim,

yazıçı və dramaturq Adil Babayevə öz minnətdarlığımızı bildirməklə yanaşı, ona yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Əbülfəz QULİYEV

*AMEA nın müxbir üzvü,
filologiya elmləri doktoru,*

Firudun RZAYEV

filologiya elmləri namizədi.
("Respublika gəncləri" qəzeti,
17 yanvar–3 fevral 2009-cu il)

HEYDƏR ƏLİYEV İDEYALARINA SADIQ GÖRKƏMLİ ALİM

“Ölkəyə, xalqa konkret fayda gətirən insanlar sırasında alimlər xüsusi yer tutur”

Heydər Əliyev

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan, tədqiqatları ilə ana dilimizi daha da zənginləşdirən alimlərimizdən biri də filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayevdir. Adil Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olub. Atasını 1941-ci ildə Böyük Vətən Müharibəsində itirən Adil müharibənin ağrı-acısını yaşaya-yaşaya orta məktəbə getmiş, 1956-cı ildə təhsilini başa vurduqdan sonra 1957-ci ildə anası ilə Bakı şəhərinə köçmüşdür. Həmin ildə də o, Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olub. A.Babayev 1962-ci ildə Universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda (indiki ADU) baş laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlamıdır. 1962-ci ildən Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənnindən dərs deyən Adil müəllim 1989-cu ildə ümumi dilçilik fənni üzrə Azərbaycan və rus dillərində proqram hazırlayıb Ümumi dilçilik fənnini

tədris etmişdir. A.Babayevin fəaliyyətini bir neçə cəhətdən səciyələndirmək olar.

O, hələ laborant işlədiyi zaman müntəzəm olaraq institutda keçirilən elmi konfranslarda məruzələrlə çıxışlar etmiş, repressiya qurbanı olan alim B.Çobanzadə haqqında dəyərli tədqiqat əsəri yazmışdır. Lakin o zaman repressiya qurbanları haqqında həqiqətləri ictimaiyyətə çatdırmaq istiqamətində fəaliyyətini sonralar da davam etdirərək Q.K.Bağirov, X.S.Xosayev, V.H.Xulufu, İ.M.Həsənov, A.Tağızadə, A.R.Zifeld-Sumumyaqi, Əli Səbri, Y.Əliyev, Ə.S.Cəfərov, Ə.M.Dəmirçizadə və başqa görkəmli alimlərin Sovet represiyasının əsas vasitəsi olan DTK zindanlarındakı həyat və faciələrini arxiv materialları əsasında cəsarətlə üzə çıxararaq yeni nəsə çatdırmışdır. Hörmətli alim 1996-cı ildə zəngin tarixi keçmişə malik olan Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl tarixini yazıb, doktorluq işi kimi müdafiə etmişdir. Əsərə yüksək qiymət verən akademik A.Axundov Adil Babayevi Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı adlandırmışdır. B.Çobanzadə ilə bağlı araşdırmalarına görə Krım Mədəniyyət Fondunun təsis etdiyi B.Çobanzadə mükafatının ilk sahibi də elə Adil Babayev olmuşdur.

1997-ci ildə APXDİ-də Azərbaycan dili kafedrası yaradılmış və professor A.Babayev kafedraya müdir təyin edilmişdir. Həmin illərdə hörmətli alim tədris edilən Azərbaycan dili fənninin (rus və türk bölmələri üçün)

proqram və dərsliyini yazıb çap etdirmişdir. 2000-ci ildə professor S.Seyidov bu ali məktəbə rektor təyin edildikdən, ali məktəbin adı dəyişdirilib ona universitet statusu verildikdən sonra Azərbaycan dilinin tədrisinə diqqət daha da artmış, Azərbaycan dili kafedrası, Azərbaycan dilçiliyi kafedrası adlandırılaraq universitetin nəzəri qurumuna çevrilmişdir. Adil müəllimin səyi nəticəsində qısa müddət ərzində kafedranın fəaliyyəti xeyli genişləndirilmişdir. İndi burada 2 elmlər doktoru – professor, 7 elmlər namizədi – dosent, 4 elmlər namizədi – baş müəlim işləyir. 5 nəfərin dissertasiya işi müdafiəyə buraxılmışdır. Bunların içərisində A.Babayevin də yetirmələri var. Kafedrada 2 aspirant, 6 magistrant, 12 dissertant elmi araşdırmalar aparır. Hörmətli alim onlar üçün proqram və dərsləklər yazıb. ADU-da yeni yaradılmış Azərbaycan filologiya bölməsinin dərslək, proqram və tədris planları ilə təchiz edilməsi də bilavasitə A.Babayevin səyləri nəticəsində mümkün olub. Böyük rus yazıçısı A.P.Çexov yazırdı: *“İnsanı gözəlləşdirən, ona zinət verən ən mühüm cəhətlərdən biri də onun təvazökar və sadə olmasıdır”*. Adil müəllim də belə insandır. O, kafedrada işləyən müəllimlərin elmi inkişafına qayğı ilə yanaşır. Dilçi-alim öz tələbələri ilə də hər zaman səmimi münasibətdədir. Bir sözlə kollektivin, tələbələrin sevimlisidir Adil müəllim.

2011-ci il iyun ayının 18-də Ulu Öndər H.Əliyevin imzaladığı “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərmanla Respublikada “Dövlət Dil Komissiyası” yarandı və professor A.Babayev də bu mötəbər komissiyanın tərkibinə daxil edildi. Komissiyanın üzvü kimi

o öz üzərinə düşən məsuliyyəti hiss edərək “Azərbaycan dilinin funksional üslubları” adlı dərs vəsaitini və onun proqramını hazırladı. Bu kitabdan bütün ali məktəblərdə istifadə edilir.

Hörmətli professor Respublikanın elmi həyatında fəal iştirak edərək qəzet və jurnal səhifələrində ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemləri və sosial publisistik mövzularda çıxışlar edir.

Türkologiya sahəsində dərin araşdırmalar aparan alim 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş türk xalqlarının tarixində ilk və son böyük beynəlxalq elmi qurultayın stenoqramını və başqa sənədləri bağlı fondlardan əldə edərək bu haqda məqalələr yazmış, yazdığı dörd kitabda məlumat vermişdir. 2006-cı ildə həmin qurultayın 80 illiyi dövlət səviyyəsində qeyd ediləndə Adil Babayev Respublika Təşkilat Komitəsinin üzvü kimi bir sıra müəssisə və təşkilatlarda maraqlı məruzələrlə çıxış edib, qəzet və jurnal səhifələrində məqalələr çap etdirmişdir. Hörmətli alimin təşkilat komitəsinin sifarişi ilə qurultay haqqında çap etdiyi “Türksoyun birlik səsi” adlı monoqrafiyası konfransın əsas elmi sənədi kimi bütün nümayəndələrə paylanmışdır.

A.Babayev məhsuldar alimlərimizdən biridir. 1992-ci ildən bu günə qədər onun 4 dərsliyi, 4 dərs vəsaiti, 8 proqramı nəşr edilmiş, 4 monoqrafiyası, 3 bədii əsərlər toplusu, 100-dən artıq elmi-publisistik məqaləsi çap olunmuşdur. A.Babayevin yazdığı “Dilçiliyə giriş”,

“Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”, “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları”, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” adlı dərslik və dərs vəsaitləri Respublikamızın ali məktəblərində əsas elmi-tədris mənbəyidir. Professor A.Babayev Azərbaycan dilçiliyinin tarixi üzrə Respublikamızda məktəb yaratmışdır. Belə ki, ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçiliyinin minillik tarixini sistemli şəkildə araşdırmış, onu dövrləşdirmiş, dərslik və proqram yazmışdır. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan dilçiliyi tarixi sahəsində 4 nəfər elmlər namizədi dissertasiya işini müdafiə etmiş, 2 nəfər bu sahədə uğurla araşdırmalar aparır.

Hörmətli alim Respublikamızda və onun hüdudlarından kənar da görkəmli türkoloq kimi tanınır. Buna görə də Qara Dəniz Universiteti Assosiasiyasının direktoru, rumıniyalı Eden Mamut Türkologiya sahəsində qazandığı uğurlara görə onu BDU-nun nəzdindəki “Qara Dəniz Ölkələri Universiteti Assosiasiyasını”nın B.Çobanzadə adına Beynəlxalq Türkoloji Araşdırmalar Mərkəzinə rəhbərliyini təklif etmişdir.

A.Babayev universitetin ictimai həyatında həmişə fəal iştirak edir. Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı sui-qəsdlər hazırlandığı və xalqımıza qarşı min cür parçalanma söyləri yeridildiyi zaman Adil müəllim millətin nicatını H.Əliyevdə görənlərin öncüllərindən biri kimi heç bir tərəddüd etmədən 1993-cü ilin əvvəlində YAP-ın sırasına daxil oldu.

1996-cı ildə onun təşəbbüsü ilə APXDİ-də H.Əliyev muzeyi açıldı. A.Babayev də bu muzeyin rəhbəri təyin olundu. 2000-ci ildə muzey təmir olunub, yeni eksponantlar, avadanlıqlarla təchiz edilən muzeyə muzeylektoriya statusu verildi.

Hörməli alim öz qələmini bədii və publisistik sahələrlə də sınıamış, bir sıra əsərlər, o cümlədən pyeslər də yazmışdır. “O qızı hər gün görürsən”, “Sarı gəlin” kimi televiziya tamaşalarından yaxşı tanınan A.Babayev ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyi “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərini qələmə alıb. Əsərin mövzusu keçmiş SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycanda baş verən anarxiya və özbaşınalıqdan, Azərbaycan dövlətçiliyinin itirilmə təhlükəsindən, yadellilərin daxili biganələrlə əlbir olub, müstəqilliyimizə qənim kəsilməsindən götürülmüşdür. Əsərdə tarixilik, elmilik, müasirlik vəhdət təşkil edərək, pyesdə Azərbaycançılıq ideyalarının təntənəsi dolğun şəkildə əks olunur. Əsərdə 1992–1993-cü il hadisələrini XVII əsrlə Koroğlu, Dəmirçioğlu, Aşıq Günün, Telli xanım, habelə Babək, Şah İsmayıl, Atatürk, və ən əsası Dədə Qorqudla bağlamaq böyük ədəbi-bədii priyom olmaqdan əlavə, sənətkarlıq da tələb edir. Pyesdə ya qəhrəmanlar XVII əsrdən, hadisələr isə 1993-cü ildən, ya da hadisələr XVII əsrdən, qəhrəmanlar isə 1992–1993-cü ildən götürülərək sintez edilmişdir. Məhz bu formatlar kompleksində Ulu öndər “Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir” kimi yüksək ideyalı kəlamlarını

deyə bilir. Cəlil Məmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının kollektivi tərəfindən tamaşaya qoyulan əsər Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrının səhnəsində də tamaşaçılara təqdim edildi. “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşasının quruluşunu Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, teatrın baş rejissoru Kamran Quliyev vermişdir. Xalq artisti Rza Xudiyev Koroğlunun timsalında uca boylu, düzgün qaməti, məğrur yerişi, kəskin təsirli nitqi ilə əsrimizin yetişdirdiyi dahi bir siyasi xadimin – Heydər Əliyevin obrazını çox gözəl yaratmışdır. Tamaşada bütün aktyorlar öz rollarını ürəklə oynamış, siyasi xadimlər, görkəmli alimlər bu tamaşaya qiymət vermişlər.

A.Babayev Heydər Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisistik məqalələr də dərc etdirmişdir.

Hörmətli alim Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin, Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Rəyasət Heyəti yanında Orfoqrafiya və Terminologiya Komissiyasının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının nəzdində Dilçilik üzrə Problemlər Şurasının, Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının üzvüdür. A.Babayev Təhsil Nazirliyinin hər il mart ayında keçirdiyi orta məktəb şagirdlərinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənni üzrə Respublika Olimpiadası Münsiflər Heyətinin üzvü kimi də fəaliyyət göstərir. O, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistlik, habelə bədii yaradıcılıq

sahəsində 16 kitab, 12 proqramın müəllifidir. 15 nəfər elmlər namizədinin rəhbəri, 3 elmlər doktorunun məsləhətçisi, 32 nəfərin rəsmi opponenti olub. Onun təşəbbüsü və yaxından iştirakı ilə universitetdə bir sıra elmi-nəzəri, elmi-praktik konfranslar keçirilmişdir. “Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi-kütləvi sorğuya əsasən A.Babayev “XXI əsrin Azərbaycan ziyalıları” Beynəlxalq layihəsinin qalibi diplomunu almış və eyniadlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir. Hörmətli türkoloq alimimizə Azərbaycan elminin inkişafında, elmi-pedaqoji fəaliyyətində, bədii yaradıcılığında yeni-yeni uğurlar arzu edirik.

Aida ARSLAN

filologiya elmləri namizədi,

ADU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti,

(“Əsrin ziyalıları”, № 09(22), 20 iyul 2011-ci il)

QAYIDIŞLA DAĞILAN ÇƏN

Qurtuluşdan dirçəlişə, dirçəlişdən yüksəlişə inamla addımlayan Azərbaycanda 1995-ci ilin sonuna doğru ictimai-siyasi sabitlik tam bərqərar oldu. Respublikada, demək olar ki, bütün sahələrdə bir oyanış, onun ardınca tərəqqi başladı. Bu cəhətdən milli ədəbiyyatımız daha ön sıralara çıxdı və qurtuluşun bəhrələrini tərənnüm edərək xalqı daha xoşbəxt günlərə qovuşmaq naminə ümummilli liderin ətrafında mütəşəkkil və sıx birləşməyə səfərbər etdi. Bu mövzuda xeyli sayda şeirlər, poemalar, hekayələr, povestlər, pyeslər yazıldı, saysız kitablar nəşr edildi, onlarla mahnılar bəstələndi, musiqi əsərləri yarandı, çoxlu təsviri, dekorativ-tətbiqi sənət və heykəltaraşlıq nümunələri meydana gəldi.

Tanınmış alim, həmyerlimiz Adil Babayevin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” pyesi də o illərdə ərsəyə gəlmiş belə ədəbi məhsullardan biridir. Şair-publisist, dilçi-ədəbiyyatşünas, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor A.Babayev ümummilli liderimiz Heydər Əliyevə hüsn-rəğbətini yaranma tarixçəsinin hələ onun 1969-cu ildən respublikaya rəhbər seçilməsindən bir neçə ay sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) 50 illik yubiley yığıncağında doğma ana dilində çıxış etməsindən başladığını bildirir. Adil müəllim qeyd edir ki, bu sensasiyalı hadisədən sonra “...*ulu rəhbərin hər bir hərəkətində dərin məna tapdığım üçün ona olan sevgim*

daha da artmağa başladı. Onun haqqında çoxlu məqalə və şeirlər yazdım. 1993-cü ildə “Koroğlunu Çənlibelə qoymurlar” adlı hekayə qələmə aldım. 1997-ci ildə isə “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” pyesi ərsəyə gəldi”.

Müəllif əsərdə ümummilliyet lideri Heydər Əliyevin və xalq qəhrəmanı Koroğlunun ideyalarını və azadlıq uğrunda mübarizə əzmini ustalıqla uzlaşdıraraq tarixi və müasir personajları bir araya gətirib. Burada hadisələrin gedişində müsbət və mənfi obrazlar Koroğlunun – Heydər Əliyevin ətrafında görünərək öz məqsəd və niyyətlərini ortaya qoyurlar. Hadisələr 1992–1993-cü illəri əhatə edir. Lakin burada 1988–1992-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik etmiş Ə.Vəzirov və A.Mütəllibov da müvafiq olaraq Kaloğlan və Güloğlan adları ilə görünürlər.

Ümumiyyətlə, A.Babayev bir dilçi kimi personajların adını məqsəduyğun seçmiş və onları öz xarakterlərinə uyğun adlandırmışdır: *Telli xanım, Qaloğlan, Dəmirçi-oğlu, Sarioğlan, Baloğlan, Laloğlan, Nankoryan* və b.

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsəri ilk dəfə olaraq məhz Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur. Bunun özündə də bir qanunauyğunluq vardır və başqa cür də ola bilməzdi. Tamaşanın premyerası 2008-ci il may ayının 10-da – ümummilliyet liderin 85 illiyi günündə – yubileyin zirvə yığıncağında, rəsmi hissədən sonra olmuşdur.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru xalq artisti Kamran Quliyev, quruluşçu rəssamı xalq rəssamı Hüseyinqulu Əliyev musiqi tərtibçisi Naxçıvan MR əməkdar incəsənət xadimi Şəmsəddin Qasimov, rejissor assistenti indi respublikanın əməkdar artisti olan Bəhrüz Haqverdiyev idi.

Həmin gün tamaşadan sonra müəlliflə birgə səhnəyə keçən Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri cənab Vasif Talıbov bu gözəl, məzmunlu tamaşa münasibətilə Adil Babayev başda olmaqla bütün yaradıcı heyəti təbrik edərək belə demişdi: *“...Ötən əsrin 90-cı illərinin hadisələrini acı olsa da, hər birimiz yaşamışıq. Bizim vətənpərvər, uzaqgörən insanlarımız ibrət dərsi olsun deyə bugünkü və gələcək nəsillər üçün o dövrü qələmə alıblar və bu yubiley günündə həmin əsərlərdən bir səhnəyə qoyulubdur. Siz bugünkü ifanızla öz sənətinizə nə qədər vurğun olduğunuzu, ümummilli liderin yoluna nə qədər sdaqətli olduğunuzu bir daha nümayiş etdirdiniz. Yalnız ümummilli liderin yoluna ürəkdən bağlı olanlar rolları belə, ürəkdən ifa edə bilərlər... Ona görə də mən sizin hər birinizə ayrılıqda təşəkkür edirəm”*.

2011-ci ildə isə Qurtuluş Günü ərəfəsində – iyun ayının 14-də Naxçıvan Teatrının bu tamaşası Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının səhnəsində Bakı sənətsevərlərinə nümayiş etdirildi. Tamaşa böyük rəğbətlə qarşılanmış, aktyorların oyunu dəfələrlə alqışlanmışdır.

Tam beş il sonra, tarixi Qurtuluş Gününün –1993-cü ilin 15 iyununun 20 illiyi ərəfəsində Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşasını qismən yeni quruluşda iyun ayının 14-də elə teatrın binasında Qurtuluşun 20 illik yubiley mərasiminin iştirakçılarına təqdim etmişdir. Bəzi rolların ifaçılarının yeniləndiyi tamaşa böyük maraqla və rəğbətlə qarşılanmışdır.

Aktyorların demək olar ki, hər biri öz rolu üzərində mükəmməl işləmiş, obrazlarına yeni çalarlar əlavə edərək onların daxili aləminin tam açılmasına çalışmışlar. Bu, 14 iyunda göstərilən tamaşada aydınlığı ilə hiss olunurdu. Şübhəsiz ki, ümumən tamaşada və ayrı-ayrılıqda aktyor oyununda sezilən yenilikləri bu tamaşanı əvvəlki illərdə görənlər daha tez və ətraflı duyurdular.

Baş rolun (Koroğlu) ifaçısı, xalq artisti Rza Xudiyev müasir geyimdə səhnəyə gəlir. Çünki qəhrəmanın adı şərti olaraq Koroğludursa da, bu, Heydər Əliyevin obrazıdır. Bu mənada istedadlı aktyor öz maneralarında, yerində, mimikasında və xüsusən də danışığı tərzində ümummilli liderimizi xatırlatmağa müvəffəq olur. O – R.Xudiyev, özü ilə dialoqda tədbirli və uzaqqörən, dahi və qəhrəman el oğullarının ruhları ilə söhbətdə ehtiramlı və mətin, Telli xanım ilə danışığında mülayim və səmimi, düşmənləri arasında isə cəsur və qətiyyətlidir. Kremlin rəhbəri baltalarının sapı olan azərbaycanlılara Vətənimizin

bölgələrini “kəsilmiş tort” kimi pay-puş etdiyi məqamda sanki həqiqi mənada Koroğlunun nərəsi eşidilir:

*Başsızımı sən gördün Azərbaycanı?
Əlini kəsərəm, yerini tanı!*

Bu anı tamaşaçı alqışsız qarşılaya bilmir. O bir daha əmin olur, daha doğrusu, bir vətəndaş olaraq xatırlayır ki, doğma Azərbaycanımız məhz xalqın bu dahi, qəhrəman övladının – ümummilli liderimizin sayəsində parçalanmaqdan qurtuldu. Bəli, Koroğlunun Çənlibelə – Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə qayıdışı ilə ölkəmizi bürümüş çən birdəfəlik dağıldı.

İkinci əsas rol olan Telli xanımı respublikanın əməkdar artisti Elmira Kərimova canlandırır. Teatrın bir sıra tamaşalarında baş və əsas rolların mahir ifaçısı kimi tanınan Elmira xanım bu obrazın da öhdəsindən layiqincə gələrək tamaşa boyu Tellinin hiss və həyəcanını, sevinc və kədərini özünəməxsus tərzdə əks etdirə bilir. Əslində müəllif tərəfindən ona Telli adının qoyulması təsadüfdən deyil, digər obrazların adları kimi zərurətdən doğmuşdur. Telli əslində Ana Vətənin simvoludur. Yəni Vətənimizin saysız telləri vardır – onlar vətəndaşlarımız və dünyanın dörd bir tərəfinə yayılmış soydaşlarımızdır. Quruluşçu rəssam tərəfindən verilmiş eskizlə onun məşhur mahnıda deyildiyi kimi “*qırmızı koftalı, yaşıl tumanlı*” olması, başında işə mavi örtük gəzdirməsi bir daha bu obrazın müstəqil

dövlətimizin bir simvolu kimi səciyyələndirildiyini bariz şəkildə göstərir.

Tamaşadakı digər əsas obraz aşiq Cünundur. Koroğludan fərqli olaraq aşiq Cünun elə öz görkəmində, sazı ilə səhnədə görünür və hadisələri müşahidə etməklə onlara fəal müdaxilə də edə bilir. Naxçıvan Teatrının xarakterik rollar ustası, respublikanın əməkdar artisti, Prezident təqaüdçüsü Xəlil Hüseynov ifa etdiyi obrazının yükünü, çəkisini dərinləndirərək onu lazımı səviyyədə çatdırı bilər.

Tamaşada qarşı tərəf – mənfi surətlər qalereyası da mövcuddur. Onların hər birinin adı müəllifin çox gözəl və yerində edilmiş tapıntısıdır. Xarakterlərilə həmahəng ad daşıyan bu ünsürlərin danışiq tərzlərindən və sözlərindən tamaşaçı onları dərhal tanıyır. Muxtar respublikanın əməkdar artisti Əbülfəz İmanov (Kremlin rəhbəri Sarıoğlan, yəni sarı oğlan), xalq artisti Həsən Ağasoy (Kaloğlan), respublikanın əməkdar artisti Vidadi Rəcəbli (Güloğlan), gənc aktyorlardan Rəhman Dünyamalıyev (Baloğlan), Nəsimi Məmmədzadə (Laloğlan) məhz bu missiyanı öz oyun və danışiq tərzlərilə yerinə yetirmək üçün qüvvələrini əsirgəmirlər. Gənclərə nisbətən təcrübəli aktyorlar olan H.Ağasoy, V.Rəcəbli və Ə.İmanovda həmin obrazların təqdimatı daha təbii və inandırıcı təsir bağışlayır.

Buradakı Nankoryan isə Azərbaycanın suyu və havası ilə dirçəlmiş xəyanətkar erməni dığalarının ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Çörəyi dizinin üstündə olan

bu nankorun iyrənc xislətini – hiyləgərliyini, qəddarlığını, riyakarlığını və qorxaqlığını respublikanın xalq artisti Şirzad Abutalıbov məharətli və yadda qalan oyunu ilə çatdırmağa nail olur.

Tamaşada diqqət çəkən əsas müsbət obrazlardan biri də Qaloğlandır. Adından göründüyü kimi bu gənc oğlan dərin məhəbbətlə sevdiyi yurdunda, doğma diyarında qalmaqla yanaşı, el-obasına, onun ağsaqqalına – Koroğluya, yəni ulu öndərə sonadək sadıq qalır. Onun doğulub boya-başa çatdığı Vətəni daim göz bəbəyi kimi qoruyacağına, abadlaşdırıb gülzarlığa döndərəcəyinə sədaqət andı içən Qaloğlan ən çətin anlarda Koroğlunu – ulu öndəri və onun ideyalarını müdafiə və təbliğ edir. Qaloğlan digər tərəfdən də tamaşada baş verən, bir-birini əvəz edən proseslərin izləyicisi və şərhçisi kimi çıxış edərək tamaşaçıda rəğbət oyadır. Naxçıvan MR əməkdar artisti Vüsal Rzayev bu rolunun öhdəsindən layiqincə gələrək qəhrəmanın müasir günümüzdəki prototipinin – muxtar respublikanın bugünkü rəhbərinin dərhal xatırlanmasına nail olur.

Tamaşanın gedişində Dədə Qorqud, Babək, Şah İsmayıl, Dəmirçioğlu, Atatürk kimi tarixi şəxsiyyətlər də epizodik olaraq bir neçə dəfə görünürlər. Onların Koroğlu – Ulu Öndərlə dialoqları müəllif tərəfindən yaxşı qurulmuş və yerinə salınmışdır. Respublikanın əməkdar artisti Yusif Haqverdiyevin (Dədə Qorqud), aktyorlardan Tahir İsmayılovun (Babək), Zakir Fətəliyevin (Şah

İsmayıl), Teyyub Zeynalzadənin (Dəmirçioğlu) və respublikanın əməkdar artisti Əli Əliyevin (Atatürk) maraqlı ifaları tamaşaçı yaddaşına həkk olunur. Respublikanın əməkdar artisti Bəhrüz Haqverdiyev (I maskalı) və aktyor Cəbrayıl Nəbiyev də (II maskalı) yaddaqalan ifa nümayiş etdirirlər.

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşası qazandığı uğuru ilə yanaşı bir sıra nöqsanlardan da xali deyil. Bəzi yerlərdə səhnə qanunları pozulur: bəsit mizanlar, tərs dönüşlər, 1-ci və 2-ci plan qaydalarının gözlənilməməsi, sözlə hərəkətin uyğunlaşmaması müşahidə olunur. Tamaşanın janrı mənzum dramdır. Aktyorun şeir dili ilə səhnə danışığının tələbləri çərçivəsində obrazı istənilən səviyyədə ifa etməsi hər zaman müəyyən çətinliklər yaradır. Burada müəllif fikrini, obrazın ideyasını qabardan əmil məntiqi vurğudur. Bu zaman pauzaların da yerli-yerində olması xüsusi önəm daşıyır. Bu tamaşada da aktyorların demək olar ki, bir çoxunda misradan-misraya keçid zamanı bəzi hallarda pauza yerinə salınmadığından məntiqi vurğu düzgün ifadə olunmur ki, bu da mənanın tam açılmasına, sözün hədəfə düşməsinə mane olur və arzu olunan fikir tamaşaçıya düzgün çatmır.

Tarixi şəxsiyyətlərin səhnəsində Babək, Şah İsmayıl və Atatürk mərkəzdə, hündür bir yerdə görünürlər. Bu zaman onlar bir əllərilə bayraq tuturlar. Soldan birinci duran Şah İsmayıl yaşıl, ortada duran Babək qırmızı, Atatürk isə mavi rəngli bayrağı saxlayır. Burada onsuz da qırmızı

rəngə görə Babək ortada dayanmalıdır və bu halda istər-istəməz tarixilik baxımından xronoloji ardıcılıq pozulur. Ona görə də üçrəngli bayrağımızın rəng sırası düzgün alınsın deyər Şah İsmayilla Atatürkün yerini dəyişmək daha məqsəduyğun olardı.

Əvvəldə qeyd etdiyim kimi Telli xanımın da geyimi simvolik mənə daşıyır. Lakin onun paltarları və baş örtüyü ipəkdən olduğundan həddindən artıq parıltı verir ki, bu da əvvəlki səhnələrdə baş verən fəlakətli, həyəcanlı, iztirablı səhnələrə uyğun gəlmir. Telli xanım baş örtüyünü adi yaylıq kimi deyil, kəlağayı kimi örtər idi daha milli görkəm alar və əsl Ana Vətən simvolu kimi görünərdi. Rolun ifaçısı Elmira xanım da bu fikrə şərik çıxaraq həmin variantı bir neçə dəfə sınaqdan keçirib, lakin parçanın materialı buna imkan verməyib. Həmin səbəbdən də Telli xanımın baş örtüyü formaca başqa millətlərin geyim qaydasını xatırladır. Bu məsələyə də diqqət yetirilsə, ancaq ümumi işin – tamaşanın xeyrinə olar.

Dekorasiyalarda kasadlıq hiss olunsay da, ümumi görünüş əsas ideyanın açılmasına xidmət edir. Tamaşanın ruhuna və ana xəttinə xidmət edən, Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət musiqi parçaları da qənaətbəxş tərtib edilmişdir.

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşası özündə əks etdirdiyi tarixi hadisələrin gənc nəslə aşılınması, heç bir zaman unudulmaması baxımından 131 yaşına qədər

qoymuş Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının uğurlu tamaşaları sırasında repertuarda uzun müddət yaşamağa layiqdir.

Bu baxımdan Qurtuluş Gününün 20 illiyi münasibətilə keçirilən təntənəli yığıncaqdan sonra nümayiş etdirilən “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşaçılarda xoş bayram əhvali-ruhiyyəsini birə on artırmış, sürəkli alqışlarla qarşılanmışdır.

Ələkbər QASIMOV

*AMEA, Naxçıvan Bölməsinin İncəsənət,
Dil və Ədəbiyyat İnstitutu teatr və musiqi şöbəsinin
böyük elmi işçisi, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent, Azərbaycan Teatr Xadimləri İttifaqının
və Jurnalistlər Birliyinin üzvu
(16 iyun 2013-cü il)*

ADİL BABAYEV – 80

Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olmuşdur.

Atası Babayev Məhəmməd Əhməd oğlu 1941-ci ildə Alman–Sovet müharibəsində həlak olmuşdur.

1957-ci ildə ADU-nun Filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1962-ci ildə isə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Həmin ildən Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda (indi Dillər Universiteti) baş laborant, müəllim, baş müəllim, dosent vəzifələrində işləmişdir, hal-hazırda isə Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri, professorudur.

Adil Babayev sovet imperiya rejiminin yeritdiyi repressiya siyasəti nəticəsində fiziki cəhətdən məhv edilmiş Azərbaycan ziyalıları haqqında araşdırma apararaq onların günahsız olduğunu sübut etmiş və bununla bağlı bir neçə kitab çap etdirmişdir. Bunlardan biri də Şərqdə ilk elmlər doktoru olan prof. B.Çobanzadədir. Adil Babayev Bəkir Çobanzadənin bütün elmi-pedaqoji fəaliyyətini ətraflı araşdırmış, onun haqqında monoqrafiyalar yazmış və 1969-cu ildə

namizədlik, 1996-cı ildə doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmişdir. 1997-ci ildən professordur.

1993-cü ilin mayından Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvüdür.

Ümummilli liderimiz H.Əliyevin yenidən vəzifəyə qayıdaraq vətənimizi parçalanmaqdan, dövlətçiliyimizi dağılmaqdan, xalqımızı məğlubiyətdən xilas etməsi haqqında “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyes yazmışdır.

A.Babayev Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə bu dahi şəxsiyyətin çoxcəhətli qlobal fəaliyyəti haqqında 14 məqalə, bir kitab çap etdirmişdir.

Adil Babayev 1997-ci ildə BDU-dan sonra respublikada 2-ci olaraq Azərbaycan Dillər Universitetində H.Əliyev muzey-lektoriyasını təşkil etmişdir və ictimai əsaslarla bugünədək onun rəhbəridir. Burada ümummilli liderimizin həyat və fəaliyyəti haqqında tədbirlər keçirilir.

Prof. N.M.Xudiyevin ümummilli liderimiz H.Ə.Əliyevin siyasi fəaliyyəti haqqında yazdığı “Fenomen” (2000) və möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin siyasi fəaliyyətindən bəhs edən “Sabaha inamla” (2002) kitablarının elmi redaktoru olmuşdur. Adil Babayev xalqımızın ümummilli lideri H.Əliyevin 4 iyul 2001, Prezident İlham Əliyevin 13 noyabr 2017-ci il

tarixli sərəncamları ilə Dövlət Dil Komissiyasının üzvü təsdiq edilmişdir.

DTK arxivində araşdırma apararaq qələmə aldığı “Elimizin və elmimizin soyqırımı” monoqrafiyasını xalqımızın sayseçmə oğul və qızlarının məhv edilməsinin qarşısını almış olan dahi şəxsiyyət H.Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr etmişdir.

Adil Babayev Milli EA Rəyasət Heyəti nəzdində Orfoqrafiya, Terminologiya Komissiyasının üzvüdür.

2002-ci ildə Prezident H.Əliyevin Naxçıvanda elmi potensialın yüksəldilməsi istiqamətindəki böyük qayğısına cavab olaraq könüllü surətdə AMEA və Təhsil Nazirliyinin İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının tərkibindən çıxaraq Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının üzvlüyünə keçmiş, rəhbərlik və opponentlik xətti ilə alim kadrlarını yetişdirilməsində fəal iştirak etmişdir.

İndiyədək 17 elmlər namizədi yetirmiş, 5 elmlər doktorunun, 23 elmlər namizədinin rəsmi opponenti olmuşdur.

Ali məktəblər üçün 6 dərslinin, 3 dərs vəsaitinin, 6 monoqrafiyanın, 21 proqramın, 213 məqalənin müəllifidir.

Respublika Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür.

Adil Babayev Azərbaycanın görkəmli türkoloqlarından biri olaraq ümumtürk, xüsusilə Türkiyə filologiyası ilə dərinlən məşğul olur. O, Türkiyədə keçirilən bir neçə beynəlxalq simpoziumda məruzə ilə çıxış etmiş, 2013-cü ildə Əskişəhərdə keçirilmiş Uluslararası Simpoziumda oturma başqanı olmuşdur.

XX əsrin böyük türkoloqu, Şərqdə ilk türk elmlər doktoru Bəkir Çobanzadənin həyat və fəaliyyətini ilk dəfə hərtərəfli araşdırmış, onun haqqında monoqrafiya və onlarla məqalə yazmışdır.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayı ilk tədqiq edən alim kimi həmin qurultayın stenoqramını qapalı fonddan tapıb çıxararaq nəşr etdirmişdir. 2006-cı ildə Türkoloji Qurultayın 80 illiyi ilə bağlı keçirilən Uluslararası Konfrans üçün “Türksoyun birlik səsi” adlı monoqrafiya yazmış və həmin monoqrafiya konfrans iştirakçlarına rəsmi sənəd kimi paylanmışdır. 2016-cı ildə həmin qurultayın 90 illiyi ilə bağlı “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” adlı monoqrafiya yazmışdır.

Adil Babayev Azərbaycan universitetlərində oxuyan türkiyəli tələbələr üçün iki dərslük müəllifidir.

“Türkologiyaya giriş” və “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” fənlərindən dərs deyir.

Azərbaycan Dillər Universitetinin professoru Adil Babayevi yubiley yaşı münasibətilə təbrik edir, yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Elçin İBRAHİMOV,
“Türkologiya” jurnalı, 2018, №3, səh.132–133

ADİL MEHEMMEDOĞLU BABAYEV (1938 –)

Azerbaycan'ın ünlü dilcisi Adil Mehemedoğlu Babayev, 28 Nisan 1938 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ordubad bölgesi Dırnıs köyünde doğar. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1957-1962 yıllarında Azerbaycan-Sovyet Dilciliği Filoloji eğitimi görür ve 1962 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinden mezun olur. Babayev, çalışma hayatına Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde araştırmacı olarak başlar. 1969'da namizedlik (adaylık) 1973'te doçentlik ilmi derecelerini alarak 1974'te Azerbaycan Pedagoji Harici Diller Enstitüsünde doçent olur. 1996'da filoloji alanında namizedlik ve doktora tezlerini verip 1997'de profesör olan Adil Babayev, evli ve beş çocukludur.

Azerbaycan Yazarlar Birliği ve Azerbaycan Gazeteciler Birliği, Devlet Dil Komisyonu, AMEA İmla Komisyonu üyesi olan Adil Babayev, dilcilik, edebî tenkit gazetecilik ve sanatsal yaratıcılıkla ilgilenmektedir. Yaşamını bilime, eğitime adayan ve bu yolda ömür tüketen, birçok öğrenci yetiştiren Adil Babayev, Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazırlığı, Beynelhalk İlim Merkezi, Yeni Azerbaycan Partisi gibi kuruluşlardan *Asrın Ziyalısı, Yılın İlim Adamı, XXI yy. Azerbaycan Ziyalıları, Gabagçıl Tahsil İşçisi,*

Azerbaycan Tahsil İşçileri Fahri Ferman, Kızıl Kalem-Medya Ödülü olmak üzere pek çok ödül alır.

Kırım ve Azerbaycan edebiyatlarının ilişkileri üzerine önemli çalışmalara imza atar Şimdiye kadar pek çok kitabı; çeşitli dergilerde, bildiri kitaplarında, gazetelerde değişik içerikli makaleleri yayımlanır; birçok tiyatro eseri sahnelenir; Azerbaycan Üniversitelerinde ders kitapları okutulur. *Bilik, Halk, Hak Yolu, Poliglot, Tahsil İktisadiyyat, İki Sahil, Respublika, Respublika Gençleri, Tezatlar, Kredo Azerbaycan Kaspi* gazete ve dergilerinde yayımlanmış yaklaşık iki yüz makalesi vardır. *Karanguş Yuvası, Aynabend, Azerbaycan Dilinde Kömekçi Nitg Hisseleri, Bu Dünyada Rübailer, Denizin Göz Yaşları, Fransızca 101 Rübai, Gecelerde Gizli Kaldım, Nahçıvan Ahalisinin Etnogenezi Hakkında, İlim ve Sanat Dünyasına Bakış Bucağı, Kalbimden Kaleme Süzülen Sözler, Komputer Tercüme Programları, Eşq Duaları* adlı kitaplara ön sözler yazar. Birinci Türkoloji Kurultayı, Türkçülük, Azerbaycan dili, Dede Korkut, Bekir Çobanzade hakkında konferanslar verir. *O Kızı Her Gün Görüyorsun* piyesi televizyonlarda defalarca gösterime sunulur. Haydar Aliyev'in ikinci kez iktidara gelişinden bahseden *Koroğlu'nun Çamlıbel'e Dönüşü* adlı tiyatro eseri, Nahçıvan Devlet Müzikal Dram Tiyatrosu'nda 2008 yılından itibaren kesintisiz gösterime sunulur. *Sarı Gelin* piyesi, 1989 yılından beri pek çok kez Azerbaycan Televizyonunda gösterilir. Aynı eser, Nahçıvan'da da sahneye konur. Yazar, *Apardı Seller Saranı* adlı son

tiyatro eserini 1918 yılında Nahçıvan'ın Ermeni Taşnak çetesinin katliamından kurtarılışına ithaf eder.

KİTAPLAR: Dilcilik alanında verimli çalışmalarıyla ünlü olan Adil Babayev'in dilcilikle ilgili en önemli eserleri şunlardır:

Azerbaycan Dilçiliyinin Tarihi: İlk kez 1996 yılında, Bakü Devlet Üniversitesi yayını olarak basılır. 276 sayfalık ders kitabı olan eser, Azerbaycan Türkçesini ilk kaynaklarından son dönemlerine kadar tutarlı bir biçimde inceler. Azerbaycan Türkçesinin dönemselleşmesi ve çeşitli alanlara ayrılması ilk kez bu çalışmada verilir.

Azerbaycan Dili ve Nitg Medeniyyeti: 620 sayfalık bu eser, ilk kez 2009 yılında Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazırlığı tarafından Bakü'de yayımlanır, birkaç baskısı daha yapılır ve en son bazı ilavelerle 2017 senesinde yeniden basılır. Ders kitabı olarak tüm üniversiteler için tavsiye edilen eserde resmi belgelerin tertibi hakkında da bölüm vardır.

Dilçiliyimizin Mabedi: Azerbaycan dilbilimi tarihinde ilk bilimsel öğretim kurumu olan Bakü Devlet Üniversitesi Genel Dilcilik Bölümünün tanıtımının yapıldığı, 265 sayfalık bir kitaptır. Bölümün ilk dersleri, ders kitapları, öğretmenleri hakkında arşiv belgesi niteliğinde kesin bilgiler verilir. 2002 yılında Bakü Üniversitesi yayını olarak yayımlanır.

Dilçiliye Giriş: Üniversiteler için ders kitabı. Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla 1992 yılında Bakü'de 502 sayfa olarak yayımlanır. 535 sayfalık genişletilmiş baskısı, 2017 yılında yapılır.

Muasır Azerbaycan Dilinin Fonksiyonel Üslupları: Üniversiteler için ders kitabı. 1998'de Bakü'de basılır. Eserde Azerbaycan Türkçesinin yazılı ve sözlü yöntemlerinden söz edilir.

Azerbaycan Dili: Azerbaycan Üniversitelerinde okuyan Türkiyeli öğrenciler için hazırlanmış 475 sayfalık ders kitabıdır. ADDİ ilmi şurasının kararıyla hazırlanan çalışma, 1999 yılında Bakü'de basılır.

Azerbaycan Dili: (A.İ.İbrahimova'yla ortak yayın) Azerbaycan Üniversitelerinde okuyan Türkiyeli öğrenciler için hazırlanmış ders kitabı. Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan çalışma, 2000 yılında Bakü'de basılır. 251 sayfadır.

Bekir Vahaboğlu Çobanzade: Azerbaycan-Sovyet Dilciliğinin büyük ismi Bekir Çobanzade hakkında hazırlanan monografi, Türkolojide gerçekleştirilen ilk genel araştırma niteliği taşır. Beş ciltlik eser, 1998 ve 2007 yıllarında Bakü'de basılır.

Türksoyun Birlik Sesi: Birinci Türkoloji Kurultayı hakkında hazırlanmış ayrıntılı bir monografidir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile organizasyon komitesi tarafından 2006 yılında Bakü'de yayımlanır. Belgesel niteliğindeki eser, 364 sayfadır.

Azerbaycan Dilciliğinin Tarihi 2: İki ciltlik çalışma, ders kitabıdır. Birinci cilt Bakü'de 2015 yılında yayımlanır. Önceki baskının genişletilmiş biçimidir.

Birinci Türkoloji Kurultayı ve Azerbaycan'da Türkoloji: 2016'da Bakü'de Azerbaycan Milli İlimler Akademisi tarafından basılır.

Siyasi Düşüncemde Haydar Aliyev Fenomeni: 2016 yılında Bakü'de yayımlanır. Haydar Aliyev hakkındaki makalelere yer verilir.

Elimizin ve Elmimizin Soykırımı: Sovyet rejiminin Ermenilerle birleşen Azerbaycan halkına karşı yürüttüğü soykırım siyasetinin konu edildiği 371 sayfalık eser, 2003 yılında Bakü Devlet Üniversitesi tarafından yayımlanır.

MAKALELER

1. Babayev, A. (1966). Azerbaycan Grafikasının Azerbaycan Dilinin Fonetik Sistemi ile Uygunluğu Meselesi ve Yeni Elifba İdeyası, M.F.Ahundov

Adına APDİ'nin İlmî Eserleri, C. XII, No.3, s.113-125.

2. Babayev, A. (1977). Bekir Çobanzadenin Üniversite Faaliyeti, Azerbaycan Diller Üniversitesi İlmî Eserleri, No. 56, s.45-48.
3. Babayev, A. (1983). Talim ve Toponimika, Ali Mektepte Dilin Komple Tedrisinin Linguistik Esasları, Dergi, Bakü, s.58-61.
4. Babayev, A. (1983). Talebelerin Nitg Medeniyetinin Yükseltilmesinde Fenlerin Rolü, Azerbaycan Nitg Medeniyeti Problemleri, Dergi, Bakü, s.54-55.
5. Babayev, A. (1985). Talebelerin Şahsiyetinin ve Dünya Görüşünün Formalaşmasında Tedris Edilen Fenlerin Rolü, “Muallim Şahsiyetinin Formalaşmasının Şartları ve Formaları”, Dergi, Bakü, s.37-43.
6. Babayev A. (1999). Afat Kurbanovun Ümumi Dilçilik Konsepsiyası, Afak Kurbanov-70, Bakü, s.17-22.
7. Babayev, A. (1999). I. Türkoloji Kurultayı ve Sonraki Repressiya. Dede Korkud-1300 Toplusu, Bakü, s.156-163.

8. Babayev, A. (1999). Oruc Musayevin Ümumi Dilçilik Konsepsiyası, Oruc Musayev-70, Bakü, s.93-98.
9. Babayev, A. (1999). Ebdülezel Memmedoğlu Demirçizade, Filoloji Meselelerine Dalr Tematik Toplu, No. 3, APU yayını, s.119-130.
10. Babayev, A. (2002). Hoşbaht Adam, Vasim Memmedeliyev Hakkında, V.Memmedeliyev Zirvesi Kitabı, Bakü, s.157 160.
11. Babayev, A. (2006). Birinci Türkoloji Kurultayında Türkçülük, Türkologiya, Bakü, s.103-110.
12. Babayev, A. (2006). Müstegillik Müstevisi, Dil ve Edebiyyat Jurnalı, Azərbaycan Diller Üniversitesi yayını, Bakü, s.66-82.
13. Babayev, A. (2007). Genclik Mifik Tefekkürümüzde ve İndi, Dil ve Edebiyyat Jurnalı, Azərbaycan Diller Üniversitesi yayını, Bakü, No. 3, s.113-126.

14. Babayev, A. (2009). Garbi Azərbaycanda Azərbaycan Dili və Dilçiliyi, Dil və Edebiyyat Jurnalı, Azərbaycan Dillər Universiteti yayını, Bakü, No. 2, s.18-57.
15. Babayev, A. (2009). Mahmud Kaşgari və Ümumi Dilçilik Meseleləri, Dil və Edebiyyat Jurnalı, Azərbaycan Dillər Universiteti yayını, Bakü, No. 3, s.168-179.
16. Babayev, A. (2012). Dilçiliyimizin Novator Ağsakkalı (A.A.Ahundov Hakkında), Dilçilik İnstitutunun Eserləri, No. 1, s.15-22.
17. Babayev, A. (2013). Milli Menevi Deyerlərdə Obsolyutizmə Yol Vermeyək, Beynelxalq Humanitar Forumu Konfransının Materialları, Bakü.
18. Babayev, A. (2013). Dede Korkudun Feili Bağlamaları Bugünkü Türk və Azərbaycan Dillərində, Uluslararası Türk Dünyası Kültürel Değerleri Sempozyumu, (Türkiye/Eskişehir, 2013), s.53-57.
19. Babayev, A. (2013). Azərbaycan Halk Komissarları Soveti və Mekteblərdə Azərbaycan Dilinin İkinci Dil Kimi Tədrisinin Problemləri, Harici Dillərin

Tedrisinin Aktual Problemleri, Beynelhalk Konfransın Materialları, (6-7 Mayıs 2013), Bakü.

20. Babayev, A. (2013). Poliglotun Ana Dili, Mütercim, s.102-108.

21. Babayev, A. (2013). H.Eliyevin Dövlətçilik Teliminde Azərbaycan Dili Siyaseti, Nahçıvan Dövlət Universiteti Heyder Eliyev Dövlətçilik İdeyaları ve Müasir Dövr Elmi Konfrans (29-30 Mayıs 2013).

22. Babayev, A. (2013). Milli Menevi Deyerlerde Obsolyutizme Yol Vermek Olmaz, Bakü Beynelhalk Humanitar Forumu, (31 Ekim-1 Kasım 2013). Posmodern Döründe Milli Özünüderk Bölmesinin Materialları, s.4-7. Bakü.

23. Babayev, A. (2013). Milli Tefekkür ve Dil Modelleri, Tetbiki Dilçiliyin Müasir Problemleri Respublika Elmi-Praktik Konfransı, Azərbaycan Diller Üniversitesi (10-11 Aralık 2013), s.238-239.

24. Babayev, A. (2014). “Kitabi-Dede Qorqud” ve Dilimizin Diger Yazıya Qederki Abidelerinde Feili Sifet: Xarici Dillerin Tedrisinin Aktual Problemleri,

Respublika Elmi-praktik Konfransın Materialları,
Azerbaycan Diller Üniversitesi Yayını,s.135-137.

25. Babayev, A. (2015). M.Kaşqariden Dede Korkuda. Dede Korkutten Bu Güne (frazeologiya), Azerbaycan Dili ve Edebiyyatı Tedrisi, No. 1, s.14-24.
26. Babayev, A. (2016). Türk Halkları Tarihinde En Parlak Hadise, Azerbaycan Mektebi Dergisi, No. 2, s.5-10.
27. Babayev, A. (2016). Cenubi Azerbaycan Şairlerinin Dil Uğrunda Mübarize, Azerbaycan Dili ve Edebiyyatı Jurnalı, No. 4.
28. Babayev, A. (2016). Resmi Dairelerin I Türkoloji Kurultaya Münasibetinin ve Gizli Terefleri, Tiirkoloji Kurultayın 90 İliyine Hesr Edilmiş Beynelhalk Nezeri Konfransın Materialları (14-15 Kasım 2016), I. cild, s.46 49.
29. Babayev, A. (2017). Görkemli Alim, Kamil Şexsiyycl (Prof. Y.Seyidov Hakkında), Ulduz Ömürlü İnsan, Bakü, Elm ve Tehsil, s.218-222.

Kerime Üstünova,
prof. dr., Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. El-mek:
ustunovak@uludag.edu.tr
(Türkiye dışındaki Türk dünyası türkologları – Dilciler,
Kerime Üstünova s.179 –183)

BƏKİR ÇOBANZADƏ

“Şərq-Qərb” nəşriyyatı bu yaxınlarda tanınmış dilçi alim, filologiya elmlər doktoru Adil Babayevin “Bəkir Çobanzadə” adlı monoqrafiyasını çapdan buraxmışdır. Bəri başdan deyək ki, nəşriyyat bu kitabı buraxmaqla gərəkli və çoxsaylı iş görmüşdür. Çünki Azərbaycanda əsl dilçilik elminin əsasını qoyan, milli dilçi və ədəbiyyatşünas kadrlarımızın yetişdirilməsində böyük xidmətlərinə aid qiymətli əsərlər yazmış professor Bəkir Çobanzadənin elmi yaradıcılığı mərhum akademik Məmmədəğa Şirəliyevin sözləri ilə desək, “elmi ictimaiyyətə yasaq edilmişdi”. Müasir Azərbaycan filologiyasının görkəmli nümayəndələri, daha doğrusu, aparıcı qüvvəsi hesab edilən akademiklər Məmməd Arif, Məmmədəğa Şirəliyev, Feyzulla Qasımzadə, professorlar Əzəl Dəmirçizadə, Muxtar Hüseynzadə, Qulam Bağirov, Əkrəm Cəfər və başqaları Bəkir Çobanzadənin yetirmələridir.

A.Babayev cəsarətli bir vətəndaş kimi hələ çoxlarının repressiya qurbanları haqqında danışmağa belə qorxduğu halda, 36 il bundan qabaq B.Çobanzadə irsini araşdırmağa başlamışdı. O hələ 60-cı illərdə bağlı fondlardan “xalq düşməni”nin əsərlərini axtarıb taparaq B.Çobanzadənin biblioqrafiyasını tərtib etdi, dilçiliyə aid əsərlərini şərh və tədqiq etməyə başladı. Bu gərgin axtarışlar, zəhmət öz

bəhrəsini verdi. O, 1969-cu ildə namizədlik dissertasiyasını müdafiə etdi. Lakin müdafiədən sonra da Adil Babayev bu böyük alimin (eləcə də şairin) həyat və yaradıcılığında ayrılı bilmədi. Yeni-yeni fakt və materiallar əsasında məqalələrlə elmi toplu və jurnallarda çıxış etdi. Bu yaxınlarda A.Babayev son iki ildə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin arxivlərindən və başqa arxivlərdən əldə etdiyi sənədlər əsasında B.Çobanzadənin həyat və yaradıcılığını bütövlükdə əks etdirən eyniadlı monoqrafiyasını nəşr etmişdir. Heç bir tərəddüdsüz bu əsəri yeni tədqiqat adlandırmaq olar. Çünki müəllifin 1969-cu ildə namizədlik dissertasiyası kimi müdafiə etdiyi araşdırma indiki kitabın olsa-olsa üçdə biri qəddərdir. Xüsusilə monoqrafiyanın “Giriş” hissəsi tamamilə yeni sənədlər əsasında işlənmişdir. Burada Sovet Hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycandakı vəziyyət, B.Çobanzadənin həyatı və yaradıcılığı o dövrün siyasi vəziyyəti nəzərə alınaraq bugünün tələbləri mövqeyindən şərh edilir. Bu hissədə B.Çobanzadənin məhrumiyyətlərlə dolu keşməkeşli həyat yolu sənədlər əsasında, inandırıcı faktlarla işıqlandırılır. Müəllif yalnız görkəmli dilçi-alimin deyil, habelə yalan, əsassız, böhtan və iftiralarla dolu ittihamlarla 70 mindən çox Azərbaycan ziyalısının məhvinə səbəb olan 1937–1938-ci illərdəki repressiya, bunun səbəbi və onu törədənələr haqqında tutarlı faktlara əsaslanır. Buradan bir daha yəqin edirik ki, 1937–98-ci illərdə Azərbaycan XDİK DTİ-ya soxulmuş ermənilər bu qərardan (SSRİ MİK 1934-cü il 1 dekabr tarixli qərarı nəzərdə tutulur) millətimizə qarşı amansız bir soyqırımını

vasitəsi kimi istifadə etdilər. Onlar DTK-yə soxularaq böyük bir erməni bandası yaratdılar.

Makaryan, Qriqoryan, Qalsyan, Avanesov, Ohanesov, Badalyan və onlarla başqa “yan”lar Azərbaycan xalqından, onun ziyalılarından, hərbi xidmətlərindən, kənddə bir balaca dərindən düşünməyi bacaran nümayəndələrindən əsl intiqam aldılar. Az bir müddətdə 70 min nəfərə qədər azərbaycanlını sovet ölüm dəyirmanına tökdülər.

Müəllif əsərdə B.Çobanzadənin 3 cilddən ibarət uydurma ittihamlarla dolu cinayət işini ətraflı təhlil edib ümumiləşdirmələr apardığı kimi bəlkə də, bizim millətin ən qəddar düşmənlərindən olan cəllad Matuleviç, Zarvanov, Jiqur, habelə Nikitçenko, İyevlev və İşenko üçlüklərinin iş rejimindən bəhs edir... Oxucu monoqrafiyanı oxuduqca cəmi 15-20 dəqiqənin içərisində böyük bir alimin, şairin, ziyalının və ya hərbi xadimin qətlinə şahidsiz, vəkilsiz, prokurorsuz fərman verən ovaxtkı hərbi tribunalın əməllərini görüb dəhşətə gəlir. Kitabın birinci fəslində müəllif B.Çobanzadənin latın qrafikalı yeni türk əlifbası uğrunda apardığı gərgin elmi mübarizəni nadir çap nüsxələri, arxiv sənədləri əsasında şərh edir. Yeri gəlmişkən deyək ki, 1926-cı ildə Birinci Türkoloji Qurultayın təsdiq və qəbul etdiyi əlifba layihəsini B.Çobanzadə hazırlamışdır. Həmin əlifbanı A.Babayev kitaba əlavə kimi vermişdir ki, bu da müasir oxucu üçün maraqlıdır.

Kitabın ikinci fəslində müəllif alimin dilçilik fəaliyyətindən geniş bəhs edir. Bəllidir ki, monoqrafiya müəllifi B.Çobanzadənin ən geniş fəaliyyət meydanı olan dilçilik sahəsində elmi yaradıcılığını geniş tədqiq etmiş və 1969-cu ildə namizədlik dissertasiyası kimi müdafiə etmişdir. Qarşımızdakı monoqrafiya ilə kitabxanadakı namizədlik dissertasiyasını tutuşdurduqda aydın olur ki, müəllif bu hadisə üzərində də yenidən işləmiş, əsəri yeni, ilk dəfə rastlaşdığımız faktlarla zənginləşdirmişdir. B.Çobanzadə Azərbaycanda təkcə yeni istiqamətli dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq elmlərini deyil, habelə onların ali və orta məktəblərdə tədris olunmasının metodik əsaslarını da işləyib hazırlamışdır.

Kitabın III fəslindəki bu məsələlərə də A.Babayevin əvvəlki tədqiqatlarında, demək olar ki, heç toxunulmamışdır. Burada müəllif dilimizin və ədəbiyyatımızın tədris proqramlarına lazımi dərəcədə daxil edilməsi üçün B.Çobanzadənin gördüyü misilsiz və dəyərli işləri də şərh edir. Xüsusən də ədəbiyyat tədrisi üsullarından söz açan müəllif görkəmli ədəbiyyatşünas B.Çobanzadənin sinifdə, sinifdənkənar görüləcək işlər haqqındakı fikirlərinə toxunur. Burası da günümüz üçün maraqlıdır ki, B.Çobanzadə hələ əsrimizin 20-ci illərində iş kimi ədəbi dərnəklərin, ədəbi axşamların, ədəbi sərgilərin və ədəbi əsərlərin sinifdən xaric təhlili problemlərinə yüksək qiymət verirdi.

B.Çobanzadə görkəmli ədəbiyyatşünas alim, həm də incə təbli bir şair idi. A.Babayev B.Çobanzadənin, demək olar ki, bütün əsərlərini nəzərdən keçirmiş, saf-çürük etmiş, onlara öz münasibətini bildirmişdir. Təsadüfi deyil ki, B.Çobanzadə 20-ci illərin axırı 30-cu illərin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının da aparıcı siması olmuşdur. O, M.Füzuli, Ə.Nəvai, Ş.İ.Xətai, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, Mirzə Cəlil, M.Hüseyn, S.Rüstəm və başqa görkəmli şair və yazıçılar haqqında da qiymətli fikirlər söyləmişdir.

Onun qısa müddətdə ədəbiyyatşünaslıq sahəsində apardığı geniş elmi-tədqiqat işləri bəzən çoxlarının qısqançlığına səbəb olmuş və ona əsassız tənqidi hücumlar olmuşdur. Bir şeyi də xüsusilə qeyd edək ki, B.Çobanzadənin şeirlərindən bəzisinin tapılıb Azərbaycanda işıq üzü görməsi də kitab müəllifinin xidməti hesab edilməlidir (Əlbəttə, bu şeirlər ilk dəfə Türkiyədə çap olunmuşdur). A.Babayev B.Çobanzadənin aşkar edilmiş bir çox şeirlərinin bəzisini şərh edir, bəzilərini isə əlavə kimi kitaba daxil edir.

“B.Çobanzadə” monoqrafiyası A.Babayevin 35 illik zəhmətinin bəhrəsi kimi ümumən mədəniyyət tariximizin mükəmməl şəkildə öyrənilməsi və yaradılması üçün də əhəmiyyətlidir. B.Çobanzadənin elmi və ədəbi irsi çox zəngindir. Bu kitab onun böyük yaradıcılıq xəzinəsini tam əhatə edir desək, ədalətli olmazdı. İnanırıq ki, gələcəkdə

araşdırmalar bu nəhəng elm f daisini bugünkü nəslə daha ətraflı tanıtıdıracaq.

İsmayıl MƏMMƏDLİ
f.e.d., professor, AMEA Nəsimi adına
Dilçilik İstitutunun Tətbiqi Dilçilik
şöbəsinin müdiri

YENİ KİTAB – ORİJİNAL DƏRSLİK

Son 20-30 ildə Azərbaycan dilçiliyi sahəsində aparılmış araşdırmaların, monoqrafiya və dərsliklərin kəmiyyətə çoxluğu diqqətəlayiqdir (Habelə keyfiyyət faktını da qeyd edirik). Bu, bir tərəfdən, milli dilçiliyimizin, əsasən, XX yüzilin ikinci yarısında məktəb səviyyəsində formalaşması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən milli filoloq kadrlarımızın bir neçə nəslin birgə fəaliyyətinin səmərəli yekunu ilə əlaqədardır. Həm də dilçilərimiz dünya dilçilik məktəblərinin elmi-nəzəri və əməli məsələlərə aid əsərlərindən səmərəli surətdə faydalanmışlar. Həmin irəliləyiş dilçilik elmimizin ayrı-ayrı sahələrində, o cümlədən ümumi dilçilikdə aydın hiss olunur. Bu mənada dosent A.Babayevin “Dilçiliyə giriş” kursunun öyrənilməsində dəyərli vəsaitdir.

A.Babayevin “Dilçiliyə giriş” indiyə qədərki analoqlarından fərqlidir. Bu dərslikdə milli özünü-dərketmə, problemlərə yanaşma və s. cəhətlərdə yeni, konseptual mövqe açıq hiss edilməkdədir. Əsər ümumi və Azərbaycan dilçiliyinin ən vacib, səciyyəvi məsələlərinə, habelə son tədqiqatlara, nailiyyətlərə istinad edilməklə yazılıb. Burada indiyə qədər əhkam kimi qəbul olunmuş mülahizə, fərziyə və nəzəri müddəalar rəhbər tutulmur. Ümumi dilçilik elm üçün zəruri olan müxtəlif mahiyyətli dilçilik məktəblərinin, cərəyanlarının fikirlərinə obyektiv mövqedən yanaşılır, real qənaətlər söylənilir ki, bu da əsərin elmi səviyyəsini yüksəldir.

Müəllif dilin fəlsəfi problemlərindən danışarkən dini kitablara, yəni “Qurani-Kərim”ə və “İncil”ə müraciət etmişdir. Bu, tələblərin bu və ya digər məsələyə yanaşmaqda geniş, hərtərəfli, azad müqayisə aparması üçün yaxşı şərait yaratmışdır. Azərbaycan dilçiliyi və Azərbaycanda dilçilik kimi bəhslərin verilməsi diqqətəlayiqdir.

Dərslərdə bir çox məsələlərin izahı, habelə nəzəri mülahizələr Azərbaycandili materiallarının xarici dillərə aid faktlarla müqayisəli şəkildə şərh edilməsi də əsəri müsbət mənada fərqləndirir. Ümumiyyətlə, on bir dilin materialının müqayisəsindən kitab qazanmışdır.

Kitabda Azərbaycan dilçiliyində yeni yaranmış bir sahə olan mətn dilçiliyinə (əsərdə mətnin linqvistikası termini işlədilir) yer verilmiş, bu barədə maraqlı fikirlər söylənilmişdir.

Kitabın yazılmasında məqsəd ali məktəb tələbələrinin “Dilçiliyə giriş” kursuna ehtiyacını tam ödəmək olsa da, müəllifin bir çox məsələlərinin izahında (dillərin genealoji təsnifində, Azərbaycan dilinin müasir və tarixi baxımdan tədqiqi məsələlərinə, habelə ayrı-ayrı dilçilərin mülahizələrinə tənqidi münasibətdə və s.) ciddi elmi tədqiqat aparmaq səriştəsi diqqəti cəlb edir.

Əsərin bir müsbət cəhəti də ondan ibarətdir ki, müəllif ən mürəkkəb elmi problemlərin şərhində heç bir termin oyununa yer vermir, fikrini tələbənin anlayacağı sadə dildə şərh edir.

Dərsliyin məziyyətləri dediklərimizlə bitmir. Onlar haqqında bir az geniş danışmaq olar. Amma buna ehtiyac duymadıq. Dərslik haqqında bu qeydlərimizi kitabdakı dəqiq olmayan fikirlərə toxunmaqla bitirmək istəyirik.

A.Babayevin, Ə.L.Əliyevanın və Y.T.Xəlilovu gənc almanşünaslardan hesab etməsi fikri dəqiq deyil (hər halda onların yaşının 50-60 arasında olmasını bəlkə də müəllif özü bilməmiş deyil).

“Mətnin linqüistikası” bölməsində mövzunu mahiyyəti tam açılmır. Bəzi başqa məsələlər barədə də müəlliflə polemikaya girmək olar.

Nəticə kimi onu deyə bilərik ki, dosent A.Babayevin “Dilçiliyə giriş” dərsliyi nəzəri elmi cəhətdən son dövr dilçiliyimizdə yazılmış qiymətli əsərlərdən biridir. Ümid edirik ki, dərslik yeni dünyagörüşə və təhsil qanununa uyğun nəşr olunmuş əsər kimi dilçiliyimizin inkişafına xeyli kömək edəcək.

İsmayıl MƏMMƏDLİ

fil.ü.e.d., professor

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun

Tətbiqi Dilçilik şöbəsinin müdiri

GÜL-ÇİÇƏK, ALQIŞLAR...

– “Azərbaycan sovet dilçilik elminin inkişafında professor B.V.Çobanzadənin rolu” mövzusunda yazdığı dissertasiyanı müvəffəqiyyətlə müdafiə etdiyi üçün Adil Babayevə filoloji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi verilsin!

Elmi şura sədrinin bu sözlərini salona toplaşanlar alqışlarla qarşıladılar. Adil müəllim dost-tanışın təqdim etdiyi gül-çiçəyə qərq oldu.

Professor Bəkir Çobanzadə haqqında namizədlik dissertasiyası yazmaq həm şərəfli, həm də çətin idi. Ona görə şərəfli idi ki, dilçilikdə misilsiz xidmətləri olmuş bir alim haqqında yazacaqdın. Ona görə çətin idi ki, B.Çobanzadənin qoyub getdiyi irsi layiqincə öyrənmək, onu hərtərəfli əhatə etməyi bacarmaq gərgin əmək tələb edirdi.

Kitabxanalar, arxivlər, ayrı-ayrı adamlarla görüşlər, yuxusuz gecələr... Və... çoxdan gözlənilən an, çoxdan gözlənilən cümlə: “...Filoloji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi verilsin!”.

Sizi təbrik edirik, Adil müəllim! Qoy bu dərəcə elmin çətin yollarında ilk uğurlu addımınız olsun!

Z.Ağayev, F.Əliyev
(“Bilik” qəzeti, №21(52), 26 iyun 1969)

ƏN SƏMİMİ VƏ TƏRƏFSİZ ŞAĞIRD – ABİTURIYENT XATİRƏSİ

Xatirə 1976-cı ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun rəhbərlərindən biri dosent Soltansəlim Axundovun API-nin Pedaqogika, psixologiya və fənlərin tədrisi metodikası üzrə “Elmi Əsərləri”nin 1977-ci il 2-ci sayında çap edilmiş “Tələbələrin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi” adlı məqaləsinin (səh.3–10) 6–7-ci səhifələrindən götürülmüşdür. Burada Fərruxbəyim Abbasova adlı bir hazırlıq kurs dinləyicisinin xoş xatirəsi verilmişdir.

Abbasova Fərruxbəyim – Bakıdakı 172 nömrəli məktəbi bitiribdir: –

V-VIII siniflərdə həkim olmaq arzusu ilə yaşamışam. İş belə gətirdi ki, pedaqoji fakültənin axşam şöbəsinə daxil oldum. Onu da qeyd edim ki, sinif müəllimliyini heç vaxt ürəkdən sevməmişəm. Yəqin ona görə bu məndə ötəri hissə çevrilmişdir. Ümumiyyətlə, müəllimlik sənətinə birinci sinfə gedən gündən rəğbətım olubdur. Bu sənəti mənə sevdiren yalnız və yalnız bir şey olmuşdur. Qırmızı qələm ilə şagird dəftərini yoxlamaq və şagirdlərə qiymətlər yazmaq. Orta məktəbi bitirən kimi sənədlərimi V.İ.Lenin adına API-nin filologiya fakültəsinə verdim. İki fəndən “4”, qalanlarından “3” aldım. Konkursa düşdüm. İnstitutda dedilər ki, fərqlə imtahanı ver, “3” alsan coğrafiyaya

girərsən. Açıqca anama dedim ki, ölsəm də filologiya fakültəsinə girəcəyəm. Nədənsə hələ o il sənədlərimi Xarici Dillər İnstitutunun hazırlıq şöbəsinə verdim. İlk dəfə öz sənətinin vurğunu olan, onu dərin məhəbbətlə sevən müəllimə burada rast gəldim. O bizim ədəbiyyat müəllimimiz Adil Babayev idi. Bütün qəlbimlə onun dərslərinə bağlandım. Mən elə oradaca qət etdim ki, nə olursa-olsun axırı Adil müəllim kimi ədəbiyyat müəllimi olacağam. Ondan nəyi nümunə götürmüşəm. Mən ondan bir şeyi – dərsə yaradıcı yanaşmanı nümunə götürmüşəm. Həmişə yalnız onu görmüşük ki, müəllimlər dərsi izah edəndən sonra kitabı açanda müəllimin danışdıqları eyni məzmununda kitabda olur. Belə müəllimlər fikirləşmirlər ki, biz də kitabı oxuyuruq. Lakin hər dərsdə kitabda olmayan yeni bir şey eşitdikdə bu bizim ürəyimizcə olur. Bu bizim dünyagörüşümüzü, biliyimizi zənginləşdirir. Adil müəllimi bu vaxta kimi fərqləndirən cəhət bir də onda idi ki, şair və ya yazıçının həyatını keçən zaman o deyirdi ki, uşaqlar, kitabı evdə də oxuyursunuz, indi isə bu şairin həyatı ilə bağlı olan yeni bir əhvalat danışacağam. Yaxud yazıçının yaradıcılığını keçən zaman əsərin maraqlı yerindən bir parça şeiri elə əzbər deyirdi ki, onun səsi, ifadə tərzini adamı heyran qoyurdu. Buna görə onun dərsləri çox maraqlı keçirdi. Uşaqların bir hissəsi başqa dərslərdən getdikləri halda, Adil müəllimin dərslərinin nə vaxt başlayacağını səbirsizliklə gözləyirdilər. Sevimli müəllimin belə dərs deməsini davam etdirmək fikrindəyəm. İki ildir ki, pedaqoji fakültədə təhsil alıram. Hələlik əlaçıyam.

İbtidai sinif müəllimi olsam da, az işləyəcəyəm, hökmən əvvəl-axır ədəbiyyat müəllimi olacağam. İbtidai sinif müəllimliyindən ədəbiyyat müəllimliyinə kimi bir yol keçsəm, özümü xoşbəxt sayaram.

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATŞÜNASINA MÜKAFAT

Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsində tədqiqatlarına görə Azərbaycan ədəbiyyatşünası Adil Babayevə Krım Mədəniyyət Fondu tərəfindən təsis edilmiş Bəkir Çobanzadə adına birinci mükafat verilmişdir.

Krım Mədəniyyət Fondu tərkibində neçə ildir ki, on üç milli mədəniyyət cəmiyyəti müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir. Burada müxtəlif festivalların, milli mədəniyyət günlərinin keçirilməsi ənənəyə çevrilmişdir, kitablar buraxılır, qəzetlər çıxır. Müxtəlif xalqların görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin adlarını daşıyan mükafatların təsis edilməsi fondun axırıncı tədbiridir. Mükafatları üç ilin yekunlarına görə nailiyyətlər üçün təqdim etmək qərara alınmışdır. Pul mükafatının məbləği 2 min manatdır.

Məsələn, mükafatlardan birinə – Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsində ən yaxşı əsərə, tədqiqata görə – istedadlı pedaqoq və şair Azərbaycan dilşünaslığının banilərindən biri Bəkir Çobanzadənin adı verilmişdir. O, 1937-ci ildə repressiyaya uğramış, lakin qədərbilən nəsillər bu qədər illər keçdikdən sonra alim və vətəndaşa layiq olduğu qiyməti vermişlər.

Azərinform
(“Həyat” qəzeti, 5 fevral 1992)

FAYDALI VƏSAİT

Uzun müddətdir ki, respublikamızın universitetlərinin, pedaqoji institutlarının filoloji fakültələrində “Dilçiliyə giriş” fənni tədris olunur. Lakin indiyə kimi həmin fənn üzrə mükəmməl bir dərslinin olmaması müəllimlərin də, tələbələrin də işini xeyli çətinləşdirirdi. Belə ki, tələbələr dilçiliyin inkişafı tarixi, qədim və müasir dilçilik məktəbləri, dilin cəmiyyətdəki rolu, dünya dillərinin təsnifi ilə bağlı bir sıra məsələləri kifayət qədər öyrənə, dərk edə bilmirdilər. İnstitutumuzun dosenti, filologiya elmləri namizədi Adil Babayev bunu nəzərə alaraq mükəmməl “Dilçiliyə giriş” dərsliyi yazmışdır. Dərslük bu yaxınlarda “Maarif” nəşriyyatı tərəfindən çapdan buraxılmışdır. Onun redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Kamal Abdullayevdir.

Müəllif əvvəlki “Dilçiliyə giriş”in bütün məziyyətlərini göstərməklə bərabər, bu gün yeni bir dərslük yaratmaq zəruriyyətini sübut edir. Elə ilk səhifələrdən dərsliyin cəsarətli polemikalarla zəngin olacağına inanırsan. Belə ki, dilçiliyin obyekt və proyekt məsələsi ətrafında müəllif bir sıra dilçilərlə mübahisəyə girişir. Bütün dərslük boyu müəllif on bir dil materialından, o cümlədən Azərbaycan dilinin tarixi materiallarından bol-bol istifadə etmişdir. Əsəri müəllif bu fənnə aid tərtib edilmiş proqram əsasında yazmış və onu yeddi fəslə bölmüşdür. Əsərin birinci fəslü Dilçilik elminin müxtəlif problemlərinə həsr edilmişdir. Burada dilçiliyin elmlər sistemində yeri və metodları

haqqında geniş və yeni məlumatlar verir. Dilçilik elminin tarixinə həsr edilən ikinci fəsildə müəllif bu elmin meydana gəlməsindən başlamış müasir dilçilik məktəblərinə qədər ətraflı məlumat verir. Maraqlı cəhət burasıdır ki, müəllif ümumi dilçiliyin tərkib hissəsi kimi türkologiyaya geniş yer vermişdir. Əvvəlki dərsliklərdən fərqli olaraq, burada Azərbaycan dilçiliyi və Azərbaycanda dilçilik məsələlərinə xüsusi bəhs ayırmışdır. İndiyədək dilçiliyimizin tarixini XIX əsrdən başlayırıqsa, bu əsərdə bu tarixin 900 il əvvələ aid olduğu göstərilir. Əsərdə X əsrin görkəmli dilçi alimi Mühəmməd ibn Zeyd Bin Yadahtovayx əl Haysan əl Bərdəinin Mahmud Kaşqaridan 150 il əvvəl dilçiliyə dair əsər yazması Azərbaycan dilçiliyinin tarixini min il əvvələ aparır. XI əsrin görkəmli şairi və dilçi alimi Əbu Zəkəriyyə Yəhya ibn Əli ibn Məhəmməd Əş-Şeybani Əl Xətib ət-Təbrizi haqqında maraqlı məlumat verir.

Dil və onun cəmiyyətdə rolu adlanan üçüncü fəsildə müəllif dilin fəlsəfi problemlərindən bəhs edərək quru marksist-materialist mövqe ilə yanaşı, “Qurani Kərim”in də mövqeyini açıqlayır. Burada müəllifin cəsarətli fikirləri ilə rastlaşırıq.

Dərsliyin VI-V fəsilləri dilin struktur ünsürlərinə həsr edilmişdir. Bu fəsillərdə də müəllif zəngin tarixi və ədəbi mənbələrdən istifadə edir, bir çox müqayisələr aparır. Bizə belə gəlir ki, müəllif cümlə və hökm məsələsindən “Dil və təfəkkür” bəhsində deyil, sintaksis bəhsində cümlədən danışan bəhs etməkdə düzgün hərəkət etmişdir. Çünki cümləni izah edərkən onun hökmə uyar və fərqli

cəhətlərini izah etmək həm elmi, həm də metodik cəhətdən daha doğrudur. Müəllifin ilk dəfə olaraq hökmün sillogmetik modellərindən bəhs etməsi də dilçiliyə aid yazılan əsərin qiymətini artırmışdır. Əsərin son fəslü dünya dillərinin təsnifinə həsr edilmişdir. Burada müəllif əvvəlcə dillərin təkcə struktur-tipoloji xüsusiyyətindən çıxış edərək morfoloji və genealoji təsniflə kifayətlənməyərək, ekstralinqvistik faktorlara görə də təsnif aparmış və buraya areal və funksional təsnifləri əlavə etmişdir.

Əsərin dili sadə və oxunaqlıdır. Əsasən, birinci kurs tələbələri üçün nəzərdə tutulan bu əsər onların anlaya biləcəyi dildə yazılmışdır. Müəllif cümləpərdazlıqdan uzaq olmağa çalışmışdır. Yuxarıda dediyimiz kimi, bu kitabda bir çox yeni məsələlərə rast gəlirik. Həmişə yeni fikir mübahisə doğura bilər. Amma bu, dərsləyin ümumi məziyyətləri müqabilində kiçik görünür. Dərsləyi ali məktəb tələbələrimizə vaxtında çatdırılmış yaxşı əsərlərdən biri hesab edirik.

Məmməd QASIMOV

filologiya elmləri doktoru, professor

Yaqub KƏRİMOV

filologiya elmləri namizədi, dosent
(*“Bilik” qəzeti, №5(819), 8 mart 1993*)

TƏLƏBƏLƏRƏ YENİ TÖHFƏ

Uzun illər dostuna, düşməninə qardaş deyən müəllim və dərsləklərimiz artıq “olum ya ölüm” qarşısındadır. Əlifba kitablarından başlamış, ali məktəb dərsləklərinə qədər yeniləşməli olan ədəbiyyatlarımız millətimizin, vətənimizin mənafeyinə xidmət etməlidir. Bugünkü dərsləklər sırf marksist-leninçi müddələrdən azad olmalı, yeni istiqamətli mutərəqqi, azad, xalq təhsilinə xidmət etməlidir. “Maarif” nəşriyyatının bu sahədə xidmətləri təqdirəlayiqdir. Bu cəhətdən nəşriyyatın çap etdiyi ali məktəblər üçün “Dilçiliyə giriş” dərsliyi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Dərsliyin müəllifi Adil Babayev otuz ildən artıqdır ki, ali məktəbdə həmin fənni tədris edir. Bu fənnin tələbələrin ideoloji inkişafındakı rolunu dərk edən müəllif uzun illərdən bəri topladığı təcrübə əsasında həmin dərsliyi qələmə almışdır.

Əvvəlki “Dilçiliyə giriş”də dilin fəlsəfi problemləri məhz marksist-leninçi mövqedən şərh edilirdi. Adil müəllim isə marksizmin quru müddələrinin təsirindən çıxaraq sərbəst fikir söyləyə bilir. Məsələn, dilin yaranması haqqında danışıqlar ilk növbədə Engelsə istinad etməli idilər. Yeni dərsləkdə isə hətta “Quran”dan misallar verilmişdir. Dərsliyin müsbət cəhətlərindən biri budur ki, müəllif müasir dil fənləri ilə paralellik təşkil edən mövzulardan ötrə danışmış, əsas fikri sırf dilçilik məsələlərinin şərhinə vermişdir. Əvvəlki dərsləklərimizdə

Azərbaycan dilçiliyinə yer verilmirdi. Yeni dərslikdə müəllif Azərbaycan dilçiliyinin qədim dövrlərindən məlumat verməklə yanaşı, XIX əsr və müasir dilçiliyimiz haqqında geniş bəhs edir.

“Azərbaycanda dilçilik” hissəsində müəllif respublikamızda slavyanşunaslıq, german, roman dilçiliyi və şərqşunaslıq haqqında yığcam məlumat verir. Tələbələr ümumi dilçilikdə xidmətləri olan alimlərin tərcümeyi-halı, konsepsiyası haqqında dərslikdə geniş bilgi ala bilərlər. Dünya dillərinin təsnifindəki prinsiplər, həmçinin dillərin inkişafındakı əsas proses və mərhələlər haqqındakı hissələr, ümumbəşəri dil və bilinqvizm məsələlərinə dair bəhslər də maraqla oxunur. Dərslik, müəllifin qeyq etdiyi kimi, hər cür termin oyunundan uzaq, tələbələrin anlaya biləcəyi dildə yazılmışdır.

Dərslikdə mübahisə doğuran məsələlər də vardır. Belə ki, mətn linqvistikası hissəsində tələbə geniş və hərtərəfli məlumat ala bilmir. Bir sıra mətbəə xətalərini də bura əlavə etsək... Bununla belə, əsər tələbələrdə düzgün elmi mövqeyin formalaşmasına kömək edir. Təkcə bunu göstərmək kifayətdir ki, dərslik hər cür siyasətdən uzaq, sırf elmi mövqedə yazılmışdır.

Haqqında söhbət açdığımız “Dilçiliyə giriş” ali məktəb tələbələri üçün olduqca faydalı dərs vəsaitidir.

Vilayət ƏLİYEV
filologiya elmləri doktoru, professor
(“Axtarışlar” qəzeti, 13 mart 1993)

ORİJİNAL DƏRSLİK

(*Yeni kitab*)

Son 20-30 ildə Azərbaycan dilçiliyi sahəsində aparılmış araşdırmaların, monoqrafiya və dərsliklərin kəmiyyətcə çoxluğu diqqətəlayiqdir (Habelə keyfiyyət faktını da qeyd edirik). Bu, bir tərəfdən milli dilçiliyimizin əsasən XX yüzilin ikinci yarısında, məktəb səviyyəsində formalaşması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən milli filoloq kadrlarımızın bir neçə nəslinin birgə fəaliyyətinin səmərəli yekunu ilə əlaqədardır. Həm də dilçilərimiz dünya dilçilik məktəblərinin elmi-nəzəri və əməli məsələlərə aid əsərlərindən səmərəli surətdə faydalanmışlar. Həmin irəliləyiş dilçilik elmimizin ayrı-ayrı sahələrində, o cümlədən ümumi dilçilikdə aydın hiss olunur. Bu mənada dosent A.Babayevin “Dilçiliyə giriş” (Bakı, “Maarif”, 1992. Elmi redaktoru professor Kamal Abdullayevdir) adlı dərsliyi ali məktəblərin filologiya fakültələrində tədris olunan “Dilçiliyə giriş” kursunun öyrənilməsində dəyərli vasitədir.

A.Babayevin “Dilçiliyə giriş” dərsliyi indiyə qədərki analoqlarından fərqlidir. Bu dərslikdə milli özünüdərkətmə, problemlərə yanaşma və s. cəhətlərdə yeni, konseptual mövqe açıq hiss edilməkdədir. Əsər ümumi və Azərbaycan dilçiliyinin ən vacib, səciyyəvi məsələlərinə, habelə son tədqiqatlara, nailiyyətlərə istinad edilməklə yazılıb. Burada indiyə qədər ehkam kimi qəbul

olunmuş mülahizə, fərziyyə və nəzəri müddəalar rəhbər tutulmur. Ümumi dilçilik elmi üçün zəruri olan müxtəlif mahiyyətli dilçilik məktəblərinin, cərəyanlarının fikirlərinə obyektiv mövqedən yanaşılır, real qənaətlər söylənilir ki, bu da əsərin elmi səviyyəsini yüksəldir.

Müəllif dilin fəlsəfi problemlərindən danışarkən dini kitablara – “Qurani-Kərim”ə və “İncil”ə də müraciət etmişdir. Bu, tələbələrin bu və ya digər məsələyə yanaşmaqda geniş, hərtərəfli, azad müqayisə aparması üçün yaxşı şərait yaratmışdır. Azərbaycan dilçiliyi və Azərbaycanda dilçilik kimi bəhslərin verilməsi də diqqətəlayiqdir.

Dərslərdə bir çox məsələlərin izahı, habelə nəzəri mülahizələr Azərbaycandilli materialların xarici dillərə aid faktlarla müqayisəli şəkildə şərh edilməsi də kitabı müsbət mənada fərqləndirir. Ümumiyyətlə, on bir dilin materialının müqayisəsindən əsər qazanmışdır.

Kitabda Azərbaycan dilçiliyində yeni yaranmış bir sahə olan mətn dilçiliyinə (əsərdə mətnin linqvistikası termini işlədilir) yer verilmiş, bu barədə maraqlı fikirlər söylənilmişdir.

Kitabın yazılmasında məqsəd ali məktəb tələbələrinin “Dilçiliyə giriş” kursuna ehtiyacını tam ödəmək olsa da, müəllifin bir çox məsələlərin izahında (dillərin genealoji təsnifində, Azərbaycan dilini müasir və tarixi baxımdan

tədqiqi məsələlərinə, habelə ayrı-ayrı dilçilərin mülahizələrinə tənqidi münasibətdə və s.) ciddi elmi-tədqiqat aparmaq səriştəsi diqqəti cəlb edir.

Əsərin bir müsbət cəhəti də ondan ibarətdir ki, müəllif ən mürəkkəb elmi problemlərin şərhində heç bir termin oyununa yol vermir, fikrini tələbənin anlaya biləcəyi sadə dildə şərh edir.

Dərsliyin məziyyətləri dediklərimizlə bitmir. Onlar haqqında bir az da geniş danışmaq olar. Amma buna ehtiyac duymadıq. Dərslik haqqında bu qeydlərimizi kitabdakı dəqiq olmayan fikirlərə toxunmaqla bitirmək istəyirik.

A.Babayevin Ə.L.Əliyevanı və Y.T.Xəlilovu gənc almanşünaslardan hesab etməsi fikri dəqiq deyil (Hər halda onların yaşının 50-60 arasında olmasını müəllif özü də bilməmiş deyil).

“Mətnin linqvistikası” bölməsində mövzunun mahiyyəti tam açılmır. Bəzi başqa məsələlər barədə də məlliflə polemikaya girmək olar.

Nəticə kimi bunu deyə bilərik ki, dosent Adil Babayevin “Dilçiliyə giriş” dərsliyi nəzəri-elmi cəhətdən son dövr dilçiliyimizdə yazılmış qiymətli əsərlərdən biridir. Ümid edirik ki, dərslik yeni dünyagörüşünə və

təhsil qanununa uyğun nəşr olunmuş əsər kimi
dilçiliyimizin inkişafına xeyli kömək edəcək.

İsmayıl MƏMMƏDOV
filologiya elmləri namizədi
("Xalq qəzeti", №5(22051) 1 fevral 1994)

DƏRSLİKLƏRİMİZİ TƏZƏLƏYƏK!

Min ilə qədər tarixi olan Azərbaycan dilçiliyi əsrimizin əvvəllərindən başlayaraq daha sürətlə eninə və dərininə inkişaf etməyə başladı. İstər XIX əsrdə, istərsə də ondan sonra dilçi alimlərimiz yalnız dil strukturu üzərində tədqiqat aparır və ya dilçiliyin tətbiqi sahələri ilə məşğul olurdular. Bu, təbii idi. Çünki araşdırıcılarımız ilk növbədə ana dilimizin bütün səviyyələrini tədqiq etməli idilər. 1924-cü ildə nəşr edilmiş “Türk-tatar lisanıyyətinə mədxəl” adlı əsər istisna edilərsə, bütün türkologiyada ümumi dilçiliyə aid əsərlər yox dərəcəsində idi. Bu fənn ali məktəblərimizdə əsas fənlərdən biri kimi tədris edilsə də, 1961-ci ilə qədər bu sahədə boşluq hiss edilirdi. Həmin ildə N.Məmmədovun “Dilçiliyin əsasları” adlı əsəri bu sahədə ilk addım oldu (əsəri müəllif sonralar prof. A.Axundovla birlikdə yenidən işləyib iki dəfə nəşr etdirmişdir). Sonra bu sahədə A.Axundovun “Ümumi dilçilik”, A.Qurbanovun “Ümumi dilçilik” (iki cildə) əsərləri dilçiliyimizdə görkəmli hadisə oldu. Ümumi dilçilik sahəsindəki son nailiyyətlərdən danışarkən filologiya elmləri namizədi, dosent Adil Babayevin bu yaxınlarda “Maarif” nəşriyyatı tərəfindən buraxılmış “Dilçiliyə giriş” (elmi redaktoru prof. K.Abdullayev) adlı dərsliyini də qeyd etmək lazımdır. A.Babayev əsərin “Müəllifdən” hissəsində təvazökarlıqla öz

müəllimlərinin bu sahədəki xidmətlərini qeyd etdikdən sonra yeni tipli, köhnə stereotiplərdən xilas olmuş bir dərslik yaratmaq zərurətini əsaslandırır. “Dilçiliyə giriş” vaxtında yazılmış və tələbələrə çatdırılmış uğurlu bir dərslikdir. Onu öz anoloqlarından fərqləndirən təkcə onun metodoloji istiqaməti deyil. Dərslik milli auditoriya üçün yazılmış, milli ruh aşladığına görə də diqqəti cəlb edir. Belə ki, Sovet hakimiyyəti illərində ümumi dilçilikdən əsər yazan rus müəllifləri milli dilçilik və dilçi kadrlar haqqında qəsdən yanlış məlumat verirdilər. Bunun səbəbi aydın idi. Amma qəribədir ki, dilçilərimiz nə V.A.Zvegintsevin, nə V.İ.Qolvinin, nə də başqalarının türkologiya və xüsusən Azərbaycan dilçiliyi haqqındakı yanlış mövqelərini tənqid etmirdilər. A.Babayev isə Nikonovun, Qolovinin toponimikamızın və dilçilik tariximiz haqqındakı yanlış mövqelərini cəsarətlə tənqid edir. Müəllif əsəri 7 fəslə bölmüşdür. Birinci fəsildə dilçilik və onun müxtəlif məsələlərindən bəhs edən müəllif başqa anoloqların təsirindən çıxaraq yeni fikirlər söyləməyə çalışmışdır. İkinci fəsildə müəllif dilçilik elminin yaranması və inkişafı tarixindən bəhs edir. Burada o, Azərbaycan dilçiliyi və Azərbaycanda dilçilik elmi kimi yeni başlıqlar salmışdır ki, bircə, əsər bundan çox qazanmışdır. Müəllifin V.Humboldt, F. de Sössür, M.Kazımbəy, B.Çobanzadə və başqaları kimi görkəmli dilçilər haqqında bioqrafik məlumat verməsi də diqqətəlayiqdir. “Dil və onun cəmiyyətdə rolu” adlı fəsildə müəllif dilin fəlsəfi, ekstralinqvistik problemləri haqqında yeni dünyagörüşü əsasında, marksist dogmatik çərçivədən kənara çıxaraq cəsarətli fikirlər söyləyir. Dilin əmələ

gəlməsi haqqında danışarkən müəllifin “Qurani-Kərim”ə və “İncil”ə müraciət etməsi onun sərbəst fikir söyləməsini şərtləndirir. Bir sıra idealist nəzəriyyələrə də müəllif obyektiv qiymət vermiş və göstərmişdir ki, bu nəzəriyyələri idealist deyib bir tərəfə atmaq düzgün deyil, onların mütərəqqi cəhətlərindən istifadə etmək lazımdır.

Əsərin 4-cü fəslə fonetik, yazı və orfoqrafiya məsələlərinə həsr edilmişdir. Leksikologiya bəhsində müəllif son vaxtlar dilçilərimiz tərəfindən unudulan “Lüğət fondu” və “Lüğət tərkibi” məsələsini yenidən canlandırmış və sübut etmək üçün mütləq lüğət fondundan bəhs etmək lazımdır. “Qrammatika” adlanan 6-cı fəsildə müəllif daha səriştəli elmi-tədqiqat bacarığı nümayiş etdirmişdir. Burada qrammatik mənə və onun ifadə vasitələrini on bir dil materialı əsasında izah edən müəllif əvvəlki normativ dərsləklər çərçivəsindən kənara çıxıb bilməmişdir. Müəllifin morfolojiyanın növləri, cümlə və hökm, mətnin linqvistikası adlı yeni bəhslər artırmasından əsər xeyli qazanmışdır. Əsərin son fəslə dünya dillərinin təsnifi prinsipləri adlanır. Burada müəllif ilk dəfə olaraq “Areal və funksional prinsiplər”dən bəhs edir. Dünya dilləri, onların geneoloji təsnifi, bu dillərdə danışanların sayı haqqındakı son məlumatlar oxucuda razılıq hissi doğurur.

Azərbaycan dili və onun tarixindən bəhs edən müəllifin mövqeyi diqqətəlayiqdir. Bundan əlavə, əsərdə bilinqvizm, keçmiş SSRİ-də dil quruculuğu, “Ümumi dil

necə yaranacaq” başlıqları altında verilən elmi məlumatlar oxucünün bu sahədəki biliyini zənginləşdirdiyi kimi, tədris proqramlarının da tələbini ödəyir. Əsər bu cür termin oyunundan uzaq, sadə, səlis dildə yazılmışdır. Bu əsəri dilçiliyimizin nailiyyətlərindən biri hesab edirik.

Qara MƏŞƏDİYEV
filologiya elmləri doktoru

İsmayıl KAZIMOV
filologiya elmləri namizədi
(“İki sahil” №10(1388), 28 aprel 1994)

SADƏ VƏ SANBALLI DƏRSLİK

Ali məktəblərin filologiya fakültələrinin birinci kurs tələbələri “Dilçiliyə giriş” adlı bir fənn keçirlər. Bu fənn, demək olar ki, tələbələr üçün yenidir. Başqa fənlərdə olduğu kimi, bu fəndə də çoxlu məcburi və könüllü ədəbiyyat təklif olunur. Bu mənbələr içərisində biz bir dərslük haqqında tələbə səviyyəsilə öz mülahizələrimizi açıqlamaq istərdik. Birinci ondan başlamaq istərdik ki, bizə təklif olunan dərslük və dərs vəsaitlərinin hamısı köhnə stereotiplər əsasında, demək olar ki, eyni mövqeyə əsaslanaraq yazılmışdır. Hamısı da Marks və Leninə əsaslanaraq. Axı nə Marks, nə də Lenin filoloq olmayıblar, ona görə də dil məsələlərini filoloqlar kimi dərinədən izah edə bilməzdilər. Onda nə üçün dilçi-alim Leninə istinad etməlidir? Bu, elmi geri çəkmək deyilmi?

Son vaxtlar bu dar – marksist-leninçi çərçivədən çıxmaq təşəbbüsləri alqışlanmalıdır. Bu yaxınlarda “Maarif” nəşriyyatı filologiya elmləri namizədi dosent Adil Babayevin “Dilçiliyə giriş” dərsliyini çapdan buraxmışdır. Kitabda dilçilik elmi və onun müxtəlif problemləri, dilçilik elminin yaranması, dil və onun çəmiyyətdə rolu işıqlandırılır, fonetika, leksikologyanın əsas məsələləri şərh edilir, qrammatika, qrammatik quruluş, qrammatik məna və onun ifadə vasitələrindən danışılır. Cəmi səkkiz fəsildən ibarət olan bu kitab dilçiliyi özünə ixtisas seçmiş adamların hamısı üçün – tələbədən tutmuş tərcüməçilərə qədər maraqlı ola bilər. Kitabdən digər ixtisas sahibləri də

faydalana bilərlər. On illik fasilədən sonra respublikada nəşr olunmuş dilçilik elmindən bəhs edən bu yeni dərslikdə son illər həm xarici, həm də Azərbaycan dilçiliyində meydana gələn yeni-yeni tədqiqat əsərləri, hətta yeni sahələr, o cümlədən Azərbaycan dilçiliyi və Azərbaycan dilçilik bölmələri, mətnin linqvistikası haqqında müəllif geniş məlumat vermişdir. Əvvəlkilərdən fərqli olaraq, yeni dərslikdə heç bir Marks, Engels və ya Lenin sitatlarına müraciət olunmamışdır. Əvəzində xalqımızın görkəmli şair və yazıçılarından əsərlərindən nümunələr verilmişdir.

“Dilçiliyə giriş” dərsliyinin rəyçiləri filologiya elmləri doktorları, professorlar N.Xudiyev və H.Mirzəyevdir. Əlbəttə, kitabın elmi dəyərini və qiymətini yüksəkixtisaslı mütəxəssislər verməlidir. Biz isə həmin fənnə aid bizə verilmiş dərslik və dərs vəsaitləri ilə müqayisə edərək belə bir nəticəyə gəldik ki, əsər öz bənzərlərindən bir addım irəli getmişdir. Kitabın dili asan və oxunaqlıdır. Elə bir cümlə yoxdur ki, tələbələr onu başa düşməsin.

Yeri gəlmişkən, belə bir uğurlu dərslik münasibətilə müəllifi tələbələr adından təbrik edir, ona yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Zərnişan ƏHMƏDOVA,
Nərgiz AĞAYEVA,
İlqar HƏMZƏLİYEV
Azərbaycan Dövlət Xarici
Dillər İnstitutunun tələbələri
(“El qəzeti” №7(48), 26 may 1994)

DİLİMİZİ QORUMAĞI BACARMALIQ

(bu barədə düşünməyə dəyər)

Universitetimizdə bir çox xarici dil tədris olunur. Bu dillərin mənimsənilməsi isə ana dilini yaxşı bilmədən mümkün deyildir. Bəs ana dilinin tədrisi bu gün universitetimizdə hansı səviyyədədir? Rus bölmələrinin tələbələri ana dilimizi lazımi səviyyədə mənimsəyə bilirmi? Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının 18 müəllimdən ibarət kollektivi bu çətin vəzifənin öhdəsindən necə gəlir?

Kafedra müdiri, professor Adil Babayev öhdələrinə düşən vəzifənin ağırlığından danışdı. Dedi ki, Azərbaycan dili dövlət dili olduğuna görə bu işə kafedranın bütün işçiləri ciddi yanaşır, çünki rus bölmələrində təhsil alan tələbələrin bir çoxu bu dili bilmir. Hər şey ailədən başlayır. Adil müəllimin fikrincə universitetdə təhsil alan tələbələrin çoxu uşaqlıqdan başlayaraq məktəb illəri də daxil olmaqla rus dilində danışırlar. Ona görədir ki, kafedranın işçilərinin üzərinə daha çox məsuliyyət düşür. Adil müəllimin 2000-ci ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan dili” dərsliyi bütün ali məktəblərin rus bölmələri tələbələri üçün ən vacib dərslikdir. Kafedranın işçiləri açıq və qarışıq tipli dərslərdə iştirak edir, sonra isə onu təhlil edir, müzakirələr aparırlar. Müəllimlərdən – filologiya elmləri namizədi, baş müəllim Afət Cəfərova, baş müəllim Aida İbrahimova, filologiya elmləri namizədi Sevinc Musayeva və Səidə Qafarova təhlillər zamanı daha çox fərqlənirlər.

Kafedranın müəllimi filologiya elmləri namizədi, dosent Kamal Hacıyev dərslərin Təhsil Nazirliyində təsdiq edilmiş proqram əsasında keçirildiyini bildirdi:

–Mən problemlərdən danışmaq istəyirəm. Universitetimizin rus bölmələrində bu fənn üç il tədris olunur. Dilimizin dövlət dili elan olunduğu bir vaxtda Azərbaycan dilinə verilən dərs saatları azaldılaraq 120 saatdan 60 saata endirilib. Halbuki Sovet dövründə həmin saatların sayı daha çox idi. O vaxtlar bu fəndən kurs işi yazılır, ilin sonunda isə imtahan verilir.

Hazırkı dövrdə isə tələbələr yalnız məqbul verməklə kifayətlənirlər. Çox qərbdədir ki, rus bölmələri üçün dövlət dilindən dövlət imtahanı salınmayıb?! Yəqin ona görədir ki, tələbələrimizin bu fənnə olan marağı azalmağa doğru gedir. Təsəvvür edin ki, tibb, psixologiya, mülki-müdafiə kimi fənlərdən dövlət imtahanı vardır, amma Azərbaycan dilindən yox! Bilmirəm hardandır dilimizə olan bu soyuqluq, bu biganəlik?! Universitetimiz elmi kadrlar hazırlayır və bu kadrlar hər şeydən öncə öz dilimizin fonetik, leksik, qrammatik qaydalarını bilməlidirlər ki, başqa dillərə də yiyələne bilsinlər. Universitetimizdə tədris edilən bütün dillər rəsmi dövlət dili olan, Azərbaycan dilinin bazasında öyrənməlidir. Bu yaxınlarda Milli Məclisdə Azərbaycan dili ilə bağlı müzakirələr aparılmışdır və belə qənaətə gəlinmişdir ki, dövlət dilini bilməyən şəxs heç bir dövlət idarəsində işləyə bilməz.

Əlbəttə, bu, yaxşı haldır. Güman edirəm ki, yalnız bu yolla respublikada yaşayan digər millətlərin nümayəndələrini dilimizi öyrənməyə sövq etmək olar. Təqdirəlayiq haldır ki, MM-in üzvü, beynəlxalq münasibətlər və parlamentlərarası əlaqələr daimi komissiyasının sədri, universitetimizin rektoru, professor S.Seyidov Milli Məclisdə respublikada ana dili gününün elan olunması ilə bağlı məsələ qaldırmışdır. Belə bir günün olması, zənnimizcə, dilimizin öyrənilməsinə olan məsuliyyəti daha da artırardı. Onu da qeyd edirəm ki, bu ilin 18–19 aprelində Respublika Təhsil Nazirliyi və universitetimizin təşəbbüsü ilə “Milli müstəqilliyimiz, milli dövlətçiliyimiz və milli dilimiz” mövzusunda elminəzəri konfrans keçiriləcəkdir. Biz də orda öz fikirlərimizi deyəcəyəm, problemlərimizdən danışacağıq. Çalışacağıq ki, dilimizin rus bölmələri üzrə tədrisindəki çatışmazlıqlar, neqativ hallar aradan götürülsün.

Azərbaycan dili bizim tariximizdir, bizi özümüzdə qaytaran, özümüzü özümüzdə tanıdan mənəvi abidədir. Bu abidəni qorumaq, onu olduğu kimi gələcək nəsillərə çatdırmaq bizim borcumuzdur. Bu dili bütün təzyiqlərdən, yad müdaxilələrdən qorunmalı, onun saflaşdırılması, daha da zənginləşdirilməsi qayğısına hamılıqla qalmalıyıq.

Dostu MƏMMƏDQIZI

Redaksiyadan: *Toxunulan mövzunun mahiyyəti, vacibliyi, bizcə aydındır. Odur ki, qaldırılan məsələnin*

vacibliyini, ciddiliyini nəzərə alıb, onun geniş müzakirəsini universitetimizin müəllim-tələbə kontingentinin öhdəsinə buraxırıq. Hər bir müəllim və tələbə bu barədə öz fikrini aydın şərh edə bilər. Və biz də məhz bunu istərdik.

Hörmətli müəllimlər, əziz tələbələr, Sizi “Bu barədə düşünməyə dəyər” rubrikasında fəal iştirak etməyə çağırırıq!

HAMI ÜÇÜN GƏRƏKLİ KİTAB

Azərbaycan xalqı öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra onun qarşısında duran vəzifələrdən biri də doğma Azərbaycan dilini daha da inkişaf etdirmək, onu yad təsirlərdən qorumaqdır. Bu baxımdan hörmətli professorumuz Adil Babayevin “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları” kitabı biz tələbələrə əvəzsiz bir töhfədir. Müəllif çox haqlı olaraq qeyd edir ki, XIX əsrə qədər olan sənədlər ərəb-fars, XIX əsrdən sonrakılar isə Rus-Avropa mənşəli sözlərlə adlandırılmışdır. Müstəqillik qazandığımız dövrə qədər isə bu sənədlərin çoxu heç azərbaycanca da tərtib edilməmişdir. Bu gün isə bütün sənədləşmələr yalnız ana dilimizdə aparılır. Bununla əlaqədar nazirliklərdə, müəssisə və idarələrdə müəyyən cətinliklər meydana çıxmışdır ki, bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün bu kitab ən gözəl mənbədir. Kitabda arayışdan tutmuş rəsmi məktublara, protokollara qədər bütün sənədlərin yazılma qaydası elmi əsaslarla izah edilmiş və nümunələrlə verilmiş, hər bir sənədin adının hərfi mənası, nüvə, mahiyyəti, məzmunu, forması və dil üslubu göstərilmişdir.

Müəllif Azərbaycan dilçiliyini, onun inkişaf tarixini də çox gözəl şəkildə izah edir. Dilimizin formalaşmasında, qorunub saxlanılmasında və zənginləşməsində böyük rolu olmuş Nizami, Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani, C.Məmmədquluzadə və başqa görkəmli

nümayəndələrin bədii və rəsmi üslubun müxtəlif sahələri haqqında qiymətli fikirlərini qeyd etmişdir. Bununla yanaşı Firudin bəy Kəcərlinin, N.Nərimanovun, C.Hacıbəyovun, Bəkir Çobanzadənin ədəbi dilimizin yad təsirlərdən qorunması sahəsindəki xidmətləri də kitabda layiqincə qiymətləndirilmişdir.

Biz dilimizin yad təsirlərdən qorunub saxlanması sahəsində əvəzsiz xidmətləri olan ədəbiyyatçılarımızın fikirlərini bizə çatdırdığına və izah etdiyinə görə, hamı üçün gərəkli olan bir dərs vəsaiti yazdığına görə hörmətli professorumuz Adil Babayevə dərin təşəkkürümüzü bildirir, ona bu şərəfli və məsuliyyətli yolda yeni-yeni uğurlar arzulayırıq.

Günay ƏKBƏROVA
439-cu qrup tələbəsi

BİR İGİDİN ÖMRÜNƏ BAŞA GƏLƏN SANBALLI MONOQRAFIYA

Sovet dövründə SSRİ EA-nın akademiki, məşhur türkoloq AN.Kononov “Bakıya gəlmişdi. Müxtəlif ali məktəblərdən və elmi müəssisələrdən mütəxəssislər Nəsimi adına Dilçilik İnstitutuna böyük dilçi ilə görüşə gəlmişdilər. Görüş zamanı türkologiyanın aktual problemlərindən danışarkən A.N.Kononov birdən özü soruşdu:

– Siz Bəkir Çobanzadədən nə etmişiniz?

– Ətrafdan fəxrlə dedilər ki, APXDI-dən Adil Babayev Qulam Kərim oğlu Bağırovun rəhbərliyi altında “B.Çobanzadənin Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında rolu” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.

A.N.Kononov çiyinlərini dartaraq, ironik təbəssümlə dedi:

– Axı bu dissertasiyaları kim oxuyur?

Özü də cavab verdi:

– Bir elmi rəhbər və iki bədbəxt opponent. Kitablar, monoqrafiyalar yazmaq lazımdır. O, çox dərin, əhatəli, zəngin material verən dəryadır.

Kimisi başını tərپətməklə təsdiq etdi. Gülənlər də oldu. Amma A.N.Kononov bilmədi ki, həmin başı ilə təsdiqləyən ərafındakılar A.Babayevi heç müdafiə etməyə də qoymurdular. Bu, təkcə canlarındakı repressiya qorxusu ilə bağlı deyildi, B.Çobanzadə kimi dəryaların suyunu çoxdan sümürmüşdülər, çap ediləsi bir şey qalmamışdı.

A.N.Kononovun fikri A.M.Babayevdə özünə inam artırdı, daha cəsarətli oldu. 1998-ci ildə “Bəkir Çobanzadə” adlı monoqrafiyasını (312 səh.) çap etdirdi. Bu problemlə bağlı B.Çobanzadənin dilçilik fəaliyyəti, əlifba, orfoqrafiya məsələləri, Birinci Türkoloji Qurultayın hazırlanması və keçirilməsində onun rolu A.M.Babayevi Azərbaycan dilçiliyinin tarixini araşdırmağa əbədi bağladı. Bu sonsuz maraq onunla nəticələndi ki, “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” problemini doktorluq dissertasiyası kimi müdafiə edib, monoqrafik şəkildə çap etdirdi (ADU, 1996, 276 səh.). Bütövlükdə “Dilçiliyə giriş”, “Azərbaycan dili” kursu ilə bağlı üç dərsliyin, üç dərs vəsaitinin, üç elmi monoqrafiyanın, çoxlu proqram və məqalələrin müəllifidir Adil Babayev. Publisistika, bədii və elmi yaradıcılıqla məşğul olsa da, o, qırx ildir hesab edir ki, *“repressiya qurbanları haqqında yazmaq əli qələm tutan hər bir ziyalının borcudur”*. Ona görə “Elimizin və elmimizin soyqırımı” adlı kitab (B., 2003, 244 səh.) bu zəruri, mənəvi ehtiyacdən doğdu. Professor A.M.Babayev arxivlərin tozunu udsa da, bu

kitabda çox sahibsiz və günahsız insanlara sahib çıxdı, fəaliyyətlərini obyektiv qiymətləndirməklə, dünyanın xali olmadığını, dünyada elə həmin qurbanların özü kimi nəcib, xeyirxah, təmənnəsiz, ürəyi xalq üçün döyünən ziyalıların qaldığını bir daha sübut etdi.

Məlumdur ki, hələ Sovet hakimiyyəti illərində Bakı çox böyük Türkoloji Mərkəz idi.

Azərbaycanda bütövlükdə türkologiya elminə başçılıq edə biləcək ziyalılar ordusu yetişmişdi. Sonralar “Sovetskaya türkologiya” jurnalının rusca Bakıda nəşr olunub dünyaya yayılması da təsadüfi deyildir. Ona görə Birinci Türkoloji Qurultayın 80 il qabaq Bakıda keçirilməsi, bizcə, normal sayılmalıdır.

2006-cı ilin fevralında BTQ-nın 80 illiyi tamam olurdu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti bu yubileyin keçirilməsi haqqında 9 noyabr 2005-ci ildə sərəncam verdi. Bu günlərdə Təşkilat Komitəsinin üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayevin “Türksoyun birlik səsi” (B., “Təhsil”, 2006) adlı 364 səhifəlik çox sanballı kitabı işıq üzü gördü. Adil müəllimin bir tədqiqatçı kimi 40 illik arzusu yerinə yetdi.

Monoqrafiyada türk xalqlarının tarixində özəl yeri olan Birinci Türkoloji Qurultay haqqında əhatəli, dərin tədqiqat xalqımızın mədəniyyət tarixində bir hadisə hesab oluna bilər. Kitabın geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulması

onu həm də çox oxunaqlı etmişdir. Uzun illər arxivlərdə araşdırmalar aparan professor A.M.Babayev Birinci Türkoloji Qurultayın çağırılması zərurəti və tarixi şəraiti, onun gündəliyi, qurultay iştirakçılarının repressiyasının dəqiq faktlarla sistemli araşdırılması xalqımızın düşmənlərini tanımağa səbəb olur, oxucuya rahatlıq gətirir, onu səfərbər edir.

“Giriş”, üç fəsil, “Son söz”dən ibarət olan bu əsərin girişində Birinci Türkoloji Qurultayın tarixi əhəmiyyəti öyrənilir. Birinci fəsil “Birinci Türkoloji Qurultayı çağırmaq zərurəti və qurultaya hazırlıq” adlandırılmışdır. İkinci fəsildə Birinci Türkoloji Qurultay və ondan sonrakı məsələlər haqqında dəqiq sənədlərə əsaslanan müfəssəl məlumat verilmişdir. Qurultayda ürəklərini güzgü kimi açıb ortaya qoyan və sonradan “pantürkist” adlandırılan qurultay iştirakçılarının repressiyaya məruz qalması haqqında zəngin material əsərin üçüncü fəslində məntiqli təfəkkür süzgəcindən keçirilir. Müəllif “Son söz”ündə ona təəssüf edir ki, bəzi qurultay iştirakçılarının sənədləri müvafiq orqanların arxivində tapılmadığından onlar haqqında məlumat verə bilməmişdir.

Əsəri professor A.A.Axundov redaktə etmişdir. Professorlar A.M.Qurbanov və N.Q.Cəfərov bu qiymətli əsərin çapına rəy vermişlər.

Əsəri oxuyandan sonra türksoyun və Azərbaycan dilçiliyinin tarixini yazan filologiya elmləri doktoru,

professor Adil Babayevin əməkdar elm xadimi olmamasına və adının Azərbaycan Milli Ensiklopediyasına düşməməsinə təəccüb və təəssüf edirsən. Müəllifi təbrik edir və o ümidlə yaşayırıq ki, bu da olar.

Kamal HACIYEV
Azərbaycan Dillər Universitetinin dosenti

QƏDİR BİLİNƏN YERDƏ

(70 illik yubiley)

Dünən Azərbaycan Dillər Universitetində universitetin Azərbaycan dili kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə tədbir keçirildi. Tədbiri universitetin rektoru, millət vəkili Səməd Seyidov açaraq dedi: *“Bu gün ömrünün 46 ilini elmi pedaqoji fəaliyyətə şərəflə həsr etmiş Adil Babayevin 70 yaşı tamam olur. Hesab edirəm ki, bu gün təkcə Adil müəllimin yox, həm də Azərbaycan dilciliyinin, elmimizin, Adil müəllimi sevənlərin bayramıdır. Hər hansı ali məktəb öncə elmi-potensial imkanları, müəllimləri ilə secilir. Adil Babayev öz fəaliyyətilə universitetimizə şərəf gətirən bir müəllimdir. O, dilimizin inkişafı, tədqiqi üçün əlindən gələni həmişə edib. Universitetimizdə Azərbaycan dili kafedrasının fəaliyyətə başlamasının təşəbbüskarı da Adil müəllim olub. Adil müəllim öz fəaliyyəti ilə universitetimizi zənginləşdirir. Bir idarə rəhbəri olaraq mənim borcum belə insanları qorumaq, dəstək olmaqdır”*.

Tədbirdə çıxış edən Təhsil İşçiləri Azad Həmkarlar İttifaqının nümayəndəsi Mirzəxan Cəfərov, “Dırnız” Xeyriyyə Cəmiyyətinin rəhbəri Afiyəddin Məmmədov, Hacı Tofiq Seyidov, yubilyarın alim həmkarlarından Fəxrəddin Veysəlov, Kamal Hacıyev və başqaları A.Babayev haqqında ürək sözlərini söylədilər. Professor Oruc Musayev deyilənləri bir növ ümumiləşdirərək dedi:

“70 ilin özü böyük bir tarixdir. Adil müəllim bu ömrü şərəflə yaşayıb. Həyatda elə izlər var ki, illərin qarı, yağışı onu yuyub aparır. Adil müəllimin elm sahəsindəki ayaq izləri isə Qobustan qayalarında qalan izlər kimidir; silinib-pozulmaz”.

Tədbirdə tələbələrin ifasında yubilyarın yaradıcılığından nümunələr səsləndi, “Muğam – 2007” müsabiqəsinin qalibləri maraqlı konsert proqramilə çıxış etdilər.

Şair-dramaturq Ramiq Muxtar öz çıxışında vurğuladı ki, bu gün həyatımda çox xoş bir gün yaşayıram: *“Cox az halda müəssisə rəhbəri öz işçisi haqqında belə ürəklə danışırsınız. Bu, böyük bir göstərici, münasibət faktıdır...”*

Sonda A.Babayev onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirənlərə və tədbir iştirakçılarna dərin təşəkkürünü bildirdi: *“1969-cu ildə görkəmli alim Mirzəağa Quliyevin anadan olmasının 60 illiyi keçirilirdi. Mən onda çox gənc idim. Fikirləşirdim ki, altmış yaşında adam adətən kədərlənər. Ona görə ki, ömrün sonuna doğru gedir. Bu gün baxıb görürəm ki, yox, hər yaşın öz gözəlliyi var. Adam hər dəfə, Süleyman Rüstəm demiş, yeddinin yanından sıfırı pozmaq istəyir. Bu ondan irəli gəlir ki, iş yerində, ailədə, cəmiyyətdə sən özünü rahat hiss edirsən. Görürsən ki, sən qədrini bilən var”.*

S.HÜSEYNOĞLU

(“Ədəbiyyat” qəzeti, 2 may, 2008, səh.6)

ORDUBADDAN BAŞLANAN YOL

Dillər Universitetində Adil Babayevin 70 illik yubileyi qeyd olunub.

Azərbaycan Dillər Universitetində görkəmli alim, professor, şair, publisist, yazıçı, ADU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri Adil Babayevin 70 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbir keçirilib.

Tədbiri ADU-nun rektoru, millət vəkili, professor Səməd Seyidov açaraq tədbir iştirakçılarını və yubilyarı təbrik edib. S.Seyidov xüsusi olaraq vurğulayıb ki, *“Bu gün universitetimiz bayram əhvali-ruhiyyəsindədir. Gözəl alim, dilçi, şair, publisist Adil Babayev bu günədək hamının sevimlisi olmuşdur. Xatirinizə çatdırım ki, bu gün universitetimizdəki Azərbaycan dili kafedrasının yaradıcısı məhz A.Babayev olmuşdur. O həm də Azərbaycan dilinin tarixinin yaradıcısıdır. Onun köməyi ilə universitetdə həm də amerikaşünaslıq, fransaşünaslıq, ingilissünaslıq kafedraları da fəaliyyətə başlamışdır. A.Babayev bu gün nəinki Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə tanınmış dilçi-alimdir. A.Babayev həm də Naxçıvan Dövlət Universiteti ilə sıx əlaqə saxlayır. Mənim rektor kimi borcum odur ki, bu cür insanlara, alimlərə kömək göstərüb onları tələbələrə sevdirəm. Bu gün yubilyara adətən qələm, kitab, albom bəxş edirlər. Mən isə Adil müəllimin yazmaqda əziyyət çəkməməsi üçün ona*

kompyuter dəsti bağışlayıram. 70 yaşın mübarək, Adil müəllim. Gün o gün olsun ki, 100 yaşınızı qeyd edək”.

Sonra tədbirdə Azərbaycan Azad Həmkarlar Təşkilatı Konfederasiyasının nümayəndəsi Mirzəxan müəllim çıxış edib. O qeyd edib ki, *“Adil müəllim mənə dərs deyib və əsaslı bilik verib. O öz fənnini dərindən bilən alimdir. Mən əziz müəllimimi 70 yaşı münasibətilə ürəkdən təbrik edib, ona fəxri fərman təqdim edirəm”.*

Daha sonra professor Oruc Musayev öz çıxışında 1962-ci ildən Adil müəllimi laborant işlədiyi gündən tanıdığını qeyd edib. Oruc müəllim onun bütün çalışqanlığını, arxivlərdən tarixi materiallar əsasında məqalə, kitab yazdığını qeyd edib.

Onun 70 yaşının olmasına baxmayaraq, bundan sonra da elmin inkişafında daha sanballı kitablar yazacağına ümid edirəm. Mən onunla fəxr edirəm.

Afiyəddin Məmmədov isə həmyerlisi Adil Babayevin tərcümeyi-halını xatırladıb. A.Babayev 1938-ci il aprelin 28-də Naxçıvan MR Ordubad rayonunun Dırnis kəndində kolxozçu ailəsində anadan olub. Atası müharibədə həlak olub. 1957-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinə qəbul olunub, 1962-ci ildə isə universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib. A.Babayev əvvəlcə elmlər namizədi dissertasiyasını, sonra isə doktorluq dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edib filologiya elmləri doktoru

adına layiq görülüb. Onun 3 dərs vəsaiti, 3 dərsliyi, 3 elmi monoqrafiyası, neçə-neçə şeirlər kitabı, 3 pyesi hamıya məlumdur. Onun pyesləri televiziya kanallarında da nümayiş etdirilmisdir.

Tədbirdə universitet tələbələrinin iştirakı ilə yubilyarın şeirləri səslənib v  digər alimlərin fikirləri açıqlanıb.

Sonda yubilyara söz verilib, o  z xatirələrindən danışıb. Tədbir tələbələrin iştirakı ilə konsertl  başa çatıb.

Hacı Tofiq SEYİDOV,
Az rbaican Dillər Universiteti
“Azad Az rbaican” qəzeti, 4 May 2008, № 61

YUBİLEY

Professor Səməd Seyidov: *“Bu gün təkcə Adil müəllimin yox, həm də Azərbaycan dilçiliyinin, elmimizin, Adil müəllimi sevənlərin bayramıdır”.*

Bu fikir mayın 2-də universitetimizin böyük akt zalında Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin anadan olmasının 70, elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 46 illiyi münasibətilə keçirilən yubiley tədbirində səsləndirildi.

Tədbir iştirakçıları əvvəlcə yubilyarın elmi və bədii əsərlərindən ibarət sərgi və “Professor Adil Babayev-70” adlı stendlə tanış oldular. Burada professor Adil Babayevin elmi və bədii yaradıcılığı haqqında görkəmli dilçi alimlərin fikirləri, tanınmış ziyalılarla çəkirdiyi şəkillər nümayiş etdirilirdi. Prorektorların, fakültə dekanlarının, kafedra müdirlərinin, müxtəlif elmi müəssisələrdən və təşkilatlardan gəlmiş qonaqların, müəllim və tələbələrin, KİV nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən yubiley tədbiri aparıcının – 1 №-li İngilis Dili fakültəsinin 310-cu qrup tələbəsi Sevinc Katiblinin professor Adil Babayevin ömür yolu haqqında verdiyi qısa məlumatla başladı. Aparıcının verdiyi məlumatdan aydın oldu ki, professor Adil Babayev 1938-ci ildə Naxçıvan MR Ordubad rayonunun Dırnis kəndində dünyaya göz açıb. 1956-cı ildə Dırnis kənd orta məktəbini, 1962-ci ildə indiki BDU-nu fərqlənmə diplomu

ilə bitirmişdir. Həmin ildən öz taleyini indiki ADU ilə bağlamış, burada baş laborantlıqdan kafedra müdiri, professor vəzifəsinə qədər mənalı bir yol keçmişdir. O, ali məktəblər üçün 6 dərslək, 2 dərş vəsaiti, 5 elmi monoqrafiya, 2 bədii kitab, 10 proqram və çoxlu elmi məqalələrin müəlifidir. Professor Adil Babayev BDU-nun nəzdində yaradılmış Qaradəniz Ölkələri Universitetləri Şəbəkəsinin B.Çobanzadə adına Beynəlxalq Türkoloji Elmi Araşdırmalar Mərkəzinin müdiri, Respublika Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Terminologiya və Orfoqrafiya Komissiyasının, AMEA nəzdində dilçilik üzrə Problemlər Şurasının və Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının üzvüdür. O, son 8 ildə 10 nəfər elmlər namizədinin elmi rəhbəri, 20 nəfər elmlər namizədinin, 5 nəfər elmlər doktorunun rəsmi opponenti olmuşdur.

Adil Babayev həm də Azərbaycan Jurnalislər Birliyinin və Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

Bundan sonra çıxış etmək üçün söz universitetimizin rektoru, millət vəkili, professor Səməd Seyidova verildi. O dedi: *“Bu gün ömrünün 46 ilini elmi-pedaqoji fəaliyyətə şərəflə həsr etmiş Adil Babayevin 70 yaşı tamam olur. Hesab edirəm ki, bu gün təkcə Adil müəllimin yox, həm də Azərbaycan dilçiliyinin, elmimizin, Adil müəllimi sevənlərin bayramıdır. Hər hansı ali məktəb öncə elmi-potensial imkanları, müəllimləri ilə seçilir. Adil Babayev öz fəaliyyəti ilə universitetimizə şərəf gətirən bir*

müəllimdir. O, dilimizin inkişafı, tədqiqi üçün əlindən gələni həmişə edib. Universitetimizdə Azərbaycan dili kafedrasının fəaliyyətə başlamasının təşəbbüskarı da Adil müəllim olub. Adil müəllim öz fəaliyyəti ilə universitetimizi zənginləşdirir. Mənim borcum belə insanları qorumaq, onlara dəstək olmaqdır”.

Professor Səməd Seyidovun universitet adından yubilyara noutbuk hədiyyə etməsi tədbir iştirakçıları tərəfindən alqışlarla qarşılandı.

Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Təhsil İşçiləri Azad Həmkarlar İttifaqı Respublika Komitəsinin sədr müavini Mirzəxan Cəfərov, “Dırnıs” Xeyriyyə Cəmiyyətinin sədri professor Afyəddin Məmmədov, Hacı Tofiq Seyidov, yubilyarın alim həmkarlarından professor Fəxrəddin Veysəlli, professor Oruc Musayev, dosent Kamal Hacıyev, professor Məsməxanım Qaziyevə və başqaları Adil Babayev haqqında öz ürək sözlərini söylədilər. Professor Oruc Musayev deyilənləri bir növ ümumiləşdirərək dedi: *“70 ilin özü böyük bir tarixdir. Adil müəllim bu ömrü şərəflə yaşayıb. Həyatda elə izlər var ki, illərin qarı, yağışı onu yuyub aparır. Adil müəllimin elm sahəsindəki ayaq izləri isə Qobustan qayalarında qalan izlər kimidir. Heç bir zaman silinib-pozulmaz”.*

Tədbirdə tələbələrin ifasında yubilyarın yaradıcılığından nümunələr səsləndi, “Muğam–2007”

müsabiqəsinin qalibləri maraqlı konsert proqramı ilə çıxış etdilər.

Şair-dramaturq Ramiq Muxtar öz çıxışında vurğuladı ki, bu gün həyatımda çox xoş bir gün yaşayıram: *“Çox az halda müəssisə rəhbəri öz işçisi haqqında belə ürəklə danışır. Bu, böyük bir göstərici, münasibət faktıdır...”*

Sonda A.Babayev onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirənlərə və tədbir iştirakçılarına dərin təşəkkürünü bildirdi: *“1969-cu ildə görkəmli alim Mirzağa Quliyevin anadan olmasının 60 illiyi keçirilirdi. Mən onda çox gənc idim. Fikirləşirdim ki, altmış yaşında adam adətən kədərlənər. Ona görə ki, ömrün sonuna doğru gedir. Bu gün baxıb görürəm ki, yox, hər yaşın öz gözəlliyi var. Adam hər dəfə, Süleyman Rüstəm demiş, yeddinin yanından sıfırı pozmaq istəyir. Bu ondan irəli gəlir ki, iş yerində, ailədə, cəmiyyətdə sən özünü rahat hiss edirsən. Görürsən ki, sənin qədrini bilən var”.*

Araz BEHRUDLU

*1№-li İngilis dili fakültəsinin
203-cü qrup tələbəsi*

DASTAN DOLU ÖMÜR YOLU

Tarix boyu dəfələrlə sıxışdırılan, təcavüzlərə məruz qalan, öz varlığı, dili, mədəniyyəti uğrunda çarpışıb-vuruşan, nehrəyə oxşar dünyamızda çalxalanan xalqımız XX əsrdə də yağını, qaymağını üzə çıxartdı – bənzərsiz nüfuzu ilə ölkəmizi təmsil edən Heydər Əliyev xalqımızın siyasi tale ulduzu, öyüncəli bəxti oldu. Heydər Əliyev deyəndə göz önündə qədim bir xalqın birlikdə toxuyub ərsəyə gətirdiyi gözəl bir xalça canlanır. Elə bir xalça ki, ona nə qədər naxış və bəzək vursan götürər və daha da əlvan görünər. Heydər Əliyev elə bir qüdrətli memar idi ki, hələ sağlığında ürəklərdə əbədi lider kimi öz abidəsini qura bilmişdi.

Bu böyük insana həsr olunan əsərlər çoxdur. Onun haqqında orta məktəb şagirdindən tutmuş ən böyük alim və siyasi xadimlər söz deyib, əsərlər yazıb. Və yəqin ki, yüzillərlə haqqında danışılacaq.

Necə ki, bu yaxınlarda mütaliə etdiyim “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” mənzum dramının müəllifi, yazıçı-publisist, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayev onu bir daha xatırladıb. Dilçi-alimin peşəkarlıqla qələmə alınan əsərinin qısa məzmunu belədir: *“Azərbaycanın ağır günləridir. Torpaqlarımız düşmən təcavüzünə məruz qalıb. Ağbirçək Telli xanım və ağsaqqal*

Aşıq Cünun son güman yeri olan Koroğluya üz tutur, xalqın sevimli qəhrəmanını köməyə çağırırlar. Koroğlunun qayıdışı ilə düşmənin təcavüzü dayanır. Aclıq və səfalətə son qoyulur. Azərbaycan xalqı xilaskarın sayəsində yenidən rahatlıqla yaşamağa başlayır”.

Bəli, bu qısa məzmunudur və hər bir azərbaycanlı dastanın bu qolunu yaxşı xatırlayır. Amma A.Babayev sadəcə dastanı mənzum şəkildə işləyib, onu pyes halına salmayıb, o, ustalıqla dastana yeni ruh, yeni can verib. Dastanı – Koroğlunu müasirləşdirib, müasir qəhrəmanımız, xilaskarımız Heydər Əliyevi dastanlaşdırıb.

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” dramını oxuyarkən XX əsrin son illəri adamın gözü qarşısında canlanır: - Ölkədə özbaşınalıqdır. Xalqı başsız görən “Sarıoğlan” Azərbaycanı “Laloğlan”, “Baloğlan”, “Qaloğlan” kimi düşkünlər arasında bölməklə şirnikləndirir, əslində isə “Nankoryan” kimi yırtıcı qonşuya Qarabağı peşqəş edir.

Maraqlıdır ki, müəllif Koroğlunun qayıdışını əsl yazıçı ustalığı ilə nəzərə çatdırır. Belə ki, Dədə Qorqudun, Babəkin, Şah İsmayıl Xətəinin, Atatürkün ruhları qarşısında Koroğlu söz verir ki, mübarizəni son anadək davam etdirəcək və xalqın dadına çatacaqdır.

Əsərin sonunda Dədə Qorqud xilaskara “Oğuz lideri” adını verir, Babək, Xətai, Atatürkün ruhları onu təbrikə

gəlir, “Koroğlu” operasının uvertürasının sədaları altında Heydər Əliyevin bu sözləri səslənir: *“Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir! Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!”*

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərinə ilk dəfə Naxçıvan Musiqili Dram Teatrının səhnəsində quruluş verən teatrın baş rejissoru, xalq artisti Kamran Əliyev olmuşdur. Onun başçılıq etdiyi kollektiv keçən il 15 iyun – Qurtuluş Günü ərəfəsində mənzum dramı Rəşid Behbudov adına Mahnı Teatrında bir daha canlandırmışdır.

Güman edirik ki, yazıçı A.Babayevin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsəri oxucular tərəfindən seviləcək, dəfələrlə səhnələrdə öz təcəssümünü tapacaq, onillərlə ədəbiyyatımızda öz layiqli yerini saxlayacaqdır.

Akif ŞAHVERDİYEV,
“Sahibkarlıq və hüquq”, 7 Mart 2011

KOROĞLUNUN ÇƏNLİBELƏ QAYIDIŞI

(Ulu öndərin qayıdış gününə həsr olunur)

*Sən səmada bir günəştək
Qalxıb şafəq saçmısan,
Xalqımıza, Vətənimə
Nurlu yollar açmısan.
Yad eyləyir səni ellər,
-Öndərimiz-deyərək,
Hər an Allahdan ruhuna
Rəhmətlər diləyərək.*

15 iyun 2011-ci il tarixi...

Ümummillə Liderimiz, Ulu Öndər, dünya şöhrətli siyasətçi, dahi-ölməz, əbədiyaşar Prezidentimiz! Ürəyimizdən, qəlbimizdən gələn kəlamların içərisindən ən zərif, ən lətafətli və ən ləyaqətliilərini arayırıq ki, Rəhbərin xidmətlərinə, xalqa-vətənə olan dərin məhəbbətinə layiq olsun.

Bəli! Bu tarix Heydər Əliyevin Azərbaycana qayıdış günü – Qurtuluş Günü olaraq, qeyd olunur hər il. Bu gün də, hər zaman olduğu kimi bütün xalqımız, Azərbaycan ölkəsi Ulu Öndərin Qayıdış gününü qeyd edir. Hər yerdə olduğu kimi Gənc Tamaşaçılar Teatrında da Heydər Əliyevin qayıdış gününə həsr olunmuş tədbir keçirildi: Tədbirdə görkəmli alim-filoloq Adil Babayevin qələmə

aldığı “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” pyesi tamaşaya qoyulmuşdu.

Teatrın girəcəyində alim-tədqiqatçı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, “Kitab evi” İB-nin sədri, AYB-nin, AJB-nin üzvü, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin müəllimi Salatın xanım Əhmədli bütün qonaqları şəxsən özü qəbul edərək, Ulu Öndərin ruhuna hörmət əlaməti olaraq, saatlarla ayaq üstə oldu. Tamaşaçılar “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşasına göz yaşları ilə baxaraq, Ölməz Rəhbərin ruhuna salavatlar göndərdilər:

*Sağsan, varsan böyük rəhbər,
Amalınla Ulu Öndər!*

Gənc Tamaşaçılar Teatrında səhnəyə qoyulmuş “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” tamaşası Naxçıvan MR Musiqili Dram Teatrının aktyorları tərəfindən ifa olundu. Təcrübəli və məharətli aktyorların ifası tamaşaçıları heyran etmişdi: – Tamaşanın quruluşçu rejissoru, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru, tanınmış xalq artisti Kamran Quliyev, Koroğlu rolunun ifaçısı xalq artisti Rza Xudiyev, Aşıq Cünun rolunun ifaçısı Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Xəlil Hüseynov, Telli xanım rolunun ifaçısı Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Elmira Kərimova, digər rolların ifaçıları: – Xalq artisti Həsən Ağasoy, xalq artisti Şirzad Abutalıbov, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Əli Əliyev, Azərbaycan

Respublikasının əməkdar artisti Vidadi Rəcəbli, Naxçıvan MR əməkdar artisti Əbülfəz İmanov, Naxçıvan MR əməkdar artisti – Vüsal Rzayev, Naxçıvan MR əməkdar artisti Bəhrüz Haqverdiyev, Azərbaycan Respublikasının əməkdar artisti Yusif Allahverdiyev, Teyyub Zeynalzadə, Rəhman Dünyamalıyev, Nəsimi Məmmədzadə, Cəbrayıl Nəbiyev, Tahir İsmayılov, Zakir Fətəliyev, tamaşanın quruluşçu rəssamı Hüseynqulu Əliyev (xalq rəssamı), musiqi tərtibatçısı Şəmsəddin Qasimov (Naxçıvan MR əməkdar artisti) və tamaşanın hazırlanmasında böyük əməkləri olan Tahirə Abdullayeva, İlqar Tarverdiyev, Abbas Quliyev, Süleyman İbrahimov, Lalə Əliyeva, Valeh Məmmədəliyev, Elçin Axundov, Canpolad Məmmədov (Naxçıvan MR əməkdar mədəniyyət işçisi), Elxan Şeyxov (Naxçıvan MR əməkdar artisti), Qönçə Bayramova, xüsusən də Koroğlu rolunda xalq artisti Rza Xudiyev Heydər Əliyev simasını yüksək istedadla əks etdirdi:

...Heydər Əliyev qayıtdı, yurdumuza sülh gətirdi, səadət gətirdi, əmin-amanlıq bəxş etdi, inkişaf təməlini, tərəqqi bünövrəsini elə mükəmməl qurdu ki, bu gün də, sabah da, çox-çox uzaq gələcəkdə də Vətənimiz müstəqil, xalqımız firavan yaşayacaqdır inşallah. Ölkəmizdə bütün sahələrdə aparılan islahatlar durna qatarına bənzər bir nizamla gedir.

Naxçıvan MR Musiqili Dram Teatrının bütün kollektivinə, pyesin müəllifi, filologiya elmləri doktoru,

professor Adil Babayevə xalqımız adından, yazıçı-ziyalılar adından minnətdarlığımızı bildirərək deyirik:

*Çox insanlar vardı orda hamısı zəngin-ulu,
Bir şəxsiyyət xəyaldaydı qəlbi söz ilə dolu.
Gözlərinə yaş dolmuşdu... O, Öndəri anırdı,
Onunla ötən illəri hey yadına salırdı.
O, gənc ikən Rəhbər onu tanıyırdı böyüktək,
Ulu Öndər o insana etimad bəsləyərək,
Məsul bir iş tapşırmışdı, metro İdarəsini.
Tağı müəllim çox sevirdi öz gözəl peşəsini,
O, hörmətlə qəbul etdi, Öndərin təklifini.
Bu günədək öz ömrünü həsr edərək xalqına,
Şərəflə xidmət eləyir Vətəninə, yurduna.*

*...İndi əziz xatirələr yaşayırdı qəlbində,
Ulu Öndər məhəbbəti kök salmış ürəyində.
Tağı müəllim sevənlərə dəvətnamə göndərmiş,
“Ulu Öndər qayıdışı” gününə gəlin – demiş.
Ziyalılar, deputatlar, dövlət nümayəndələri,
Hörmətlə yad edirdilər bu gün Ulu Öndəri.
Çox danışmış, çox dedilər ölməz Rəhbərimizdən,
Müstəqil, azad, firavan, gözəl Vətənimizdən.*

*O şəxs isə göstərirdi işi əməlləriylə,
Xalqına xidmət eyləyən zəhmətkeş əlləriylə.
Qəlbindəki hörməti əməlinin səsidir,*

*Tağı müəllimin amalı böyük həyat dərşidir.
Arzumuzdur hələ yüz il o, şəxsiyyət yaşasın,
Dünyada ən uca məqam, o, fəth edib yaratsın.
Salatınək gözəl yarı, övladları var olsun,
Uca Tanrım hər bir zaman xalqımıza yar olsun.*

Heydər Əliyevin qayıdış gününə həsr olunmuş bu tədbirin təşkil olunmasında yaxından iştirak etmiş və böyük zəhməti olan, Azərbaycanda yetərinə tanınan, sevilən, Bakı Metropoliteninin rəisi Tağı Əhmədova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, alim-tədqiqatçı Salatın xanıma, pyesin müəllifi professor Adil Babayevə və bu tədbirdə azacıq da olsa əməyi olanlara öz təşəkkürümüzü bildiririk, Azərbaycan xalqı adından: – Çox sağ olun – deyirik!

Maral Əli qızı,
“Elm və Zəka” dərgisi 2011, №1, səh.8–9

Bu günlərdə Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan, tədqiqatları ilə dilçiliyimizi daha da zənginləşdirən, çoxsaylı elmi, bədii əsərlər, publisistik məqalələr müəllifi, Heydər Əliyev ideyalarına hər zaman sadıq qalan, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayev pedaqoji və elmi fəaliyyətindəki uğurlarına görə “Əsrin ziyalı – İlin elm adamı” medalı ilə təltif olundu. Bu münasibətlə hörmətli alimimizi təbrik edir, ona cansağlığı, işlərində uğurlar diləyirik.

*“Əsrin ziyalıları” qəzeti,
№11(82), 24–31 İyul 2014-cü il*

ƏSRİN ZİYALISI – İLİN ELM ADAMI

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan, tədqiqatları ilə dilçiliyimizi daha da zənginləşdirən, çoxsaylı elmi, bədii əsərlər, publisistik məqalələr müəllifi, Heydər Əliyev ideyalarına hər zaman sadıq qalan, filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayev Pedaqoji və elmi fəaliyyətindəki uğurlarına görə “Əsrin ziyalıları” qəzeti, eyniadlı Xeyriyyə İctimai Birliyinin “Əsrin ziyalısı – İlin elm adamı” medalı ilə təltif olunub.

Qeyd edək ki, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər Birliyinin üzvü Adil Məhəmməd oğlu Babayev 1938-ci ildə Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olmuşdur. 1956-cı ildə orta məktəbi bitirdikdən sonra Bakı şəhərinə köçmüş, 1957-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olaraq 1962-ci ildə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Həmin ildən öz taleyini M.F.Axundov adına APDİ (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) ilə bağlamış, burada baş laborantlıqdan kafedra müdiri, professor səviyyəsinə qədər mənalı, zəhmətlə dolu bir yol keçmişdir.

Adil Babayev ali məktəblər üçün çoxlu sayda dərslilər, dərslər vəsaitləri, elmi monoqrafiyalar, elmi məqalələrin müəllifidir. Bədii yaradıcılıqla da məşğul olur. Onun pyesləri, çoxlu hekayə və şeirləri çap olunmuş və televiziya da göstərilmişdir.

“Poliqlot” qəzeti, №8 (211)

15–30 Sentyabr 2014

HƏR ZAMAN ELMİN ZİRVƏSİNDƏ (Adil Babayev)

Filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan MR Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olub. Orta məktəbi başa vurduqdan sonra 1957-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. 1962-ci ildə universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib, əmək fəaliyyətinə APXDİ (indiki ADU) baş laborant kimi başlayıb. 1962-ci ildən Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənnindən dərs deyən Adil müəllim 1989-cu ildə “Ümumi dilçilik” fənni üzrə Azərbaycan və rus dillərində proqram hazırlayıb bu fənni tədris etmişdir. “B.Çobanzadənin Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında rolu” dissertasiyasını yazmış, 1996-cı ildə Azərbaycan dilçiliyinin sistemli və mükəmməl tarixini yazaraq doktorluq işini müdafiə etmişdir. 1997-ci ildə APXDİ-də Azərbaycan dili kafedrası yaradılmış və professor A.Babayev kafedraya müdir təyin olunmuşdur. Azərbaycan dilçilik kafedrasında A.Babayevın yetirmələri çoxdur. 1992-ci ildən bu günə qədər onun 4 dərsliyi, 4 dərs vəsaiti, 4 monoqrafiyası, 4 bədii əsərlər toplusu, 200-ə qədər elmi publisistik məqalələri çap olunmuşdur. Yazdığı “Dilçiliyə giriş”, “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”, “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları”, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” adlı dərslik və dərs

vəsaitləri respublikamızın ali məktəblərində əsas elmi tədris mənbəyidi.

Adil Babayev 1993-cü ildən YAP-ın üzvüdür. Hörmətli alim Heydər Əliyev ideyalarına həmişə sadıq qalıb. Öz qələmini bədii, publisistik sahələrdə də sınıamış, bir sıra əsərlər, o cümlədən pyeslər yazmışdır. “O qızı hər gün görürsən”, “Sarı gəlin” kimi televiziya tamaşaları yazan A.Babayevin ümummilli liderimiz H.Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyi “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsəri C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında, Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrında tamaşaya qoyulub. H.Əliyev haqqında çoxlu elmi-publisistik məqalələri dərc olunmuşdur. “Apardı sellər Saranı” pyesi müəllifin hələlik sonuncu pyesidir. Görkəmli alim bir sıra respublika və beynəlxalq konfranslara dəvət almış, maraqlı çıxışları alqışlarla qarşılanmışdır.

AYB, AJB-nin üzvüdür. Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Orfoqrafiya Komissiyasının üzvüdür. 12 nəfər elmlər namizədinin elmi rəhbəri, 3 nəfər elmlər doktorunun məsləhətçisi, 49 nəfərin rəsmi opponenti olub. Dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistik və bədii yaradıcılıq sahəsində 20 kitab, 24 proqram müəllifidir. “Vektor” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin keçirdiyi elmi-kütləvi sorğuya əsasən Adil Babayev “XXI əsrin Azərbaycan ziyalıları” Beynəlxalq

layihəsinin qalibi diplomunu almış və eyniadlı ensiklopediyaya daxil edilmişdir.

A.Babayev “Əsrin ziyalıları” XİB tərəfindən “Əsrin ziyalı – İlin elm adamı” fəxri diplom və medalı ilə də təltif olunub.

Məleykə GÖYÇƏLİ,
“XX-XXI əsrin yaradıcı və ziyalı insanları”,
XI hissə, Bakı, 2015, səh.10

Babayev Adil Məhəmməd oğlu 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad rayonunun Dırnis kəndində anadan olub.

1946–1956-ci illərdə Dırnis kənd orta məktəbində oxuyub.

1957–1962-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil alıb.

1969-cu ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda “Azərbaycan Sovet dilçiliyinin inkişafında prof. B.V.Çobanzadənin rolu” mövzusunda dissertasiya müdafiə edib, filologiya elmlər namizədi alimlik dərəcəsi alıb.

1996-cı ildə Azərbaycan EA və Təhsil Nazirliyinin Birləşmiş İxtisaslaşmış Elmi Şurasında “Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf yolları” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi alıb.

1997-ci ildən Azərbaycan dilçiliyi kafedrası üzrə professordur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür.

1992-ci ildə Kırım Mədəniyyət Fondunun Bəkir Çobanzadə adına mükafatının ilk laureatıdır.

Azərbaycan Dillər Universiteti Azərbaycan Dilçiliyi kafedrasının müdiri, professordur.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, Azərbaycan Milli EA Rəyasət Heyəti yanında Terminologiya Komissiyasının, habelə Dilçilik üzrə Əlaqələndirmə Şurasının üzvüdür. Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan Milli EA Dilçilik üzrə Birgə İxtisaslaşdırılmış Müdafiə Şurasının 7 il üzvü olub. Naxçıvan Dövlət Universitetinin İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının üzvüdür.

Ali məktəblər üçün 6 dərslik, bir çox dərs vəsaiti və proqramın müəllifidir.

Babayev Adil Muhammed oghlu was born in Dirnis village of Ordubad region of Nakhchivan Autonomous Republic on April 28, 1938.

He got his secondary education at Dirnis village school in 1946–1956.

In 1957–1962 he studied at the Philology faculty of Baku State University.

He defended the thesis on “The role of prof. B.V.Chobanzade in the development of Azerbaijan Soviet Linguistics” at Azerbaijan Pedagogical Institute in 1969 and became the candidate of sciences.

In 1996 having defended the thesis “The ways of development of Azerbaijan Linguistics” in joint specialized scientific board of Azerbaijan Academy of Sciences and Ministry of Education and was conferred academic degree the doctor of sciences.

Since 1997 he has been the professor according the chair of Azerbaijan Linguistics.

He is the member of Azerbaijan Writers and Journalists Unions.

He is the first the Crimea Cultural funds prize-winner named after Bakir Chobanzade in 1992.

He is the head of the chair of Azerbaijani Linguistics at Azerbaijan University of Languages, professor.

He is the member of the State Language Commission under the Peresident of the Republic of Azerbaijan, member of the commission of terminology of National Academy of Sciences Presidium, and at the same time the coordination board of linguistics. He has been the member of the Joint Specialized Defense Board of Baku

State University and Azerbaijan National Academy of Sciences for 7 years. He is the member Nakhchivan State University's specialized Thesis Board.

He is the author of 18 textbooks educational supplies and programs.

“XXI əsr Azərbaycan ziyalıları”.
Bakı, 2016, səh.38

Бабаев Адил Мухаммад оглы Действительный член (академик) Европейской академии естественных наук (2020). Род. 28.IV.1938 г. в сел. Дырныс (Ордубадского р-на Азербайджанской республики). Д. филол. н. Профессор. Азербайджанский ученый, лингвист, журналист, писатель-драматург.

В 1957 г. после сельской средней школы, поступил на филологический факультет Бакинского университета, который окончил в 1962 г. Решением ученого совета университета был оставлен в аспирантуре. Как молодой учёный, нашел в себе смелость заняться исследованием жизни и творчества репрессированных ученых, расстрелянных по решению чрезвычайной Тройки. Как первый шаг в исследовании этих ученых, он с большим трудом собирал материалы и изучал жизнь и творчество первого на Востоке доктора филологических наук, профессора, читавшего лекции на 17 языках – Чобанзаде Бекира Вагап оглы. В качестве кандидатской диссертации эту тему защитил в 1969 г. Заведующий кафедрой азербайджанского языка Азербайджанского университета языков.

Он впервые добыл и снял с закрытого фонда материалы Первого Тюркологического съезда, который был историческим событием в жизни всех тюркских народов. Следует отметить, что все

участники съезда были расстреляны большевистским режимом. А.Бабаев нашёл в себе смелость написать две монографии – “Голос единства Тюрксоя” и “Первый тюркологический съезд и тюркология в Азербайджане”, а также многочисленные статьи. Продолжая свои исследования в этой области, он впервые создал монографию “Жертвы репрессии – Азербайджанские Языковеды”. Он, как единственный автор в Азербайджане, написал 7 учебников по разным дисциплинам для вузов.

Член Республиканской писательской организации. Пишет пьесы, поэмы. Член союза журналистов. Член Языковой комиссии при Президенте Азербайджанской Республики (с 2001 г.). Под его руководством были защищены 5 докторских и 25 кандидатских диссертаций. Автор 35 книг и 350 статей по разным темам. Его труды по тюркологии распространены во всем тюркском мире, в том числе высоко оценены в Турции. Академик Международной академии наук исследования тюркского мира (2020). Международная Ататюркская Премия за большие заслуги в области исследования науки и образования (2020). Награждён премией “Золотое перо”, золотой медалью.

*Европейская академия естественных наук.
Биографии, 2021, стр.48*

ADİL MƏHƏMMƏD OĞLU BABAYEV (1938 –)

Filologiya elmləri doktoru, professor Adil Məhəmməd oğlu Babayev 28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olmuşdur. Atası Babayev Məhəmməd Əhməd oğlu 1941-ci ildə Alman–Sovet müharibəsində həlak olmuşdur. 1957-ci ildə ADU-nun Filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1962-ci ildə isə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1962-ci ildən Azərbaycan Dillər Universitetində işləyir. Pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı elmi fəaliyyətini də davam etdirir. 1969-cu ildə “Azərbaycan Sovet dilçiliyinin inkişafında professor Bəkir Çobanzadənin rolu” mövzusunda dissertasiya müdafiə edib filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsini almışdır. Adil Babayev Sovet imperiya rejiminin yeritdiyi repressiya siyasəti nəticəsində fiziki cəhətdən məhv edilmiş Azərbaycan ziyalıları haqqında araşdırma apararaq onların günahsız olduğunu sübut etmiş və bununla bağlı kitablar çap etdirmişdir. Bunlardan biri də Şərqdə dilçilik sahəsində ilk elmlər doktoru olan prof. B.Çobanzadədir. Onun Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında rolu və onun apardığı tədqiqatlar ilk dəfə Adil Babayev tərəfindən təhlil edilmişdir. Onun əlifba, orfoqrafiya, terminologiya sahəsində apardığı tədqiqatlar, gördüyü işlər, dilçiliyin nəzəri problemləri ilə bağlı tədqiqatları alim tərəfindən araşdırılmışdır. Bəkir Çobanzadənin elmi-pedaqoji fəaliyyətini ətraflı araşdırmış, onun haqqında monoqrafiyalar yazmışdır.

Müəllifin qeyd etdiyi kimi, Bəkir Çobanzadə hər bir əsərində yeni bir müddəa irəli sürməyə çalışmışdır. Alimin 1924-cü ildə Bakıda nəşr edilən “Türk-tatar lisaniyyətinə mədxəl” adlı kitabı ozamankı dilçiliyimizin manifesti sayıla bilər. Bu əsərlə o, nəinki Azərbaycanda, ümumiyyətlə, Türk dünyasında ümumi dilçiliyin əsasını qoydu. Bundan əlavə, ozamankı Azərbaycan dilçiliyinin nailiyyətlərindən olan “Türk dili və ədəbiyyatının tədrisi üsulu” (1926–1927), “Türk-tatar dialektolojisi” (1927), “Türk dili” (1929), “Türkqrameri” (1929–1930) və s. göstərmək olar. Bəkir Çobanzadənin Qurultayda iki məruzə ilə çıxış etməsi, (“Türk dillərinin yaxın qohumluğu”, “Elmi terminologiyanın sistemi haqqında”) və bu məruzələrin elmi dəyəri təhlil olunmuşdur. O da qeyd edilir ki, türkologiyada ilk dəfə Mahmud Kaşqaridən dərin elmi söhbət açan B.Çobanzadə “Divan”ın müddəa və faktlarından çıxış edərək, həmin dövrdən müasir zamanımıza qədər, ədəbi dil təzahürlərindən bugünkü canlı dialekt və şivələrə qədər türklərin yaxınlığından, türkcələrdə anlaşmanın olmasından və bu yaxınlıq və anlaşmanın tarixi şərtlərini və qanunauyğunluğunu araşdırmışdır. Türkologiyada ümumtürk dili məsələsində xüsusi bir Bəkir Çobanzadə mexanizmi, qurultaydakı ikinci məruzədə qaldırılan bir neçə problemlər şərh olunmuşdur. Ümumtürk və ortaq türk ədəbi dili ideyası və onun həyata keçirilməsi yolları ilk dəfə tədqiq olunmuşdur. Adil Babayev 1974-cü ildə dosent elmi adını almışdır. 1996-cı ildə “Azərbaycan dilçiliyinin inkişafı yolları” mövzusunda dissertasiya müdafiə etmiş və

filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsinə almışdır. Tədqiqatda ilk dəfə Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf tarixi təhlil olunmuşdur. 1997-ci ildə professor elmi adını almışdır. Azərbaycan Dillər Universitetində baş müəllim, dosent vəzifələrində işləmiş, hazırda isə Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdürüdür. O, Dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində tədqiqatlar aparır. XX əsrin böyük türkoloqu, Şərqdə ilk türk elmlər doktoru Bəkir Çobanzadənin həyat və fəaliyyətini ilk dəfə araşdırmış, onun Türkoloji Qurultayın keçirilməsində rolunu işıqlandıran monoqrafiya yazmışdır. 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayı ilk tədqiq edən alim kimi həmin qurultayın stenoqramını qapalı fondan tapıb çıxararaq nəşr etdirmişdir. 2006-cı ildə Türkoloji Qurultayın 80 illiyi ilə bağlı keçirilən Uluslararası konfransla bağlı “Türksoyun birlik səsi” adlı monoqrafiya yazmış və monoqrafiya konfrans iştirakçılarında rəsmi sənəd kimi paylanmışdır.

Adil Babayevin 2015-ci ildə Azərbaycan (Bakı, “Mütərcim”, 2015) iki cildlik əsəri nəşr olunmuşdur. Bu əsərdə Azərbaycan dilçiliyinin tarixi sistemli şəkildə öyrənilmişdir. Tədqiqatda dilçiliyin tarixi müəyyən dövrlərə bölünmüş və həmin dövrlərdə tədqiq olunan əsərlər araşdırılmışdır. Araşdırılma aparılan zaman Azərbaycan dilçiliyinin inkişaf mənzərəsi nəzərə alınaraq müxtəlif qruplara ayrılmışdır. İranda Azərbaycan dili və dilçiliyi adlanan hissədə orada yaşayan dilçilərin, dilin qrammatik quruluşu haqqında fikirləri və onların yazdığı

əsərlər, eyni zamanda Cənubi Azərbaycanda qələmə alınmış tədqiqat əsərləri nəzərdən keçirilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, Cənubi Azərbaycan türklərin ana vətənidir və onların dilinə, tarixinə, adət-ənənəsinə, mədəniyyətinə şovinist münasibətlər olsa da öz dillərini qoruyub saxlamış və onu inkişaf etdirmişdir. Gürcüstanda Azərbaycan dili və dilçiliyi hissəsində XIX əsrdə Zaqafqaziyada Azərbaycan dili mədəni dil olmuşdur və bu dövrdə Azərbaycan dili və dilçiliyi intensiv şəkildə inkişaf etmişdir. Tiflis Zaqafqaziyanın əsas quberniyasının mədəniyyət mərkəzi olduğu üçün qonşu xalqların ziyalıları burada toplaşmışdır. Tiflisdə yaranmış ziyalı mühiti bir çox Azərbaycanlı ziyalıların yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Bu nəzərə alınaraq Tiflis mühitində yaşamış və yaratmış alimlərin əsərləri tədqiqat obyektinə olmuşdur. Ermənistanda Azərbaycan dilçiliyi hissəsində Ermənistanda Azərbaycan dil və dilçilik probleminin tarixi iki şəkildə dövrləşdirilmişdir: Ta qədim zamanlardan Sovet hakimiyyətinə qədərki dövr; 1920-1953-cü ilə qədərki dövr. Bu illərdə Azərbaycan dilinin erməni dilinə təsiri və bununla bağlı yazılmış tədqiqat əsərlərində dilin mahiyyəti, dilin mənşəyi, fonetika, üslubiyyət, leksika və morfolojiya ilə bağlı yazılmış əsərlər təhlil edilmişdir. Əsərdə qeyd edilir ki, Dərbənd bölgəsi tarixən Azərbaycan torpağı olmuşdur. İndi də Azərbaycan dilinin ana dili olaraq işlədilən kəndlərin əhalisi onu qoruyub saxlayır. Eyni zamanda qeyd edilir ki, 1923–1926-cı illərdə Dağıstan MSSR-nin dövlət dili Azərbaycan dili olmuşdur və Azərbaycan dili orta

məktəblərdə tədris edilmişdir. Bu nəzərə alınaraq tədqiqatda Dağıstanda Azərbaycan dilinin bir çox problemləri araşdırılmışdır. Xüsusən qeyd edilmişdir ki, Dağıstanda Azərbaycan dili Dağıstan qrupu dillərinin əhatəsindədir. Buna görə də bir sıra fonetik dil xüsusiyyətləri Azərbaycan dilinin başqa dialektlərində də mövcuddur. Dilçiliyin müxtəlif sahələri ilə bağlı 20 kitabın, 250-yə qədər məqalənin müəllifidir. Alimin “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Bakı, BDU nəşriyyatı, 1996), “Azərbaycan dilinin funksional üsulları” (Bakı, “İşıq”, 1998) “Dilçiliyə giriş” (Bakı, “Mütərcim”, 2002), “Türklərin birlik səsi” (Bakı, “Təhsil”, 2006) Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Bakı, “Mütərcim”, 2015, I, II c.), “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” (Bakı, “Elm”, 2016) əsərləri dilçiliyin ən aktual problemlərinə həsr olunmuşdur. Bununla yanaşı ali məktəblər üzrə 6 dərsliyin müəllifidir. “Azərbaycan dili” (Bakı, “Nurlan”, 2007), “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” (Bakı, “Təhsil”, 2007) dərsliyi ali məktəblərdə bu sahələrlə bağlı ən sanballı dərsliklərdən hesab olunur. Elmi, pedaqoji əsərləri ilə yanaşı bədii əsərləri də onun yaradıcılığının əsas istiqamətlərindəndir. 1989-cu ildə “Sarı Gəlin”, “O qızı hər gün görürsən” pyesi, 2008-ci ildə “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. “Apardı sellər Saranı” müəllifin ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılanan son pyesidir. “Apardı sellər Saranı” pyesi 1918-ci ildə Naxçıvanı Andranik qoşunlarının qırğınından xilas etməsinə həsr edilmişdir.

Vətənpərvər alim ümummilli liderimiz H.Əliyevin yenidən vəzifəyə qayıdaraq vətənimizi parçalanmaqdan, dövlətçiliyimizi dağılmaqdan, xalqımızı məğlubiyyətdən xilas etməsi haqqında “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyesini yazmışdır. Heydər Əliyev şəxsiyyəti, bu dahi şəxsiyyətin qlobal fəaliyyəti haqqında 14 məqalə və bir kitab nəşr etdirmişdir. Prof. N.M.Xudiyevin ümummilli liderimiz H.Ə.Əliyevin siyasi fəaliyyəti haqqında yazdığı “Fenomen” (2000) və möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin siyasi fəaliyyətindən bəhs edən “Sabaha inamla” (2002) kitablarının elmi redaktoru olmuşdur. Azərbaycan dilçiliyinin ən aktual problemləri ilə bağlı tədqiqatlar aparmışdır. Adil Babayev 2014-cü ildə Milli EA Rəyasət Heyəti nəzdində Orfoqrafiya və Terminologiya Komissiyasına, 2016-cı ildə Dövlət Dil Komissiyasına üzv seçilmişdir. AMEA və Təhsil Nazirliyinin İxtisaslaşdırılmış Dissertasiya Şurasının, Naxçıvan Dövlət Universitetinin Dissertasiya Şurasının və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Ekspert Şurasının üzvü olmuşdur. Elmi kadrların hazırlanmasında alim fəal iştirak etmişdir. Onun rəhbərliyi ilə 17 elmlər namizədi, 5 elmlər doktoru müdafiə etmişdir. Respublika Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Adil Babayev Azərbaycanın görkəmli türkoloqlarından biri kimi xarici ölkələrdə, o cümlədən Türkiyədə keçirilən beynəlxalq konfrans və simpoziumlarda maraqlı məruzələrlə çıxış etmişdir. 2013-cü ildə Əskişəhərdə keçirilmiş Uluslararası Simpoziumda oturma başkanı olmuşdur. 2016-cı ildə

həmin qurultayın 90 illiyi ilə bağlı “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” adlı monoqrafiya yazmışdır. “Türkologiyaya giriş” və “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” fənlərindən dərs deyir. 2006-cı illərdə BDU-nun “Dədə Qorqud” ETL-in baş elmi işçisidir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin, Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dil Komissiyasının, AMEA Orfoqrafiya Komissiyasının üzvüdür. Alimin əməyi yüksək qiymətləndirilmişdir. 2005-ci ildə XXI əsr Beynəlxalq Vektor Cəmiyyəti tərəfindən “Beynəlxalq ziyalı”, 2008-ci ildə “Qızıl qələm” media mükafatına, 2008-ci ildə Azərbaycanın qabaqcıl təhsil işçisi adına layiq görülmüşdür. Adil Babayevin elmi yaradıcılığı xarici ölkələrdə də dəyərləndirilmişdir. 1993-cü ildə Krim Mədəniyyət Fondu tərəfindən “Bəkir Çobanzadə” mükafatına, Almaniyada Lebnis adına Akademiyanın diplomuna, 2020-ci ildə Beynəlxalq Atatürk mükafatına və Türk Dünyası Araşdırmaları Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir. 2017-ci ildən Azərbaycan Dillər Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdürüdür.

Sayılı SADIQOVA

“Azərbaycan dilçiliyi simalarda”.

Bakı, “Apostrof”, 2021, səh.546–550

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİ VƏ MİLLİ TƏƏSSÜBKEŞLİK YOLUNDA ADİL BABAYEV QƏTİYYƏTİ

İnsanlar yarandığı bir gündən bəşəri sivilizasiyalara diqqət etdikdə insanların dünyanı dərkdə müxtəlif düşüm tərzlərinə sahib olduğunu, hər kəsin öz düşüncəsi, öz əməlləri və bəşəri mühitdə tutduğu yolla özünün “bəxt”, “tale”, “qismət” deyilən haqqına qovuşduğunu görürük. Təbii ki, hər kəs bütün bunları öz əməlləri, düşüncə tərzii ictimaiyyətdəki hərəkətləri ilə qazanır. Bəşəri sivilizasiyada ilkin ünsiyyət vasitəsi olan dil də etnik qruplardan başlayaraq, xalq şəklinə düşənə qədər tarixi minilliklərin siyasi proseslərini adlamış, bu siyasi proseslərdə “Ana dili” kimi formalaşmışdır. Azərbaycan xalqının elmi mühiti, eləcə də milli mədəniyyəti də qədim tarixi minilliklərin siyasi prosesi olmaqla, dövrümüzə müxtəlif elmi istiqamətlərdən, mədəniyyətin formalaşması dövrlərindən gəlib çatmaqla bərabər, Azərbaycan xalqının dili, dilçilik baxışları və mədəniyyəti də qədim tarixi proseslərin yolçusu olaraq günümüzdə qədər gəlmişdir. Tarix boyu ziyalılarımız bu dilin yaşaması, dövlət dili səviyyəsinə yüksəlməsi üçün az qala bir ömrü mücadilə etmiş, onun saflığı, əbədiyaşarlığı üçün səy göstərmişlər.

Bu proseslərdə biz təkcə dilimizinn tədqiqində Bəkir Çobanzadə, Vəli Xülüflu, son dövrlər Ə.Dəmirçizadə, N.Məmmədov, A.Axundov, A.Qurbanov, T.Hacıyev kimi alimlərimizlə qarşılaşırıq ki, Ana dilimizin təkmilləşməsində bunların böyük xidmətləri olmuşdur. Bu cür görkəmli dilçi-

alimlərdən biri də Adil Babayev olmaqla Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında özünəməxsus ayrıca bir yer almış, qədim dövrlərdən başlayaraq günümüzədək onun problem və yüksək ifadəliliyinə öz dərsliklərində aydınlıq gətirmiş, Azərbaycan dilçiliyinə öz töhfələrini vermişdir.

28 aprel 1938-ci ildə Naxçıvan MSSR-nin Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olmuş Adil Məhəmməd oğlu Babayev 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, 1969 və 1996-cı illər filologiya üzrə namizədlik və doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmişdir. O dövrdən həmin universitetdə dilçilik kafedrasının müdiri fəaliyyətini davam etdirməkdədir. Bu istiqamətdə tədqiqatlara başladığı müddət ərzində A.Babayev Azərbaycan dilçiliyi ilə bağlı tədqiqatlarla bərabər istər ədəbiyyatşünaslıq, istər jurnalistika, istərsə də bədii yaradıcılıqla da məşğul olmuş, tərtib etdiyi dilçiliklə bağlı əsərləri əsasən Azərbaycan universitet və institutlarında dərslik kimi istifadə olunmaqdadır. Xüsusi olaraq qeyd edək ki, müəllifin yaradıcılığında ədəbiyyatşünaslıq, jurnalistika, habelə bədii yaradıcılığın müxtəlif istiqamətləri – elmi və bədii nümunələri özündə əks etdirmişdir və bu gün də əks etdirməkdədir. Burada A.Babayev istər dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq, istərsə də digər sahələrə əsasən milli vətəndaşlıq və əsl insanlıq mövqeyindən yanaşmaqla, dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq, dilimizin tarixi, qədimliyi və dünya dövlətlərində tanınması istiqamətində yeni elmi nəticələr ortaya qoymuşdur. Ağır zəhmətinin bəhrəsi olan təkcə ali məktəblər üzrə nəşr etdirdiyi 10 dərslikdə

dilçiliyimizlə bağlı yeni elmi fikirlər və əsaslı elmi nəticələrlə o, özünə bu elmi istiqamətdə layiqli yer tutmuşdur. Bu görkəmli elm adamı dilçilik yonündən istər ali təhsil məktəbləri və dilçilik elmimiz üçün, istərsə də xarci tələbələrə Azərbaycan dilinin tədrisi üçün qiymətli elmi əsələrlə özünü tanıtmışdır. 1992-ci ildə 504 səhifəlik “Dilçiliyə giriş” (Dərslik) kitabını yazmış, 1996-cı ildə isə dil tariximizlə bağlı 276 səhifəlik “Dilçiliyin tarixi” kitabını Azərbaycan universitet və institutlarına təqdim etmişdir. Aramsız tədqiqatla məşğul olan, bu istiqamədə özünə layiqli yer tutan bu görkəmli alim, ali məktəblər üçün xüsusi elmi əhəmiyyət daşıyan “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” kitabına da yeni əlavələr etməklə, 2015-ci ildə 322 səhifəlik yenidən işlənmiş I cild dərslik kitabını da nəşr etdirmişdir. Bu tədqiqatların davamı olaraq A.Babayev ümumilikdə əsl türkoloq mövqeyindən tədqiqata yanaşmaqla, dilçilik istiqamətində 2015-ci ildə 336 səhifəlik yeni nəşr olunan II cild “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (Qonşu ölkələrdə Azərbaycan dili və dilçiliyi)” dərsliyini də ortaya qoymuşdur ki, bu dilimizin yayım arealını özündə cəmləşdirməklə hansı ölkələrin dilimizə və dilçiliyimizə olan marağını da özündə əks etdirir ki, bu da onu millətində, dilinə bağlılığının təcəssümü idi.

Xüsusi olaraq qeyd edək ki, zaman keçdikcə, tədqiqat zamanı dilçilikdən əldə olunmuş yeni elmi nəticələr əlavə olunmaqla bu dilçi-alim, 2017-ci ildə 536 səhifəlik “Dilçiliyə giriş” kitabını yeni elmi əlavələr və təhlil, tədris düzəlişlərlə yenidən nəşr etdirib, bu dərslik kitabını da elmi bazalara, əsasən ali məktəblərə vermişdir. Bu mövqedən

dilimizə yanaşan A.Babayevin 2015- ci ildə nəşr olunmuş 572 səhifəlik “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” kitabını da sifarişlə 2017-ci ildə yenidən nəşr etdirib, ali təhsil ocaqlarına verimişdir ki, hər iki elmi əsər Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 2008-ci il 46 sayılı, 2015-ci il 886 sayılı əmrləri ilə nəşr olunmuşdur.

Biz bu görkəmli alimin yaradıcılığına diqqət etsək, burada dilçilik və onun tarixi ilə bağlı əsərlərlə bərabər, sovetlər dövründə türkçülüyə, onu ortaya qoymuş ziyalılarımıza istiqamətlənmiş soyqırımların da A.Babayevin diqqətindən yayınmadığını görürük və onun nəşrlərinin mahiyyətində istər milli düşüm tərz, istərsə də vətənə, onun dilinə olan məhəbbət də əsaslı tədqiqat obyektini kimi yer almışdır.

Ümumilikdə diqqət etdikdə, Adil Babayevin istər dilçilik, istərsə bədii yaradıcılıq istiqamətində indiyədək 20 kitabı, 24 proqramı, 200-ə qədər müxtəlif xarakterli məqalələri çap olunmuşdur. Elmi dərəcələrə sahib olduqdan sonra görkəmli dilçi-alim 12 nəfər elmlər namizədinin elmi rəhbəri, 4 nəfər elmlər doktorunun məsləhətçisi, 40 nəfərin rəsmi opponenti olmuşdur. Bu dövrdə dilçilik elminə yeni gələn gənc tədqiqatçılar onun verdiyi elmi istiqamətlərdən bəhrələnməklə dilçiliyə dair yeni elmi nəticələr ortaya qoymuşlar ki, bu birbaşa Adil Babayevin səyi, ağır zəhməti və milli təəssübkeşliyinin nəticələri kimi özünü göstərir.

Onun bütün bu yaradıcılığına diqqət etdikdə, təbii ki, nəşr olunmuş istər elmi, istərsə də bədii yaradıcılığa dair ətraflı tədqiqat aparmaq bir qədər vaxt tələb edir. Ona görə də biz bu məqalədə onun yalnız dilçiliklə və rus siyasəti ilə

ziyalılarımıza qarşı tətbiq edilmiş soyqırımlar və repressiyalarla bağlı əsərlərinə qısaca nəzər salıb, bunların hansı səviyyədə elmi əhəmiyyət daşıdığını və buradakı milli mövqeyi oxucuların diqqətinə çatdırmaq istədik.

İlk olaraq sovetlər rejiminin mənğənəsindən çıxdıqdan sonra dilimiz istiqmətində müstəqillik dövrü görkəmli dilçilimin apardığı elmi çalışmalara diqqət etmək istədik. Qeyd edək ki, onun 1992-ci ildən başlayaraq dilçiliklə bağlı yazdığı “Dilçiliyə giriş” dərslik kitabı sovetlər siyasətindən kənar, milli kökə bağlı dərslik olmaqla fərqlənirdi. Bu kitabda milli dilçilik elmi və onun müxtəlif fonetik, leksik, qrammatik problemləri, dilçilik elminin yaranması tarixinə baxış, onun inkişafı, dilin ümumilikdə cəmiyyətdəki rolu işıqlandırılaraq, geniş təhlil olunurdu. Burada fonetikadakı sait, samit, onların ön, arxa sırası, burun sonor samitləri, kar və cingiltili formaları ayrı-ayrılıqda elmi baxımdan izah edilərək, nümunələr əsasında təsdiq edilmişdir. Leksikologiyanın əsas məsələləri də dərslikdə geniş şərh edilməklə, tələbələri bu istiqamətdə bilgiləndirirdi. Kitabda həm də qrammatika, qrammatikanın quruluş formaları, qrammatik mənə və onun ifadə vasitələri xüsusi nümunələrlə tələbələrə çatdırılmaqla onların fərqli mənə çalarlarından bəhs edilirdi ki, bu Azərbaycan dilimizin təkcə öz millətimize deyil, həm də əcnəbi tələbələrə tanıtımının bariz nümunəsi idi. Təbii ki, əcnəbi tələbələr də tədris müddətində bu dili öyrənmək məcburiyyətində idi ki, bu da xarici dövlətlərə dilimizin yayılmasına bir vasitə idi.

Qeyd edək ki, müstəqillik əldə edildikdən sonra ilk dəfə olaraq “Dilçiliyə giriş” dərslik şəkilində təqdim olunurdu.

Əgər mənbələrə diqqət etsək, sovetlər dövrü xeyli dilçi-
alimlərin repressiyaların qurbanı olduğundan sonra onların
dilçiliyə dair kitabları tədrisdən uzaqlaşdırılmış, bu kitablara
qadağa qoyulmuşdur ki, görkəmli alimin bu dərsliyində o
siyasi məsələlər də oxuculara çatdırılırdı. A.Babayevin bu
kitabı ilk Azərbaycan dilçiliyinin ayrı-ayrı sahələrinə
aydınlıq gətirən, milli yöndən tərtib olunmuş kitab idi. Bu
kitab ali məktəblər üçün nəzərdə tutulmaqla, Azərbaycanın
bütün institut və universitetlərində dilçilik yönündən istifadə
olunurdu. Burada dilçilik problemlərini geniş şəkildə əks
etdirən 7 fəslə özündə birləşdirirdi və ali təhsil məktəbləri
üçün nəzərdə tutulan bu dərslik o dövr Azərbaycan Pedaqoji
Xarici Dillər İnstitutu tərəfindən dərslik kimi çapa
göndərilmişdir. Biz bu kitabın həm dilçiliyimizlə bağlı elmi
yöndən, həm də müəllifin dilçiliklə yanaşı, buradakı milli
təəssübkeşlik baxışlarından qısaca bəhs etmək istərdik.

Kitabın I fəslində dilçilik elminin müxtəlif problemləri
yer almaqla dilçiliyin obyektini, elmi problemi, vəzifələri və
digər elmlərlə əlaqəsi, ədəbiyyatşünaslıq, tarix, məntiq və
psixologiya ilə əlaqələri elmi faktlarla əsaslandırılmışdır.
Burada dəqiq elmlərdə dilçiliyin rolu, metod formaları
lingvistikası, dilçilik sahələri, bölmə və şöbələri dilçilik
yönündən tam olaraq izah edilmişdir. Bütün bu ətraflı
izahlar və göstərilən nümunələr əsl dərs vəsaiti kimi
universitetlərdə qəbul olunmuşdur. Buradakı dil və tarixi
faktlar isə artıq dilimizin mükəmməlliyini və tarixi
qədimliyini ortaya çıxarırdı.

Kitabın II fəslində Çin, Hind, Roma, Ərəb, Türk,
Azərbaycan dilçiliyi və türkologiya sahələri və müasir

dünya dilçiliyi müəyən istiqamətlərdən geniş təhlil edilmiş, onların dilçiliyə baxış formaları xeyli sayda müəlliflərin əsərlərindən gətirilmiş sitatlarla əsaslandırılmışdır. **Kitabın III-IV fəsilərində** isə, dilin cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı onun mahiyyəti cəmiyyətdə rolu, quruluşu, dildə nitq və təfəkkür, bu istiqamətlərdəki nəzəriyyələr və mərhələlər xüsusi ardıcılıqla oxucu kütləsinə çatdırılmışdır. Burada dilin fonetikasını, nitq cihazını, danışmaq səsləri və onların funksiyaları, növləri, əlamətləri, eləcə də heca, vurğu, yazı formaları əlifba yazıları, Azərbaycan yazıları və orfoqrafiya, stenoqrafiya kimi dil problemləri nümunələrlə izah edilmiş, dilin hansı səviyyədə hansı rol oynadığı da elmi baxımdan əsaslandırılmışdır.

Kitabın “Leksikologiya”, “Qrammatika” başlıqlı V-VI fəsilərində də görkəmli dilçi-alim Adil Babayev onların bölmələri və sözün məna tiplərinin geniş izahını vermişdir. Burada ardıcıl olaraq neologizm, arxaizm, dilin lüğət fondu, alınma sözlər, ümumilikdə sözlərin metafora, metanomiya, omonim, sinonim, antonim, evfemizm, vulqarizm və s. bölmələri tam aydın şəkildə oxucu və tələbələrə çatdırılır ki, bu da müəllifin ağır zəhmət tələb edən əməyin bariz nümunələri idi. Bununla bərabər, əcnəbi müəlliflərə dilçiliklə bağlı istinadlar, təbii ki, onların da dilimizə marağının artmasına səbəb olurdu ki, bu da Azərbaycan dilinin bu ölkələrdə gec-tez tanınmasına yol açmışdı.

Biz dərslərin VI fəsinə diqqət etdikdə, burada qrammatikanın bütün sahələri geniş araşdırılmaqla, “Morfologiya” və “Sintaksis” başlıqlarını əhatə edən 35 yarım-fəsildə bu dil formaları tam olaraq tədqiq edilməklə,

yeni elmi nəticələrin ortaya qoyulduğunun şahidi oluruq. Kitabın son VII fəslində isə Hind-Avropa, Sami, Qafqaz, Hami, Fin-Uqor, Türk, Tunqus-Mancur kimi 25 dil quruluşlarının ayrı-ayrılıqda izahları verilməklə, göstərilən nümunələr əsasında onların quruluş və ifadə formalarının müxtəlifliyi oxucu kütləsinə çatdırılmışdır (1, s. 6–69, 80–150, 165–225, 258–330, 375–430, 439–485). Bütün bu dillərdə cümlə quruluşları, sözlərin ifadə formalarının verilməsi təbii ki, hərtərəfli bilik tələb edir və bu görkəmli alimin öz millətinin övladlarına olan sevgisinin, onlara lazımı elmi aşılması niyyətinin danılmaz sübutları idi!..

Bunun davamı olaraq A.Babayevin 1996-cı ildə Bakı Universitetinin nəşriyyatında çapdan çıxan “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” adlı 4 fəsildən ibarət dərs vəsaiti də dilçiliyin və dilimizin tarixinə, bu istiqamətdə Nizami, Füzuli, Nəsimi kimi dünyaşöhrətli şairlərimizin dil haqqındakı fikirlərinə aydınlıq gətirən əsl dərs vəsaitlərindən biridir. Burada orta əsr türkologiyası, Azərbaycan dilçilərinin ərəb və fars dilçiliyindəki yerinə müəllif tam aydınlıq gətirir. II fəsildə isə XIX-XX əsrlər Azərbaycan dilçiliyində A.Bakıxanov, fars dilçiliyini ortaya qoyan Azərbaycan dilçiləri Əbdülkərim İrəvani Təbrizi və Səfərəlibəy Vəlibəyovun dilçilik yönlü fikirlərinə aydınlıq gətirilir. Burada həm də Rusiyada yaşayan Azərbaycan dilçiləri Mirzə Cəfər Topçubaşov, Mirzə Cəfər Rzayev, Mirzə Abdulla Qafarov, Mirzə Kazımbəy Abdinov, Mirzə Kazımbəyovun fars dilçiliyinin inkişafına göstərdiyi xidmətlərdən geniş bəhs olunur. Kitabda adı keçən alimlərin

fars dili istiqamətindəki yaradıcılıqları, yazdıqları əsərlərin adları geniş izah olunur və gərəkli elmi faktlar göstərilir.

Kitabın “XIX-XX əsrlər Azərbaycan dilinə aid yazılmış dərsliklər” adlı başlığında Azərbaycan dilinin keçdiyi tarixi inkişaf yoluna ayrıca diqqət yetirilmişdir. Burada dilçi-alimlərimizin dilimizin yaranma dövrünə baxışları, ifadə imkanları və dilçiliyimizin meydana gəlməsi məsələləri geniş şəkildə izah edilmişdir. Başlıqda dil tariximizin ayrı-ayrı mərhələləri də dərslikdə yer almaqla bərabər onun ümumdünya dilçilik tarixindəki yeri də ayrılıqda izah olunmuşdur ki, bu artıq dilimizin xarici dövlətlərin marağına çevrildiyini, Azərbaycanın sivil bir xalq kimi tanınmasını göstərirdi.

Burada F.Əfşarın, S.M.Qənizadənin, N.Nərimanovun, M.Axundzadə və Q.Rəşadın “Fənni-sərfi-türki”, “Azərbaycan türk dilinin qrammatikası”, “Türk- Azərbaycan dilinin müxtəsər sərf-nəhvi”, “Rəhbəri-sərf” kimi əsərləri geniş təhlil edilmiş, Azərbaycan dilçiliyi ilə bağlı gərəkli elmi fikirlər irəli sürülmüşdür. Dərslikdə bununla yanaşı dilimizin saflığı və alınma sözlərə münasibət, dilimizə dair leksografik əsərlər, o cümlədən də M.F.Axundovun əlifba ideyası kimi əsərləri və onun ardıcıllarının dilimiz haqqındakı fikirləri geniş təhlil edilmişdir. Dərsliyin sonuncu III fəslində isə, B.Cobanzadə, M.Şirəliyevin dilçiliyimizə dair elmi fikirləri, əlifba məsələləri, son dövr Azərbaycan dilinin nəzəri problemləri olan fonetika bölümü, leksikologiya, etimologiya, toponimika, morfologiya kimi problematik məsələlər geniş araşdırılmışdır. Burada M.Hüseynzadə və Ə.Dəmirçizadənin də sintaksis və

üslubiyyata dair fikiləri, riyazi dilçilik məsələləri, türkologiya, şərqşünaslıq, Şərq, Slavyan, German, Romanşünaslıq kimi bölmələr və Azərbaycanda ümumi dilçilik kimi problemlər üzərində geniş təhlillər aparılmışdır (2, s. 12–59, 64–100, 107–133, 141 və s.). Burada görkəmli Azərbaycan filosofu Şəms Təbrizinin bir fikri yada düşür. Onun yazılarında: “Daha çox tədqiq edən daha çox təqlid edər”, ifadəsi ilə qarşılaşırıq (11).

Əgər göstərilən bütün mənbə nümunələrinə diqqət etsək, yüzlərlə bu mənbələrin ayrı-ayrılıqda müqayisəli təhlili ağır bir zəhmətin nəticəsi olaraq ortaya çıxır ki, bütün bunlar Adil Babayevin Şəms Təbrizinin dediyi kimi, geniş tədqiqat və təhlilinin nəticəsidir ki, onun bu zəhməti öz ixtisası ilə yanaşı, milli düşüncə tərzini və milli dilçiliyimizə olan sonsuz elmi istəyinin nəticəsi kimi özünü göstərir.

Təbii ki, zaman keçdikcə tədrisdə dilimizlə bağlı yeni problemlər ortaya çıxır və bunların aradan qaldırılması, dərsliklərə yeni versiyaların əlavə edilməsi kimi zərurətlər yaranır. Bu amillər də yeni nəşrlər tələb edir ki, A. Babayevin 2017-ci ildə yenidən nəşr olunan “Dilçiliyə giriş” dərs vəsaiti təbii ki, zərurətdən irəli gəlmişdir. Göstərilən yeni nəşr, tələbələrin bu elmi istiqamətdəki ehtiyacını ödəmək baxımından Azərbaycan Dillər Universitetinin sifarişli ilə çap olunmuşdur. Xüsusi olaraq qeyd edək ki, yeni nəşr olunan bu dərslik əvvəlkilərdən fərqlənməklə, xeyli yeni elmi faktları özündə əks etdirir və dünya təhsil sisteminin tələblərinə tam cavab verir. Kitabın 7 fəsildən ibarət olması isə dilimizdə ortaya çıxan yeni elmi istiqamətlərin və problemlərin izahı baxımından dilimizin

getdikcə elmi dirçəlişinin təkzibolunmaz faktları kimi özünü təqdim edir.

Kitabın “Dilçilik elmi və onun müxtəlif problemləri” adlı I fəslində dilçiliyə elmsünaslıq prizması yönündən yanaşılmaqla, burada müasir elmlərin inkişafı ilə bağlı elmsünaslığın da meydana gəlməsi bunun ictimai şüur forması olmaqla, biliklər sistemindən ayrılan ayrıca elm olduğu xüsusi vurğulanır. Dərslərdə hər biliklər sisteminin elm olmadığı, biliklərin daxili əlaqəsi və inkişaf qanununun yoxluğu, özünün inkişaf qanunlarına malik olan müəyyən biliklər sisteminin elm olduğu kimi məsələləri geniş şəkildə bu istiqamətdən göstərilmiş nümunələr əsasında geniş şəkildə təhlil edilir.

Müəllif, bu tərifi də cəmiyyət üçün çox lazım olan pedaqogika və tibb elmlərini elm çərçivəsindən kənar qoyduğunu, elmin cəmiyyətdə yaranıb, ona xidmət etdiyini dilçiliyin öz qanunauyğunluğunun əsasında inkişaf etməklə, ən qədim elmlərdən biri kimi, cəmiyyətin ən böyük nailiyyəti olub dillərin keçmiş, indiki və gələcək problemlərini öyrənməsi məsələlərinə toxunur. Burada dilçiliyin qanunları ümumiləşdirməsinin, ədəbi dil normalarını müəyyənləşdirməsinin cəmiyyətə xidmət etdiyi digər elmlərin nailiyyətlərindən bəhrələnməsi kimi amillər önə çəkilir.

Bu fəsildə dilçilik elminin obyekt və predmeti, elmlər sistemində onun yeri və başqa elmlərlə yanaşı, ədəbiyyatşünaslıq, tarix, məntiq, psixologiya, fəlsəfə və digər elmlər ilə də əlaqələri geniş təhlil olunur. Elmin cəmiyyətdə yaranması, onun maddi və mənəvi inkişafı,

dəqiq elmlərin cəmiyyətin maddi inkişafına, humanitar elmlərin isə mənəvi inkişafına köməyi geniş izah olunur. Bu baxımdan da dilçiliyin ən qədim elmlərdən biri kimi, bu gün də cəmiyyətin ən böyük nailiyyəti olan dünya dillərini, onların keçmiş, indiki və gələcək problemlərini öyrəndiyi xüsusi qeyd edilir. Müəllif, bu basıqlarda müasir dilçiliyin bir elm kimi inkişafını təmin edən birinci cəhəti kimi ondakı daxili inkişaf qanunlarından bəhs etməklə, başqa, konkret predmetə malik olduğunu da göstərir.

Bu başlıqlarda ilkin inkişafda elmlərin ümumi obyektə birləşdiyi; özünü diferensiallaşdıraraq başqalarından fərqləndiyi, onun öz predmetini seçməsi ilə şərtləndiyi, hər bir elmin bir konkret predmeti olması məsələlərinə aydınlıq gətirilir. A.Babayev dövrümüzə qədər Azərbaycan dilçiliyində bu məsələlərin yer almadığını və düzgün izah edilmədiyini, N.Məmmədov və A.Axundovun “Dilçiliyə giriş” kitabında obyekt və predmet sözünün adının çəkilmədiyini, A.M.Qurbanovun “Ümumi dilçilik” əsərində də predmetdən danışılmadığını qeyd edib, yalnız dilçiliyin obyektinin dil olduğu göstərildiyini yazır. Bu fəsildə müəllif həm də bu elmi birləşdirən birinci əlamətin söz olduğunu, dilçiliyin ədəbiyyatşünaslığın xammalı olub, onun işlədilməsində, ünsiyyət prosesindəki rolunda və s. bu kimi müştərək problemlərdə bu iki elmin sıx əlaqəsini göstərir.

Biz bu istiqamətdə A.M.Qurbanovun “Ümumi dilçilik” əsərinə diqqət etdikdə burada dilçiliyin inkişafı, sahələri, şöbələri, onun mahiyyəti kimi başlıqlarla qarşılaşırıq. Burada dilçiliyə dair elmi əhəmiyyətli fikirlər olsa da, **obyekt** və

predmet məsələləri izah olunmur (8, s. 16–71,109–116,118–157 və s.). Eyni hal N.Məmmədov və A.Axundovun “Dilçiliyə giriş” əsərində obyekt və predmetə dair onun bölmələrini əks etdirən dilçilikdə yerini təsdiq edən hər hansı bir bölmə və ya başlığa rast gəlmirik (9, s.18–19, 43–56.). Ola bilsin ki, sovetlər dövründə hər hansı milli yönlü baxışlara sədd qoyulduğundan biz bu əsərlərdə A.Babəyevin dilçiliyindəki genişliyə təsadüf etmirik.

Bununla bərabər, görkəmli alim tarix elmi ilə dilçiliyi yaxınlaşdıran əlamətləri də qeyd edərək, dilin nə zaman, hansı şəraitdə, niyə yaranmasını etnoqrafiyanın, arxeologiyanın, məntiqin və tarixin köməyi ilə müəyyənləşdirmək olduğunu yazır. O, dillərin inkişaf tarixinin də dilçiliklə tarix elmini birləşdirdiyini göstərir. Dünya xalqları və dillərinin müxtəlifliyinə toxunan müəllif, müasir dövrdə üç minə qədər canlı dil olmaqla, hər birinin öz tarixi də olduğunu qeyd edir. Müəllif, nitqdə həm dil qanunları, həm də təfəkkür qanunlarının məntiqi ortaya qoyduğunu, dillə nitqin psixologiya ilə dilçilik üçün ortaqlığını, dilçilik elminin ilkin inkişaf mərhələsində fəlsəfənin bir hissəsi kimi meydana gəldiyini göstərir O, hesablamalarda dilçiliyin riyaziyyat və fizika ilə əlaqəsi, metod və metodologiyada idealist və materialist nəzəriyyələrin yeri, şöbələri və s. bu kimi məsələlərə dair yetərli dil faktları göstərməklə, onları nümunələrlə sübut edir və bu faktlar Azərbaycan dilinin dialekt, şivələrində öz geniş əksini tapır (3, səh. 8–71).

“Dilçilik elminin yaranması və inkişafı” adlı II fəsil 15 yarımbaşlıqdan ibarət olmaqla, burada dilçiliyin ayrı-ayrı

sahələri elmi faktlar əsasında izah edilmişdir. Bu fəsilə dilçiliyin dövrü və məktəbləri, elm kimi formalaşması, sosiolinqvistika, türkologiyanın ümumi dilçiliyin sahəsi olması və onun xarici ölkələrdə tədqiqi, Türkiyədə dilçilik və Ümumtürkologiyada Azərbaycan dilçiliyinin yeri kimi məsələlər genişliyi ilə təhlil olunur. Kitabın bu bölmələrində dilin əhatəsi və miqyasına, tədqiq üsulunun xarakterinə görə, eləcə də dilçilik sahələrinin dəqiq bölünmələrinə görə sistemli şəkildə onların təsviri tam olaraq önə çəkilir. Burada ayrı-ayrı müəlliflərə istinad edən A.Babayev xalqın mədəniyyətinin yaranması, onun ifadəçisi olan dildən irəli gəldiyinə, bununla bərabər mədəniyyətin dərk edilməsinin, hər şeydən əvvəl, dilin dərk edilməsi ilə bağlı olduğuna, onun mahiyyəti, insan həyatında rolu, mənşəyi və s. kimi fəlsəfi məsələlərin dilçiliyin ilkin nəzəri problemləri olmasına dair dil faktları göstərir. Dilçi-alim dilin fəlsəfi problemlərini, dilçiliyin əsl yazılı dillərin tədqiqi ilə başlanmasını, dilçilikdə yazılı ənənə olmadıqda burada dilçiliyin də qeyri-real olduğunu göstərir. A.Babayev, nisbi inkişaf etmiş yazılı dil mövcud olduğu zaman, yazılı mətnlərin izahına tələbat olub, yazılı mətnlə şifahi nitq arasındakı əlaqə formalaşdıqda dilçiliyin ortaya çıxdığına xeyli sayda nümunələr göstərir. O, müqayisəli-tarixi dilçiliyin yaranmasını bu elmin inkişafında birinci inqilab hesab edir, dilçilik məsələlərinin qədim Çində ilk olaraq yarandığından burada yazı, incəsənət və mədəniyyətin başqa sahələri ilə daha erkən, e.ə. VIII əsrdə ilk yazı islahatı keçirildiyini qeyd edir. Müəllif qədim Hind dilçiliyinin də e.ə. 2500 ildən daha çox əvvələ getdiyinə dair tarixi dil

faktları göstərir.

Dilçiliyin formalaşma dövrü də kitabda ayrıca verilir və A.Babayev avropalıların lüğət tərtib etmək prinsiplərini Şərqdən götürdüyünü, Lavrenti Zizani 1596-cı ildə özünün lüğətini çap etdirirkən, bu lüğəti müəyyən mənada M.Kaşqarının məşhur əsərinə uyğun tərtib etdiyini yazır. Burada Fransada J.Dubelle, P.Ropsar, Rober, Anri Etenin XVI əsrdə dilçilik məsələləri ilə məşğul olduğu, XVIII əsrdə İngiltərədə D.Defo, C.Drayden və başqalarının, Rusiyada XVIII əsrin axırlarında Q.R.Derjavin, D.İ.Fonvizin, İ.Boqdanoviç, Y.B.Knyajın kimi xeyli sayda müəlliflərin öz ana dilinin nəzəri və təcrübi məsələləri ilə yaxından məşğul olduqlarını göstərir ki, bu tarixi faktlar bir daha türk dilçiliyinin onlardan xeyli əvvəllərə getdiyini sübut edir. Təkcə “Kitabi-Dədə Qorqud” nüsxələrinin Vatikan, Drezden məbədlərindən ortaya çıxması bunun danılmaz sübutudur (7, s. 5–8).

Bu fəsildə XIX əsr dilçiliyin əsas cərəyan və məktəbləri, türkologiyanın ümumi dilçiliyin sahəsi olması, “Gənc qrammatiklər” məktəbi, mövcud türk dillərinin xarici ölkələrdə tədqiqi məsələləri nümunələr əsasında geniş şəkildə izah edilir. Dərsləkdə XIX əsrin əvvəllərindən inkişaf etməyə başlayan dilçiliyin əsrin ortalarında formalaşması, Rusiya və Qərbi Avropa ölkələrində onların üzərində müxtəlif istiqamətlərdən tədqiqatlar aparıldığına dair elmi faktlar göstərilir. Müəllif elmi mənbələrə istinadən dilçiliyin fəlsəfinin tərkibindən çıxdığını, müasir dilçiliyin belə fəlsəfə ilə əlaqəsinin bu gün də qaldığını göstərir. Burada bəzi dil məsələlərinin yalnız fəlsəfi anlayışlar zəminində şərh

edildiği, dilin fəlsəfəsinin bir elmi sahə kimi aktual bir mövzu olduğu, onun ictimai xarakteri, təfəkkürlə əlaqəsinin danılmazlığı da qeyd edilir. Dilçi-alim dilin struktur elementlərinin tədqiqinin isə dilçilikdə daxili mövzu olduğunu göstərməklə XIX əsrdəki dilçiliyin inkişafı mərhələlərinin elmin xüsusiyyətlərindən irəli gəldiyini yazır. O, dilçiliyin inkişafını bir ölkə alimlərinin başqa ölkədəki dilçilərin elmi axtarışlarından bəhrələndiyini də qeyd edib, xeyli müəlliflərin əsərlərindən müqayisəli nümunələr göstərir və bunun nəticəsində dilçilik elmində müxtəlif cərəyan və məktəblərin də meydana gəldiyini vurğulayır.

Kitabda XIX əsr dilçilik cərəyan və məktəblər içərisində nümunə kimi naturalizm, psixologizm, strukturalizm, sosioloji dilçiliyin yer aldığı Leypsiç (gənc qrammatiklər), Moskva, Qazan kimi məktəbləri qeyd edən müəllif, tarixi inkişafın yeni dil yaratmadığını, yaranmış dillərin inkişaf edib, təkmilləşdiyini göstərir.

Bununla bərabər, A.Babayev psixologizm cərəyanının öz əsasını Humboldtdan götürüb inkişaf etdirildiyini yazaraq, bu istiqamətdə görkəmli alman dilçisi Heyman Şteyntalın “xalqlar psixologiyası”nın banisi, Vilhelm Vundun eksperimental psixologiyanın əsasını qoyanlardan biri olduqlarını qeyd edir və burada müxtəlif müəlliflərdən geniş bəhs etməklə sitatlar verir. Bunun ardınca Azərbaycan dilçiliyində, sosiolinqvistikanın bir elm kimi formalaşmasında Ə.Rəcəblinin zəhmətini yüksək qiymətləndirən A.Babayev onun “Sosiolinqvistika” adlı əsərindən nümunələr verməklə müəllifin gəldiyi elmi nəticələri geniş şərh edir.

Kitabda “Gənc qrammatiklər” məktəbi başlığında bu məktəbin dilçilikdəki əsas xüsusiyyətlərindən bəhs edən görkəmli dilçi-alim, bu məktəbin daha çox məhəlli və fərdi xarakter daşdığını, bu elmi konsepsiyanın yarandığı yer və şəxs tərəfindən yaradılması ilə əlaqələndirib, bu dilçilik məktəblərinin daha çox yarandığı yerin adından gəldiyini göstərir. O, F.Fortunatovun dillərin tipoloji təsnifi haqqındakı yeni fikirlərinə də toxunaraq onun özünəqədərki dörd təsnifdən fərqli olaraq, dünya dillərini beş qrupa böldüyünü, lakin bu qrup bölgüsünü olduğu kimi qəbul etmədiyini, dilçilikdən nümunələr gətirir və bu beş bölgünün doğru olmadığını yazır.

Buna misal olaraq, B.Çobanzadənin M.Kaşqariyə, onun elmi yaradıcılığına ilk dəfə və ona verdiyi layiqli qiymətdən bəhs edən A.Babayev Mahmud Kaşqari tərəfindən yazılmış “Kitabi divani lüğət-it-türk” əsərinin türk dünyası üçün gərəkli bir əsər olduğunu göstərir. Bu istiqamətdə M.Kaşqarının hər kəsə türkcə öyrənməyi vacib və lazım bilməsi məsələlərinə toxunan dilçi-alim, rus alimləri L.Lazarev, S.Sokov, V.Miller, F.Korş, A.Krımski, V.Qordlevski və başqalarının qədim türk yazılı abidələrinin oxunması, tədqiqi, tərcüməsi və nəşri işində də çox əmək sərf etdiklərini yazır. O, rus dilçilərinin türk xalqlarının alimləri ilə yanaşı işləyərək bu dil ailəsinin tədqiqi və tədrisi ilə məşğul olduqlarını xüsusi qeyd edir. Müəllif, A.Samoyloviç, N.Aşmarin, N.Baskakov, A.Kononov, A.Borovkov, A.Qordlevski, İ.Meşşaninov, N.Dırenkova, A.Koklyanova kimi onlarla başqasının həm türkdilli

kadrların hazırlanmasında, həm də türk dillərinin tədqiqi işində ciddi çalışdıqlarını yazır (3, səh. 120–131).

Bütün bunlarla bərabər, A.Babayev M.Kaşqarının “Kitabi divani lüğət-it-türk” əsərində türk dillərinin leksik, qrammatik xüsusiyyətləri haqqında ətraflı məlumat verildiyini və türk dillərindəki ahəng qanunu haqqında ilkin məlumatı M.Kaşqarının verdiyini də göstərir. Xüsusi olaraq qeyd edək ki, A.Babayev xeyli dilçilik mənbələrini izləməklə nəticə olaraq türkologiyanın inkişafında türk xalqlarının öz alimlərinin əsas rol oynadıqlarını da elmi faktlarla sübut edir. O, türkologiyanın türk alimləri tərəfindən yarandığını xüsusi qeyd edərək, B.Çobanzadə, onun tələbələri M.Şirəliyev, Ə.Dəmirçizadə və M.Hüseynzadənin, digər respublikaların alimlərindən olan P.Əzimov, F.Abdullayev, C.Kenisbayev, Ş.Sarıbayev, A.Aннаurov, Ə.Tenişev, C.Amansarıyev, Ə.Nəcib kimilərin türk dilləri üzərində səmərəli tədqiqat apardıklarını yüksək qiymətləndirir. Əgər göstərilən bütün bu mənbələrə və müəlliflərə diqqət etsək, onların görkəmli dilçi-alim A.Babayev tərəfindən tam oxunaraq təhlil edilməsinin nə qədər zəhmət tələb etdiyi də göz önündədir. Bu müəllifin həm ətraflı elmə sahibliyini, rus, ərəb, fars dillərini mükəmməl bildiyinin, həm də onun öz dilimizə, milli kökümüzə bağlılığının danılmaz sübutları kimi özünü təsdiq edir.

Dərsləyin bu fəslində Türk dillərinin xarici ölkələrdə tədqiqi məsələlərinə aydınlıq gətirən A.Babayev, türk xalqlarının zəngin tarixi, qədim və inkişaf etmiş ədəbiyyatı, asan öyrənilə bilən dili barədə məlumat verir.

Türkologiyanın Avropa alimləri, türkoloqlarının diqqətini cəlb etməsi məsələlərinə toxunan müəllif, XIX əsrdə bu işin sistemli həyata keçirildiyini, Almaniyada da bütün elm sahələri ilə yanaşı, türkologiyanın da yaranıb inkişaf etdiyini göstərir. Müəllif, haqlı olaraq, Almaniyanın türkologiyaya meyilliliyini bu əsrdə türklərdəki dilçiliyin və fəlsəfənin inkişafının bütün dünyada birinci yerdə olması ilə bağlayır. Bununla bərabər O, V.Banq, K.Brokelman, K.Foy, Q.Berqştresser, T.Veyl kimi Alman alimlərinin türk dillərinə böyük maraq göstərdiyini, Berlinin Humboldt adına Universitetində türkologiyaya dair təqdirəlayiq xidmətlərin olduğunu qeyd edir. Polşada da türkologiya istiqamətində məşhur alim A.Zayonçkovskinin uzun illər türk dillərinin yazılı abidələri üzərində tədqiqat aparması məsələlərinə toxunan müəllif, F.R.Zeynalovun onun qədim türk dilləri, abidələri ilə yanaşı, müasir dillərlə də məşğul olması fikrini də təsdiq edir. Ümumilə, bu istiqamətdə xeyli nümunələr təqdim etməklə bərabər A.Babayev türkologiyanın yayım arealını da faktlar əsasında sübut edir və oxuculara çatdırır.

Bu yönlü fikirlər bu fəslin “Türkiyədə dilçilik”, “Ümumi türkologiyada Azərbaycan dilçiliyinin yeri” başlıqlarında yer alır. Burada Türkiyədə bu dilin tədrisinin XIX əsrdən başlanması, bu dil qanunları əsasında leksik material toplanmaqla ilk lüğətlərin tərtib edilməsi, 1920-ci il Türkiyədə əsl elmin Atatürk inqilabı ilə başlanması, onun dilçiliyin inkişafına da şəxsən qayğı göstərməsi kimi məsələlər yer alır. Bununla bərabər, onun təşəbbüsü ilə Türkiyə alimləri qarşısında 1932-ci ildə Türk Dil Qurumunun yaradılması və onun qarşısında türk dilinin

qədim yazılı mənbələrini axtarıb tapmaq, nəşrə hazırlamaq, canlı dialektləri öyrənmək, dilin tarixi və müasir qrammatikasını yaratmaq, izahlı və etimoloji lüğətlərini hazırlamaq və s. kimi vəzifələr qoyması məsələləri geniş izah edilir. Bu işdə Rəhməti Aratın, Besim Atalayın, Battal Kaymas kimilərin gördüyü işlər də geniş təhlil edilir ki, bütün bunlar ağır zəhmətin nəticəsi olaraq kitabda öz əksini tapmaqla oxuculara çatdırılır.

Azərbaycan dilçiliyinin çox qədim tarixi dövrlərinə də nəzər salan görkəmli alim dilçilik tariximizin XIX əsrdən deyil, daha qədimdən başlayaraq, Azərbaycan alimlərinin orta əsrlərdə nəinki dilçiliyə, habelə başqa elm sahələrinə aid əsərlərini ərəbcə yazdıqlarına aid tarixi sübutlar göstərir. O, Ət-Təbərinin Ramadan şəhərində mühazirəsinin dinləndiyini eramızın X əsrinin əvvəlinə aid edərək onun ədəbiyyat, fəlsəfə, dilçilik və s. sahələrdə fəaliyyətinə və dilçilik baxışlarına istinadən bu Azərbaycan aliminin adının dilçilik tarixinə, habelə türkologiya tarixinə Mahmud Kaşqaridən 150 il qabaq düşdüyünü qeyd edir. Bundan sonra, Əl-Ənbari və Yaqut Həməvi – Xətib Təbrizinin böyük istedadını yüksək qiymətləndirmiş, onu “sintaksis və leksikoqrafiyanın imamı” adlandırması faktlarını da dilçiliyin tədrisinə daxil etmişdir. Burada 20-yə yaxın qədim türk müəllifinin X-XI əsrlər dilçilikdəki yerlərini geniş oxucu kütləsi və tələbələrə tanıdır.

Bütün bunlarla bərabər, Ümumi türkologiyada Azərbaycan dilçiliyinin yeri, sahələri, Azərbaycanda dilçilik və s. başlıqlarda bu istiqamətdə geniş məlumat verilmişdir (3, səh.73–279).

Kitabın “**Dil və onun cəmiyyətdə rolu**” III fəslində də biz dilçiliyimizin müəyyən sahələri ilə bağlı qiymətli elmi faktlarla qarşılaşırıq. Bu fəslin “Dilin mahiyyəti” başlığında da görkəmli dilçi-alim A.Babayev dilçilik elminin uğurlu inkişafında dilin mahiyyətini düzgün dərk etməkdən asılı olduğunu qeyd edərək, dilin cəmiyyətin üzvü olan konkret fərdlərlə əlaqəsi məsələsinə aydınlıq gətirməklə, dilçilikdə və ədəbi dilin bir sıra üslublarında tez-tez “Vaqifin dili”, “Əsərin dili”, “Puşkin dilinin lüğəti”, “Ölü dil”, “Yazığın dili”, “Obrazın dili”, “Musiqi dili” kimi xeyli sayda dil mövzularına toxunmaqla, dilçilik yönündən onları izah etməklə nümunələr göstərir. O, adları çəkilən bu cür dil sözlərinin geniş mənada işləndiyini, onların 4 qrupa bölündüyünü qeyd etməklə **Fizioloji mənə** (lal dili), **Çoxmənalılıq**, **Ümumi ifadəlilik**, **Şerti mənə** kimi qrupların özündə müəyyən orqanizmin adlarını, ümumi oxşarlıq və funksional oxşarlığa, fikir ekspressivliyini təmin etdiyinə görə (ayaqqabı dili, alovun dili, musiqi dili, tablonun dili) işləndiklərinə xeyli nümunələr verir. Müəllif, musiqi əsərinin **təğənni** səslərdən ibarət olub musiqi alətləri ilə ifa edildiyini, bu dilin kommunikativ funksiya daşdığını, şerti mənada işlədilən dilin (məsələn, quş dili) bədii, şifahi xalq ədəbiyyatında quşların guya danışmasına dair çoxlu misala rast gəldiyini göstərərək, dahi Nizaminin “Sirlər xəzinəsi”ndəki “Ənuşirəvan və bayquşların söhbəti” hekayətini nümunə olaraq verir və təhlil edir. Burada bayquşların padşahı tənqid etdiyini, nağıllarımızda quşların danışmasına aid nə qədər misalın olduğuna nümunələr göstərən A.Babayev, bu sual və müəmmalara düzgün cavab

verməyin yolunu dilin mahiyyətinin düzgün qiymətləndirilməsi ilə bağlayır.

“**Dilin cəmiyyət həyatında rolu**” başlığında da maraqlı dil faktları ilə fikrini elmi baxımdan əsaslandırın müəllif, cəmiyyətin öz mövcudluğunda dilə borclu olduğunu yazır. O, dil ünsiyyəti olmadıqda, insanların müasir inkişaf mərhələsinə çatıb, birlikdə cəmiyyətə üzv ola bilməyəcəyini xüsusi vurğulayır.

Hind yazıçısı Balvanti Harşın fikrinə istinadən A.Babayev Çin, Yaponiya, Koreya, Vyetnam və Hindistan yazıçılarının Moskva görüşünü, o günə kimi bir-birilərini tanımadıqlarını və tərcümə edilərək qəzet və jurnallarda dərc edilən əsərlərə görə bir-birini tanıdıqlarını göstərir. Burada tərcüməçilərin onların dediklərini bir-birinə çatdırdığını əsas götürərək, müəllif əgər onlar olmasaydı, bu qonaqlar bir-biri ilə hərəkət və əl dilinin köməyi ilə danışmağa möhtac olacaqlarını, onların özlərinin bunu etiraf etdiklərini yazır. Əgər diqqət etsək, irəli sürülən bu elmi fikir məntiqi baxımdan tam olaraq özünü təsiq edir ki, bu da tam olaraq görkəmli dilçi-alimin əhatəli biliyinin nəticəsi kimi özünü göstərir.

Bu fəsildə “**Dilin funksiyaları**” başlığında da da dilçiliklə bağlı yetərli elmi faktlar özünü təsdiq edir. Burada dilin funksiyası onun yerinə yetirdiyi vəzifələrin məcmusu ilə bağlanır, işlənmə dairəsindən və genealoji mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, dillərin müəyyən funksiyaları yerinə yetirə bildiyi elmi baxımdan əsaslandırılır. Müəllif, bəzi funksiyalar yerinə yetirilməzsə, dilin adlana bilmədiyi, onun əsas

funksiyaları ilə yanaşı, quruluş elementlərinin yerinə yetirdiyi funksiyaların da olduğunu bütövlükdə dil funksiyasına aid edib, inteqral və diferensial funksiyaların fonemlərə aidliyinə xeyli nümunələr göstərir. Burada fonemin öz funksiyasını yalnız dil sistemində reallaşdırdığını nəzərə alan A.Babayev, bu funksiyaları da dilə aid edib, fonemlərdə olduğu kimi, dildə də inkişaf prosesində inteqrasiya və diferensiasiya proseslərinin getdiyini vurğulayır. Başlıqda həm də dilin əsas funksiyalarından bir neçəsinə diqqət yetirilərək, onlara **kommunikativ, ekspressiv, nominativ, idraki, emotiv, inteqrallaşdırma, diferensiallaşdırma** kimi dilə dair funksiyalar olduğunu nümunə olaraq verilir və sonda **kommunikativ-məlumat vermə** funksiyasını dilin insanlar arasında əsas ünsiyyət vasitəsi olduğunu göstərir. Burada əgər insanlar dilə sahib olmazlarsa, əl hərəkətləri, üzün mimikası, şərti işarələr, siqnallar, musiqi, rəsm əsəri və s. vasitələrlə də ünsiyyət qura bilib, müəyyən fikir ifadə edə bildikləri, lakin bunların heç birinin insanlar arasında dil qədər dərin, dəqiq, sabit ünsiyyət vasitəsi olmadığı qeyd edilir.

“Dilin sistemi və strukturu”, “Dilin əmələ gəlməsi haqqında nəzəriyyələr” kimi başlıqlarda sistemin çox geniş anlayış olub, obyektiv gerçəklikdə, ictimai həyatda, fəlsəfi anlayışlarda sistem şəklində olduğunu yazır. Sistem anlayışının m.ö. 430–370 əsrlərdə görkəmli yunan alimi Demokritin sübüt etdiyini, sistemin eynicinsli elementlərin hər hansı bir şəkildə birləşməsindən ibarət olduğunu qeyd edən A.Babayev, tək bir elementin sistem

yarada bilmədiyini, bunun üçün müəyyən birləşmə toplusunun lazımlılığını göstərir.

Dilin mənşəyi haqqında düşüncələrin dilçiliyi yaradan əsas fəlsəfi məsələlər olduğunu göstərən görkəmli alim, istər Tövrat, Zəbur, istərsə də İncil, Qurani-Kərim kimi dini baxışlardakı dil haqqındakı fikirlərə toxunub xeyli nümunələr göstərir. Burada, atalar misalındakı Azərbaycan dilinin Dədə Qorqud tərəfindən yaranması ehtimallarına da geniş izah verib sonda **səs təqlidi, nidalar, əmək çığırtaı, ictimai müqavilə** və s. bu kimi amillərin dilin formalaşmasındakı rolundan da bəhs etməklə bu istiqamətdə də nümunələr göstərir. Dilin yaranma yolları haqqında yunan materialist filosofu Epikür, L.Naure və K.Büxer, Demokrit, Əflatun nəzəriyyələrinə də geniş aspektdən yanaşan və izahlar verən müəllif, son dövr Marr nəzəriyyəsinə də təhlil verərək dilin insanın öz iradəsi ilə bağlı olduğunu, əmək prosesində yaranması və s. bu kimi fikirləri geniş təhlil edir. Bunları ümumiləşdirən müəllif sonda, cəmiyyətdən kənarında dilin olmadığını, əvvəlcə nitq elementləri, sonda isə dil elementlərinin ictimai zərurətdən yarandığını, dialektik vəhdətdə olduğunu, dillə nitqin eyni olmadığını, onun cəmiyyətlə inkişaf etdiyini 17 bənddə öz fikirlərini ortaya qoymaqla sübut edir.

Müəllif, “Dilçilik və dil ünsiyyəti vasitələri haqqında sorğu kitabı”nda dünyada 5651 dil olduğunu 1400 dilin hələ müstəqilləşmədiyini, 250 dildə cəmi 40 min adamın danışdığını, 4200 dildən cəmi 500-nün öyrənilib, 1500 dilin isə tədqiq edilmədiyini göstərir. Burada **Diferensiasiya** dilin təkamül dövrünün ilkin mərhələsi, **İnteqrasiya** dillərin

sayca azalması kimi məsələlərə də toxunan dilçi-alim, dillərin inkişafında əsas mərhələlərə də aydınlıq gətirir (3, səh.164–211). Təkcə bu fəsildə müəllifin istinad etdiyi dilçiliklə bağlı mənbələrə diqqət etsək, demək olar ki, hazırda mövcud olan bütün dünya dövlətlərindəki dil quruluşları, onların tarixi, ifadə imkanları bu dövlətlərə aid mənbələr əsasında təhlil edilir ki, bu görkəmli dilçi-alimin nə qədər böyük zəhmət tələb edən müqayisəli təhlillər apardığını, bundan bəhrələnərək ətraflı biliyə malik olduğunu bir daha təsdiq edir.

Dərslinin **IV fəsil “Fonetika”** bölməsində Fransız alimi Kordemuanın, XVII əsr alimi Y.Krujanıçin və XVIII əsr M.V.Lomonosovun, bəzi mülahizələri istisna edilməklə, XIX əsrin ortalarına qədər fonetikanın dilçilərin diqqətindən və tədqiqatdan kənarda qaldığı müəllif tərəfindən qeyd edilir. Fonetikanın yalnız insan səsləri ilə bağlılıq məsələsi bu fəsildə geniş şəkildə öz əksini tapmaqla, burada “Akustik fonetika”, “Fizioloji fonetika”, “Sosioloji fonetika”, “Təsviri fonetika”, “Tarixi fonetika” kimi fonetikanın müxtəlif növləri ictimai ünsiyyət elementi olan səslərin öyrənilməsini özündə əks etdirir. Bu başlıqlarda səsə akustik, fizioloji, təsviri, tarixi, müqayisəli, eksperimental aspektdən öyrənilməsi geniş və müqayisəli təhlil edilir. “Nitq cihazı”, “Danışiq səsləri” başlıqlarında danışiq səslərinin funksiyası, səslərin təsnifi məsələləri də, geniş təhlil edilməyə, dilönü, dilortası, dilarxası, dodaq samit və sait səsləri nümunələr əsasında izah edilir. “Danışiq səsi və fonem”, “Fonemin əlamətləri” kimi başlıqlarda da dildə danışiq səsinin çoxluğu, fonemin azlığı, fonemlərlərin iki səsdən az olma ehtimalı, iki

fonemin bir danışiq səsinə uyğun olma halları məsələlərinə aydınlıq gətirilir. Bu istiqamətdə əcnəbi alimləri N.S.Trubetskoy, A.A.Reformatski, L.R.Zinder kimilərin fonemlərlə bağlı fikirlərini geniş və müqayisəli şəkildə araşdıran A.Babayev Azərbaycan dilçi-alimi Ə.Dəmirçizadənin onların fonoloji məktəbinin konsepsiyasını qəbul ediyini və əlavələrini qeyd edir. O, fonemləri yalnız morfoloji mövqedən şərh edərək, fonemin dilin müstəqil bir həlqəsi olduğunu göstərir. Ə.Dəmirçizadənin fonemin sözə aid deyil, ancaq söz daxilində ola bilən mənalı dil vahidi olması, fonemin dildə mənə yarada bildiyi, fonemlər sisteminin hər bir dilin məxsusi əlamətlərinə görə müəyyənləşdiyi fikirlərinə də dilçilik yönündə yanaşır. Burada dilçi-alim bir fonemin bir səsdən, iki səsdən, hətta üç səsdən ibarət olma (monofonq, diftonq, triftonq) ehtimallarına da özünün fonemlərə baxışı mövqeyindən təhlillər verir. Sözdən, ifadədən və daha bir sıra başqa şəraitdən asılı olaraq bir fonem, digər bir fonem çalarlığında işləndikdə yeni bir fonem formalaşması məsələləri də kitabda geniş təhlil edilir (3, səh. 216–224).

Bu fəslin “Azərbaycan yazısı”, “Orfoqrafiya”, “Orfoqrafiyanın tərtibi prinsipləri” başlıqlarında yazının xalqın mədəni inkişafının ən mühüm şərti olduğu, onun ilkin növlərinin şəkli – piktoqrafik və fikri – ideoqrafik yazılar olaraq, Azərbaycanın Qobustan qaya və Naxçıvanın Gəmiqaya rəsmlərində fikri yazı kimi mövcudluğu məsələlərinə və ifadə formalarına aydınlıq gətirilir. Azərbaycanda bu daş kitabələrdəki, saxsı qablar üzərindəki piktoqram və ideoqram yazı növləri dilimizin çox qədim bir

dövrə bağlılığını tam sübut edir ki, görkəmli alim bu istiqamətdə qiymətli fikirlər ortaya qoyur. Bunun ardınca Azərbaycan ərazisində yaşayan albanların əlifba məsələləri, 1926-cı il fevralın 26-dan martın 5-dək Azərbaycan Tədqiq və Tətibö və Şərşunaslar Cəmiyyətinin Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultayda B.Çobanzadənin türk əlifbası haqqında çıxışı, onun yeni əlifbaya keçmə təklifi, 101 səslə yeni türk əlifbasının qəbul olunduğu geniş təhlil edilir. Görkəmli alim rus siyasəti ilə Latın əlifbası deyil, 1939-cu ildə Kirill əlifbasına keçirilməsi siyasi hadisələrinin də geniş təhlilini verir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, A.Babayev milli kökümüzə bağlı ziyalılarımıza qarşı aparılmış siyasi qəsdlərə, həbs və qırğınlara da tarixi faktlar əsasında yazdığı “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” adlı kitabında ətraflı aydınlıq gətirir. Biz aşağıda bu məsələyə toxunacağıq.

Bu fəsildə “Daktilo yazısı”, “Stenoqrafiya” kimi başlıqlarda müəllif Daktilo yazısının görməyən adamların qalın kağız üzərində açdıqları dəşiklərdən ibarət yazı olduğunu, yunanca “barmaq” mənası daşdığını yazır. Burada stenoqrafiyanın isə sıx yazı olaraq, hərfi mənə daşdığına və ilk dəfə qədim Misirdə meydana gəldiyinə dair mənbələr və nümunələr göstərib, sonralar stenoqrafiyanın Yunanıstanda və Romada təkmilləşdiyini qeyd edir. Növbəti başlıqda da fonologiya və morfonologiya haqqında məlumat verən A.Babayev, fonologiyanın tam olaraq fonetikanı əhatə ediyini, morfonologiyanın isə, adından da göründüyü kimi, iki sözün morfolojiya və fonologiya sözlərinin birləşməsindən yaranmaqla elə də tarixi keçmişə malik

olmadığını, fonem dəyişməsi əsasında sözün etimologiyası haqqında bilgi verdiyini yazır. Son olaraq, müəllif bu fikrin qədim olmasına baxmayaraq, termin kimi onu dilçiliyə 1951-ci idə N.S.Trubetskoyun gətirdiyini qeyd edir (3, səh. 225–272).

Kitabın V fəslı “Leksikologiya” 32 başlıqda yer alır ki, görkəmli alim bu fəsildə bütünlükdə dilçilikdə dilin leksik tərkibinin öyrənildiyini, söz haqqında elm olduğunu və dil quruluşunu “Təsviri”, “Tarixi”, “Müqayisəli” şəkildə öyrənən ayrıca bir leksikologiya quruluşları olduğunu yazır. Burada istər təsviri və tarixi baxışlar, istərsə də müqayisəli yanaşmalar bu istiqamətdəki tədqiqat əsərləri və dilçiliyə dair mənbələrə istinadən müəllif tərəfindən elmi faktlarla əsaslandırılır. Biz digər müəlliflərin dilçiliyə dair əsərlərində leksikologiyanın bu cür geniş təhlili və nümunələrlə izahına rast gəlmirik.

Leksikologiyanın şöbələri olan **semasiologiya, onomastika, frazeologiya, leksikoqrafiya** kimi bölmələrdə sözün məna, işarə, söz formalarının yaranması, konversiyası, leksik və qrammatik keyfiyyət alması, sözün mənası haqqında elm, xüsusi adların formalaşma yolları, coğrafi adlar – toponimikanın xalqın dili, tarixi, etnogenezinin öyrənilməsində rolu geniş şəkildə izah edilir. Dildəki frazeoloji birləşmələrin məcmusunu, bu birləşmələri öyrənən elm sahəsini əhatə etdiyi də genişliyi ilə tədqiq olunur. Müəllif, tədqiqat əsərlərinə istinadən frazeologizmlərin dildə hazır şəkildə mövcud olduğunu və onlardan hazır şəkildə dil vahidi kimi istifadə edildiyini qeyd edir.

Bununla bərabər, bu fəsilə “Leksikologiyanın şöbələri”, “Leksikoqrafiya”, “Lüğətlərin tərtibi prinsipi”, “Lüğətlərin növləri”, “Söz”, “Sözün tərihi haqqında”, “Sözün mənası” kimi başlıqları geniş təhlil edən görkəmli dilçi-alim, sözün ayrı-ayrılıqda məna çalarlarına, daşdığı funksiyalara, işlənmə yerlərinə geniş şəkildə izah verir. İlk mərhələdə sözlərin dilin leksik tərkibinin təsviri mənasında işləndiyinə, XI əsrdə isə görkəmli leksikoqraf alim Mahmud Kaşqarının “Divani lüğəti-it-türk” adlı üçcildlik lüğət tərtibinin, eləcə də lüğətçilik üzrə bütün dünya dilçi-leksikoqraflarının əməli etdiyi xüsusi prinsiplər sisteminin hazırlandığına ətraflı aydınlıq gətirir. Bu istiqamətdə “Tərcümə lüğətləri” “Orfoqrafik lüğətlər”, “Dialektoloji lüğətlər”, “Terminoloji lüğətlər”, “İzahlı lüğətlər”in dilçilikdəki yerinə aydınlıq gətirən müəllif xeyli nümunələr də göstərilir. Söz haqqında da ətraflı bilgi verən alim, dilin əsas vahidi olaraq, sözün təfəkkürdəki anlayışların işarəsi, ifadəçisi olmasını tam olaraq oxucu kütləsi və tələbələrə çatdırır. Burada N.Məmmədov və A.Axundovun “Dilçiliyə giriş” adlı dərslərində sözə verilən tərifdə sözün səs tərkibindən ibarət olması, müəyyən kollektiv üzvləri tərəfindən anlaşılması, qrammatik cəhətdən formalaşaraq, dilin leksik vahidi olması ətraflı izah edilir. Sözün leksik, əşyavi, nominativ, məcazi mənalarına xeyli nümunələr verilməklə, buraya sözün real, maddi, əsas, bir sözlə, leksik lüğəvi məna daşması, sözün mənalarından təcrid olunması, onun aid olduğu əşyaya yönəldilməsi kimi problem məsələlər tam olaraq izah edilir. Sözün məcazi mənasına da aydınlıq gətirən müəllif, geniş və mücərrəd olmasını faktlarla əsələndirib, sözün şüurlu surətdə

bu və ya digər əlamətinə görə nitqdə işlədilməsi, həmin əlamət və ya keyfiyyətin başqa əşyalara aid edilib yenidən adlandırılması nəticəsində məcazi mənaların yaranması kimi elmi nəticələr ortaya qoyur və bunu təsdiq edən nümunələrlə öz fikrini əsaslandırır (3, səh. 273–297).

“Sözün funksiyaları”, “Başqa dillərdən alınma sözlər”, “Çoxmənalılıq”, “Metafora” “Metonimiya”, “Sineqdoxa”, “Omonimlər”, “Sinonimlər”, “Antonimlər” kimi başlıqlara da geniş aydınlıq gətirən görkəmli dilçimiz, buradakı funksiyalar sistemi, sözün nisbi mənə daşması, fonemin yarusdaxili funksiyası, əsasən, diferensiaslaşdırmadan – mənə fərqləndirmədən ibarət olması, cümlə üzvü funksiyası qazana bilməsi kimi problemlər tam olaraq araşdırılmışdır. Burada nominativ funksiyanın bütövlükdə dilin funksiyasını şərtləndirdiyi, ekspressiv funksiyanın da bütövlükdə dilə aidliyi və ifadəliliyi elmi faktlarla sübut edilir. Ümumiyyətlə, bunların dil vasitəsilə reallaşdığı, bir qrup sözlərdə insanın daxili hiss və duyğularını, həyəcanlarını, şadlıq və kədərini ifadə etdiyi qeyd edilir. Burada alınma sözlərin dildə böyük rol oynadığı, sözün çoxmənalılığı, yəni **polisemiya**, dildəki bu və ya digər leksik vahidin ilkin mənadan başqa yeni mənalarda işlənməsi və sözün işarə etdiyi əşyanın xarici görünüşü də əsas götürülür. Dildə **metaforanı** əsasən çoxmənalılığa malik olduğu əlamətlər üzrə təhlil edən müəllif, buna xeyli nümunələr göstərir və təkcə “**ara söz**”ünün 7 mənəsindən bəhs edir. Biz bu kitabda **metonimiyanın** bir neçə əlaqə ilə bir-birinə bağlanan sözlərin birinin adının başqasına köçürülməsi kimi izahlarına da rast gəlirik. Müəllif metonimiyanı sözlərin əlaqə üzrə

köçürülməsi kimi verib, məkan, zaman və s. əlamətlərə görə bunların köçürülməsinə nümunələr göstərir (3, səh. 300–323).

Bu fəsildə “Omonimlər”, “Sinonimlər”, “Antonimlər” başlıqlarında bu dil formalarının leksik vahidlərdə – sözlərdə daşdığı mənalara tam olaraq aydınlıq gətirilmişdir. Omonimlərin eyni yazılış formalı sözlə müxtəlif anlayışları ifadə etməsi variantları, formaca eyni, mənacə müxtəlif olan sözlərin omonimlik xarakteri də dilçilikdə geniş təhlil edilmişdir. Burada müəllif digər dilçilərin əsərləri ilə müqayisədə onların leksik, omofonlar, omoqraflar formasını nümunələrlə izah etmiş, leksik omonimlərin heç bir qrammatik əlamət qəbul etmədən, heç bir fonetik dəyişikliyə uğramadan məna ifadə etmələrini nümunələrlə təsdiqləmişdir.

Sinonimlər başlığında onların mənacə eyni, şəkilcə müxtəlif olan sözlər kimi qəbulunun yanlış olduğuna elmi faktlar göstərən müəllif, əyləş, otur, qalx, dur kimi söz şəkillərində sözlərin eyni anlamda olduğu, ifadə anlayışının vahidliyi, ifadəliliyinin doğru qəbul edildiyini yazır. Burada dialektlərdə eyni sözün müxtəlif deyilişərini *albalı–gilas*, *qarğıdalı–məkə* kimi sinonimlərin yaxın eynilik funksiyalarını faktlar əsasında sübut edən müəllif, üslubi və sintaktik sinonimlər formalarını da geniş təhlil edir. O, leksik sinonimlərə nisbətən, sintaktik sinonimliyin yaranması üçün daha geniş imkan olduğuna öldü, səsi kəsildi, getdi, itdi kimi xeyli nümunələr göstərir.

Antonimlər bölməsində də bu dil forması istiqmətində lazımlı dil faktları göstərən görkəmli dilçi-alim, əks

mənəlilik əlamətli sözlərin dilçilikdə yeri və ifadəliliyini geniş təhlil edir. Burada antonimlərin quruluş formaları diqqətə çatdırılmaqla antonimliklə inkarlığı eyniləşdirməyin doğru olmadığına nümunələr göstərib öz fikrini elmi baxımdan əsaslandırır. Misal olaraq, yaxşıdır – yaxşı deyil, getmək – getməmək feillərinin mənə çalarlığının inkarlıq əlaməti olduğunu qeyd edən A.Babayev, antonimin yaxşı–pis, gəlmək– getmək, uca– alçaq və s. nümunələrlə əsl mənə çalarlarına aydınlıq gətirir. Burada kontekstual antonimlər başlığında da yeni fikirlər irəli sürülməklə, yalnız mətn daxilində sözlərin antonim funksiyasında çıxış etdiyi qeyd edilir və “damarımızdakı qandır, su deyil” ifadəsində qan, su sözlərinin antonim kimi işləndiyini göstərir.

Dilçilikdə yer alan dilin **Dublet** formasını A.Babayev **sinonim və antonimlərdən** kənar hesab edir. O, bunların sinonimlərə oxşasa da, onlarla eyni olmadığını nümunələr əsasında təkzib edir və mənə, eləcə də səs təşkil etibarilə yaxın, mənşə və anlayış etibarilə eyni olan sözlərdən birinin digərinin dubleti olduğunu qeyd edərək, onun dilçilikdə “Etimoloji”, “Variant” dublet növlərinə aydınlıq gətirməklə, fonetik, leksik, morfoloji, sintaktik formalarını nümunələrlə təsdiq edir.

Bu fəsildə yer alan **Lügət tərkibindəki sözlərin üslubi layları** da dərslərdə elmi yöndən geniş izah edilir. Burada poetik, terminlər, ümumişlək sözlər, tabu, evfemizm, disfemizm, jarqon, vulqarizm kimi söz tərkib formalarının təsviri geniş yer almaqla, nümunələr əsasında izah olunur. **Terminlərin** yalnız elmin bu və ya digər dar çərçivəsində işlədildiyi, hər bir elmin öz terminləri olduğuna yetərli

nümunələr göstərən müəllif, dilçilikdə, mübtədə, xəbər, omonim, ədəbiyyatşünaslıqda, təşbeh, istiarə, vəzn, qafiyə, tərkibbənd, taziyanə və s. terminləri qeyd etməklə bərabər, digər elmlərdəki termin sözlərinin nümunələr əsasında genişliyi ilə izahını verir.

Ümumişlək sözlər başlığında lüğət tərkibində ən geniş sahəni əsasən ümumişlək sözlərin tutduğu, lüğət fondundan keçmiş sözlər olub hamı tərəfindən başa düşüldüyü nümunələrlə əsaslandırılır. **Tabu** başlığında “qadağan” olunan sözləri, **Vulqarizmlər** başlığında ədəbsiz sözləri, bəzən söyüş və qarğışları, **Evfemizmlər** başlığında “yox əvəzinə xeyr, yalandır əvəzinə düz deyil”, **Disfemizmlər** başlığında mənəni sərt, kobud, mənfi mənada, təsirli ifadəsində olduğu geniş şəkildə izah olunur. **Jarqonlar** başlığında fikri başqalarından gizlətmək üçün istifadə edilən süni ünsiyyət vasitəsi, **Loru sözlər** başlığında gop, goplamaq, lələş, kalan, güpəmək kimi sözlərin dilə dialekt variantlarından gəlişi və s. dilçilik nümunələrini geniş izah edir (3, səh. 370– 404). Bütün bu faktlar istər öz dilimizdən, istərsə də əcnəbi dillərdən göstərilən başlıqlara gətirilmiş nümunələr A.Babayevin, bu görkəmli alimin dilimizin tədrisi istiqamətində nə qədər ağır zəhmətə qatlaşdığını, nə qədər əhatəli biliyə sahibliyini tam olaraq ortaya qoyur.

Dərsliyin **Qrammatika** VI fəslində dil haqqında biliyin, elm kimi başa düşüldüyü və dilçilik elmini əhatə etdiyi, qrammatik quruluşun elm sahəsi kimi işləndiyi söz formalarından, onların dəyişmə və birləşmə qanunlarından, cümlə tərtibi məsələlərindən bəhs edilir. Burada qrammatik quruluş sözlərin, söz birləşmələrinin, cümlələrin birləşmə,

tərtib edilmə qanunlarını əhatə etməsi göstərilən nümunələrlə təsdiq olunur.

Qrammatikanın növləri adlanan birinci başlıqda dilçiliyin müasir inkişafı səviyyəsində qrammatikaların *assosiativ, xarici, daxili, ümumi, deskriptiv, tarixi, izahedici, təsviri, sintaqmatik, sinxron, qarşılaşdırma-tutuşdurma, müqayisəli, müqayisəli-tarixi, formal, nəzəri, normativ, tipoloji, məntiqi* və s. kimi növləri göstərilir və onların kalssik, müsir növlərdə cəmləşdiyi qeyd edilir. Burada qrammatika hissələrə bölünməklə, birinci hissə “**Morfologiya**” olaraq verilir ki, bu başlıqda morfologiyanın vahidi **morfem** olaraq kiçik mənalı göstərilməklə, fonem dilin ən kiçik mənasız element olaraq təqdim edilir. Morfem də burada tərkibinə, funksiyasına görə, kök və affiksəl morfemlərə bölünür *alcək, seçicilər* sözündəki *əl* və *seç* kök morfemlər kimi təqim olunur. Müqayisəli təhlillər əsasında kök morfemlər sözün əsas leksik mənasını ifadə edən və ya leksik mənanın əsas bazası rolunu oynayan bir dil faktı olaraq göstərilir.

Sözlərin leksik və qrammatik qrupları başlığında nitq hissələrinin 3 leksik, qrammatik və sintaktik prinsipləri təqdim edilməklə, buraya isim, sifət, say, əvəzlik, feil və zərf daxil edilir ki, onlar sözdüzəldici şəkilçi qəbul etməklə yeni söz yaradırlar. Bunlara ayrı-ayrılıqda nümunələr göstərən görkəmli dilçi-alim, onların bütün sintaktik xüsusiyyətlərini geniş şərh etməklə yanaşı, onların ilkin və sonralar yaranma dövrlərinə də tam aydınlıq gətirir. Burada qrammatik mənanın əhəmiyyəti, qrammatik vasitənin qrammatik mənanı ifadə etdiyindən bəhs olunur və **affikslər, daxili**

fleksiya, təkrarlar, köməkçi sözlər, söz sırası, vurğu, intonasiya, suppletivizm kimi növlər geniş təhlil edilir.

Sintaksis başlığında isə, müəllif **sintaqların** şifahi nitqlə bağlı olub, fonetik ritmlə reallaşdığını, burada **söz birləşmələrinin** yeri, **cümlə** və onun əsas əlamətləri olan **predikativlik, sadə cümlə** məqsəd və intonasiyaya görə onun qrupları, **mürəkkəb cümlə** və onun tabeli, tabesiz növləri geniş araşdırılır (3, səh. 407–442).

Dərslinin sonuncu VII fəslində A.Babayev “**Dünya dillərinin təsnifi**” haqqında geniş məlumat verməklə, bu problemin dilçilik tarixində o qədər də qədim olmadığını, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi dünyada 5651 dil olduğunu 1400 dilin hələ müstəqilləşmədiyini, başqa dillərlə bağlı olduğu, müəyən ölkə ərazilərində 250 dil mövcud olduğu halda, bu dillərdə cəmi 40 min adamın danışdığını, 4200 dildən cəmi 500-nün öyrənilib, 1500 dilin isə tədqiq edilmədiyini göstərir. Burada **Diferensiasiya** dilin təkamül dövrünün ilkin mərhələsi, **İnteqrasiya** dillərin sayca azalması kimi məsələlərə toxunulur. Müasir dövrdə dünyada 7000-ə qədər dilin olduğunu, məlumat-sorğu kitabının dünyada 2000 müxtəlif dil olması haqda məlumatlarına da aydınlıq gətirən A.Babayev, bu dillərin **areal (coğrafi), funksional, tipoloji, genealoji** istiqmətlərdən təsniflərini genişliyi ilə izah edir. Burada ikidillilik, keçmiş SSRİ-də dil quruculuğu və bilinçvizm məsələləri, ümumi dilin necə yaranacağı haqqında ətraflı məlumat verilir və müəllifin gələcək dilçiliyə dair müstəqil fikirləri geniş yer alır (3, səh. 446–498).

Əgər bura qədər olan bütün 7 fəsil və 113 başlıqda dilimizin istər tarixi keçmişi, istərsə də müasir dövrdə quruluş formalarının, onun yayım arealı, dünya dilləri arasındakı yeri və ifadə imkanlarının ətraflı tədqiqinə diqqət etsək, biz görkəmli alim A.Babayevin dilimizin tədqiqi yolunda hansı zəhmətlərə qatlaşdığının əsl vətəndaşlıq qeyrəti olduğunu görürük. Onun bu zəhməti təkcə bizim öz marağımız mövqeyindən cüzi də olsa təhlil etdiyimiz “Dilçiliyə giriş”, “Dilçiliyin tarixi”, ikicildlik “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi” (Dərslük), “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti” kimi 6 dərsliyi ilə kifayətlənmir. Bütün bu zəhməti ilə yanaşı, onun “Azərbaycan dili” (Türkiyəli tələbələr üçün), “Azərbaycan dili” (ali məktəblərin rus bölmələri üçün dərslük), “Dilçiliyimizin məbədi”, “Müasir Azərbaycan dilinin funksional üslubları” əsərləri də onun zəhmətinin yüksək zirvəsi və dilçiliyimizə vurduğu “Adil Babayev” möhürüdür.

Bütün bunlarla bərabər, onun bədii yaradıcılığı da milli kökə bağlılıq və əsl vətəndaşlıq mövqeyindən seçilən əsərlərdir. Bu yaradıcılığa diqqət etdikdə burada “O qızı hər gün görürsən”, “Sarı gəlin” pyesləri 1989-cu ildən dəfələrlə Azərbaycan televiziyasında göstərilməklə bərabər, Naxçıvan teatrında da tamaşaya qoyulub. Naxçıvan ərazisində Andranik başda olmaqla ermənilərin törətdiyi qırğınları əks etdirən “Apardı sellər Saranı” son pyesi Naxçıvanın bu qırğından qurtuluşuna həsr olunub. Onun teatr səhnəsində daha çox oynanılan və bədii yaradıcılığında Azərbaycan və ingilis dilində 1997, 2010-cu illər iki dəfə nəşr olunmuş əsərlərindən biri də “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı”

əsəridir. Məzmun etibarilə bu əsər Ulu Öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qaydıışı və Azərbaycanı qurtuluşa qovuşdurmasını özündə əks etdirir ki, bu əsər Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında 2008-ci ildən fasiləsiz səhnə təcəssümünü görür (4, səh. 11–19). Əgər bu əsərlərə diqqət etsək, buradakı milli təəssübkeşlik, öz keçmişinə sadıqlıq kimi amillər görkəmli alim və yazıçının əsil türk-Azərbaycanlı simasını ortaya qoyur.

Bütün bunlarla bərabər, o istər elmi rəhbəri, istərsə də rəsmi opponenti olduğu fəlsəfə doktoru və elmlər doktorluğu müdafiə edənlərə həmişə öz elmi köməyini göstərmiş, məsləhətlər vermişdir ki, bu yeni tədqiqatçıların elmdə doğru yol seçməsinə nizamlamışdır. Bununla bərabər, bütün ziyalıların yazdıqları elmi işlərə, monoqrafiylərə də müəyyən izahlarla rəy və ön söz yazmaqla da onları elmi istiqamətdə ruhlandırılmışdır. Xeyli kitablarla yanaşı iki-cildilik “Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən” kitabına ön söz yazarkən bu yazıda A.Babayev m.ö. VII-I minilliklər toponimik adlardakı dil formalarına da aydınlıq gətirməklə bizi çox milli istiqamətdə çalışmağa ruhlandırmışdır (10, səh. 9–12).

Bu elmi yaradıcılıqdakı təmənnəsiz yardımları ilə bərabər, sonda görkəmli alimin dilçilik və türkçülüyün, milliyyətçiliyin bariz nümunəsi olan daha iki əsərinin çox böyük əhəmiyyətə malik olduğu haqda xüsusi olaraq məlumat verməyi də bir borc hesab edirəm. Bu əsərlərdə onun istər vətənə, istərsə də vətənin övladlarına olan məhəbbəti, milliyyətçiliyi daha yüksək səviyyədə özünü ortaya qoyur. “Türksoyun birlik səsi”, “Birinci Türkoloji

Qurultay və Azərbaycanca Türkölogiya” adlı bu əsərləri onun yaradıcılığında xüsusi yer alan əsərlər sırasındadır. Bu əsərlər haqqında da qısaca olaraq həqiqəti, müəllifin kimliyini açıqlamaq yerinə düşərdi. Kitablarda dilçi-alimlərimizə qarşı sovetlər siyasəti ilə aparılmış repressiya və soyqırımlar arxiv sənədləri və tarixi faktlarla öz əksini tapır. Bu baxımdan bu 2 kitabla bağlı şahidi olduğum bir faktı da oxuculara çatdırmağı özümə borc bilirəm ki, burada A.Babayevin kimliyi tam olaraq özünü təsdiq edir.

1991–1992-ci illər Azərbaycanın Rusiya əsarətindən qurtuluşu prosesləri dövründə öz milli kökünə bağlı bu görkəmli alim, Azərbaycan SSRİ Dövlət Təhlükəsiliyinin Arxivindən millətimizə qarşı istiqamətlənmiş repressiyalarla bağlı xeyli sənədlər əldə etmişdir (Şəxsi müşahidə – F.R.). Bu sənədlərdə əsasən elm adamları və milli mədəniyyətimizlə bağlı şair və yazıçılarımıza istiqamətlənmiş soyqırımları əks etdirən faktlar ortalığa çıxmışdır. Təbii ki, A.Babayev bu tarixi fakları hansı yolla olursa-olsun öz xalqına çatdırmaq üçün bu həyati riskə əl atmışdır. Dilçiliklə bağlı Rusiyanın siyasi oyunlarına, pantürkizm siyasi repressiyalarına da tədqiqi yöndən yanaşan görkəmli alim bu istiqamətdə dilçi, ədəbiyyatşünas və tarixçi aimplərimizin kütləvi qırğınını əks etdirən bu sənədlər əsasında dilimizə, ziyalılarımıza yönəlmiş qırğınları yeni monoqrafiyalar şəklində ortaya qoymuşdur.

2006-cı ildə çapdan çıxmış 364 səhifəlik “Türksoyun birlik səsi” göstərilən tarixi cinayətləri özündə əks etdirməklə, hansı yolla ziyalılarımızın güllələndiyinə tam olaraq aydınlıq gətirən bu kitablar tarixi mənbə yerində olan

monoqrafiyalardır. Bununla bərabər, 2016-cı ildə isə 336 səhifəlik “Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda Türkologiya” adlı monoqrafiyaları, burada xalq ziyalılarna qarşı aparılmış qırğınlar, həbslər hamısı arxiv sənədlərində olduğu kimi monoqrafiyalarda da öz əksini tapır. Kitabdan təkcə bir faktı qeyd etmək istərdik. Burada Ruhulla Axundovun rus siyasəti ilə qadağan edilmiş Bəkir Çobanzadənin kitabını nəşr etmək istəyinə görə məhkəməyə cəlb edilmiş, Sumbatovun apardığı istintaqla 21.04.1938-ci ildə saat 9-da başlayan məhkəmə sədr və müavini Matuleviç, Zaryanov və Jiqur üçlüyünü 15 dəqiqə ərzində Ruhulla Axundova güllələnmə hökmü verir. Eyni hal Markaryan, Medvedyev, Semyonoviç, Qriqoryan və başqa bu kimi müstəntiqlərin apardığı işlərdə də müşahidə olunur. Bəkir Çobanzadə, Abdulla Tağızadə, Pənah Qasimov, Hənəfi Zeynalli, Vəli Xülufu kimi Azərbaycan ziyalılarının məhkəməsi də 15 dəqiqədən artıq çəkmir. Bu məhkəmələrdə həbs olunan və güllələnənlərin sayı hesabsızdı. Təkcə bir arxiv sənədində məhkəmədə 3 nəfərin güllələnib, 27 nəfərin həbsi göstərilir ki, həbs olunanların xeylisi az müddətdə həbsxanalarda dünyasını dəyişir (5, səh. 190, 191–196, 208–211; 6, səh. 274–275, 282–289).

Arxivdən götürdüyü bütün məhkəmə və hökm sənədlərini olduğu kimi bu kitablarda əks etdirən Adil Babayev bir daha öz təhlükəsizliyi haqqında düşünmür və nəzərinə gətirmir ki, hələ sovetlər caynağından yenicə qurtulmuş bu adam rus eybəcərliklərini açıb Azərbaycan xalqına və türk xalqlarına göstərdiyi üçün onların cinayətlərinə hədəf ola bilər. Bu, bir daha onun əsl millətçi

və əsl türk olduğunun, bu yolda heç nədən çəkinmədiyinin danılmaz sübutlarıdır.

Bütün bu həqiqətləri ümmiləşdirib qeyd edə bilərik ki, görkəmli dilçi-alim Adil Babayev öz tutduğu yolda öz vətəni, milləti, xalqının dili, tarixi və mədəniyyətinə əsil övladlıq nöqtəyi-nəzərindən yanaşmış, o özünün tutduğu yolla bu istiqamətdə tədqiqat aparan elm adamlarına bir önek olmuşdur. Bütün bu uğurlarına görə ona minnətdarlığımızı bildirməklə gələcək yaradıcılığında yeni uğurlar və can-sağlığı arzu edirik.

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev A. “Dilçiliyə giriş” (Dərslik). Bakı: “Maarif”, 1992, 504 s.
2. Babayev A. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi. (Dərs vəsaiti). Bakı: Bakı Universiteti nəşr., 1996, 276 s
3. Babayev A. Dilçiliyə giriş. Bakı: “Mütərcim”, 2017, 536 s
4. Babayev A. Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı. Bakı: MHS-Poliqraf, 2010, 95 s.
5. Babayev A. Birinci Türkoloji Qurultay və Azərbaycanda türkologiya. Bakı: “Elm”, 2016, 336 s.
6. Babayev A. Türksöyün birlik səsi. Bakı: “Təhsil”, 2006, 364 s.
7. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: “Yaziçi”, 1988, 265 s.,

8. Qurbanov A.M. Ümumi dilçilik. Bakı: “Maarif”, 1977, 270 s.
9. Məmmədov N.N., Axundov A.A. Dilçiliyə giriş. Bakı: “Maarif”, 1966, 200 s.,
10. Rzayev F.H. Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən (miladdan öncə VI-III minilliklər). I c. Bakı: ADPU mətbəəsi, 2013, 528 s.
11. https://az.wikiquote.org/wiki/%C5%9E%C9%99ms_T%C9%99brizi

Firudin RZAYEV
*AMEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət,
Dil və Ədəbiyyat İnstitutu, Onomastika
şöbəsinin müdiri*

DOSTLARIN ÜRƏK SÖZLƏRİ!

* * *

İstedadlı və sevgili tələbəm Adil, mən gələcəkdə səndən böyük işlər gözləyirəm.

Prof. Əliyar Qarabağlı

16.04.1961

Ləyaqətli tələbəmiz Adil, bu kitabı bir xatirə olaraq sənə verir və səni gələcəkdə görkəmli ədəbiyyatşünas kimi görmək istəyirəm.

Prof. Mir Cəlal PAŞAYEV

1962-ci il.

* * *

İstedadlı ədəbiyyatşünas, mehriban və əziz dost Adil müəllimə xoş məramla.

Yazıçı Əbülfəz Abasquliyev

20.06.1965

* * *

Oğlum qədər xatirini istədiyim A.Babayevə ən xoş arzularla.

Prof. Nəsir Məmmədov

17.12.1971

* * *

Gözəl qələm və zəka sahibi, sırf milli oğul Adil Babayevə və onun səmimi ailəsinə ən xoş arzularla.

Prof. Zeydulla Ağayev
3.09.90

* * *

İnsanlığına və səmimiyyətinə heyran olduğum, adı, özü və sözü mənə əziz olan dostum Adil müəllimə.

Prof. İsmayıl MƏMMƏDOV
13.03.1991.

* * *

Natiqliyinə lap heyran olduğum tanınmış dilçi-alim Adil bəyə kiçik bir xatirə kimi.

Prof. Sərxan Abdullayev
15.05.1998

* * *

Bənzərsiz vəfalı, cəsur, dolğun qafalı dostum Adil Babayevə məhəbbət və minnətdarlıq rəmzi kimi.

Dos. Kamal Hacıyev
22.02.1999

* * *

Ərdəmli, sayın arkadaşım, görkəmli alim Adil bəyə sayğılarımla.

AMEA-nın müxbir üzvi Əlyar Səfərli
01.04.1999

* * *

Cəmi bircə çıxışı ilə İsrafil (Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İsrafil Məmmədov) yurdunda özünü necə var tanıda bilmiş prof. A.Babayevə xoş arzularla. Bircə görüşdə özünə, sözünə vurulduğum Adil Babayev üçün ən xoş arzularla.

Yazıçı-jurnalist Əhməd İsayev
29.05.99

* * *

Şəxsi nümunəsinə, parlaq istedadına heyran olduğum, xətrini dünyalar qədər istədiyim professor Adil Babayevə və mehriban ailəsinə ən ülvi arzularla.

Prof. Vidadi Xəlilov
04.02.2000

* * *

Keçmiş tələbəm, indi həmkarım, istedadlı alim, gözəl insan, xüsusi hörmət bəslədiyim Adil Babayevə səmimi arzularla.

Prof. Yusif Seyidov

2000-ci il.

* * *

Əziz və möhtərəm Adil müəllim. Sizi əsrlərin daş yaddaşları ilə salamlayıb, cansağlığı arzulayıram. İstedadlı və yorulmaz alim kimi çətin işinizdə müvəffəqiyyətlər və uğurlar olsun.

Prof. Məşədixanım Nemətova

2000-ci il.

* * *

Hazırlıq kursunda mənə dərs demiş cavan oğlana, bu gün respublikanın ən görkəmli dilçilərindən biri Adil müəllimə ən xoş arzularla və dərin hörmətlə.

Prof. Əsgər Zeynalov

23.05.2001

* * *

Dostum, qardaşım, müdirim professor Adil Babayevə dərin məhəbbətlə.

Prof. Həsən Baxşıyev

28.12.2002

Geniş və hərtərəfli biliyə malik olub məhsuldar əməyi ilə həmişə diqqəti çəkən bu kitabın elmi redaktoru prof. Adil Babayevə böyük hörmətlə.

Prof. Nizami Xudiyev

18.03.2002.

* * *

Gözəl alim, ədəbiyyatşünas və gözəl insan olan professor Adil müəllimə hörmət və sayğılarımla.

Xalq şairi Fikrət Sadıq

23.08.2002

* * *

Görkəmli alim, nəcib insan çox hörmətli professor Adil müəllimə böyük minnətdarlıq hissi ilə.

Doktorant Qurban Qurbanlı

19.04.2003

* * *

Əzizim Adilə ehtiram və məhəbbətlə.

Prof. Rəhilə Məhərrəmovə

27.11.2003

* * *

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında böyük xidmətləri olan, gözəl insan, səmimi dost prof. Adil Babayevə həyatda həmişə xoş günlər arzusu ilə.

Prof. İbrahim Bayramov
18.01.2003

* * *

Məhsuldar alim, gözəl insani keyfiyyətlərə malik müəllim, yüksək mənəviyyətli və mədəniyyətli həmkarım prof. Adil müəllimə hörmətlə.

Prof. Fikrət Seyidov
10.01.2003

* * *

Gözəl alim, ləyaqətli ziyalı professor Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Prof. Yavuz Axundlu
19.04.03

* * *

İstedadlı alim, gözəl insan, ilk görüşdən özünü sevdirə bilən Adil müəllimə ən xoş arzularla.

Prof. Vaqif Piriye
25.09.2004

* * *

Hərtərəfli biliyə malik olan, gözəl yoldaş və görkəmli dilçi-alim Adil Babayevə xoş günlər arzusu ilə.

Prof. Q.Ş.Kazımov

14.04.2004

* * *

Çox ehtiramlı dostum, görkəmli dilçi-ədəbiyyatşünas-musiqişünas alim prof. Adil Babayevə.

Prof. Zeydulla Ağayev

16.04.2004

* * *

Azərbaycan dilçilik elmi tarixinin yaradıcısı, istedadlı alim, elm və təhsil təşkilatçısı, gözəl dost Adil Babayevə müəllifdən dərin hörmətlə.

Akad. A.A.Axundov

28.04.2005

* * *

Dostum, tələbəklik illərimin yadigarı, ən yaxın sirdaşım, tanınmış dilçi-alim prof. Adil Babayevə müəllifdən kiçik bir xatirə.

Prof. Vilayət Əliyev

11.10.2005

* * *

Nə forsu, nə ədası var,
Alınmağa qadası var
Dini, tibbi, musiqi
Biliklər bilicisi,
Arxivlərdən toz udan,
Ölü «dirildən» adam.
Dilçiliyin tarixin
Dib-dəhnədən yaradan.
Millətinin çılgını,
Anasının vurğunu,
Gözəlliyyənin dəlisi
Doktor Adil Babayev-
Ədalət təntənəsi,
Ordubad ləpəsidir
Dilçiliyin bəsidir.

Dos. K.B.Hacıyev

“Karvan yolu”, 2006. səh.311-312. (25.10.05)

* * *

Əziz dostumuz, gözəl insan, istedadlı alim, əsl elm fədaisi Adil müəllimə uzun ömür və möhkəm cansağlığı arzusu ilə.

Prof. Qara Məşədiyev

Dos. Nəriman Seyidəliyev

28.12.2005

* * *

İdrakı və şəxsiyyəti etibarilə zamanı qabaqlayıb, onun fəvqündə duran hörmətli professor Adil Babayevə.

Akad. İsa Həbibbəyli
2005-ci il

İstedad və məhsuldar fəaliyyətinə həmişə hörmət etdiyim prof. Adil Babayevə.

Nəbi Əsgərov
24.05.2005.

* * *

Həm müdirimsən, həm sirdaşım, bir də həmkarımsan, kiçik qardaşım qayğıkeş yoldaşsan, işində yekdil kollektivin fəxri, Babayev Adil.

Prof. Həsən Baxşiyev
22.06.2006

Azərbaycan dilçiliyinin, bütövlükdə türkologiyanın zəhmətkeş və istedadlı alimi hörmətli Adil müəllimə böyük ehtiramla.

Prof. Buludxan Xəlilov

12.04.2006.

* * *

Milli duyğuları və təmənnəsiz xidmətləri ilə dilçilərimizi irəli aparan, qazandığım kiçik uğurda belə özünün çox böyük payı olan “özümü” ona həmişə borclu bildiyim prof. Adil müəllimə kiçik bir ərməğan.

Dos. Firudin Rzayev

24.02.2007

* * *

Unudulmaz dayımın yeganə yadigarı əzizim Adil, bu kiçik kitabı sənə təqdim edərək ümid edirəm ki, həmişə nəslimizin, elimizin və elmimizin fəxri olacaqsan. Bu kitaba baxanda hərdən bibin oğlunu da yada salarsan. Sənə daim hörmət bəsləyən bibioğlun Zeynal.

Prof. Zeynal Möhsümov

10.05.2007

* * *

Azərbaycandakı böyük dilçimiz, dəyərli insan, ləkəsiz professor, doktor Adil Babayevə Allahdan həsrət yüklü salamlar göndərirəm.

Xeyrəddin Durmuş (Türkiyə)
01.07.2007

* * *

Çox dəyərli insan və alim professor doktor sayın Adil Babayevə ən dərin duyğu və hörmətlərimi sunuyorum.

İdris Taşpınar (Türkiyə)
06.09.2007

* * *

Çox hörmətli prof.Adil Babayev! İnanıram ki, bu monoqrafiya ilə Əli bəyi və “Füyuzat”ı sizə çox sevdircəyəm.

Fil.e.d. Səadət Həsənova
06.10.2007

Şəxsiyyətinə, savadına pərəstiş etdiyim, gözəl və xeyirxah insan, çox hörmətli müəllimim Adil Babayevə böyük ehtiramla.

Tərcüməçi, araşdırmaçı Xanəhməd Novruzov
02.05.2007

* * *

İslam bilicilərindən saydığım professor A.Babayevə.

Dos. Çarkəz Qurbanlı

30.01.2008

* * *

Azərbaycan dilçilik elminin görkəmli nümayəndəsi, böyük ehtiram bəslədiyim hörmətli Adil müəllim üçün ən xoş arzularla.

İsa Həbibbəyli

23.02.2008

* * *

Əziz dost, görkəmli alim, gözəl müəllim professor Adil Babayevə, həmişə əsərlərini həvəslə oxuduğum, intellektindən bəhrələndiyim böyük təfəkkür sahibinə sonsuz ehtiram və sayğılarla.

AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov

28.02.2008

* * *

Əsl insan, gözəl alim, qeyrətli vətəndaş, böyük ata, sədaqətli dost Adil müəllimə kiçik töhfə.

Ramiq Muxtar

08.04.2008

Şəxsiyyətinə, insanlığına, elminə böyük hörmət bəslədiyim, özümə mənəvi dayaq sandığım Adil Babayevə böyük ehtiramlarımla.

Arifə Zeynalova

24.05.2008

* * *

Ən sevdiyim və unudulmaz dayımın yeganə yadigarı, Respublikamızın görkəmli dilçi-alim prof. Adil müəllimə kiçik bir xatirə.

Prof. Z.R.Möhsümov

24.02.2009

* * *

Görkəmli alim-yazıçı dostum, ləyaqətli ziyalı prof. Adil Babayeva yeni uğurlar və xoş günlər arzusu ilə.

Prof. Yavuz Axundlu

26.02.2009

* * *

Çok değerli Abimiz, saygıdeğer bilim adamı Adil Beylere en iyi dileklerimle.

Prof. R.Rustamov

05.10.2009

* * *

Elminə, şəxsiyyətinə dərin hörmət və rəğbət bəslədiyim əziz Adil müəllimə ən xoş arzularımla.

Prof. Şəfəq Əlibəyli

03.10.2009

* * *

Çox hörmətli professor, dilçilik elmimizin görkəmli nümayəndəsi Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Samir Həmidov

02.02.2009

Böyük hörmət və ləyaqət sahibi, gözəl insan, gözəl alim, yaxşı və sədaqətli dost, istedadlı müəllim olan Adil müəllimə ən xoş arzularımla.

Məsməxanım Qaziyeva

02.06.2009

Qələmin iti və məhsuldar, canın sağ olsun!
Novruz bayramınız mübarək olsun!
Müəllifdən ən xoş arzularla Adil müəllim üçün.

Nəzakət Rza qızı İsmayılova

20.03.2010

* * *

Şəxsiyyətinə böyük hörmət bəslədiyim gözəl insan, istedadlı alim, xeyirxah və nəcib dost, mehriban qonşum, filologiya elmləri doktoru professor Adil Babayevə xoş günlər və anlar arzusu ilə.

Prof. Dünyamin Yunusov

15.03.2011

Çox hörmətli professor Adil Babayevə Əsgərdən dərin sayğı və ehtiramla kiçik xatirə.

Əsgər Qədimov

09.12.2011

Əziz və hörmətli Adil müəllimə və Şəfiqə xanıma
Salatın Əhmədlidən hədiyyə. Sizə anamın ömrü qədər
ömür, cansağlığı arzu edirəm.

Salatın Əhmədli

18.05.2011

* * *

Görkəmli alim, alicənab şəxsiyyət hörmətli Adil
müəllimə böyük uğurlar arzusu ilə.

Prof. H.Həşimli

06.10.2012

* * *

Milli filologiyamızın qarşısında müstəsna xidmətləri
olan, gözəl alim və dəyərli dost Adil müəllimə sonsuz
sevgilərimlə.

Prof. R.Əsgər

14.06.2012

* * *

Heydər Əliyevin dil siyasətinin davamçısı, Dövlət Dil
Komissiyasının üzvü görkəmli alim, böyük vətəndaş prof.
Adil Babayevə.

Prof. H.Zamanov

21.10.2013

* * *

İstedadlı alim, istedadlı yazıçı, səmimi insan, çox hörmətli professor Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Allahverdi Məmmədli
23.12.2013

* * *

Görkəmli alim və təhsil adamı Adil müəllimə hörmət əlaməti olaraq və yadigar kimi.

Prof. Sərxan Abdullayev
05.10.2013

* * *

Görkəmli dilçi və ədəbiyyatşünas alim, hörmətli professor Adil Babayeva dərin səmimiyyətlə.

Nüşabə Araslı
23.09.2014

* * *

Doğma Azərbaycanımızın görkəmli alimi, istedadlı yazıçı və jurnalisti prof. Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Prof. Oruc Həsənlı
12.05.2014

* * *

Görkəmli dilçi-alim, böyük dostum, hörmətli Adil müəllim üçün xoş arzularla.

Akad. İsa Həbibbəyli
02.10.2015

* * *

Azərbaycan dilçiliyində əvəzolunmaz yer tutan görkəmli alim Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Şəbnəm Həsənli-Qəribova
14.09.2015

* * *

Xalqımın dəyərli övladı, görkəmli alim, tanınmış ziyalı Adil müəllimə ən xoş arzularla. Ulu Tanrı sizi qorusun.

Vahid Əli oğlu
27.07.2015

* * *

Gözəl insan, gözəl alim, vətəndaş, əziz Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Akad. Kamal Abdulla
17.12.2016

* * *

Xalqımızın dəyərli övladı, səmimi insan, müdrik ağsaqqalı, öz zəhməti ilə özünə əbədi heykəl ucaltmış görkəmli alim, torpağına, vətəninə bağlı Adil müəllimə ən

xoş arzularla. Müəllifdən. Tanrının kölgəsi hər zaman
üzərinizdə olsun, əziz professor.

Şair-polkovnik Vahid Əlioğlu
21.07.2016

* * *

Əzizim Adil müəllimə sonsuz sevgi və sayğılarımla.

Prof. Ramiz Əsgər
14.06.2016

* * *

Mənim hörmətli müəllimim, böyük hərfələrlə yazılan
alim, filologiya elmləri doktoru professor Adil Babayevə
böyük minnətdarlıq hissi ilə.

Gülnarə Sadıqova
29.12.2016

* * *

Şəxsiyyətinə və yaradıcılığına böyük hörmət bəslədiyim
professor Adil bəyə ən gözəl arzularla.

Şair Sabir Mustafa
30.03.2017

* * *

Həm elmi rəhbərim, həm kafedra müdirim, həm də
çoxlarının qibtə etdiyi gözəl qəlbə və biliyə malik olan çox
dəyərli qardaşım Adil müəllimə və onun şəffaf ailəsinə ən
xoş və səmimi arzularla.

Doktorant İmarət Süleymanova
28.02.2019

Məni yazmağa sövq edən və söz sənətinin sirlərini öyrədən ustad müəllimim professor Adil Babayevə ən xoş arzularla.

Kəmalə Həsənova

16.11.2020.

Məni sevib hörmət edən dostların ürək sözləri çoxdur və onları əlavə etmək olardı. Amma biz belə hesab etdik ki, bu qədər kifayətdir. Amma Cənublu qardaşımız, vəkil, əczaçı, dilçi-araşdırmaçı qardaşımız Həsən bəy Hədinin böyük zəhmət hesabına 17 türk dilinin qədim, lüğətini hazırlamaqla türk xalqlarının genetik birliyini sübut edən “Arın (etimoloji) dərləmə sözlər” adlı kitabını mənə təqdim edərkən yazdığı çox dəyərli və səmimi sözləri təkrar etməyi özümə borc bilirəm.

Əvvəlcə Təbrizdə yaşayıb gündən-günə inkişaf edən türkçülüyn ifadəsi olaraq kitabın əvvəlində verilmiş bəzi məsələlərə diqqət yetirməyi lazım bilirik. Müəllif yazır: “Bu sözlükdə çalışmışıq ki, türk sözlərinin kökəni, kəndi özü və sinonimləri, yaxud yaxın kökdən olan kəlmələr vasitəsilə açıqlansın. Sözü özünü danışib səslənsin.

Əlimizdəki kitabda bir anlamda olub, amma dəyişik (başqa cür) səslənən sözlərin, köklərini əldə etməyə can atmışıq.

Türk dillərindən toplanmış sözlərin kök anlamlarını incələyərək, sözlərin formalarını yazaraq (formasından çıxış edərək – A.B.) səslərin və vurğuların dəyişməsinə və yer dəyişməsinə öyrənərək, sözlərin qohumluğunu iç

anlam (daxili mənə) eyniliyini canlandırmışdıq – Türk ellərinin başqa-başqa ölkələrdə yaşadıkları və daha başqa qonşuluqlarda olduqları səbəbilə dillərində canlanan (işlənən) sözlər, səs dəyişmə dəyişiklikləri tapılmışdır. Burada bir sözün müxtəlif cür səslənməsinə baxmayaraq, bu sözlərdə kök, mənə birliyi əsas götürülmüşdür. Sözümlərin canı, din (ruh) birliyini əldə etmək mümkün olmuşdur.

Çağdaş sözlüklərdə (lüğətlərdə) bir neçə sözün eyni kökdən olduğunu görməyərək, bu sözləri başqa (qeyri-türk) dillərə səpələyib kökləmişdilər. Bu əzəmətli, uçurumlu problemdən çəkinmək və kökdən sapınan (uzaqlaşan) yollarını daşılmaq üçün aşağıda adı çəkilən kitablardan misallar – nümunələr gətirdük. Gerçəyin incə, dayaqlı yollarını uğurlayıb səs dəyişməsinin tozlu duzaxlı toruna düşməkdən qaçındıq. Yazıq olsun o alimlərə ki, öz dillərinin sanballı, köklü kəlmələrini ayrı dillərə kökləyərək (aid edərək – A.B.) türk dilini kökləmək savunmasındadır (Həsən bəy Hadi. Təbriz, 30.02.2003).

Müəllif sözlüyü tərtib edərkən aşağıdakı dillərin lüğətlərindən istifadə edib onları müqayisə etmişdir: 1) Türk, 2) Azərbaycan, 3) Başqırd, 4) Qazax, 5) Qırğız, 6) Özbək, 7) Tatar, 8) Türkmən, 9) Uygur, 10) Yaqut, 11) Qaraçay, 12) Monqol, 13) Ural-Altay, 14) Xarəzmi, 15) Kumuk, 16) Sənglağ, 17) Tuva.

Qeyd etməyi lazım bilirik ki, 2003-cü ilin oktyabr ayında müəllif – Həsən bəy Hadi bizimlə görüşüb Azərbaycan və türk dillərinin qohumluq dərəcəsi, qruplaşdırılması və s. haqqında məsləhətləşmə aparmışdır.

Görüşümüzdən çox razı qaldığını bildirərək 2004-cü ildə sentyabr ayında 487 səhifəlik irihəcmli – böyük formatlı kitabı mənə təqdim etdi.

Müəllifin avtoqrafı məni çox duyğulandırdı. O yazırdı:

Uzun müddət axtararaq tapdığım, bir həftəyə qədər bir neçə adamdan öyrənmək istədiyimi 15 dəqiqədə mənə çatdıran əsil-türk oğlu prof. Adil Babayevə. Dərin ehtiramla.

Həsən bəy Hadi

sentyabr, 2004

Təbrizli qardaşım Həsən bəy Hadi ilə söhbət etdiyim anlarda özümü vahid Azərbaycan vətəndaşı kimi hiss edirdim. İnşaallah, o gün də gələr. Amma...

Bu – seçilmiş əsərlərimin 17 cildə nəşri mənim oxucularla son görüşümdür. Ona görə də bir humanist insan, duyğulu bir qəlbə malik alim kimi bəzi sözləri, təkrar da olsa, demək istərdim.

DEMƏSƏM, OLMAZ...

Mən çox çətin və əzablı yollar keçərək ixtiyar çağlara qədər gəlib çatdım. Allaha şükür, atasız böyüsəm də, anamdan aldığım mükəmməl tərbiyə və istiqamət nəticəsində halal zəhmətlə, vicdanla Vətən və elsevər bir insan kimi yaşadım. Kasıb həyat məni utandırmadı. Bəziləri həyatın mənasını böyük imarətlərdə yaşamaqda, zəngin güzəranda görür. Amma mən heç vaxt belə bir həyat tərzinə meyil göstərməmişəm. Tələbə və aspirantlardan imtahanda rüşvət alıb özünə dəbdəbəli həyat quran, liftlə imarətinin üçüncü-dördüncü mərtəbəsinə çıxıb balkondan baxan adamları mən xoşbəxt hesab etməmişəm. 60 illik pedaqoji fəaliyyətim sürəcində heç vaxt yanlış yolla getməmişəm və əminəm ki, dərslər dediyim tələbələrin ən sevimli müəllimi mən olmuşam. Bu mənə bəsdir!!! Tələbə sevgisi ən böyük mükafatdır.

Möhtərəm oxucu, ən müqəddəs saydığımız anlayışlara – adlara and içərək sözlərimin doğru olduğunu təkrar deyirəm. 30-35 il bundan əvvəl, instituta girmək üçün evdə hazırladığım H.S. adlı bir qız institutun axşam şöbəsinə daxil olmuşdu. Birinci kursda ona dərslər deyirdim. Bütün semestr boyu öz dərslərimlə tələbələrimin sevimlisi olmağa çalışdım. İmtahan qabağı S. mənə dedi:

– Adil müəllim, tələbələr Sizə ənayi deyirlər.

Mən təəccüblə soruşdum:

– Niyə? Axı mən elə dərs deyirəm ki, onlar bilik qazansın.

S. dedi:

– Dərslərini və savadını çox sevirlər, amma imtahanda bütün müəllimlər nə isə umduğu halda, siz heç bu haqda düşünmürsünüz.

Mən:

– Heç vaxt mən belə bir yola getməyəm.

S.:

– Mən razı olmaram ki, sizi avam yerinə qoysunlar. Sizdən başqa hamı səy edir bir şey qoparsın.

Mən:

– Yaxşı get nə edirsən et.

Qız gedib tələbələrə hər qiymətə müvafiq olaraq pul almışdı. İmtahana gedəndə kafedrada mənə verdi. Mən kağıza baxmadan cibimə qoydum. Utana-utana sinfə girdim. Elə bilirdim ki, mənə hörmət etməyəcəklər. Amma normal qarşılandım. Bilet çəkdirib 10 nəfərdən 8-nə əla, 2 nəfərə yaxşı yazdım. Kafedraya qayıtdım. Qız arxamca gəlib dedi:

– Siz nə etdiniz?

– Nə etdim, hamıya yaxşı və əla verdim də!..

– Niyə kağıza baxmadınız. Axı 3 almaq istəyən, məsələn, 3 man, 4 almaq istəyən 4, əla almaq istəyən 5 manat vermişdi. Siz isə hamıya yaxşı və əla qiymət verdiniz.

Mən heç nə demədən kağıza bükülmüş kiçik əmanəti qıza verdim ki, apar qaytar özlərinə. Qız belə də etdi. Sabah Axşam fakültəsinin dekanı T.M. mənə iclasda

tərifləyib göyə qaldırdı və o semestr mən sosializm yarışının qalibi oldum. Bununla da mənim çirkli iş bulaşmağım bitdi.

Əziz oxucu, təəccüblənmə mən sadə həyat sürmüşəm.

Kafedra müdiri işlədiyim bütün illərdə də belə olmuşdur. Hamıya deyirdim:

– Siz ziyalılıqla əfəlliyi eyniləşdirməyin. Mən ziyalıyam, əfəl deyiləm.

Fəxr edirəm ki, 60 il belə olmuşam. Həmişə elimə, obama bağlı olmuş, əlimdən gələni etmişəm. İstər ali təhsil almaq istəyən olsun, istər sırayı ellim olsun. Əlimdən gələn qədər onlara kömək etmişəm.

Amma Allahım mənə uzun ömür və istedad verdiyi qədər də çətinlik və uğursuzluq vermişdir. Yəni birgə uğurum olan kimi dərhal paxıllar peyda olmuşdur. Məsələn,

Mən kənddə yaşayanda kəndimizin bəzi adamlarına lənətlər verildiyini eşidərdim. Onlar deyirdi:

– Filankəsin ruhuna lənətlər olsun ki, kəndimizdə filankəsi 1936–1937–1938-ci illərdə tutdurub güllələtməmişdir. Bu ondan irəli gəlirdi ki, onlar sovet-bolşevik rejiminin vəhşi xarakterini bilmirdilər. Onlar bilmirdi ki, bolşevik rejimi müsəlmanın, türkün – ümumiyyətlə, insanlığın düşmənidir. Siz lənət verdiyiniz adamları çağırıb deyirdilər:

– Filankəs haqqında böhtan deməsən, səni güllələyəcəyəm. Güllələyən isə Sovet KQB-si adlanan təşkilata dolmuş ermənilər idi. Mən gecəni gündüzə

qatib repressiya illərində heç bir günahı olmayan alimlərimiz və kəndlilərimiz haqqında həqiqəti üzə çıxarmaq istədim. Qeyd edirəm ki, heç bir elm repressiya qurbanı olan öz nümayəndələri haqqında sistemli tədqiqat aparmamışdır. Mən isə “Repressiya qurbanı Azərbaycan dilçiləri” adlı monoqrafiya yazmışam. Kəndimizdən olan Quran oxuyan, seyid, bir qədər başbilənlər Ordubad KQB-sinin sədri Seyranyanın və kənd soveti sədri Artuş Nazaretyanın siyahısında idi. Erməni xarakteri – xəstəliyi burada da özünü göstərirdi: “Azərbaycanlılara divan tutmaq, onları qırmaq!”

Mən kəndimizdən olub repressiya olunan adamların hər biri haqqında yazıb göstərmək istədim ki, bolşevik rejimi türkə – müsəlmana qarşı nə dərəcədə vicdansız mövqe tutmuşdur. Yuxarıda dediyim kimi, sakit, savadsız adamları KQB-yə dəvət edərək onları ölümlə hədələyib deyirdilər: Filankəs kolxozu söydü, proletariatu sevmir, keçmişdə sahibkar olub və s. Yazıq adamlar da öz canını qurtarmaq üçün ya danışıq, ya da heç nə demirdilər. Amma erməni müstəntiq savadsız şəkildə Qıçı Barsepyana tərcümə etdirir. Öz istədiklərini yazdırırdı. Beləliklə, nəzarətə götürülmüş adam Fövqəladə Üçlüyün ixtiyarına verilib güllələnirdi. Mən istədim ki, bu həqiqəti kəndimizin camaatına çatdırım, yenə də paxıllar qoymadı, hətta həmişə mənim paxıllığımı çəkmiş bir nəfər dedi: Kəndi bir-birinə çırpma!

Mən:

– Axı burada nə var ki, mən istəyirəm həm güllələnənlərin nəvə-nəticəsi babasının başına gətirilənləri

bilsin, həm də bu gün şeytan dedikləri adamların təqsiri olmadığına inansın. Yenə başa düşməyib məni paxıllıq rəngi ilə cəzalandırmaqda davam etdilər. İş o yerə çatdı ki, heç əsərdən xəbəri olmayanlar ağızına gələni danışdı. Məsələn, mən o vaxt kənd soveti sədri olan Əhəd Məmməd oğlu Cəfərovu vətənpərvər və millətsevər bir insan kimi tərifləmişdim. Onun nəvələrini öyrədib mənimlə düşmən etdilər. Halbuki mən Əhəd Cəfərovu orada tərifləmişdim. Sonradan onun nəvələrindən biri kitabı oxuyub mənə təşəkkür etdi. Burada “Qurani-Kərim”in “Bilənlə bilməyən eyni olurmu” ayəsi yada düşür. Sözlərimə inanmayanlar mənim 2003-cü ildə çap edilmiş “Elimizin və elmimizin soyqırımı” kitabının 209-cu səhifəsinə baxa bilərlər. Əslində, biz Əhəd rəhmətliklə qohum olmuşuq. Mənim Telli bibim onun həyat yoldaşı olmuş, oğlu Məmməd müəllim də mənim ən sevimli müəllimim, yaxın qohum kimi sirdaşım olmuşdu (Allah ona rəhmət eləsin). Heç yadımdan çıxmaz 1981 ya 82-ci il idi. Mənimlə çox yaxın münasibətdə olan Ordubad Rayon Səhiyyə Təşkilatının baş həkimi Firudin Vəliyev mənə dedi ki, bizim rayonda bir kəndə həkim məntəqəsi veriblər. Yəqin ki, onu Gilançay boyu B. kəndinə verəcəyik. Mən ona:

– Əhsən Sizə, Dırnis burada qalıb, siz həkim məntəqəsini B. kəndinə verirsiniz. Düzdür, B.-da bizimdir. Amma Dırnis daha vacibdir. Həm mütəxəssisimiz var, həm də bizim kənd daha böyükdür.

O mənimlə razılaşdı. Dedim ancaq bu şərtlə ki, yeni məntəqənin həkimi mən dediyim Məmməd müəllimin oğlu olmalıdır.

F.Vəliyev dedi:

– Onda gəl, sabah Naxçıvana gedib, Səhiyyə Naziri ilə danışaq.

Biz bir qədər Ordubad meyvəsi də götürüb sabahı gün Naxçıvana getdik. Müsbət cavabla qayıtdıq. Elə həmin gün mən Məmməd müəllimə dedim ki, işlər düzəldi.

Sabahısı gün məni Bakıya yola salmağa gəlmiş F.Vəliyevi və Məmməd müəllimi Ordubad Dəmir Yolu Vağzalında görüşdürüb razılaşdırdım. Sağ olsunlar hər ikisi... Firudin dediyini elədi, Məmməd müəllim isə Dırnis kənd soveti sədri kimi 2 kubmetr taxta almaq üçün anama kağız vermişdi ki, bizim evin tikintisi davam etdirilsin. Hər şey öz qaydasında oldu. Amma kənar və paxıl adamların sözü ilə repressiya qurbanları haqqında kitabım çıxandan sonra münasibətlər dəyişdi. O dərəcədə ki, yaxın qohum, həkim yayda biz kəndə gedəndə xəstəmizin üstünə də gəlmirdi. Amma mən onlardan inciməmişəm.

Mən paxılların hədəfinə həmişə tuş gəlmişəm. Belə ki, 1993-cü ildə Ulu Öndərin hakimiyyətə qayıtması mövzusunda “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı pyesim 2008-ci ildə Naxçıvan Teatrında uğurla tamaşaya qoyuldu. Naxçıvan rəhbəri başda olmaqla bütün məsul işçilər əsərə baxıb məmnun qaldılar. Cənab Vasif Talıbov əsər və müəllif haqqında qiymətli fikirlər söylədi. Sonra

mənimlə elə səmimi söhbət etdi ki, onun ətrafındakılar paxıllıqdan çıldırdılar. Mən Vasif müəllimə söz verdim ki, Naxçıvanın Andronik qoşunlarından təmizlənməsi və indiki Naxçıvanda gedən quruculuq işləri haqqında 2 əsər yazacağam. Əsərlər gecə-gündüz arxivdə çəkilən zəhmət nəticəsində 13-cü ildə hazır oldu. Amma paxıllar dəstəsinin hücumu hər şeyi alt-üst etdi. Necə yəni bir nəfər gəlib bizim rəhbərə yaxın münasibətdə olsun? ...Əsərlər ortaya çıxmadı.

...Dillər Universitetində bir-birinin ardınca 6 dərslük çap etdirdim. Bu, respublikada geniş rezonans yaratdı. Bizim bir prorektorumuz var idi. Bir-bir bu dərslüklərin aid olduğu fənləri gedib Nazirlikdə tədris proqramından çıxartdı. Mən onun köməkçisinə dedim ki, siz türkün düşmənisiz. Hücumlar daha da gücləndi. 2013-cü ildə hətta “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasını bağlayıb, müdiri dosent olan Ədəbiyyat kafedrasına birləşdirməyə nail oldu. 2013-cü ildə aldığım bu qanunsuz, qeyri-humanist qərardan elə sarsıldım ki, bu günə qədər bir səhifə bədii və elmi əsər yazı bilməmişəm.

Allahın mənə verdiyi qabiliyyət və bilik sayəsində elmimiz və təhsilimiz, habelə ədəbiyyatımız üçün çoxuna müyəssər olmayan işlər görə bilməmişəm. Bu 60 illik müəllimlik dövründə heç bir qeyri-normal (tamahkarlıq) hərəkətlərinə yol verməmişəm. Həmişə tələbələrimin və məni tanıyanların sevimlisi olmuşam. Bir çox məsələlər üzrə ilkinlərə imza atmışam. Məsələn,

1. Türk xalqlarının tarixində ən böyük birlik hadisəsi olan Birinci Türkoloji Qurultay (26 fevral–5 mart 1926-cı il) materialları Bolşevik rejiminə qarşı olan bir hadisə kimi qadağan edilmiş, orada iştirak edən adamların – 131 nəfərdən cəmi 2 nəfər (S.Ağamalıoğlu 1930, F.Ağazadə 1931 yanvar) öz əcəli ilə ölmüşdür. Mən özümdə cəsərət tapıb 1963-cü ildə həmin qurultayan sənədlərini bağlı fondan – suyun içindən çıxarıb stenoqrafik hesabatını bərpa etmiş və Qurultay haqqında 2 monoqrafiya və çoxlu məqalələr yazmışam.

2. Bu günə qədər heç bir elmin tarixi Azərbaycanda sistemli şəkildə – mükəmməl formada yaradılmamışdır. Mən isə “Azərbaycan dilçiliyinin tarixi”ni 2 cildə yaratmışam:

1. I cild Azərbaycanda dilçilik tarixi.

2.II cild (İranda Azərbaycan dili və dilçiliyi, Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan dili və dilçiliyi, Gürcüstanda Azərbaycan dili və dilçiliyi, Dağıstanda Azərbaycan dili).

3. Azərbaycanda heç bir ali məktəbin müəllimi 6 fənn üzrə dərslük yazmamışdır. Mən isə:

a) Rus bölmələri tələbələri üçün “Azərbaycan dili”

b) Türkiyəli tələbələr üçün “Azərbaycan dili”

- c) Azərbaycan dilinin funksional üslubları
- d) Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti
- e) Dilçiliyə giriş
- f) Azərbaycan dilçiliyinin tarixi (2 cilddə)

4. Heç bir elmin nümayəndəsi həmin elmin repressiya qurbanı olmuş alimlər barədə araşdırma aparmamışdır. (Ulu öndər özü bunu tövsiyə etmişdir ki, arxivlər açılıb, həqiqət üzə çıxmalıdır). Biz isə buna əməl edərək, “Repressiya qurbanı Azərbaycan dilçiləri” adlı 303 səhifəlik monoqrafiya yazmışıq.

5. Ulu öndərin ilk səhnə obrazını “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” adlı mənzum pyesdə tərənnüm etmişik.

6. ADU-da 1996-cı ildə H.Əliyev Muzey-lektoriyası yaratmışam. Rektorun №1/185 sayılı 08.08.1998-ci il tarixli əmri ilə həmin muzey-lektoriyanın ictimai əsaslarla rəhbəri təyin edilmişəm.

7. 60 il elmimizə və təhsilimizə xidmət etmişəm.

Bütün bunlar haqqında dəfələrlə Respublika Təhsil Nazirliyinə müraciətlər olunsada, cənab Nazir və nazirliyimiz heç bir reaksiya verməmişdir. Əgər kiminsə oğlu olsan və ... onda bütün mükafatları alarsan. Bu

məsələdə özbaşınalıq amilini də unutmaq olmaz. Əgər nazirliyin işçiləri bilsə idi ki, adi professor hara isə şikayət edib onları cəzalandıra bilər, onda belə olmazdı. Mən həmişə Dövlətimizi və dövlətçiliyimizi sevib onu müdafiə etmişlərin ön cərgəsində olmuşam və yenə də belə olacaqdır. Amma yuxarıda dediyim kimi elə şeylər var ki, deməsəm olmaz. Keçmişdə mənfur sovet-bolşevik rejimi dövründə SSRİ MİK sədrindən tutmuş, Milli Respublika rəhbərlərinə qədər vətəndaşları qəbul edirmişlər. Bəs indi? Heç bir nazir, heç bir icra başçısı, heç bir yüksəkçinli Dövlət məmuru heç kəsi qəbul edib, onun dərini dinləmir. Bu, bizim dövlətimizi və dövlətçiliyimizi hörmətdən salmaqdır. Heç kəsin ərizə və məktubuna cavab verilmir. Bu cür məmur özbaşınalığı xalqı öz dövlətindən narazı salır. Belə ki, mənim haqqımda Təhsil Nazirliyinə ali məktəb rektorlarından 3 məktub:

1. ADU rektoru S.Seyidovdan 12.01.2008-ci il tarixdə №21-08/01-9 sayılı.

2. ADU rektoru S.Seyidovdan 25.09.2010, №21-384/05-9.

3. ADU rektoru K.Abdullayevədən 29-285/05.10.-13.04.18.

4. Prezident Aparatından 3 məktub (Humanitar Siyasət Şöbəindən).

5. İki nəfər deputatın prezident aparatına müraciət məktubu nazirliyə göndərilmişdir.

Bu sənədlərdə Təhsil Nazirliyindən Adil Babayevə Prezident təqaüdü və ya, əməkdar elm xadimi adı verilməsi ilə əlaqədar olaraq Prezident Aparatına tövsiyə verilməsi göstərilirdi. Heç bir nəticə və reaksiya yoxdur.

Görünür biz hələ də M.P.Vaqifin 300 il bundan qabaq gördüyü vəziyyətdən irəli gedə bilməmişik.

Bu vəziyyət indi də bizim xalqın təbəqələrinin şüurunu tərk etməyib. Necə olur ki, bir mügənni, bir ifaçı iki il çalışdıqdan sonra dərhal ona əməkdar artist, xalq artisti adı verilir, amma bütün ömrünü ölkəsinin elminə, xalqının təhsilinə həsr etmiş, onlarla alim yetirmiş bir professorun, bir alimin 60 illik zəhmətinə heç bir dəyər verilmir?! Yaxşı ki, beynəlxalq təşkilatlar alimlərin zəhmətinə biganə qalmır.Vaxtilə böyük türk şairi Ərsoy yaxşı demişdir:

Ayinəsi işdir kişinin, lafə baxılmaz
Şəxsin görünür rütbeyi-elmi əsərindən.

Elmimiz xaricdə qiymətləndirilmiş, ona dəyər verilmişdir:

1.Ankara Atatürk adına Beynəlxalq Türkoloji Araşdırmalar Akademiyasının üzvü seçilmiş və qızıl medalla təltif edilmişəm.(2020-ci il, fevral 17)

2. Beynəlxalq Atatürk Mükafatı Laureatı olmuşam.
(2020-ci il (oktyabr)

3. Avropa Beynəlxalq Təbiətşünaslıq Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişəm (15.10.2021).
Həmin akademiyanın Bioqrafik Ensiklopediyasında yer almışam (səh.48).

Ancaq mən yenə öz vətənim, öz müstəqil dövlətimi,
onun başçısını qəlbən sevir və fəxr edirəm ki, mən
AZƏRBAYCANLIYAM.

ƏMƏYİMİN QIYMƏTLƏRİ

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
ULUSLARARASHILIMLER AKADEMİSİ

ULUSLARARASHI ÖDÜL KOMİTESİ
19 EKİM 2020 TARİHLİ KARARIYLA

Sn. Prof. Dr. ADİL BABAYEV
(Azerbaycan)

TÜRK DÜNYASI BİLİMİNE VE EĞİTİMİNE
ÇİŞÜN HİZMETLERİNDEN
BOLAYI ÖDÜLENDİRİLMİŞTİR.

Ödül Komitesi Başkanı: Prof. Dr. İBRAHİM AHMET

Genel Sekreter: Prof. Dr. TUNCAY PALTA

ANKARA TÜRKİYE - 2020

ATATÜRK
ULUSLARARASHI ÖDÜLÜ

ATATÜRK ULUSLARARASI ÖDÜLÜ

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
ULUSLARARASI İLİMLER AKADEMİSİ

ULUSLARARASI ÖDÜL KOMİTESİ
19 EKİM 2020 TARİHLİ KARARIYLA

Sn. Prof. Dr. ADİL BABAYEV

(Azerbaycan)

TÜRK DÜNYASI BİLİMİNE VE EĞİTİMİNE
ÜSTÜN HİZMETLERİNDEN
DOLAYI ÖDÜLENDİRİLMİŞTİR.

Ödül Komitesi Başkanı: Prof. Dr. HASAN AHMET

Genel Sekreter: Prof. Dr. TUNCAY PALTA

Ankara/TÜRKİYE - 2020

**ULUSLARARASI
ALTIN YILDIZ MADALYASI**

ULUSLARARASI ÖDÜL KOMİTESİ
17 ŞUBAT 2020 TARİHLİ KARARIYLA

Sn. Prof. Dr. ADİL MEHEMMED oğlu BABAYEV
(Azerbaycanı)

TÜRK DÜNYASI BİLİMİNE VE EĞİTİMİNE
ÜSTÜN HİZMETLERİNDEN DOLAYI
ÖDÜLENDİRİLMİŞTİR.

BAŞKAN:

Prof. Dr. HASAN AHMET

GENEL SEKRETER:

Prof. Dr. TUNCAY PALTA

Ankara/TÜRKİYE - 2020

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
ULUSLARARASI İLİMLER AKADEMİSİ

**TÜRK DÜNYASINDA
YILIN AYDINI**

İLGİLİLERİNİ ÖDÜLÜ

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
ULUSLARARASI İLİMLER AKADEMİSİ
ÖZEL KOMİTESİ KARARLA

Doç. Prof. Dr. ADA BİNNET
(Zabıtnamalı)

2022 YILI BAŞARI ARINDAN ÖZELİ
ÖDÜLLENDİRİLMİŞTİR.

İmza: Prof. Dr. HAKAN AHRİT
Genel Sekreter: Prof. Dr. TUNCAY PALTA
10 Ocak 2023 YIL / FAKÜLTİ

**TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
ULUSLARARASI İLİMLER AKADEMİSİ**

Leybnis adına Avropa Elmlər Akademiyasının Beynəlxalq Mükafat Komitəsinin 15.X.2021-ci il 113 sayılı qərarı ilə dünya elminə və təhsilinə verdiyi töhfəsinə görə Avropanın "Fəxri alimi" (Akademiyanın həqiqi üzvü – akademiki) diplomu ilə təltif edilmişdir. Avropa Təbiət Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü olmuşdur. Buna görə də Avropa Elmlər Akademiyasının Həqiqi Üzvlərinin Ensiklopediyasında (2021.səh.48) şəkil və tərcümeyi-halı ilə yer almışdır.

Крымский Фонд Культуры

ДИПЛОМ

ЛАУРЕАТА
ПРЕМИИ
КРЫМСКОГО
РЕСПУБЛИКАНСКОГО
ФОНДА
КУЛЬТУРЫ

Имени Бекира Чобан-заде
вручается БАБАЕВУ Адилю Мамед -оглы
за цикл научных и литературоведческих работ
в области азербайджанской литературы

1 9 СИМФЕРОПОЛЬ 9 9

KATILIM BELGESİ

Sayın, Prof. Dr. Adil KARAYEV

*Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti kapsamında
04-08 Kasım 2013 tarihleri arasında Eskişehir'de düzenlenen
Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu'na
katılımınız bizi onurlandırmıştır. Çalışmalarınızda başarılar dileriz.*

Günör Azim TUNA
Eskişehir Valisi
Eskişehir 2013 TDKB Ajansı
Yönetim Kurulu Başkanı

BEYNƏLXALQ KONFRANSDA İŞTİRAK VƏRƏQİ

HÖRMƏTLİ Adil Babayev

**NAXÇIVAN: İSLAM
MƏDƏNİYYƏTİNİN PAYTAXTI**

MÖVZUSUNDA

BEYNƏLXALQ KONFRANSDA

İştirak etdiyiniz üçün təşəkkür edirik!

7-8 sentyabr 2018-ci il

Naxçıvan şəhəri

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Naxçıvan Bölməsinin sədri:

İsmayıl Hacıyev

İsmayıl Hacıyev
AMEA-nın həqiqi üzvü,
Əməkdar Elm Xadimi

INTERNATIONAL DIPLOMA

№ 038

Winner of the International Project of
 "FAMOUS INTELLECTUALS OF AZERBAIJAN"
 with the donation of Prize Commissions of
 "VEKTOR"
 International Scientific Center

A. M. Babayev

is awarded with International Diploma of "FAMOUS INTELLECTUALS OF AZERBAIJAN".

Chairman of Prize Commissions
 President of "VEKTOR"
 International Scientific Center *ILIJAH MUSEVBERGZADEH*

Baku, 2005

BEYNƏLXALQ DIPLOM

№ 038

"VEKTOR"
 Beynəlxalq Elm Mərkəzi
 Şirkətin Komissiyasının qərarı ilə
 "ƏSİL ƏSİL TƏMMƏS ƏSİLƏR" beynəlxalq
 Beynəlxalq İqtisadiyyatın qüdrətli sənədi

Adil Babayev

"ƏSİL ƏSİL TƏMMƏS ƏSİLƏR" beynəlxalq Diplomu ilə təltif olunur.

Müəssis Komissiyasının rəhbəri
 "VEKTOR" Beynəlxalq
 Elm Mərkəzinin rəhbəri *ILIJAH MUSEVBERGZADEH*

Baku, 2005

VEKTOR

BEYNƏLXALQ ELM MƏRKƏZİ

VECTOR

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CENTRE

AZ1018, Azərbaycan, Bakı şəh., Zığ yolu 20q.
Tel./Fax: 47 14 04; Mob.: (8 55) 214-10-31
E-mail: isgendorzadeh@hotmail.com
http://vektor.sayt.ws

Zığ yolu, 20q, Bakı AZ1018, Azərbaycan.
Tel./Fax: 47 14 04, Mob.: (855) 214 10 31
E-mail: isgendorzadeh@hotmail.com
http://vektor.sayt.ws

№ 028

5-III 2004 - cü

Hörmətli Adil Bakayev cənabları

Siz keçirdiyimiz ictimai-kütləvi sorğuya əsasən «XXI ƏSR AZƏRBAYCAN ZİYALILARI» Beynəlxalq layihəsinin qaliblərindən biri olmusunuz. Bu şərəfli nailiyyət münasibətilə Sizi təbrik edir və layihəmizin növbəti mərhələsində – «XXI ƏSR AZƏRBAYCAN ZİYALILARI» Beynəlxalq ensiklopedik kitabının tərtibində iştirakınızı təklif edirik. Bunun üçün Siz «Ümumi qaydalar»da göstərilən tələblərə əməl etməli və layihənin digər şərtlərini yerinə yetirməlisiniz.

Sizi Beynəlxalq layihənin tarixi qalibi olmağınız münasibətilə bir daha təbrik edir və müstəqil Respublikamızın tərəqqisindəki dəyərli fəaliyyətinizdə uğurlar diləyirik.

Dərin hörmətlə,

LAYİHƏ RƏHBƏRİ:

«VEKTOR» Beynəlxalq Elm
Mərkəzinin Prezidenti

İlçin İSGƏNDƏRZADƏ

Nyu-York Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü,
Texnika elmləri doktoru, Professor,
Şair-publisist, Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər
Birliyi'nin üzvü, «Akademik Yusif Məmmədaliyev»
və «Qızıl Qələm» mükafatları laureatı

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZIRLIYI

AZƏRBAYCAN TƏHSİL İŞÇİLƏRİ
AZAD HƏMKARLAR İTTİFAQI
RESPUBLİKA KOMİTƏSİ

FƏXRİ FƏRMAN

Azərbaycan Dillər Universitetinin professoru

Adil Məhəmməd oğlu Babayev

Tələbələrin Respublika fənn olimpiadasının
Azərbaycan dili bölməsinin işində məhsuldar
fəaliyyətinə görə təltif olunur.

Nazir

Misha Mardanov

Bakı şəhəri
2012-ci il

Sadir Mehdiyev

Həsən bəy Zərdabi, Səməd Vurğun, Ustad Şəhriyar:
NİTQ İNSAN ŞƏRƏFİNİN DƏLİLİ, DEYİLƏN SÖZ YADİGAR,
QƏLƏM CAHANIN ÖLMƏZ ŞÖHRƏTİDİR.

“QIZIL QƏLƏM”

MEDIA MÜKAFATI LAUREATI

DİPLOM

Azərbaycan Kütəli İnformasiya Vasitələri İşçiləri
Həmkarlar İttifaqı Rəyasət Heyətinin qərarı ilə

NÜFUZLU ZİYALİ – MƏTBUAT TƏSSÜKƏŞİ
PROFESSOR BABAYEV ADİL MƏHƏMMƏD OĞLUVA

İLTİFATLA TƏKLİM EDİLMİŞDİR
QƏLƏMİNİZDƏN İNCİ SÖZLƏR TÖKÜLSÜN!

AzərKİVİHİ RH sadri,
yazıçı - ilahiyyatçı

QUTAY SALAMZADƏ

Bakı şəhəri

“ 21 ” MAY 2008-ci il

YENİ AZƏRBAYCAN PARTİYASI

NƏSİMİ RAYON TƏŞKİLATI

YENİ AZƏRBAYCAN PARTİYASININ İCTİMALİ-SİYASİ
HƏYATINDA FƏAL İŞTİRAKINA GÖRƏ

Adil Babayevə

TƏŞƏKKÜR NAMƏ

TƏQDİM OLUNUR

Adil Babayev

Səad, məliət vəkil, Mədəniət İctimaiyyəti
13 noyabr 2017-ci il

AZƏRBAYCAN TƏHSİL İSÇİLƏRİ
AZAD HƏRƏKLƏRİ İTTİFACI
RESPUBLİKASI KOMİTƏSİ

FƏXRİ FƏRMAN

SƏRƏYƏ AĞRIL MƏDİRƏNƏMƏLİ OĞLU

Azərbaycan Məktəb Ustaları arasında peşəkarlıq, gənclər arasında rəhbərlik və təhsil sahəsindəki fəxri xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəfçisi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri diplomunu təqdim edən

1988-ci ildə

1988-ci ildə

Təhsil millətin gələcəyidir.
Beydər (1988)

Azərbaycan Respublikası Dini Quramlarla İş İstəra Dövlət Komitəsi
Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunu

SERTİFİKAT

Prof. Adil Babayev

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun 23 fevral 2019-cu il tarixində təşkil etdiyi
"DİLMİZ – MİLLİ SƏRƏFTİMİZDİR" mövzusunda
cəmi-praktik konfransda iştirak etmişdir.

Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun rektoru: Uf. Ceyhan Məmmədov

İsbat - 2019

HƏYAT ANLARI FOTOLARDA

Gənclik yaxşı şeydir.

Анам və мән

Nişanlım, həyat qismətim Şəfiqə.

Nikah günü (18.09.1963)

Auditoriyada dərs zamanı...

Mən anamsız toya getməzdim

Əziz dostlarım Qulamhüseyn və Zeydulla

Toyumuzun 50 illiyi (18 sentyabr 2013)

İstanbul.Topqapı sarayında (02.08.2012)

İstanbul.Ayasofiya muzeyində (20.08.2012)

Sultan Əhməd Cəmeyinin parkı (02.08.2012)

Baba, Nənə, Araz, Samirə, Zümrüd, Adil (27.04.2018)

Bütün ailə yubiley günü (25.05.2022)

Naticəmiz Əli (30.04.2015)

**“Leyli və Məcnun” operasının müzakirəsindən sonra təbrik.
Rübabə Muradovaya**

“Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərinin tamaşa salonu

**Levkoşa.Bu dəmir tor Kiprdə iki dövlətin sərhəddidir.
(10.11.2010)**

Levkoşa. Konfransdan sonra. (10.10.2010)

Əskişəhərdə Atatürk düşüncələri. (08.10.2013)

**Türkologiya üzrə beynəlxalq simpoziyumun sədri.
Levkoşa (10.10.2010)**

**Türkologiya üzrə beynəlxalq simpoziumda oturma başkanı.
Əskişəhər (06.11.2013)**

Qızım Zümrüd və ailəsi.01.05.2016

Nəvəm Vüsal

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Möhtərəm oxucuya. İlk söz.....	4
Özüm özüm haqqında.....	7
Göz açanda gördüyüm, ayaq açıb gəzdiyim kənd!.....	50
Elimizin və elmimizin soyqirimi.....	75
Giriş.....	78
Son söz əvəzi – vicdan.....	185
Ömrün anları.....	192
İdrakin məhsulları.....	205
Redaktorluq.....	239
Elmi rəhbərlik.....	242
Opponentlik.....	245
Rəyçilik.....	250
Doktorluq işləri.....	251
İstinadlar.....	258
Haqqımda yazılanlar.....	269
İstedadlı alim, gözəl şəxsiyyət	270
Heydər Əliyev ideyalarına sadıq görkəmli alim	278
Çağdaş Azərbaycan dilçiliyinin görkəmli nümayəndəsi.....	285
Azərbaycan dilçilik elminin böyük alimi.....	289
Nəzakət Ələkbərqızı – ziyalılıq zirvəsi.....	292
Məleykə Göyçəli – XX-XXI Əsrin yaradıcı və ziyali insanları. Adil Babayev - hər zaman elmin zirvəsində.....	296

XXI əsr Azərbaycan ziyalıları	299
Azərbaycan dilçiliyinin tarixi	303
Elm və sənətin kamillik məqamında	306
Ulu öndər Heydər Əliyevin obrazının ilk səhnə təcəssümü	315
Ulu öndərlin ilk bədii obrazi Naxçıvan səhnəsində.....	324
Heydər Əliyev ideyalarına sadıq görkəmli alim.....	333
Qayidişla dağılan çən	341
Adil Babayev – 80.....	351
Adil Mehemedoğlu Babayev (1938 –).....	356
Bəkir Çobanzadə	367
Yeni kitab – orijinal dərslik.....	373
Gül-çiçək, alqışlar.....	376
Ən səmimi və tərəfsiz şagird – abituriyent xatirəsi.....	377
Azərbaycan ədəbiyyatşünasına mükafat.....	380
Faydalı vəsait	381
Tələbələrə yeni töhfə	384
Orijinal dərslik (yeni kitab)	386
Dərsliklərimizi təzələyək!.....	390
Sadə və sanballı dərslik	394
Dilimizi qorumağı bacarmalıyıq.....	396
Həmişə üçün gərəkli kitab	400
Bir igidin ömrünə başa gələn sanballı monoqrafiya....	402
Qədir bilinən yerdə (70 illik yubiley).....	407
Ordubaddan başlanan yol	409

Yubiley.....	412
Dastan dolu ömür yolu	416
Koroğlunun Çənlibelə qayidişi (ulu öndərin qayidiş gününə həsr olunur).....	419
“Əsrin ziyalıları”	424
Əsrin ziyalısı – İlin elm adamı	425
Hər zaman elmin zirvəsində (Adil Babayev).....	426
Babayev Adil Məhəmməd oğlu	429
Бабаев Адил Мухаммад оглы (Европейская Академия Естественных Наук	433
Adil Məhəmməd oğlu Babayev (1938 –).....	435
Azərbaycan dilçiliyi və milli təəssübkeşlik yolunda Adil Babayev qətiyyəti.....	442
Dostların ürək sözləri!.....	483
Deməsəm olmaz.....	505
Əməyimin qiymətləri.....	516
Həyat anları fotolarda.....	535

ADİL BABAYEV

ƏSƏRLƏRİ

ON YEDDİ CİLDDƏ

I CİLD

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLİK ELMİ TARİXİNİN
YARADICISI**

Naşir: Valeh Mayılov

Korrektor: Xanəhməd Novruzov

Dizayner: Ramin Abbasov

Çapa imzalanıb: 22.12.2021

Kağız formatı 60x84 1/16.

H/n həcmi: 35,25 ç.v.

Tiraj 25.

“MSV NƏŞR” MMC-nin mətbəəsində

çap edilmişdir.

Tel.: 012 539 54 69

Mob.: 055 640 00 94